यैवनामिंडमुखींजनीवधूंभैमींराज्ञोनराभिमुखेनिम्नः यतोहृदयज्ञः अनयेदित्तिनोन्यतनपदेष्टायस
मनोन्यायेद्धितिः सर्वानामसंख्येयाः स्तमसेस्वानमितान्यशाहृस्यपूर्वेनिपातः तादृशोविधिर्यस्यअने
नानुयेद्धित्तोविधिः भैक्षणायसेतिवातस्मिन्सतिसाधोभ्देनेत्स्वामिनोवाचामवसरोनास्ति खलयावत्स्वामी
कार्येनिगुत्थतनतः पूर्वमेवस्वयंकरोतीत्यर्थः ३४ अतोनेदृशेणादृशपतुमः तस्याभावस्तत्तानयातिरस्कृतः
आश्रितोयोयेनतेनादृशपमन्येन्यपमन्यमस्यभैम्यानिर्दिष्टपशुनर्भगवतीश्रीसरस्वतीवभाणाकिमितिअ
राज्ञान्नराभिमुखेमिंडमुखीमथेनोज्ञन्याजनीहृदयवेदित्तयैवनिम्नः अन्यानयेदित
विधौनखलुप्रधानवाचामवसरवस्तुः सतिभव्याम्टने ३५ तूचेष्टुनर्भगवतीन्टपमन्यम
स्येनिर्दिश्यदृशपतमन्नावमताश्रितेयम् आलोकनामयमयेकुलशीलशाली
शालीनतानतमुदस्यनिजामविम्बम् ३५ पतत्वरः पठदपश्रमवेदिसंदवागमस्व
वैरनुवकाशभरेस्वैरस्मिन् नत्यतमस्तिपदमेवनमनसदानामयोपिनास्तिपुनरता
किंतुपान्तकानाम् ३६
येभैमिलज्जयानतेस्तमुखमरुः लमुनमयकुलशीलाभ्यांशालीभसि
द्धोयंन्टपोविलोक्यताम् शालीनकोपीनेत्रदृष्टाकार्ययोः ३५ पतस्यराज्ञःपुरःपठताप्रश्रमा
णांवेदिनोहेदस्यवचनावेयेरत्यंतमसेकोर्णोस्मिन्नाकाशोमद्वचनानाम्पुत्पत्तमवकाशएवनास्ति आका
शाश्रिनादृशाद्वाजायते अथपुनरुक्तिदोषेषुपान्तकानांमत्यदानानामयोपिनास्ति मयाभिधेया

नै॰ ष॰
प्र॰ टी॰
२९९
२११

यद्यावन्दिभिरेवाभिधीयते इत्यर्थः पौनरुक्त्यम् अत्र स्तनितैरेव नत्वन्यैरित्यर्थ इति द्रष्टव्यम् ३४ अयि शाक
द्वीपवासिनि दृश्य इति प्रसिद्धनामन्यस्मिन्राजनि विसत्कृत्य सत्तायमानायैतद्गुणा विरुद्धपादकवदि
जनजातानयैतया पिगिरा तेहृदयं रागि किं नाज्ञनि प्रभुकाङ्क्षः एतच्चरित्रे सर्वजनानंदकारिन किंत
विचारशीलानामेवेत्ययमर्थः स्वधीस्थित्यनेनयोऽत्यत इत्यस्मिन्द्वाम्रेः ३७ शाकवन्यवन्यकोः
शुकपत्तनवल्लकानिकयत्रमालाविभर्तीति इह कोषीकामालानाचिन्तनेलक्षाविस्थितिद्रुमः ईदृ
त्वान्यत्रद्रूमइतिविख्यातिनास्ति शाकद्वीपप्रशासिनि स्वधीशुमुधीभवेत्या एतद्गुणावि
रुद्धवदिजयैतयापि किं रागराजिनि गिराजनिनानेवेत ३७ शाकः शुककच्छदसमच्छ
विपत्रमालभारी द्रुरिख्यातिद्वारस्तवत्यविनम् यत्पल्लवोऽयपरिरम्भविजृम्भितेन
ख्यातो जगत्सुहरितो द्रविताभक्तवेति ३८ स्पर्शनेनत्रकिलतनत्ररपत्रजन्मायत्माह
नः कमपिसम्भ्रदमावहति कौतुहलतदनुभूयविधेहिभूयः अहोपरागारश्रुगा
पाः पाकस्तकस्तत्रशाकद्वीपेन एकश्चात्रोऽपि ३९ ववेतोद्वरिख्याति यत्पल्लवसम्मदानोसर्वतो
व्यापनविजृम्भणेन जगत्सुहरितइतिख्यातादिप्राजयति शाकहृदपत्रकोमलादरिद्रहरितत्वात् ३८ तत्र
शाकद्वीपेसखासीनरुद्धनत्नरुतलस्पपत्रजातोमारुतः स्पर्शनसुखत्वाकमपि किल सम्मदद्रुमादा
धानीतियत् तत्कौतुकमनुभूयभूयोऽपिपराशरेणामोऽकस्पशुष्णाास्पकश्चात्रेऽपिविश्वासे कुरु एवकं
रे कवचनसंदेहः किं चिह्नानयथार्थदृष्टचेत् नदन्यत्रापितन्यायेन विश्वासोभवतीति ३९ तत्रशाकद्वी

श्री

पेङ्गयाश्लिष्टत्वापांगकान्तिः इदानीं विस्तारेण स्तूयत तयेति जलक्रीडेक्षणागतायामिति भावः अत्र ईङ्
अयने इत्यभिधानात् अत नर्हीन्मनेपदेन भवितव्यम् अतएवावरुद्धं स्मरेणेत्यभिधानात्ः अथो गच्छत्यवेक्षमा
णो निविकल्पाज्ञायतस्मेति षष्ठ्याभवितव्यमिति चेत् उपपदविभक्तेः कारकविभक्तेर्बलीयसीति कर्मता
द्वितीयैव अन्वेति तिष्ठते विकटाक्षितकौटिल्यविलासमनुकरोति तेषः वेलावनभ्रुवियावननुतिस्तस्याः
प्रतिबिम्बत्वात् विजितेन यस्तरंगचयस्तस्य चातिमात्राकृतचचापलेचेचलतेचनाभ्यां हृतवाथोत्कटाक्ष
दीर्घावस्त्रवकटाक्षकृतविकटाक्षानामथेनतत्रविकटायितमायिनाति वेलावने।
वनततिप्रतिबिम्बत्वभ्रमिकिर्दीरितोर्मिचयदारिसचापलाभ्यां ४ कल्लोलजालव
लनेनापतनेनपीनाजीवातुनानवनेनपयोरसेन अस्मिन्नवाउपरिमाड्जितोऽस्
निरस्थास्तेनमधुभिर्याभुजगाधिराजः ४१ तद्रूपसंपदवलोकनजातशंकापादा
ब्जयोर्निजकरांगुलिलालनेन भूयः प्रियायकमलाकलितावधानानिद्रां जवधुमत
णोसितासितरूपत्वात्तरंगाणामपिस्वासो यथायितेन वदस्व ४२ भाविकत्वेतेनतत्कृप्रतिबिम्बत्वेति का
लिम्नाचविद्रुतवातरत्नकरणेशुक्लम सहशदर्शनात्क्षहर्षात रम्यरणेचयुक्तम् ४ कल्लोलमाला
सुमास्फालनेनापतनेनानवरतेननजीवितोपायभूतेनदुग्धरसेनपीनवास्थूलः पीनस्थौल्येस्थूलपी
वेवेत्यमरः समस्तांगपरिमार्जलितावर्त्तलीलत्वानानवतेनदृशः शेषोसितनुग्याद्रोत्रीहृदिणाश्रीयते।
४२ तद्रूपदर्शनेनजातोशंकायस्यास्तस्याः श्रीर्धवसाविलोः पादाब्जयोर्निजकरांगुलिभिर्लालनेनतिद्रा

नै·च·
प्र·टी·
११२
212

नैषधं नयमनुसंदेकलिताव्यथानाश्रयात् अयं मे पतिरस्याः सौंदर्यमदं माद्यादीदिनिशं कामानेत्यर्थः ५२ तत्रा
शाकरीये वालानपल्लवहिलासभ्रमणाज्जनितस्वेदजलधारागुरुकचरणांगुलीस्कन्नयानखेलास्पृशाचद्धिकनाम
द्विःशहाक्रियाभ्याहनिगणानेहिविचतभ्यः स्मृत कनककगैरिकनाम्रदयाविहितशिलाम्ननुभवेत ५२ मना
याः जंघायस्यास्तस्याः सम्बुद्धिः नाभिकोदरजंघात्रंदनोत्प्रकर्णाम्बुगाम्बेति विकल्पेन ठीप् भाग्नयजो
चितमोदयाद्रिसंगोपविभ्रमंन्यास्तवदर्शनयोगपंकजकुमात्रलेपनरंभमुस्वमुपविनानेदानाज्जनानाम्रदय
वालानैः स्फनककगैरिकनोकृतोद्दिस्तमोदयाचलशिलाः परिशीलयेत तद्धिभ्रमभ्र
मणाजश्रमवारिधारापादांगुलीगलितयानखेलादयापि ५३ हृणांकरम्भितमु
दाम्रुदयमकृगाकशोकोत्सजननवजंघेपरिभ्रमेण्याः तमोदयाद्रिशिखरेनवहर्षणा
मासकश्मीरसमम्भवसमालभनाभिरामम् ५४ पतनेन विदरूपावकमेत्य नवनकाम
स्वनामकलितान्वयमन्वभावि अंगीकरोषि यदवभवनंदनाद्येलक्षान्वयेस्वयम
स्वंदृशंकांजनयन विबुभेपिनन्वयमानतेनाोत ५५ बुशैलशिवरशिलासंकटेभुचरणानदृत्येयो
नयुतिचदान्त्रीति ५५ नवविदशारिनिमाण्यप्रथमपत्थक्रमेनेनतनामदृव्यइनिनामान्वितापेमन्वभूयत।
अग्नेताम्रदिसहृव्ययथाज्वलतितत्थवस्तयमपिदृत्यताज्वलनोत्पर्थः यद्वानुमगीकरोषितृनंद्दितवृषत्रपो
त्रादिभिरात्मानमपिभामवंशाभयामानतेनात नन्वभोः अन्वयः सम्बन्धोवंशोस्य नामकलितान्वयंज्ञानं
त्वमात्मानमपिलक्षान्वयेकरोनिनिभावः यद्यंगीकरोषीतिपाठेकोगीकारेस्तचयति ननवभुपंकर्षेपि

नेवारुचैर्देह्नः ४५ इंद्रो देवगुणाढ्य हव्यस्वार्थैर्नव भूवे नियत् एनं देवा मुद्र ह्वयेस्माभिर्मी हस्तगणे गायन्ति स्म ईचा
गण इत्नीकारादेशः कीदृशोपि लक्ष्मीलतायाः अवलम्बनभूतौ भुजौ वृक्षौ यस्य तादृशोपि तथा भगवत्याः श्री
सरस्वत्याः स्थानभूतं स्वमुखकमलेपि प्रनेन लोभवतीत्यर्थः अथ चेद्रेण भ्रुबीक्षणं तदवेक्ष्य सेद भवतीति शंक
च ४६ श्रीविलासस्थानात्तत्पात्मभनः सविड़त्व श्रेष्ठादस्मादस्माभिर्यादयनीयलक्षणगुणैः प्रसिद्धिर्यैर्यानामि
मातोभिर्मी विमानवाहाजन्यात्तदनु ह्वयन्त्यागानं नर्मप्रापयन् श्रीविलासस्थानात्मभनः स्वमुखाम्बुमुखान्

लक्ष्मीलतासमवलम्बभुजङ्गमेपि वाग्देवतायतनसेजप्रवालभुजेपि सामुद्रहस्तगणा
जीञ्चनेदेनदेवनार्थीव भूवमच्चवायदगुणदेवः ४६ लक्ष्मीविलासभवनात्मनः स्व
मुखाः दस्माद्धिकृषिभुविलक्षगुणप्रसिद्धिः स्थानान्तरं तदनुनिर्गुरिमेभिविमानुवा
हाश्च नः स्वरभितामिव गन्धवाहाः ४७ भूयस्ततो निखिलवाङ्मयदेवतासाहमा
पमेयतनुतासममाक्षेनेनाम एनेस्ववाक्कवङ्कवारिनिवारितार्थिचिन्नेङ्गकष्ठगङ्गः

श्रावयनीयभुविलक्षगुणप्र विदस्मकोतिदेति ४८ प्रसिद्धिर्यथा गन्धस्यापि प्रगणमध्ये गुणप्रसिद्धिगणना
त् तामीदृशीं स्वरभिनो विमानवाहावायवः स्थानान्तरं यथा प्रापयेतितथेत्यर्थः ४७ देहस्तोपमानेयागादे
ह्ककोतिर्यस्याः सानोभिर्मी सा श्रीसरस्वती भगवती पुनरब्रवीत् भोः पद्मरागममसमानकोतिदेति एनेवा
त्समाणनामानेनिजभुजाभ्यां वङ्कसमयपदभाविनार्थिचिन्नेङ्गकृते ४८ क्रौंचस्य द्वीपस्य स्वामिने श्रुतिमन्नाम
नेमेनेन रत्नेनोन विलासेनेयथायस्यदेशोमण्डलोवनेलः सन्निवेशोवस्थानेयस्य परिखात्पर्यन्त्यर्थः सम

नै॰ च॰
प॰ टी॰
२१३

सिद्धः स्थितो हृदयि मण्डपयोधिपूरो भास्तेनेकिल सर्वत्र स्ताग्रे मण्डपा स्त्रियामम् मण्डलेदयि भवंभसन् ४९ तत्र क्रौञ्च
द्वीपे भवन्नपदवेक्रमणार्थी क्रौञ्चनामा शैलोस्तियः शैलो द्वस्पथिकलकलभनिशाहत्स्पवचनोपेतैः कान्ति
कीयशरहंदक्लिह्य सुखनलेस्तदीयान्गुणान्विस्तारयितुकाम इव स्फुरिष्यति ५० यस्य भगवतः श्रीशिवा
स्य क्रशमात्रपूजनेनापि जनो मातृगर्भे न कदाचित्पुनरुदेति मुक्तो भवतीत्यर्थः तत्र तस्य भगवतः श्रीशिवस्य पू

द्वीपस्य पश्य दयिते द्युतिमन्तमेनं क्रौञ्चस्य चैव लहरीचलविभ्रमेण यन्मण्डलेस्म किल
माण्डलसन्निवेशः पाण्डुस्वकान्तिदयि मण्डपयोधिपूरः ४९ तत्राद्रिरस्ति भवदेष्टि
विस्तारयाची क्रौञ्चः स्फुरिष्यति गुणानिव यस्तदीयान् हंसावलीकलकलध्वनि
नादवाग्भिः स्फीतेषु हंदविवरैः विवरीतुकामः ५० वेदम्बिदर्थदलपूजनयापि
यस्य गर्भे जनः पुनरुदेति न जातु मातुः तस्यार्चनार्चयतत्र मृगाङ्कमौलेस्तत्रा
त्रैव तत्र जनाभिजनः स देशः ५१ हृद्यत्र यत्र मिदितोदयशैलशीलस्तेनास्ति
हृद्यस्तथाकरशीखरस्य तस्मिंश्चवीरसभूषणारम्यदर्पम्भूहृदयदेशयदावते सा ५२

जोङ्कृतस्तदेशः स एव तन्मात्रभगवान् श्रीशिवपवदेवतेयेषां ते तेचते जनास्तेषामभिजनतत्पतिस्थानेवेधु
रूपेवा तत्रजातमादेस्यराश्चर्थः श्रीशिवेकशरणतयानित्यतपस्विनाशेषः कुलेषु भिजनो जन्मभूम्यामा
च्छयस्राय नाड्रुमरः ५२ तस्मिन्द्वीपे वालेन्दुमौलेः श्रीशिवस्य भगवतः कनकद्रवालेपनस्राणिदर्पाणिदे
वालयास्तेपवभूभनः शैलालेषांयदाः सोमाम्राः कनककलशशिरोभूषणाकृताः सन्तीशिखरायः

स्पर्शितपनमोदयशैलमयक्रीलं नमस्तेनाश्रोरीः कृत नद्दमानाद्दरिणाङ्कविंत्यर्थः नदयत्यस्मादित्यमयथः स
वर्णकलशालेकृताल्लकाद्दितादेवीलघावालश्रीहृदयेतुम्बिनोदयशैलशिखरन्तस्याः सेनोभासेन्नाभित्यर्थः ५२
तस्मिन्क्रौंचवहीपतवस्तेरनक्रीडज्जातस्वेदविंदुरूपमौक्तिकाभरणगवाल्लारागक्कहृदयिमसुद्रमयाद्दवेचलनंगरू
प्रचामरमारूनश्रो रेवापदृवन्नमतिरोपिपरास्कंधिपादश्रशिमतिस्तुचाइन्नमव। चारेणमौक्तिकाभरणाद्दरुण
ममेगलम् ५२ हंसस्येववेशाश्राकारोयस्तनलुनः पुनन्नवमेतसंस्तुतिमतोयशः पल्लवलनरूणहरगमनयो।

तस्मिन्सलिलुचइवस्मरके लिजन्मयन्मोदविंदुमयमौक्तिकमण्डनेते जालेभि
लहृदयिमह्नोदधिपुलोलकलोलवामरमरूतरुणाक्तिनम्र ५३ पतद्दशोनवल
वेल्लिहृसयंवेपातसेनमणहरगमक्रमेण अभ्यासमंजयतिसेनविनेसमुद्र
गंभेचविः श्रमममिनः सकलान्दिगन्तान् ५४ तस्मिनजगेरपिपृनेगणनादो
विद्वैसन्धीनमारुहृदयवेधमवापभूमे देवविरूभतिनिवेधनतावद्दतिहृतपि

क्रमेणापविपावातिरायासमा। यासपरूषाणिनैषारूषाणि ५५ जीलेगयितेहरगमनक्रमेणास
कलदिगंताश्रगंतुमन्यासंसविनोति पैनतेयदलकीर्तिमेवदोषोभिद्वितः ५६ गणनयादविद्वसं
ख्यैयगुणेन्दनेपितस्मिन्युनिमतिभूपीसातन्वीमनोभिलाषेनावाप देवीवर्णयमाणेसतिगुह्यादिमयासेनक
शान्यपियोरूषाणिनकारूणतोविभ्रतिहृतोइतेगणनयादविद्वाश्रग्तेनाल्पसंख्येनादित्यन्यान्तरेणदोषात्किः
५७ स्कंधतोयाभरणभूतायाः शिविकायाः स्कन्ध्यायिणसेवादृकाश्रमुष्मायुतिमतः सकाशादवनेपन्दयमिमा

नै॰ च॰
प॰ टी॰
२१४
214

मेमीनित्यं पलवोध्यानार्थं लिखं नेऋतिलेखा देवास्त स्मेवकजना: समुद्रादिंडकलां श्रीदरशिरोयथानयेति।
सम ५४ गुणाधिकं दोषहीनं चैककेन्दमदिनापरमपरं प्राप्तिं तमप्यत्र जेनीमेतां मे मीमासाश्रीसरस्वती भगवती वभा
ग। उक्तगुणयेतां श्रीविस्मृतत्तमच्युतां लक्ष्मीमिवलक्ष्मीं वयिगुणाः तं न्यजनिजगदाराध्याचभवति ५७ हृदयप्रस
ह्लादरकरं जशनेविहितशरीरसहीयस ऋशहीयसेतर्ध्यः स्वामीयदिनेवा क्विनः नर्हसनेन ज्योतिष्मिणाम्ना।
नेनित्यंरेन्दपतिमन्यमिमामसुष्मादेस्मावनेसदृशिविकोसतत्वनः पुमोसः नमीक
रादिवत्तथारमयेखलेखालेखाउजोविश्रुतधामिविशेषान्मोगा ५६ पकेकमुरु
नगुणोच्चुनरहखणोचाह्निनान्यमन्यमुपगम्यपवित्रजैनी पतोजगादजदविता
यादपद्मापद्मामिवाच्युतधुजान्तरविच्युतासौ ५७ ईशः ऋशेशयस्तनामिश्रा
प्रकेशनदीपसलोक्विनननोयदिवोक्विनस्त ज्योतिष्मनासममनेनवनीत्या
नास्तननेविनोदयहृतोदनदीपवेतः ५८ वातोमिदोलरवलहलमण्डलाग्र
भिमाभ्रमण्डलगलज्जलजालभेकः सभ्यः ऋशासमविनास्वरजुस्विपृइस्वा
न्तयेणसहादवेनिविशनस्म योयततत्तवनेत्रनिपीयमानः ५९ हृतादिवेलास्वचेतोविनोदय हृ
तमुदकंयस्मसहोनादः उदकसात्संज्ञयामित्युदादेशः यदीत्यनेनपातिकोविधिस्तत्रैकाननशनिभावः
५८ वायुपरस्वरोऽहतपालनेनकमप्रमानयचरूपेमण्डलाग्रैः खड्गैः यद्वादलानीमण्डलसमूहहलदग्रेवि
दारितमेघमण्डलाद्गलतोयकेनजालसकः ऋशास्तुगगनस्थगग्रसभ्मस्तवनेत्रनिपीयमानथास्यपीयम

विना ५५

सगुरुमथनावसरज्ञानायालब्ध्यापाश्चात्यकमलान्यासपविशिलाहमंदरशैलगुरुदासज्योतिषनापनामसहवि
हाराक्रीडायाहेतोगगनाविहारमयासैविभ्रमैर्मुदंसमयादय नत्रकशद्वीपमकरकन्दराणांदेवभूमितयामन्त्रा
णाणामयोगपताम्लविना ९॰ कनककेनकस्यगोत्रेयस्यकनककेनकं गोत्रेयस्येतिवाकनककेनकगोत्रेयाः
त्रेयस्यालसाः सगुद्धिः अंगगात्रकाण्डभोवेतिदीप भोगेंद्रस्यवास्तकेवेष्टावेष्टनानिनेषांशतेनेनहृष्टिवेष्टाणां
नेनकृतनाभिरश्मानावलिकूटातिः कनासोपानैरिवप्रकाशमानववपुः सगुरुदमेध्यावलस्तवारोहणायसम

पार्श्वेपिमाघसमयोदितसिंधुद्वीपप्रत्येकटापणपविशिलास्तनत्रपयासहावद
विहारमयैर्विलासैरानंदगुरुखिमंदरकंदरास्त ९॰ आरोहणायनवसंजरवासित
त्रसोपानशोभिवपुरश्मवलिकूटाभिः भोगींद्रवेष्टशतहृष्टिकृतनाभिरविद्धा
ज्ञावलः कनकगीनकगोत्रगाविः ९१ मेध्यानगाः सगुरुजगगुरुमवेष्टहृष्टिलेखावल
ह्वलनिर्झरवारिधारः नमेत्रयोः स्वभरयंत्रितशीर्षशेषशोषांगवेष्टितनतगुरुम
मानतेनोत ९२

ह्रस्ववर्तिनेत्ववृत्तस्थांतस्थांतलग्नंम्लिष्टविरजफाणरवाच्छानिमेथ्यमनन्तमः सक्काविस्त्वहृस्वरानयासन्दशेषशि
निदुवशाहोमेथेतिपातितः ९२ वासुकिवेष्टिनत्रषणाज्ञानास्वलेखास्तश्रमंत्नोधवलनिर्झरवारिधारायस
समेथ्याः शैलामंदरोनिजसमंदरस्यभरणावयंत्रितानिपीडितानिशीर्षाणियेषांशेषस्यशेषांगानवेष्टि
नानतगुर्वस नाटशास्यवेष्टितायानतगुरुसमाइनिवा श्रंतिनमेत्रयोस्तनोत मंदरभारवाहनायाधः कृतशिरसः शेष

नै.च. प्र.टी. २१५ 215

स्पर्शादीरेणवेहितोयाप्यविसर्गेनेत्रनिर्दोत्तिर्यवलनिर्ऋत्यधारांकितेनमेदरेजायतेइत्यर्थः। सन्त्योप्याक्रेदितश्रिभास्तमा
क्रेदितारंवेदृष्यतीतिजातिसबभवोक्तिः ६२ नवानेनकुचयुगेनसरोरुहाङ्कुम्भौस्मरनकरद्वयेनकलनहपल्लवा
निस्मरत मुखेनचेन्दुमपिस्मरत समुद्रमेथनोभूमिति स्वर्गच्छदमितिच सर्वत्रसन्तत्याः क्रेदःपद्यभिलाषेवा
नपुंसकमत्रपुंसकेनैकवस्त्राख्यानतरस्यामित्येकवज्ञावानपुंसकत्वमेव ६३ सर्ववेदतत्त्वैर्वाक्यैरन्यादितयश्रा
दत्तवेदतत्त्वैर्वाक्यैरङ्कारणंविनैवपुंनोनित्यपराध्यंयन्नायनेहशोश्रीशिवमीमांसयैवदर्शनेस्मिन्नपेतया

एतेन नेत्रतनयुगेन सरोरुहकुम्भौ पाणिद्वयेन दिविपद्ममपल्लवानि श्राद्धेनसर्वरवत्रा
नीरविमेथिनोथस्वच्छंदमिदमपिसदतिमिंदुरादिः ६३ वेदैर्वचोभिरखिलैःकृ
तकीर्तिरत्नैर्हेतुंविनैवधृतनित्यपराध्यंयत्नैः मीमांसयैवभगवत्यमृतांशुमौलौतन्
त्वंस्मिन्महीभुजितयापुत्रसुतिनिमेजे ६४ तस्मादिमानवपतेरपनीयतन्वी राजन्यम
न्यमग्यजन्यजनस्मनितिस्त्रीभावयाविनपरामविमृश्यपार्थाचामथीनिवर्त्यविय

भेम्यांश्रीकाशेनप्राभः सर्वमीमांसकनोदिववितविनम् ६५ श्रीशिवंतानुमन्यते ६४ अथयसजन्यजने
वादकलोकःस्त्रीभावेनस्त्रीत्वेनवालितवरणोगाकृतीनिवरणवालेनसंज्ञापयंतीमितिपृष्टः इहश्रीमिमा
तन्वीज्ञातिप्रतीविचार्यैवापनीयान्यंराजन्यंशापयामास यजयाचनविक्रमकृरत्नानेगित्यत्रयत्तःयाचा
यत्नःविमःश्रमःरत्नाः यतेशोपुंलिंगानामख्येस्त्रीभावेनस्त्रीलिंगनयाभविनेष्टोधिनेयांचेनिपदेयस्पाःसा
नोयांचांयाचकोथनदीनादविचार्यैवकृटितिनिवर्त्यथनेनख्यानेयध्यामाप्यतिश्रयतिनेमुकायनितयाव

तेऽस्यार्थः नष्टासीनो भैमी मन्यमनयत् विनाभोगपर्यययोर्विनि निपातितः विनविज्ञो विचारितेऽयमरः १५ यदि त्रि
नभस्ततभुजस्य भगवतः श्रीविसोर्वामभागो यथा सा वाणा भगवती श्रीसरस्वती महत्त्वेन रमणीया भैमी मवोचत् किमि
ति अतिशुनिर्दयास्य भुजस्यास्य न्दयस्य गुणगणे विवादान्ताष्ठे केऽकृत नयात्वीकरणमेवास्य गुणानामनुग्रहः
१६ सुरेवास्तु यत्र तेन समुद्रेणावलयितस्य शाल्मलनाम्नो द्वीपस्याधिस्वामी भोगिलभस्तन्नम्यनास्यके व पुष्प नाम
स्मिन्यपवगुणस्मगुद्दैविस्मयं न भजसे काकुः किमिति वा तुरगभवतीनामि नामिकोदरो हेन्यादिना जोपुः अत्र स्त

देवीपवित्रितचतुर्भुजवाममागा वागालपत्पुनरिमां गरिमाभिरामां अस्यारिनिकृप
कृपाणसनाथपाणेः पाणिग्रहादनुगृहाण गणं गुणानां १६ द्वीपस्य शाल्मलइ
तिप्रथितस्य नाथः पाथोधिना वलयितस्य सुरानुना यम् अस्मिन्नपुष्पविनविस्मय
सेगुणाढ्यो रक्तानि लप्रभवनामिकिनाभिकिंवा १७ विप्रेदयन्पदयिम कमलसन्त
यल्लेषु पंचत्रविभायनशोधुसिंधुः नसिमनेन न वनिजालिजनेन च वसाधं विधेहि मधु

रासमुद्रस्वामिनमेवदोषः न समधुपानकेलीः १८ विस्मयसे किं नरसायासीनादेयपखोदासीनं योत
यतीति च १७ एकसमुद्रमगस्त्योपिबतिस्म निनपुंचसमुद्रेषु शुशं विश्रुत्नसत्त्वयः सुरासमुद्रेन रसः अपे
यत्नाद्ध्याननस्तनसिन्नुरासमुद्रे नेन्दपेणस्य सखीजनेन च साकं त्वमा मधुपानक्रीडाः कुरु १८ तत्र शाल्म
ले समद्रोणाख्यो गिरिभोगेन प्राप्यं चन्द्रोभागवशीकरणलाघवेन तस्य सल्लकमितद्रूपानुपथामुपायं वेतस्यति न
त्र गिरे वशीकरणादिकर्मप्रसिद्धा मणिमंत्रौषधयः सुखेन लभ्येन अन्यत्र न भागानलभ्यंते इत्यर्थः स्मलकर्म

नै॰ प्र॰
प्र॰ टी॰
२१६
216

न्तकर्मणाप्मित्यमरः अथ पिलक्षनानाद्वीपिभिः शिवरसंयुज्यमानमेयं जनेन दर्शनयोग्यो गिरिस्तस्य शाल्मलद्वीपस्य द्वी
पस्य वचुकास्ति ६९ वायुनामस्य गास्तीत्येन द्वीपविद्रुमस्य सुशाल्मलिरिकस्यास्य सन्दे : कोमलैर्भूतले ल्लीनवकम
लकाणिक्य कोमला गिरिक ईमलकोमलं गीति वान युविनोदचंक्रमणसमये पदविन्यासायुक्ताभवतीति शेषः ७०
पतत्यत्र वसुमत्योगणाकर्णनेसमय सुमनभ्रमेमीनेज्ञानं मकाननस्थवितस्य भेम्याभावभावस्यानमिलाष प्रायस्थाविते
कर्मेयनेशिविकाभ्यन्तरस्थः नदेवविशोषणे हा गमाद्द नाभिमीमेकनः इतिपतेरस्माद्दशस्मातरनंप्युः अपरक्ष

द्रोणः स यत्र वितरीषति भागलभमैभाशपक्रमेणमयीस्तुपथं गिरिस्तेन द्वीपदीपश्च
दीप्तिरिवधीनां क्रूडामिलजलदकज्जलदर्शनीयः ६९ नद्वीपलक्षम्पुष्कशाल्मलि
मूलजालैः द्रोणानलेस्तुनि माक्रतचारुकोणैः लीलाविहारसमये चरणार्पणानि
योग्यानि नेसारसमार्गसकमशल्हि ७० पतन्कुणाश्रवणकालविजृम्भमाणानेलाव
नाचलनिकाननस्थविनस भावस्यचक्रकृदितेशिविकान्तरस्तनामकनः लीलप
नेरपरनयनः तांभावतीगुणनाभाषननवनमुषिन्काशमारपक्विमलानजनाज्ञरागः
मौलिविएलयमयदिग्जयकीर्तिराजराजसुजेमजमरदेशुजमिमावम् ७१

ज्ञानेमापयन्तः शाल्मलमूलपानश्रवणामेद्विमलनमिति प्रतिभास्मिकार्थः ७१ श्रीसरस्वती भगवती वाणीमैः
मीरुनरवाणात् नतुभैमि ऊजमकन्दमयाजेनलग्नलोकानुरागैवदनेलयनपदिग्जयकीर्तिप्रथिमासमानः
वाद्दावास्मित्राजेनि श्मशाणभज ७२ भोगीजे इमस्यागमनेव्ययत्वात्तोपलन्तिमना नविद्धि नद्वीपेरक्षति तेता
हेतोरस्यमेथानि स्थिना म्नोराज्ञोवदनासिदनसंनोधामेराजक्ष्य यमलाञ्जनोधनदप्रजनलकूवरमणिग्रीवावना

नितं देवर्षिना नारदेन हृष्टो भवनमिति भ्रमति पादिनं शायो यथैव विशेषो तयोर्यमलार्जुनहृत्तयोः पात्रोः श्रीकृष्णस्य
भगवतो वत्सत्वे श्रीयशोदाया शोभते ७३ तत्र हीपे भूविम्बसाक्ष्ये भूतेमृत्तेरहेसमितवापि क्रीडाकाले तु द्विर्भविष्यति की
हृशेष्वाखावस्वयिशाखविलम्बिनेषु दोलासु चलितसर्वांगानजनसमूहेन कृतानुरागो ७४ भोष्मकितयकरोचवल
नेत्रे सोयं भूचेन्द्रमेयानिचिस्तवायरामृतपीनानस्पहीपस्यपविशेषाकारे विश्वनामितरोसश्चन्द्रसः सयवोदकयस

द्वीपे हि पापिपतिमेदपदे प्रशान्ति लसत्तपल्लवितनिमयं दितिपल्लदस्य मेघानिचेल्ल
मुक्तिस्फुटस्पृष्टसोख्यायधैवकमलायमलार्जुनाके: ७३ सती महोबसि महोबला
यातपात्रनवेलितेख्वलनवापिमतिमेविची लोलोविधानमथिशाखविलम्बिदोला
लोलाखिलांगजननाजनितानुरागो ७४ पीनानवाप्यसुधांवसधांसुधांशुमोत्सुर
यानसमिन्दुरसोद्रवाराम द्वीपस्तनस्पदयतोपविशेषवेशसंयोचमकृतचकोरचला
चलाक्षि ७५ स्वरनसोरश्रवनेन्दुमवीद्यतास्मिनाम्नानियस्तदिनवद्विशानभिज्ञः तेसै
दवस्य भवदास्यविरोद्ययैव दर्शाम्नतोपितभवतचकोरिभावः ७६

तस्य वारिजलानि नेषां स्वादेन कान्तत अन्यत्र चकोराः स्वंदस्यजलं पिबन्ति अत्र तु भूसंदस्य कोमलस्य तत्वायस्त
चापि विनिनिवमत्कारकारी शहार्थसन्निवेशः ७५ स्वरैमकिरसासोराजनः स्वर्यमहत्स्नानन्त्रं थेन सेउडमकृत्स
त्वन्मुखेन्दुदर्शनेनैव नावस्यायामस्मुतोपि तस्मान्तत्तेन भवति तत्र हीपे चेदेक मम योजनास्मिदमरत्स्नान भुजन
तेषां च चेन्द्रादर्शनादर्शनपवासः पतति स तन्मुखेदर्शनान्नभूदिन्य थः ७६ तत्र हीपे याविपाद्दनदी प्रसरणा।

नै॰ ष॰
प॰ टी॰
२१७
217

शीलाविर्भवति किलतत्रज्ञानमादनदीपेषु प्रसर्पतीदृश्यते विपाट् तत्रेनेतिपुवाणप्रसिद्धिः तत्रतस्यांविपाशि
ज्ञानानवपदं थितत्वमेवयोः नीराजनायास्याम भरूकृत्य नेत्राक्षित्राजनि राजनिसाकलेनातुलंजातुरेकातव
विपाशानविपाशियामित्यमरः ७७ अस्यकीर्तिभिः सकलेजलेडृश्यतां प्राप्तिनेसति डृश्यपयसाः पृथक्कारणोहं
सामच्छभवनदीरयपयसिवपदेदीरमितिपृथग्शनेन यत्वदनक्षिप्तमित्यर्थः नानार्थशास्त्रहंसत्रादिनियपदिमर
कोषादेविषयः प्रत्येपादेद्वयवाचिन पयःदीरयपयोश्चेतिपयः शाहसूदीरजलवाचिनदीरनीरेचडृश्येति

तस्यापिणानकिलतत्रनमेगिनीयानमेत्रयोरहूहतत्रविपाशिजाता नीराजनायनवनी
रजराजिराजत्तामेत्राजसात्रजराजनिराजमाने ७७ एतयशोभिरखिलेषु निसेत
हंसातुरपीक्ष्यतेतडभयप्रानिभेदमुग्ध्या दीरपयसापिपदेद्वयवाचिभूयनानार्थकोश
विषयोयमहोघुमस्त ७८ ब्रूमः किमस्यनलमपिनमाजहूघाः कीर्तिसचेषचस
मादिशतः स्मकरेम स्वद्वीपसीमसरिदेवसप्तरपारवेला चलाक्रमणाविकमममक
मेण ७९ दीरशाहस्यदीरजलवाचितंयत् नदयमहोघोयंमहोघोयनेकपातेइतिमहोघोयेमवत राजस
यस्त्वयमहोघोयत्रशपमक्रमस्यक्रमहुपशपायथाइतिनिपातितः अपायशसादीरनीरयोरेकनेहक्ते द्वयर्थवाचिनम
युक्तमित्यर्थः ७८ नलमपत्यर्थे मर्यपाकारयतो सप्तेयानिषेथकिंब्रूमः यनदीयगुणादिकिंवर्णयामोतिस्मानि
शापिनान् सनलस्य यवर्णमानोमेयातित्यिस्यामौनानुलमेयानिषेसममेवानदीपमर्यादापरिवेशितवीचिमा
लिप्रवाहोभयपदीयपारस्यवेलापर्वतात्ममणात्रेषोविक्रमस्तविद्यानस्वकीयास्वकीयाकीर्तिसमादिशानःस
उभयोः कीर्तिमध्यवर्तीसमुद्रः नलः कीर्त्यानतपारमाक्रमयितमिच्छति अयंचैनत्पारमित्यर्थः सपीयामाजाश

त्वात्मनेपदविधानात्सर्वस्य हूयते स्पर्धार्थत्वेनाम्यते ७९ यस्य गर्भवद्स्यामेभेमी समुद्धमशाल्लो गर्भरूपो वालः सच्छ
सायोरूपाभ्याम् गर्भरूपमपि रूपनिर्जितत्रिभुवनमपि तं तत्पश्रीहरसदृश्विधुचापमिव धूमानिर्हरेनीरसंयुधाभवति
तथा पश्यति स्म स्वभाणेश्च वनल्पस्पर्धेन यासमीपधनात्स्तरूपावलोकनम् ८० अमस्यलेस्थितासमानमस्तजेवाविमान
दण्डायेषामेनोदृशपाजन्याजगदेकदीपान्स्मान्स्वपादपिनाचक्रप्रपणीतवर्गिः सोत्कण्ठकुमुदवनस्तकुन्तानाकां
डदयवतीचंद्रकलाजगदेकदीपाङ्कीस्तयाङ्गवनोयथाकर्षतिनिनम्येत्यर्थः कुमुदस्तकुन्तानवलुचेद्रमस्तउरयः

अम्भोजगर्भकविराघविदर्भसुभ्रूर्लेगर्भरूपमपिरूपजितत्रिलोकम् वैरारापरूदनमवा
लोकयति स्म रूपमृद्धिः प्रवृवियविधोमिव शुभ्रचापम् ८० नेतोऽङ्गेनापि वक्षःप्रजगदेक
दीपादमस्यलस्थितसमानविमानदण्डाः वण्डप्रुतकुदयिनीमिवचंद्रलेखा सोत्कण्ठ
कैरववनीम्प्रकृतनप्रेरोद्धाः ८१ भूपसूत्रतप्रुनमनागपिदत्तचेतो विसेरयावचनेदवन
यानयाध वाणगुणोदयभूणाकृतपाणिवीणा निक्कणयाप्रुनरभाणिमृगेक्षणा
सा ८२ यस्मोल्लिरवन्तमुखिताप्रिसपक्षजम्बुद्वीपस्वदस्थमिलतेप्रुवाभविभाति दोला
यितेनवङ्कनाभवभीतिकम्पः कन्दर्पलोकइवखान्यनितन्त्रुटिता ८३

वर्णितेष्वनेषुन्त्यपृक्षीषदर्पानदत्तविलासाकुरंगाक्षी भैमी साश्चर्ययानया श्रीसरस्वत्याभगवत्या वाणपाध्यभूयोप्य
वाणि कीदृशपानिजवचनमाधुर्यादिगुणा देवनाव गणितकरस्थकच्छपीवीणाखरम ८२ यस्य द्वीपस्याशिरो
भूषणभूताजंजानामिलीयं जम्बुद्वीपस्वदस्थमिलितेत्तलकृणाभिविभाति क इव श्रीकामलोक इव ८३ भोराजप्रुत्रि
प्रेनदीपद्वीपः परिजनैरिवसर्वतो वाहितः समन्ततस्तु परितः सर्वतो विष्वगित्यपि अयं जम्बुद्वीपस्तेषां द्वीपानांरा

नै.च.
प.टी.
२१८
218

जेवराजति मेरुणा कृता कनकदण्डमहातपत्रः कनकदण्डमहातपत्रं यस्य तथा कैलासरश्मिचय एव चाम
रचक्रं नरेव चिह्नं यस्य स राज्ञो दिक्चक्रगाणा चामरचक्रेण च भवति यमिति ८४ मोलकृणा अस्य जम्बुद्वीपस्य चिह्नं तद्
राजजम्बूर्भासते यस्या जम्ब्वाः फलानि गजशैलानि वहद्धाशुग्ध्याः सिद्धाङ्गनादयितमिदं वदति केनमार्गेण ग
तास्तु कमाहृत्याइति ८५ भोः कस्त्वं वयस्य कं दितस्य जम्ब्वा हूलरसाज्ञाना: मृतनत्वोदकाजाम्बूनद यस्य जम्बुद्वीप

विस्मयभृतः पविजैर्नैरयमेनरीयैस्तेषां मदृशश्च राजति राजभूषि हेमाद्रिणा कनक
दण्डमहातपत्रः कैलासरश्मिचयचामरचक्रचिह्नः ८४ यत्र नतरुस्तरुणा राजति रा
जजम्बूः स्थूलपलानि बहूलानि विलम्ब्य यस्याः सिद्धास्त्रियः प्रियमिदं विगदन्ति दा
न्तिस्थानि केन नरकमाहरुडुः पयोति ८५ तज्जास्रवदत्र भवाम्ब्र(?) यथा विधाम्बुजे ऽम्बुस
रिद्भवति भीमनिकस्वकणिद जम्बूनदं जगति विश्रुतिमेति कृत्या मृत्वा परिमाणवन्तं व
कृत्वा विजितश्रियस्याः ८६ आसिञ्जयन्ति जगतीयत यः मदस्त्वमस्याः कृसाङ्ग्रिगुप्तनद
नितेष्ठनेषु कमभोक्तृपाकुलकनिचिमवविन्नवेयिद्रूणा मिद्रूपद मुद्रा द्रुमुद्रा हराम ८७
स सीमनि भवहति विधाविधौ प्रकारेव प्रकारः सां दृष्टं पद्मयायाविधायसूत नस्तथा विधं ताद्रूपा मम्बुयस्याः सेत्यर्थः
यस्या जम्बूनद्याः साम्रसिद्धास्वर्वाप्रशस्ता मृत्तिका तत्र कायाजितशोभा जाम्बूनदमिति विख्याति मानि मृद
स्तिकनद्मृत्तिका समनोभ्र शोभायाम मृत्स्ना मृत्स्ना च ८६ असिञ्जम्बुद्वीपस्य देवान्तपाजयति सके नाकृभिश्च
साङ्गः कमेणा विपवलतु बनिताश्रयेतेषु आर्द्रसार्द्र कि नेति मिति नेति मितं समुत्तुनुमत्तं च नेषु नन्दपद्रुद्र भोक्तृ न
ववमिव भाति वशीकरोतीति ताद्दशाद्रुपयेषां नाचिन्नद्वारिद्रूणान्क तिविद्राजो दूरवर्णयामि नान्मृदाचारुसम्भ

निरूपयपयप्य अथवा कनिविनिरूपयनिश्चयतानुद्दाहर्षेणाहं वर्णयामीति सम्बन्धः ८७ अद्यीणां यौवनं युवति
सम्बन्धस्यावनेसहजत्वाल्लमालमालायेवादयंतितमासिनेस्थासम्बन्धसतस्करः श्रुवसकंदशौर्यमेवस्त्वयः तस्यत
स्करेण शौर्यं न कुवास्त्वयं इतिवाई ह्शी गुणपरस्परवर्णानामुदेरस्मिन्नवमीस्त्वेनवमनः किम् भ्रमकाकुः ८८ तत्रा
वनिदेशे युतीरं समयात्तुनीरम् यद्वान्यैरवदेवायतनमत्तुनीरम् तीरं यामेनवनायामालत्वने अत्रुपन्नसमयेनिय
म्यचायामइतिवासमासः तत्रवनेवासशीलास्तपस्विनो ब्राह्मणा यस्मात्सा सिध्याणादीतव जलकीडासमयेतवेगा।

मत्याश्रियौवनवनेस्तनमालमालोमीलनम्: भ्रकरतस्करशौर्यस्त्वयं अस्मिन्नवर्ति
नो गुणासेन नीनाविश्रान्तिधाम निम्नो हृभये निकिंते ८८ तत्रानुतीरवनवासितपस्वि
विप्रासिप्रातवामिभुजयाजलकेलिकाले आलिंगनानि दधती भवविनावयस्या द्वाणा
नुवेयिरमणायमनोरुहस्या ८९ अस्याध्यशाय्युस्मजयिनी भवानी जागर्ति यातु म
गयौवतमौलिमाला पत्यार्धकायघटनायमत्तगाविनस्याः शिष्याभविष्यसि चिरं

द्दसेनालिंगनानिदानाविकासेननिर वरिवस्ययापि ९० न त्वमंपयनमेवमुत्यंयस्मात्ते सखी भविष्यसि
खीवदासा त्तुवनिरसपद्मापगुमुदीभुजाभ्यां सखी मालिंगानि तपस्विसेवासादेवापभोग्यायापना स्त्वयाने ८९
स्वेदरवनिताहंदशिरोमालायाभगवती श्री गौरी अम्बा पुरी मुजयिनी मयिष्ठायया मानि भत्रीसहकार्यसार्धम
र्धकायस्तत्वटनायचिरं शुश्रूषयापितस्याः श्री गौर्याः शिष्यामिरूपेण शिष्याजातेवरदानी मपिशिष्याभावत्पूर्वः
९१ देवीभगवती श्री हरिस्तत्रोज्जयिन्यां स्वदरीणांहृदयपुनिजमालेउकरस्तथासेचनेननिर्भयकामसप्राइभाव

नै.च.
प.टी.
२१९
219

इच्छाकामदेहदाहफलेमदरः किं ब्रूते इति न जानीमः ९१ अपराधशतेन कर्णाणामस्य सार्वभौमस्य महत्त्वाने गावक्राः
स्त्रियो निष्ठुरवचो न ब्रूयते यतस्तत्र पुरे श्रीहरशिरःस्थितानन्याय सहेत्यर्थो तिथिः प्रतिपन्नस्याः केनचिद्भमेका चा
द्वीकला नापैति नास्तमेति प्रतिपदि कलामात्रशेषश्चन्द्रो भवति तत्रैव का कला नित्यमेव श्रीशिवशिरःसंस्थितातेति
नानन्यायतया नाधीयते इति भावः प्रतिपन्नपाठशीलस्य विद्यवतस्तु तां गतेति अस्यापराधकारिणोपि स्त्रीणां पुरुषवच
नात्र न्यासस्तु निष्ठुरवक्रहृदयत्वं घोषेन्यायमेव दोषः ९२ साभीमपुत्रीस्तनतामतस्त्वकमपि तेन न्यायेनापश्यत अन्य।
निःशेषकमङ्कवितनोति निबद्धमस्य देवः स्वचेतसि किं गणानस्तनमेव चेन न त्वावलोकनसुहृत्।
शोहृदयेषु कृदन्तहेहदाहफलमादसम् किं न विघ्नः ॥ मागः शतेन विदथनोपि स्मरमिह
कामी नाधीयते प्रकृष्मदन्वमस्य वामाः योद्धीणांतयदरमौलिशयालवेकानन्यायहेतु
तिथिकेनचापैति लेखा ९२ इपेव्यलोकनस्तु हरतनागुरंकम स्वाङ्गीडनावविश्रुरन्दर
नन्दनानाम् अन्यान्तु रागविरसेन विलोकनाद्वा जानामि तत्र स्वगाविलोकनमेव रम्यम् ९३
भैमीयोता नि शिविकामयवेव हतः स्मृतामयद्यपि कथा चन जानेतस्म मन्नुस्तथापि स
विधस्मितमेसुखेन भूपालभूषणमणिप्रतिविम्बितेन ९४ स्मितन्तु रागेण विरसमुरसाभावो विरु
द्धरसो वा तेनोपलक्षिता हि लोकना दोषदर्शनमेव रम्यमिति स्मरगजानामि ९३ अथ स्ताङ्कि विकाद्थानीस्तजा
नाभैमीभावत्नपकचाहिना नियद्यपिकथमपिसातामजानतेस्म नयसमिकथीभावान्न त्वदन्नमाणेन नाज्ञासि
पुविन्यर्थः तथापि समीपस्थमेसुखेनन्दपभूषारन्तिमेमाः प्रतिविम्बितनलं नालं जानन्ति स्म विकल्पार्थितः।

श्रोत्रन्ध्येन भवितव्यमिति सम्यग्विरूप्यते सम्यग्वीनः यथाश्रुतस्य सम्यक्तस्य दर्शनः ॥ ५४ ॥ वारुकः हे देवि भैमी
तस्मादन्यत्स्वप्नमनुयत् भगीरथो भगवती श्रीगङ्गा अहं तलमिव स्वर्वणिगौरकञ्चुकस्नेशहयो भैमीम् गाङ्गीये
तभीक्ष्णं श्रीकुमारेणावानिपीतस्तनद्वयी श्रीगङ्गाद्वारस्य हेडम्बनत्सम्पर्केण लक्ष्मीनाद्वारस्य हूडाग्रनन्तस्यो
गेनालक्षितावाभैमी दूरस्य यद्वारे साचाम्सेहूडाव ततः समागमवृत्तेविशेषणं भवितव्यिता गङ्गाम् ॥ ५५ ॥ आक्षि
आयामेकामेनेषदोक्षितस्याः कृष्टस्य यत्नमः कामानीराजितत्वं ततो भैमी भाषिशा भगवती वागीश्वरी श्रीसर

भैमीमवाप यत्नजन्मगाणास्तदन्यगङ्गामिवद्यतितलेरत्नवेशदीपः गाङ्गीयपीडकञ्च
कुम्भयुगावदारहूडासमागमवशेनविभूषिताव ॥ ५५ ॥ तामस्य लोकनृदेवी क्षित
चापभामानीराजितकुवमभाषितभाषितेशा हूडाजडे किमपि त्वचयचेतसा चेत्
क्रीडारसे किमपि गाढविडौजसीद ॥ ५६ ॥ पतयशोभिरमलानि कुलानि भासातन्या
तुषारकिरणस्य तरणाक्रतानि स्थानेततोवसतितत्रसुधाम्बुसाथो रंकुजलदेकवने
कवलाभिलाष ॥ ५७ ॥

तीवाणावभाणभोलज्जयाजडेका यीनभिज्ञेसमस्तेवा अस्मितोडेडे तपभोगक्को
वद्रसिवेन् नहि किमपि त्वचय इच्छातन्त्रपचेष्टामित्यर्थः येनेतद्गुणग्राममेवर्णयामि ॥ ५६ ॥ अस्यगोडस्यकी
र्त्तिभिस्वैद्रसकोतीनानिर्मलानि हंदानिसन्तरणाकृतानि तरणान्वेवहृतानान्यवगणानानि च ततोदेतोव्यन्त
लोदककमेतत्रैदोहरिणलक्ष्माकानि तरणानामेकवास्तेषाव तीसमरुस्तकुष्ठासाभिलाषाहसती तिस्थाने
ष्वहम् तत्रस्थाने वसती तिवा यत्रत्रणाम्बुदकं चभवतितत्रमरगानिवसन्ति साधुरम्योपिचविहितमरः ॥ ५७ ॥

नै॰ष॰ भाग्यविकचकमलो येनः कुशेशयस्य कमलवत्करकुशेशयामेयेन्दुपल्लवयालिङ्गितो भासनाम कश्चवसलिले कमले।
प्र॰टी॰ जलेनतद्युक्ताः करकावबोधपलायसेस्टशः शयामोयुन्दपुल्लवयालिङ्गितो भासनाम् नवोमेयः हेमरुशिखयामिषुश
२१ वर्कीहन्दपः कामकेशालकावचएपकमालाद्वाम्नानन्दगकोत्याकरम्भितः केञ्जुकसंज्ञानोस्य केञ्जुकितः ॥१८॥ कौ
२२० तोमवः कौन्तेयकः कुलकुद्दिशीवाभुः श्यामलकारोद्विति ढक्कम्नयः एतेनराज्ञारवङ्गाप्रदावेः स्थानान्यावितो॥
सम्मखापतर्कं विक्त भस्मलेषु मुक्तामौक्तिकोन्यतस्यन्दपसभुजप्रतापाभिनमयावैदिन्दपलतल्या विकीर्णाः प्र

प्रालिङ्गपतः कमलवक्त्रवकुस्तवयायेशयामस्तुमेरुशिखियवनवः पर्यायः कन्दर्पमस्थक
हमाण्डनचम्पकस्तयथामनदेगरुविकेञ्जुकितम्भकास्तु ॥१८॥ एतेन सम्मुखवलक्तविक
भमुक्ताः कौन्तेयकाभिरुतिभिविवभुविमुक्ताः एतद्भुजो धमस्पृशनिम्नरूयाविकीर्ण
प्रस्वेदविदवश्वाविनेरुद्दलतल्या ॥१९॥ प्राभुयमस्यकुक्षभामवर्थानवापदाजानुगाभुजस्
गाढदितः प्रतापः व्यापन्नदाशाययविस्तारितसमन्तेतजन्माचन्द्रदेशाजगान्मिषुक्ताः पद।
त ॥२०॥ गेदामिसेविदवलाभ्भितभूतमुद्रामसिन्दशान्तपतितामवगम्यभेष्याः स्वैनेव
जन्यजननेनान्यमज्ञीगमनोस्तज्ञामयतीगिनविभावनमेवचावः ॥२१॥ स्वेदविंदवश्चभान्ति दृश्यमस्
न्यमुस्याजानुभ्यांगच्छतीत्याजानुगंतस्माद्भुजयुगाज्जातः प्रतापोदिशामेतानवापत् एतेनस्थिरम् भुजोजानुमात्रा
गामिनोतज्जः प्रतापस्तुदिगन्तगामीत्युक्तार्थमिनष्ठः सदासर्वदाशयाभ्यांदस्ताभ्यांप्रसादिने भ्यसमन्त्यस्तुभः
स्त्वेभ्योजन्मयस्यदृशोयशः पदभ्रुवदेशजमनिशापादिन्यपिचिह्नम् सनाशयेननिष्कलेनहृदयेन विस्तारितेनयः
समन्तेभ्योयज्ञेभ्योजन्मयस्येति मुख्यार्थः समन्तेनमुखः कन्दः युक्तादिलोलयतमेवनस्तंगाश्रसिकमनमित्यवाक्यन्दो

ष॰ १९

२१

अस्मिन्नोद्देशविषये निपतितो भैमीहृद्यो यः कदाचित् इन्दुदासस्य भावः डोलासंस्थेतेन बुद्धिस्तु यावत् कल्पितायां हु
न्यमुद्रामेमतादित्यविद्धितज्ञात्वा ध्वर्यजनसमूहः स्वतएवनिर्देशेविनिवृत्तो भैमीमन्यन्तपमनयत् यन्नस्वतेरेम
निवेष्टाप्रकाशनमेवबाचतपदेशा १९ कुमारी चासौ निश्रेणी च कुमारनिश्रेणी कुमारः प्रमणादिभिर्दियकाम
धारयसतिपुवद्भावः नामी हंशी भैमी सकलजननी भगवती वाणी पुनरप्यवाणात् किमिति भोः पद्मवदने अ
स्मिन्नूपे विकसितपद्मसदृशी भासनिश्रेणी नादृष्टीनामालिंगनविलासानतिशयेनोपक्रमस्व सप्तमगवत्नोके
यिन्नुप्रथमे कुवितर्कः निशंसंलात कुशलो निस्नातः निनदीष्णात्वेः कौशले इति घनम् स्नानं कौशलं विदि

पेनाकुमारनिश्रेणी पुनरप्यवाणीहृद्याणीसरोजमुखनिर्भरमारभस्व अस्मिन्नसंकुचित
पंकजसख्यशीलानिस्नातदृष्टिपरिरम्भविजृम्भनानि १८ यस्यार्थि पार्थिवयशांसि लिपि
मार्थमार्थिः स्पर्धीयदः स्फुरदयमपुराधिनाथः अश्रमश्रूजातमनुयाति नशावरीशः
प्रणामोक कर्तृत्ववशुवेदनाज्ञसस्य १९ बालेयरायति तिनैकविधप्रवालेपलाशजगादिज्ञप
कामणामसप्रणश्रय ज्याघातजेन [illegible] कथं मकेतुतारायमानमनुरज्यमाणिकिनेन १५

नोपि कुशलमात्रेवर्मिने १८ नसेस्वरसूत्रविदितइतिनसेप्सरत्वेनज्ञविदितेचेतुयोर्थयोः सर्वभूमिपृथिवीत्यामणोजे
पार्थिवः अभिभूतराजसमूहश्रमेथनेमथः शालामिदः वैशाखमेथमेथानमेथानोमथदण्डकेऽस्यमरः ईदृशा
मथुरानगरेषु पुनामाधराजा हास्यकलंकेन भ्रूवदेदृष्टोऽस्य तपसा श्मश्रुजातं नातुकरोति नजानाति
श्मश्रूणि यस्य तत् श्मश्रुजातम् निष्ठायाः पूर्वनिपाते प्राप्ते जातिकालसुखादिभ्यः परा इति परवचनम् मु
खादेश्मश्रुशाहः १९ अयेरणास्य [illegible] कृतोनेकविधप्रवालो विद्रुमनवपल्लवादिर्यस्तस्याः समुद्धिः दे

वालेऽसन्नयस्य करीमोर्वीताडनजातेन किणेन नारणीभूय प्रादुरन्यपक्षे दस्य समक्षे तन्नानामिवाचदंतेजगदहिद्विषय
वशीकरणोपशप १४ अस्यनयस्य मोर्वीघातकिणपतमभुजेपवारणपो निमेथन सफणलाञ्छनप्रतापा
ग्निलिंगधूमलेखाखलु यथाकिणधूमलेखया विहितदमघक निहनप्रयोजनवत्त्वात् प्रादुर्भूताभ्रूत्नेत्रात्सुजेभ्यः
सकाशादस्य कस्कार्थनायजाताम् अर्थाभिधेयरेव स्वप्रयोजनं निहनिषु अत्र निहन्यथ्योष्टशाहः भूमौ
पिमघक निहनयेस्कयातायवजायत १५ नत्रमाधुरयामाधुरीणामधुरयाभवामाधुर्यस्तामप्रताल्लिते

पन्नुजाराणिसमुद्रवविक्रमाविनिचिह्नयन्तुर्गुणकिणाः खलुधूमलेखा जातेय
याविपविमघकार्थयास्कविभावनायविपुदावहमसुजेभ्यः १५ प्रथामीकनीभ
म्नतमदेविमाधुरेणयोनैःकलिंदनतयामपिमध्यदेशम् नत्रामिकालियमहा
हृदनाभिशोभारोमावलीमिवविलोकयितासभूमेः १६ गोवर्धननामशैलमधु
रसम्नदसेवारानिष्कासितसर्पनिविडस्रगन्धिजम्नेनस्मिन्नदावने स्वीप्रेमसरूपा
हदसम्नरदसमवनीतिहदावनमथुरासमीपवनेतत्रानेन वलकलाशिचयप्रचार
निवासितानादिनुवनस्य रमिमसत्तेने तस्मिन्वनेन सहनिविशनिविशाक हदावनेवन

लस्हगमदेविवह्नसतानीनामवृदाहजनुफलानि १७ नत्रामाधामा कालिनागस्ययोमहाह्रदः स
पवनाभिसम्याः शोभायप्रासातायम्रनानदीमध्यदेशभूमेरोमावली मिवविलोकयितासल्खहु १६ गोव
र्धननामशैलमधुरसम्नरसचारनिष्कासितसर्पनिविडस्रगन्धिजम्नेनस्मिन्नदावने स्वीप्रेमसरूपोहदसम्नरद
मवनीतिहदावनमथुरासमीपवनेतत्रानेनष्टपुनासरूवनक्रीडाकोतकानिनिःशककृपप्रेत्व १७

नालापवांकुरालेयवकोशकायस्य समध्येन तवमुखेन नवमुखायवाग्रतसारसंदोः शोभा भानुकाविरंदनजंकंकणामे।
कोयस्य समकशेत्रेदावनलनापलजालेभुखेन जेयोभावीभमीमुखनिर्माणायमध्यमसोरेहतसनिमध्यमूलमुखद्वीया
दृशोभवति ताहशाः कविदंतेनोक्तितश्चमर्थः अनेनेव विदितमुखलम्बुलिभावः नवन्याः स्त्रियः प्रायशोदंतव
लयानि विभ्रति १८ तस्मिन्नुदावनेजातः सम्भोगावमानदृष्टेणघृशशोभाविनेतवकुचयुगेसुचरन्वाघुजनतनामा
पांथः खंजनयुगमेवपिपासुः पानाकुंरेगम् कस्तूरीपंकयुक्तमपिस्वेदोदकंपास्यति अन्योपिसकदेतिमान

भावीकरः करकुद्दांकुरकोशकोपितदलिपल्लवचयेन तवसौख्यलदः अंतस्वदासु।
हृतसारतुषारभानुशोभानुकारिकविदंतजकंकणांकः १८ नजः अमात्मुदवेलो
नमुदानिनांतमुक्ताएलकेसलनयुगेतवसंचरिष्णुः खंजनयुगं जनजनः पथिकः पिपा
सुः पानाकुरंगमदपंकिलमप्यशोकम् १६ पूजाविधौमखभुजामुपयोगिनेया
विदलनाः कमलनिर्मलकांतिभाजः लक्ष्मीमनेनदधितोरुदिनं वितीर्णेलेद्वाटके

नेसंचरन्नवजतिघृष्टांतोभव स्फुटवराटकगर्भगौराः २१ तियकिंचिन्नोकिलमपिजलेपिवति २१
पद्मवनिर्मलकांतिभाजोयेविङ्कादृश्यादेवानांपूजाविधावुपायभूतास्तेनेनराज्ञाप्रतिदिनेदत्तेस्तवर्णो
लेलक्ष्मीहदनः सेनः स्फुटंकोशेनगौरः पीतारुणागर्भायेषांतेनाहृशाः भवति बीजकोशोवराटकः कम
लान्यपीदृशानिदधतेति पाटेलक्ष्मीदयतानेत्यन्वयः २१ अमएडलैकवीरोयोन्ट यः अतिनियुद्धेवाकुं
युद्धेवाकुयुद्धेरिपुश्रियंलभमानोपिकिमपिनतृप्यति सनोमाप्यनिपतत्कामशरजालान्संदीनिमध्यूनिषु

नै॰ घ॰
ए॰ टी॰
२२२
२२२

भसारमध्यानिवपिवत्रिवत्स्यात विजयेश्रियोपिनमेव श्रेयस्मिन्नेत्यर्थः निग्रहमिति सहायात्रयेत्वात्वेया ११ नस्मा
त्रयादाक्रमाद्दीश्वरो मे मीराज्ञामत्रक्रमेणागम्यमानेमार्गदर्शी अयमपि दानग्रहः रश्मिकोनन्तसंगारवस्मिकः ३
नोदासम् वाहकाभेमीभावज्ञानेवेद्व्यंनिजव्यापारेणैवव्याख्यन् १२ ॐ श्रीसरस्वती भगवती वाणी भूपमन्य
मुहिमपत्रस्त हरिणलोललोचना भेमीपुनरवाणात् किमिति भोः खंजरीटदृशलोचने अस्यकाशीश्वरस्य

वैरिश्रियः प्रतिनिग्रहमवाप्नुवन्यः किंविमत्स्यपतिर्यदावलयैकवीरः सत्तामवा
प्यनियतमस्वनेग्रहं दस्यदीनित्यापितमधूनिपिबनिबाण्यम् ११ नस्मादियंत्विति पतेः
क्रमगम्यमानमध्वानमेनन्तपादवनारिनाली नद्भावबोधग्रथनानिजचेष्टयैवव्या
चष्टेतस्मशिविकानयनेनिग्रहाः १२ भूयोपि भूपमपरं प्रतिभावतीनाश्रमस्वस
रवलवल्लुवमावचवदे एतस्यकाशिनृपतेः स्मरवीरलक्ष्मीः मदङ्गः सविजन
यदेजनमेत्तुनेत्रे १३ एतस्मावनिभुजः कुलराजधानी काशी भवेन्नरणायमतेतिः
स्मरावेः यामागताइरिनिस्वितवेतसोपि पापैनिरस्यविरजे विरजी भवंति १४

लक्ष्मीहृद्वामेद्ययोर्लक्ष्मीजनय १३ एतस्यराज्ञः कुलनगरी सा श्रीकाशी श्रीशिवस्य भगवतः संज्ञातोलोप
नेयश्राथैनोकाग्रनया श्रीकाशीनीकया श्रीशिवः ससारसमुद्रात् लोकान् तारयतीतियामानाः पापपंकिलावि
नाश्चापिजनाश्चिरकालोपार्जितपापैनिरस्यविरजीभवति विगतरजोयेषां ते विरजसः अविरजसो विरजसाभ
वंतिविरजीभवंति अरुमनश्च्यन्तुश्मैनारहोरजसालापश्चातिस्त्रिः सलोपश्च १४

श्रीरुद्रो भावे निवसन्तस्थायालोके स्थहेतुः खानि वीक्ष्य कपर्येव भवरोदित्याद्यदीन् यावन्त प्राणापानयोल्लुहं सो
रोदीयदरोदीत्तद्रुद्रस्य रुद्रत्वमिति श्रुतेः रोदनाद्रुद्र इति च नामवाक्यया रोदीदिति व्याजमात्रमाश्रित्य डःखेनेव
रोदितिसमन्वर्थः यतः संसारसागरनौकां तां श्रीकाशीमम्भजत् योऽपि महात्म्यरुडः खेन डःखी भवति सस्तवध्यान
तारणोपायं करोति तनीचवत्केवलं स्मिस्माति ११५ श्रीकाशीमुवितिनित्त्रिहनिकाश्यां स्थितिर्देवलोके निवासः
अतएव श्रीकाश्यां स्थित्त्रिषु मणिकर्णिकादिषु तत्क शरीरां नराणां मोक्षः तत्पुनः स्वर्गान्तरंपदमुत्कृष्टस्या
श्रीलोकभावि विविधिकन्दैकलोकस्थहिक स्थानि रोदिति श्रुताक्ष कपर्दैव रुद्रः नामेतु
येति मिषमात्रमथनयतां संसारसागरतरीमम्मज्जन्तरीमः ११५ वाराणसी निविशते ।
नव देवतायान्त्र स्थितिर्मिव देवभुवने निवासः तमीष्ये मुक्तकवशमामतएव मुक्तिः
स्वर्गान्तरं पदमुदेत मुदीनकीटक ११६ सायुज्यमक्षकनिमवसमवाप्तियादस्ताप
नदेवनगरीनगराजश्याः भूतानिधानपदमयत नीमवाप्य भीमोद्भवमवतिभा
नेकीटेत्यदेनदेत यतः स्वर्गान्तरंप वमिवाभिधात्तः ११७ देवमुक्तिरेव अतः काशी स्वर्गान्तस्मात्परणामुक्ता
भवत्यनवम् अथवा स्वर्गान्तरं स्वर्गादन्यत्स्थानं कीटं निवसति अयानेदात्मयेभवति तस्मात्काशी स्वर्गः ११६ सद
युनक्तीति सयुक्तस्य भावः सायुज्यम् संसारसमुद्रजनवरोजनो गौरीपतेः पुरीनां काशी प्राप्य श्रीदेवस्य साय
ज्यमेनिमुक्तेस्मादाहते भूतं प्राप्य नीतेसमीत्रिषु भूतं स्मन्तं तन्मतिपादनतिपुणां श्रीकाशीम् तथा भूतकाला
प्रतिपादनपदमयत्ने नीलटमवाप्यस्तिधात रसम्भवीनियात्तमवेति भावेवायात्तंत्पयामामाति अस्तिर्थवस्या ।

ने· ष·
प· टी·
२२३
223

भूदिनेष्वकरूपंभवतीत्यर्थः अवधानेकेषु अस्तीर्भूतिविचलनात् मोमीमोक्षदे १७ काशिनिवासिमिथुनमनेको
ऽपि निविशत्यवसानदीनेभोगाक्षीणेच स्वस्वरूपभङ्ग्यमरणज्ञानेस्वयपरस्यवाक्यादिनं श्रीपार्वतीशिवयोगादया
यिकमैक्यमाप्नोति अत्रैवैवकृत्कोशद्रूपेणानपसायोगाभ्यासेनवामुक्तिः काश्यांतस्यासात्विकस्वरूपानुभ
वेनैवेत्यर्थः १८ यदिमहत्यानविश्वसिति नदिममौनमस्तमेयालेकादयन्तुपैद्रेणराजन्वतीभूः स्वर्गः का
श्याः सकाशाद्यदिनामात्यन्तेकनीयसीनस्यात् नदिनिजाम्बनमेयेवानुभूत्वाकथ्याकाशीतः स्वर्गभूविनिन्दी

निर्विशयनिर्विरतिकाश्यनिवासभोगम् निर्मायनमेचमिथोमिथुनेयथेच्छम्
गौरीगिरीशघटनाधिकमेकभावं शर्मोमिकेवुकिनमेचतिपंचनायाम् १९ नश्य
हृदासियदिनन्ममौनमस्तकथ्यानिजामनमेवनवानुभूत्वा नस्याकनीयसित्व
रायदिनामकाश्यपाराजन्वतीमुदिनमाद्भनयन्वनाभूः १९ ज्ञानाधिकास्यमुक्ति
नान्याधिकाशिकृत्याः कार्यकिमन्यकथनेवधियत्रमस्तेयोः पंकजनायसततो
भयदानमन्यदन्यैवदत्यमत्तनसत्रमवादिनास्थि १२

नेत्यास्मिन्नर्थेनवानुभवपरप्रमाणमित्य
र्थः अतिशयेनाल्पाकनीयसीयुवाल्पयोः कनन्यतरस्यामितियमुल् यद्रूपेण्यादिनाद्भस्वः ११ ज्ञानेनाधि
कासिकाश्यास्तमुक्तानिराकृत्स्यथयोगपानिविधेहि अन्यवर्णनैवेनादृशावस्तुप्रतिपादनैकिंकार्ययत्रका
श्यामस्तेयोसकाशान्मवदाजनायामभयदानमेकंवदानिवर्तनेनअन्यदवादिना अर्थिनोमात्रनदमस्तेत्सत्रसत्रमाक्या
दनेयतेसदादानेवेनेपिच मोक्षस्यनित्यदानगागोदकदानेवावर्तनेभोः यतेअन्यत्रमस्तेयाभयंभवति अत्रत्वम

रणानन्तरे शिवसायोज्य ग्रामेन भयेभ्यस्त्वताशासोमन्तुः कृतकल्याणमनोदन्तेनस्तं धुरिय मिवानित्यु मिना
भिष्टुकवचनात् १२० इह मृगादिष्व सराज्ञः शारीरिणानन्तिमेवसोयं राजानवशरीरे कामएवास्त्वपूर्वविरा
हेदुरसेविनं तत्र शुरिकृतनावनारोरतिकामाविवशुवामासृशोभेयाम् १२१ कामशास्त्रज्ञानेनसर्थमर्थानमर्थ
यनमस्यास्तीति अर्थानेक सेन्विषयस्य कर्मणस्य मंख्यानमिनिसमर्भी सोयं राजा रह सिनव पदे लव कुचो
स्तजयन्नकीरदृशीः कपितगोरी यदङ्ककमपकरागसेवलितदूरमुकुटशशिकलाप्रतिमल्लैः अर्केरहा

भूर्भङ्गैरस्मरदिति रेखिमृगादिमल्लनीसंयोजनवाक्यकृस्तमात्रुथ पवमस्तनैः भातव
नो विवशुवां गिरिशो विराह्रमारा हमासुधुविनयकृतनावनारो १२१ कामानुशा
स्तनपाते स्वनवामथीनीसोयं रद्दोनखपदे मेदूनस्त्वनीते अथाद्विजावरणाकु
कमपेकवभासे कोणिशकाव शशांककले ककारैः १२२ दृष्ट्वा शापयत्र
वद्वदने मतापमालिंग्यकीर्त्यं वृषवामरवारुचापः सेयाम सगान विरोधि
शिवेषिदरणिरवणिरद्रवमभारवेसमसरस्मतापः १२३

गुरुवेणीसंकवारः १२२ अयं राजा नामालिंग्यनम्नकामसंतापमपदष्टेनेनमिमिनिकं निजकामसंतापमप
दरत्ननिमिमिनिकं निजकामसंतापहरत्वमितिवादितिभिर्नपदेवानवोजानमितस्य धः कीर्तिरूपेणचामरेण
वारुश्चापोयस्य सः समरमिलिनानिशिरोधिकन्यवादणिरवणिनशीलन्द्रवमाथ्यशोभ्यः समसरसं प्रसारी
यस्यायं यत्र: शारसहायकीर्तिमता पावुपार्जयनास्ति अतोस्यवदनेगनापापनयनमेवकर्तव्यं नान्यदिति भावः १२३

नै॰ प्र॰
प॰ टी॰
१२४
224

अस्य वल्लस्त्वदन्यविरहादपि न विद्गलितं तथा पतनेन क्रोडितानि शस्त्राणि यत्र हे शमन एव ज्ञायते वज्रमपि न
विद्गलितपतनक्रोडितशस्त्रमपि भवति यतो देहो वज्रनिवद्धस्त्वदन्यादृतहादितपवकदः नदेकक्षणपतयाभु
जयोः प्रतापाग्निः शत्रुनारीनेत्राग्निनापि न नमति न शाम्यति अस्य वज्ररूपस्य वक्षः कर्मिणा क्रूररूपयोर्भु
जयोः रपि तेजोनेत्राम्बुनापि शाम्यतीत्यर्थः वज्राग्निरपि नादकेन शाम्यति १२४ तल्पमुपनीतः पिकानां का
कानां च निजफलोपभोगो येस्त्वदुमालत्वस्मै ख्यापुर्वनेभकाशीनेपरेनमतेनकह्मीन्देवान्फलसम्प्रदाने

वृतस्त्वदन्यविरहादपि नास्य दीर्णो वज्रायते पतनक्रोडितशस्त्रशास्त्रम् नकर्मिक
भूलतयाभुजयोर्मतेजो वह्निर्नमत्यविवक्षूनयनाम्बुनापि १२४ किं न दुमाजयाः
तिजाग्रतिलस्य सुख्यास्तल्पोपनीतपिककाकफलोपभोगाः स्त्वत्पस्त्वकल्पवि
टपी फलसम्प्रदानं कुर्वन्स पथाविदुषा नमस्तेनकहमीन १२५ यसैकरप्रविनतेन
त्वपानकस्मादेवनवनत्रयदरूपमलिनिशः कृपाणाः देवाद्यदिप्रविनतेननतेनदेव
नेदे कृपाजनिकृपाणकरग्रहाय १२६

कुर्वन्स पथक कल्पतरुस्तल्पोपजातत्त्वस्तरगुणार्थः अस्तं न विषमोयज्ञशोषभोजनशोषयेः यज्ञशेषमृतं भोज
नशोषविषयः स्वयाचितायाचितयोर्यथासंख्यं हृतामृतेऽहमम १२५ त्वपाप्रसैकरेकथ्यनमयकृते तनत्रेक
रदानेनैवाखद्वायनः काराणाम्निभूः तेन्द्रपादेवाद्यदिकरेनविनतेनितेनदेवास्य कृपाण कृपाणाः पाणक
रग्रहायनु कृपाणस्य कर्ण ग्रहत्ववास्य कृपाणजायते अथ कृपाणानारग्रहस्तत्र कृपाणप्रनिभूतात्म
स्य कृपाणदेवकृपयेति कृपाणशह्नस्य वाक्यम् १२६ भुवः खङ्गाग्रैः सहतयस्पर्शोस्ति सामाभ्यं पिलागिकनामपिनि।

१२४

मेघस्य चतुर्थो भागः त्वत्तोऽसौ न्यास्तीति तस्य भावस्तस्मात्तो वेगावेशेनासमापयद्भिः श्रुतिरूपस्पर्शाः त्वत्तो मेवजी
वंतितजीवनमप्युपस्वयद्भिर्विहृशैस्तथाने चन्द्रमपाः केवलाननः कमणामवादाः यथा तैरेन तस्येनात्रहृद्येरयेः
मदस्तहृगर्वेन उस्थैः श्रवसो गवौ लोपिनो भुवंस्पृशं तोनाहृदयंतः किंतु गगनमेवेन्दुरर्थः १२२ काशीशास्तवन
कालप्रवागतलोककातिदर्शनसादरासो भेमीनं निरासे मानीनयागुणविधायदनाहतो सोतनुभूतनामदसि
उपसर्गादस्यास्तीर्वावचनमित्यानमनेपदम् गुणाक्तयानयायनो सो निरस्तनतस्त्रनो सौ मानी राजा सभायाङ्कः की
पतद्वैलेः त्वणिकनाम पिभृत्यराग्यस्य स्पर्शाग्रधाम पि रसादसमापयद्भिः हृगहृपपके
वलनभः कमणः प्रवाहेर्वीहेरवलप्यतमस्हस्वहृगर्वगर्वः १२३ नद्धणिनासमयणवस
मेतलोकशोभावलोकनपरानमसोनिगमे मानीनयागुणविधायदनाहतो से
नभूतनामदसिगुर्यशमेवमन्ये १२४ सानेतानाप्यतेजः सवतिविलमकस्याथि
वान्निहभाजश्चिमेनामुक्तकस्तान्समगुणान्नवेनरदभावापारेवायनित्
पेगुरुषविदम्भोऽयि मकेशुभोगानिसौमानेदमासोडुपनिषडुपमानतरेसूयभूयः १२५
नैवम्लानोज्ञानः म्लेगात्रविनामे पतादृशः स्वहृत्रोपिभम्पनाहतः अनागुणोहीन इति उयशः १२५ अनेना
नमेत्व्यात्मिहभाजो भाग्यवनाश्चिन्नेनाशाक्तुषोमनसाभेमीतिलिप्सामहेरु इति वाक्कोदयानानसमगुणानन्तपमेय
गुणान विद्यते समोपथानेसमलोकविलत्तणस्ताहृशाः गुणाययासेजसः सवायोत्तेजस्विनः निखि
लान्देवाम्रपाश्चमेवतिलस्पाभिप्रायाशुभोगासाभेमीवचः पारेपारेवाक नत्रवर्तिनूपमयस्यतेचिदम्बुयि

नै.च.
प.टी.
२२५
२२५

ज्ञानमयमद्वितीयं सन्निस्सीमानंदमेकं शुद्धस्वरूपमनलमुद्दिश्य पूर्वोक्तप्रायेणैतन्मयो भूत्वोपनिषन्मतं दर्शयन्नुक्त्वा नयति
षन्मतेन अविद्यमानो नो विनाशो येषां ते अनेना नित्यास्सावान्यविशेषसमवायाः ते सद्रूपत्वेन ते इति सा नेत्यनाभ्याः पा
रमाणवः पदार्था वा तेन चेतनो जीवः स्वेनैव सद्रूपत्वेनैव इति सखा आकाशयुक्ताः कान्तत्वा वायवाप्यपार्थिवाः पदार्था
स्ततो दिक्कालः कालयुक्तान्मनसापलक्षितान् आकाशाद्यमादिगुक्तान् समग्रगुणान् सकर्मपञ्चसंख्यवान् त
स्य गुणानूपादयस्त्रयः षट्पदार्थान्कुचैवद्वीयनेतमनिपादयन्तानन्यामस्य दिक्कलितानोभावः समवाययासायथाक
स्माविवस्तनसमसमर्थमानेत्यर्थः अथवा गन्धोरस्तिनो व्रणः समवाययासाशुभागामषड्गोपनावानपदार्थाः ।

श्रीहर्षं कविराजराजिमुकुटालंकारहीरः सुतं श्रीहीरः सुषुवे जितेन्द्रियचयं माम
ल्लदेवी च यम् । संगतोऽनन्तशीतगौ वयमगादेकादशस्तन्महाकाव्येऽस्मिन्निषधेश
स्य चरिते सर्गो निसर्गोज्ज्वलः १३ यं भास्वन्नचिलिंगलिंनियतिमून नारायितास्त्रिः ।
स्वयम्भूः पातिव्रत्यैकसीमास्तकविनरद्धविनालमायेवमाना यविद्या णयोग
कलयति ह्यपयातल्लतोदीपिकावा सगौ तौ वाजितोपृदिह विषदयशाः स्वयमेका
दशायम् १२८ इति नैषधीये महाकाव्ये चरिते एकादशस्सर्गः ॥

हिथिनान्यपुंलिंगवतीवानपपानकादिवङ्गवाक्योपमावायमाद्यग्यपेतावा अवामन सर्गो चवं ज्ञानस्वरूपं निर
वधिपरमानंदमेकं शुद्धस्वरूपमुद्दिश्य पतनपराः भूत्वाभ्यास्येदिनत्यर्थः १२५ संगाश्च पवानन्तन स्यचंद्रेऽस्मिन्महाका
व्येऽस्मन्नस्त्वाविशाणात्यर्थः शेषं व्याख्यातचरम् १३० ॥ ॥ श्री ॥ ॐ ॥ ॐ ॐ

अथो अथेत्यर्थे अस्मात्परितृप्त्यन्याभिलाषेण योनितहिंसास्मानितिनिजस्त्रीणां लज्जया यलम्बं प्राप्यव्यग्रचेतसः का
मिनो येन्दपा आसमुद्रात् अपरे वाचीनापरनीरवर्तिनः यदा अपरेपरे अथेन्देन्दपाः कृपाङ्गनपुवालेकारभूतसमाजमा
जग्मुः रथैरुन्नमाः १ नर्किनात सा विराजतायेरह्निते भेमीवेवागेपरिनार्थः अतएव निस्वसहि स्थिरमागैनैः सर्वमागैने
नृपेभ्रहृभेव्याभेसदसि भेम्याः स्वयंवरः महानः २ चलेनिपदानियस्मसजनोजनस्तस्या भेम्याः पदयन्त्रणा हूपाचेष्टा

ॐ श्रीगणेशाय नमः ॐ प्रियाङ्घ्रियात्म्यावलम्बमाविलाविलासिनः कृपाङ्गनमण्ड
नायनम् समाजमाजग्मुरथोरथोन्नमास्तमः समुद्रादपरेपरेन्दपाः १ ततस्तभैम्याव
हूतेहूतेन्दपैर्विनिःश्वसद्भिः सदसि स्वयंवरः विराजते स्म किं नत ह्रिया गतैः स्फुरद्भिः
नैरमहार्णवैर्नवैः २ चलन्दलन्पदयन्त्रणोगितस्फुटाशयामासयतिस्मराजके
भ्रमेगतायानगतावपीयपुदीर्घधुर्यैः कपटोज्झितो जनः ३ नृपानुपक्रमस्तविभूषि
तासनान्तनानतीसास्त्रुवसरस्वती विदारभावभ्यसरस्वतीस्वधास्वरस्वतीवान्यत
न्दृणान्थिता ४

भकदाभिप्रायांतां जनतीभैमी यानीगमनेपीयंक्रमगतेतिकपटाडुक्काराजहंसेआ
सयनिस्मनयावेशायत् ३ अलेकनाम सरस्वती नाम्राज्ञः आरभ्या ह्यासा वाणी सरस्वतीवाचः स्त्रुवेवोचन् की
दृशीरम्यतनसरः स्वकीडाः प्राक्रम्यातुपश्चादपि वसार्धतन्वः नक्कताः अतिमधुरइत्यर्थः ४ वर्णैनकान्त्याकनक
कीनकीदलश्च दलादपाहनेभैमासदीकृतेनक्लनपर्णिना मानेन्दपेहरणी स्व अयं भूपतिर्भवदीकसनास्त्वदीकता

नै. ष.
व्या. टी.
२२६
226

नोनिजांपावनीमयोग्यांनयोग्यामतिनम्रवनीत्यर्थः ५ पनस्यव्यनपतिस्यमुखेंदुकौमुदीचकोरस्यजिह्वयाकथैवचिंदे
तन्मुखचंद्रचंद्रिकाइमांकिमा, पिनपीयतोनामवक्त्रकालेनउदनस्पर्शीचकोरस्यनेत्रेइमामन्यन्मुखचंद्रिकाकिंना
चामयमेनपाययसेजिह्वायापरमावापिचकोरस्यनेत्रयोःपानमस्तीत्यर्थः यनश्चकोरस्यनेत्रेणनेसमागवलोकये
तिभावः निपीयनामितिपाठे चकोरजिह्वयातन्मुखचंद्रचंद्रिकाकथैवविक्तेनापिप्रकारेणनिपीयतानामननया
स्माकमभिनिवेशइत्यर्थः परंतुतन्मुखस्पर्शीचकोरस्यनेत्रेइमामाचामयनचामनेनदोनोष्ठिनादित्यर्थः अत्राचा

ह्रतानिसुवर्णेषुसुवर्णकेनकीमस्ततवर्णोदत्तपतिमाहताम् निजामयोग्यामपिपावनीमयं
भवन्मनोयोग्यामतिमावनीपतिः ५ निपीयतोनामचकोरजिह्वयाकथैवविंदेतन्मुख
चंद्रचंद्रिका इमांकिमांचामयसेनचक्षुषीचिरंचकोरस्यभवन्मुखस्पृशी ६ अयंविहा
रेनवद्वारविभ्रमंकरोतुनीरेष्वकमलवन् कदेहरपीनोष्वकचद्धीनदातुस
नः सावसावचामिजः ७ अवानिसिंधुःसमश्चविगंगयाकुलेकिलास्यप्रसभमम
त्स्येन विलेख्यतेचास्ययशश्चनेरदासतोमदन्तस्मन्मुखभाविपोकृधम् ८॥

मीमृग्यवासनार्थेत्वाक्तनिवृत्तीत्यादिनाचन्द्रमोःकर्मतेनिगरणाचलनार्थेत्यश्चनिपरस्मैपदविधानादात्मनेपदं
चित्र ६ आरवसह्नितःसारवःतेचनसारवः सरघूसत्वथिनः येनन्मयस्तज्जन्यःस्पष्टमकरोविंदसस्तदन्तवका।
लिन ए सुलानेगस्तनयुगनजाभ्यघन्तरोनिशोयनश्रुद्यायहस्शाकलेभवसलश्याजलेननरन् नवजलक्रीडायाद्राचवि
लासकरोतिउटिनोद्वारस्यभ्रातिवाकरोतिसरयाभवसावदेविकाय्यांसरय्यांचभवदाविक सारवाचितमस्त ७ अस्य
कुलेजानदतिसर्वत्रसमन्वयः समुद्रः स्रोतः सगरैःसागरः भगीरथेनगंगयायासूचितः सोत्यर्थेरामेनवयनेप्राप्यते
अस्यचयशसातेविलेख्यते अहोआश्चर्यमज्जनानामदोन्योकृथमसमन्मुखमेवायातिनप्रयत्नसाध्यंस्वयमेवागा।

कृत्येतानीत्यर्थः स्वयंवरोपेत्यायामस्योत्तरकालभाविताङ्कर्त्तनेशतिप्रयोगः ८ एतस्य यशः समुद्रेष्वपा
निकवीनाववेगगम्भीरस्थानेपतितवर्णाश्चितसुपकमव्याकुलीभवन्तीत्यर्थः एतद्गुणगणानां याथोक्तवि
न्यासः समन्त्यर्थिकीर्तिरूपः खटिकादिनास्त्रिग्रन्थत्रापिवहुकविन्यासे खटिकयापालयो भवतिहि ५ वा
शांकदेवकरोहीनरुभेदेघटेपि चेत्यमरः स्वर्यवशाङ्करंतदयहृयवीरःक्वथ्यवर्णितानाम् अस्यास्य यत्रयोग
सिद्धारोमाणां कोटिः समरेषौर्याकुरोगच्वनरोमाणीत्यर्थः बुद्धेवनालिकेः कर्णपथ्यप्राप्तिनेयानामाल्वरप

एतद्यशः क्षीरधिपूरगाहि एतत्पगाधे वचनं कवीनाम् एतद्गुणानां गणनां कपातः
मत्यर्थिकीर्तीः खटिकाः क्षिणोति ५ भास्वद्वदेशाकवीरतां दृयदयवीरः कथ्यंक
थ्यानां समभाथापि हि कोटिरस्य समरे रोमाणि सनाङ्कुराः नीतः संयतिवन्दिभिःश्रु
तिपथं तन्नामवर्णावलीमब्रह्मस्य यति प्रतिनृत्तताचोः स्तम्भाकम्भीनस्तान् १० ता
हग्दीर्घविविचवासरविधौ जानामि यत्कर्त्तनाशोके यस्य निविंवमत्तु विपयः सुबोद
देवाङ्कवः व्योमव्याप्तिविपत्तुराजकयशस्त्रादाःपराभाग्नुकः कामसमस्यनमःप्रा

प्तिर्देवमेत्रोराज्ञां भुज नापतपनः पारेगिरागाहते ११ स्तम्भानेवस्तम्भा स्तम्भयंति प्रत्यदं तिकुम्भीन
मौलेलिद्दानकुम्भमरः १० नाटशादीर्घो यो ब्राह्मणोदिवसस्तक्करणे यस्य प्रतापरवेः कर्तनाश निशाके स्त
यसेवावर्णादिदिनं भवति एतस्य नित्यास्थिरमदन्तभ्रमतापस्त्वयेवशाद्ब्राह्मणो दिने दीर्घो भवतीत्यर्थः वडवा
ग्निः समुद्रोदके यस्य प्रतापरवेः प्रतिविम्बसंचारवेगिराजसमद्वयशोसेवनदत्वाणि तिरस्कर्त्री समता।

नै॰ च॰
हा॰टी॰
२२७

२२७

पार्कः कासोवावोपरंनगादनेकैर्विवोभिनस्तूयत इत्यर्थः ११ यस्य शत्रूणामकीर्तिरेवयशस्त्रामलिनतानां
यात्रूस्यधुनत्पुगकीर्तिपुरस्सरातुपागेगासमागमयता गतानातनस्तस्मिन्सेगमेमयागेमेकाप्रमाणंत्पकालेत्रि
यमदेरम्भासमवसन्तोनन्दनवनेक्रीडाभितिविप्रासम्भ्रमःभारक्षुः मयागेपिस्तानामसंगेमुरवान्तुभवामव
तिद्विपरीरमः इत्यत्रापसर्गस्यसमन्त्रध्यवकुलमितिनिदीर्धः वाङ्कजः तुन्नियोविराडितमरः १२ एवंका
लोत्रभूतरूत्वपाणिगुणस्तुतिः भैमीवाणपावावादेनारादगतोवामयोविस्मयसज्जनयाशिरस्तत्वर्यका

दृष्टाकीर्तिकलिदराजतनयानयासयदेहदेवीकीर्तिश्रीणामयोसमागममसाकं यार
णोगने तमस्मिन्विनिमज्ज्यवाङ्कजमेरोराम्भिरम्भापरेरम्भानन्दति केतनेदन
वनक्रीडादराडम्बरः १२ इतिश्रुतिस्वादितनद्गुणस्तुतिः सरस्वतीवामयविस्म
योर्ध्या शिरस्तिरस्कमनयैवभीमजाननेमनोरन्वगमन्वमन्यत १३ सुधांतवे
स्यावचसामयीवरस्वरास्तन्यकृतमस्तकोकिला शशेसंसमकांकवैवनोदिशा
निशापतिस्त्वातिमुखीमिमोमति १४

लनयैवमत्रुवेशश्रुतंनेराजानंनान्वमन्यतविस्मयेनशिरःकम्पयवनस्यानिमेयथक्रियाजानेत्यर्थः कन्याभि
लषितसौंदर्यायवर्णनाहेरमंयदामनुवंशान्तमेवहेतुः इयंदिसामवेशेष्वभिलाषेति १३ स्वरस्वयानिरस्त
नकोकिलावचसामीषावाणान स्यूनोदिशोवलयतद्गुस्वामती वंदमुखीमेमीमुद्दिश्यपतरगानतंत्वज्ञाव
१४ भोः क्रुदंगगनेत्रणापिपाद्यानांशिये वृन्तमनेन्तपनयान्तमिक्षुस्विकाकनिषियपवत्वा अपिशहान्म
नसान्तनाविलिखितहिष्टापिनयशपमत्यर्थः वेदकांतमुखमेनेनद्यमीदितिकदासदेशेननेत्रयोः प्रभास्तवं।

२२७

गयः १५ निराधारमेवाकाशेक्रीडितं तत्राशयाद्भावान् भ्रमणाभ्यासपरस्परायांतनन्ययिवनीध्रुविभ्रमिता
कीर्तिंनन्कीचाकाशेनिरवलम्बनेनेतित्वमभ्यासपरस्परासनीध्रुविभ्रमीः कृत्वाभ्रामाभ्यासानभवसि महान्त
महावेशमहान्तवेणमाश्रित्यनेनकीर्तिसंमग्नः शिल्पितिष्ठन् न्तानिखनिरेजितस्थैनिवन्धत्वम् १६ अस्मा
त्याद्याङ्गेयनवनाहनेभ्रमङ्गिन्नपेरत्नतमटवीनंभ्रामानिजापुनीपुनरवापिस्वविलासमदरपुनरख्यास्मि

नयोग्रहूडामणिमेणालोचनेविलोचनेनापिन्नपंपिपासति शशिप्रकाशाननमे
नमीलितंतवेगयापोगदृशाहशस्त्रिमः १५ ध्रुविभ्रमिन्नानविलम्बमम्बवेविदे
तमभ्यासपरस्परापरा ग्रहोमहावेशमगुसमाश्रितासकोनुकन्दर्पतिकीर्तिने
तकी १६ ह्रनोभियाभूपतिभिर्वनेवनादटङ्कितश्चरटवीनमीपुरी निजापिता
वापिविनान्तनःपुरीपुनः स्वमप्यासिविलासमंदिरम् १७ आसीद्दासीमभ्रमीवा
लयमलयजालेपिनेपप्रपकीर्तिः समाहूतवारपारीमदनजनयनेनाङ्गीनवायप्र
तापः वीतादस्मान्नृपः कः पदयुगगयुगन्यातिभूपातिभूयच्चूडारत्नोपलीकवप
विचरणानदनेदमखेदुः १८ पुनर्विदंविलासमंदिरमिति विवेकोनाभून् वनरूपत्वादिनस्पर्धः
१७ सीम्नः समुद्रादासीमंतत्रभूमीवलयंतस्यचेदनालपालंकारभूतानांकीर्तिर्यस्यसमसमृद्दपणामस
मादाः समाहूतवारपारीमेवसदनेयघातेजनेनप्रथिकंस्त्वतश्चाप्यस्यप्रतापः चायप्रतापश्चवायस्यपदयो

नै०च०
टी०
२२८
228

पुंगेषु गणपतनन्नशीलानां भूपानामितिभूयांक्षितिभृद्भवनान्तेवनानामेतान्येवपत्नस्नानांसांकैवेवभिभिः पवितोया
पनेदत्तैः सेवादनेचान्यतदत्तोनखेदवोर्दवोपसमः इदशोस्माद्दीयमानाद्यदन्यः कश्चासीदित्यनेनवायमीदृश
इत्यर्थः १८ भंगेनपराजयेनयाकीर्तिमलिनतयामनन्यार्थिसनाभटपंक्तिः सैवतिंडुकवनानितेषुसमन्ता
माग्निःस्फुरतितिंडुकवनमपिस्वभावतःश्यामलंभवतितत्रचवह्निस्फुलिंगावर्तन्ते तेषुमलिनंभवतिनुलाटजा
नदहनेतत्रचवसर्वस्यस्वस्यमस्वइंडुसूक्ष्मस्फुलिंगाश्च अस्मान्नतापेनरुत्थिताः स्फुलिंगाः संतोजगतिस्फुरन्तियद्वा
भंगाकीर्तिमषीमलीमसतमप्रत्यर्थिसेनाभटश्रेणीतिंडुककाननेषु विकसत्तत्पम
तापानलः तस्माडुत्थितास्फुरन्तिजगडुत्संगेस्फुलिंगास्फुटं भालोद्भूतभुवाग्निनभ
वनकृतभ्रूभंगमाद्भ्रुटद्भ्रोलयः १९ एतदैतिचयेविलोक्यनिखिलामालिंगतांभी
भुवं सेनामानसीम्निजेगमविविलोमभक्ष्मादाचिभिः एष्यैरदःएष्यरेनड्य
समभक्षेत्ताऽयनम्नामरश्रेणीमथ्यागतःपुनःक्षितितिपरादैपायुषनेयियम् २०
भालोद्भूतेयन्नवाद्गितन्नसभान्तुकिवण्णभूपायोयाकुतभुजभ्माविःअरेनेडुःनयतयासर्वाग्निभ्रष्टतानस्पदमो
लयः ज्वलितातिंडुककाष्ठात्स्फुलिंगावद्धवनत्यतेति अस्यतप्रतापाग्नेरतएवस्फुलिंगाइत्यर्थः १९
रणभुविचशेलहृदयांतिकाविभवेतस्यपाणेःसगजमस्तदैः श्यामस्वभूपाक्रान्तांभुवंदृष्ट्वातस्यरौद्ररणाप्र
त्वायेसमागतस्यरससमाजमथ्यवर्तीराजाहृष्टः पुनःपर्वतोन्मादनायवुद्धिंयत्नेषुराद्दिष्टः शैलान्तन्मायै
दृष्यासमीचकार पुनस्तेयोभेतिभ्रान्त्यादेवतमामोतितिराकर्तेमिच्छतीत्यर्थः २०

मेत्यभिप्रायस्तदासीभैमीमाहभोः स्वामिनि रक्तः कौन्तकं पश्यप्रासादाग्रे नटोयः यनाकां वलस्तसिंह्यलेपिकाक
सैषचरणाभ्यासनिवसन्ती इतियत् पश्यकौन्तकं पश्य २१ अथदास्याअभक्तनवचनाज्ञाने: सत्यानां हासैस्तनस
दः अक्षतियवलितस्थितावाप्यैल्यर्ह हासश्शनिस्वनदसौर्वन्त्यत् अनोस्यायाएः राज्ञोम्लानिः कास्मै ज्ञाताश्च
तवस्तनिक्तसस्यस्वदर्शनाज्ञायते याएघः स्वतथवषयामः म्लान्यातिशयामोदासधवलेसदृसिस्तनरायदा
सौजानन्तश्चप्यः २१ कयाचिदनिरूपितरूपयापरज्ञानस्वरूपयादेव्या वाणीनस्वराज्ञआजीवनावजितान

प्राशंसदासी गिरिवद्विदर्भजा मितोनन्तु स्वामिनि पश्य कौन्तकम् यदेशसौधाग्रनटप
टाचलेचलेपिकाकस्य पदार्पणाग्रह २१ ततस्तदग्रस्थितभाषितोर्थैः सदस्तदक्षेतेह
सः सदः सदान स्फुटराजनिम्लानिरतोक्षाभूपते क्षितेहृदिजायतेशितेः स्वलस्ता २२
ततोनुदेव्याजगदेमहेन्द्रभूधरन्द्रराजगोरकवन्ध्यायानदाजैवावजितनुजनीक
याचिन्त्यविन्त्यरूपया २३ स्वयंवसेहादमहोहणासदेमहेन्द्रशैलस्यमहेन्द्रमाग
तम् कलिंगराजानांस्वकंचदयश्रियाकलिंगराजानांस्वाणतनचक्रमयोः २४

मितायये दृश्यपास्त्यामाजनीभैमीमहेन्द्रभूमेविंद्रंजगदेदमयंती प्रधानकर्मतयाभिहितेनेतिनहितीयाराजानम
धानतयानभिहितद्वितीयाहितीया २३ हेभैमि प्रियस्वयंवरविवादान्सवेसमागतंमहेन्द्रगिरीरवधीशहणीश्च
अथसम्बोधनार्थकः भागगहेभोः सुमयानिकशाहिरूतगिन्नमरः कलिंगदेशीजानानांराजानांक्रमयो
निजस्तनयुगकांत्यासदृक लिंकलदन्तत्रमहेन्द्रशैलेस्थाणं २४ अयंमहेन्द्राधीशः किलागनानतीरयेति

नै॰ प्र॰
द्वा॰ टी॰
२२५
229

वर्हेनी निर्ई दिणः पुरे भवाः पौराः निर्गता वा यो भयादस्य विपुर्वनेन हृष्टैवागकृतनान्येवलनाण्ये संसमगतश्येवं तृणा णिया
स्वतः कृतास्त्लिष्टो वैविणामुत्त्वमगिरः पदद्भिः शुकैर्वनेपि मरिपुस्त्रासितः यत श्लिष्टोऽयः पलायसमागतानां विप्रणा
मुत्त्वमगलपितास्तागिरा वक्तृशः कृतापदद्भिः शुकैर्वनेपि त्रासितश्त्यर्थः २५ अस्माद्ग्रसद्भिः पलायितेर्नृपैर्व
नगरकान्तिप्रियाकिरातस्त्रीजनैर्दृष्टा अयमस्वदेशजमास्वर्यदृष्टाम्सती वंद्वस्पर्शी नालत्वभावतं शशांसकिलस्वदेशो
विद्यारामावास्वंदः शीनलः अवन्ते वियोगस्वदस्तपति अनविंग्रागहेन मजाननी मुग्धादेशाविशाधकृतं शीतनमु

अयि किल यानइतीति पौरवाणभयादयादस्यविपुर्नेष्टावनम् कृतास्तडन्त्वमगिरात्त
दलदाः पदद्भिस्त्वामिशुकैर्वनेपि मः २५ स्फुटमसहिष्णुनभूभर्तुरङ्किता प्रियाद्दृष्टा
वनमालिनीजनैः शशांसुदृष्टाङ्कतमात्मदेशजशाशिद्विषः शीतलशीलतां किल २६
इतोपि किं वीरयसेन कुर्वतो न्दपान्यतुन्वाणगुणो वंशवदान् गुणानमुद्दिनविधाय
निर्भरतुम वसुवीवलयो वशीवशाम् २७ पतद्वानाविनाशगिरिविलविगालहासव
निस्रवती स्वकोड्डादसन्दग्रदिलशिखुभूशमाधिको निष्टवेदा आकेदानुवियम
नघनमलमिलस्वदः समाजविन्वयनास निमददू यातनयाविदामिनेतास्वसोन्निस्वसौ
सलवं च मन्यमानाया दृनिपाः २८ वैरिनृपाणां शापसरमो वीभिकृतावशंवदान् हशाकुर्वतो स्माकं लिंगशानस्का
शानां किं नवी रयसे पूर्ववीरविक्रमो सौ वादिः किं नवीरमवसीत्यर्थः किंकृता भूमण्डलावशी वं शुद्धेनानिर्म
लेन केवलेनच गुणेन माधुर्यादिगुणेन चतमनं निरंतिर्भरवशा विधाय समत्रिभिन्नपानकृतवान् लंकेन
वै गुणेन वशीकुर्वाणानस्माहीरामवेत्यर्थः २७ अस्मात्तीनस्मारः पत्नीगिरिविकरराया गलहासस्वरोयस्ताः

प्र २८

२२५

सामितिं विमृश्य दपनीतं तन्न हितमित्यर्थः सा यं स्मरन्ती स्वकीयवक्त्रीकृत्यादेसंशुनिसोदेन शुद्धिलेः शिशुभिः प्रार्थित
तनिद्द्व्यदायया साहसोत्तिमायास्कृदितं चेदं दृष्ट्वाहं सूर्ध्ममानेन येदं संवेदीति प्राय्यमानेत्यर्थः ईदृशी सती
यतः ध्रुयं वक्रतोदीत् ततो नेत्रजलेन सिच्यमाने सा च इदं स्मृतिविस्मयसमीपस्थित्या सेत्वथ्यं नातय नाम्ना
स्मिनेत्तुष्टा प्राप्तस्तानिः प्रामानमयुं चत २८ अस्मिन् कलिंगदेशादि द्विजयोः युतेसति वैविन्दयाणाणपत्नी भू
नाभूवयक लिंगशोभपतिर्भूयादिति ध्यानशीला सात्विकं भावं कम्प मधन्नसेना भराज्ञातं कम्प सात्विक

अस्मिन् द्विजयोः युते पतिरयं मे स्यादिति ध्यायिनी कम्पं सात्विकभावमंचति नि
पुत्तोणीद्ध्या याधराः अमेर्वाभिमुखे निपत्य समवेयास्पद्धितं दृष्टे निजः पथ्या भास्व
तिदृश्यते हि विलमयः प्रत्यर्थिभिः पार्थिवैः २९ विद्वांणि वणीचन्दनवादविणेत्र
त्सम तत्र पुनः कोपाकोपि निवर्तते यदि भटाः कोत्याजगतनद्धटः आगच्छन्
पिसम्मुखे विमुखतामेवाथ गच्छन्त्यसौ सा गगनक्रुद्विकारयेण त्यक्तदिति क्लिनि

त्वारोयेणापहृत्यते बाणैर्वा सम्मुखेनि पसं पक्तिकराः ३० पुत्यप्राणास्तत्काऊर्ध्वयास्पद्धिः वैरिभिन्नैपैः स्तयै
विलद्रूपो निजमार्गो दृश्यते म्रियमाणाः स्तयैः किंद्रयपश्यतीति ति द्विष्टवेदिनः ३१ अत्रेत्क्रान्तेरना गणेत्यला
यते सतियदि कोपि जगति कीर्तिः भयंकरो भटो स्य सम्मुखमागच्छन्नपि पतनवक्रयोगेन कदति क्लिन
पतन्मस्तकः सत्त्वागेव विमुखतां प्राप्नोति कदति त्रिअनुकरणशब्दः ३२ नन्दूपरोणेश्रूयमाणेषु जाता
दाश्चर्यादिव सम्मुखकमलेगुलिना लंदधाना सा भैमी चान्तयं हृपचेष्टावत्त्वाणि निजसरवसुदणाविये

नै॰ष॰
हा॰टी॰
२३

230

यत्तामित्यवाप्तान चेष्टैवकथनमित्येव शब्दार्थः त्वपस्मगुणोष्ठा स्पर्शैवाणानिवारणं वहितयमपि स्थानयंती सुवर्णा
लियमेस्मत्यर्थः सुवर्णगुलिन्यासाङ्गुनस्मानुभावः नालपदकमलोविस्मेन ३१ नमस्तेत्यायनदथ दूषानञ्चलवि
लासवर्णानयस्याप्मानदहे निपाटनस्याधनितत्सम्मुखदेशदृशास्तारतरंगदिगणयस्यास्त्या वाणानिजतीव्रनाय
तिरस्कृतमभुवलयत्वाणामवन्तुष्पशरोयस्मात्तत्रूपान्तरमन्यत्वपनाभेमीमवदत् मूत्त्वर्थनाहिकमकाष्ठा
तः ३२ पक्षकोचीनाथाहतमुखेनकाप्तानितदेवकिन्तु नक्रियतेनवकोत्ततिः अयंतस्मत्तनमस्मदंयलामे

तस्तु देवीं ऽगुणानुनादिवस्त्रवक्ष पद्मे गलितालदायिनी विथीयत्तमानन मुद्रणेति
साजसादेवेदाथमयेगितेवत्ता ३१ अनन्तरंतामवदत्स्वपान्तरंतदष्यहस्तारतवेग
दिगणा त्वणामवन्तुष्पशरंसमस्वतीस्वतीवतेजः परिभूतभूतलम् ३२ नदेवकिं
तु क्रियतेनुकाप्तानिर्यदेषहतस्यमुखेनकाप्तति प्रसीदकोचीमयमाक्किनमुत
प्रसमत्प्रकोचीष्ठरभूपुरन्दरः ३३ मयिस्थितिरश्रितयैवलभ्यतेदिगदवत्तस्त्वत्तनया
विलचते ‥‥‥‥ पदयदाश्रुगलितपन्नयनयमम्पगुपादिषोहदाम ३४

खलमाकर्षतप्रसीद ३३ मयिस्थितिनमत्तनुषैवनमनवर्तया विनयपरतेनचलभ्यतेस्तत्तत्तयानन्यादृका
दितेनचदिगेवविलद्यतेदित्तुस्यात्तेनशक्रुवनीत्यर्थः अत्यतनयनीतिमयहिषामुपदिदेशैव किं कुवे
नमस्यतदथानः स्तत्तवाणांमुवनतमस्तश्रुङ्गुदिवाउटहणामित्तस्त्रवेष्ठरमिवदिगतेषुद्धिपामी
तिभावः ३४ यतदणासम्मुखेवेदिणयीवतस्यभवतिसस्त्वदूसत्तद्युतिभुजानाकस्त्रुमत्स्यणालानिश
खवलयविसानिदृतनीनिवेविभुमस्तनेषद्रीणांशखवलयानिगलतितानानेववि विसनयादथानेनस्थः इह

पीअसयशोहंसावलिः शत्रुहंदस्त्रीसमूहनेत्रजलभवादेखेलति ३५ सिंहवक्त्रोनिदस्यकुम्भस्थलेभूतानां
धावयिशणामिकायेननस्मिनाकाशाग्रस्पर्शकरणारम्भहेमेयराजः सिंधुरथावनिमतिभ्रमुधावनानन्तरेनि
खिलस्त्रियभुजप्रतापमानवीर्ययस्त्रेयानितनहिसावेकालतिमिरसम्पूर्णसन्ध्यानुखेवयानीतिजानीमः
सिंधुरेहेष्टेहष्टाकालजातइनिश्रमादस्त्वयानीत्यर्थः यदीतमसेदेहेसंदेहः ३६ लक्ष्मीवसभुजयोरतवेविद्ध

ग्रथः समितिसमूहस्त्रैवरियोवनतुंरुदुजाकमुरणालदारिणा द्विषद्गणास्त्रेण
हृगाम्बुनिर्फरेयशोवलाकावलिरसलेखति ३५ सिंहवत्रुनिभुमयमर्धनिहन
स्कन्धावधिशणमकेव्योमान्तःस्पृशि सिंधुरसमभवरारेभोह्नुरेधावति जानीमो
यदि प्रदोषितमिरव्याप्तिभ्रमस्त्यादियेवालयानिसमस्तवाकजभुजतेजःसु
हृस्ताशवः ३६ ह्रितादेत्यरिपाटवःस्वभवनेसन्धतदोषस्फुटा सीदमीमर्कटको
टकाग्निमस्यतुंक्रभीभवन्कोस्तवभम उन्विकत्वानिजमस्यपद्मपितभ्रान्तावन
दीकृतेह्लतानतत्त्वभिरेतवसभुजयोःश्रीरयविश्राम्यति ३७

तिकिंक्रमास्वरटद्धृदेवदत्सन्नालनवेहृत्नगर्भेविशेषणाशून्यत्वेदोषेणसदस्फुटंनिकटीभवत्तत्
एनामकीटाक्रिपातिह्नतंयस्मिनक्रमम् तद्वक्तोस्तुभाग्योरत्वेयत्रतत् यत्रमर्कटकीटःस्वनि
वासंक्रमाकारेनीडस्तत्रैस्तनोनितद्धृदेशून्यमभवतीत्यर्थः तथाह्लतानतत्त्वभिर्मकटोस्तवैःमकटं
वहनिजपटद्धृपद्ममपिन्यक्तादिसनंतनामेवह्लनानंतनेनोक्तः ३७ ॥

नै॰ष॰
टा॰टी॰
२३१
231

अयं नृपः समुद्रस्य जैत्रं तं नानाहंसांकीर्त्तिरूपतडाकाम् असौ निर्ममे सत्त्वं खलु नानादिक्कर्मणि यत्र जगन्ति स्नान्ति
केवलं कवयः परिगृह्य जलपरितः शान्तानस्तीनिनः सन्ति वर्णयितुमशक्यत्वात् यद्दिङ्मण्डलं तं मौ वंशो विदलति या
यस्य तडागस्य हंसपाजन्देवना सैव स्फटिकभूस्तरंगेश्वरः कैलासभूतां जगति प्रसिद्धः यकारजकारयोरभे
दात् यहामाचायुतकालकारणजागेश्वरशब्दे जकारलोपश्च गेश्वर इति भवतीति अथ च जले जलदे
वतया भवितव्यम् स्फटिकभूः कैलासाख्यो जागेश्वरो लिंगरूपी शिवः यस्य जलमाविश्य अहंसपाजले

सिंधोर्जैत्रमयं पवित्रमसृजत्तत्कीर्त्तिपूर्त्ताद्भुतं यत्र स्नान्ति जगन्ति संति कवयः के
वा न वाचंयमाः यद्विन्दुश्रियमिन्दुरंचति जलं माविश्य दृश्यो न यस्यासौ जलदे
वतास्फटिकभूर्जागर्ति जागेश्वरः ३८ अंतःसैन्यप्रवाध्वेः स्थगयति नटशल्या
भिरेकणायिघ्नरेणानास्तिरोमा रचयति पुलकश्रेणीमानेदर्कं राम नेदो
णीभृगाभीरुः कलयति च शिरःकम्पनेनेन विघ्नः स्पाएवमेतस्य कीर्त्तेः कस्य मुरग
पतिः प्रीतिमाविष्करोति ३९ देवनामसती जागर्त्ति जले स्फाटिके पार्थिवे नन हंसपदे द्विः ३८

अंतरा नेदवाप्येन्द्रशोनयिपने तामिन्नूर्मिभेवकर्णाः श्रोत्रमिकुःसन अस्तिलोमायस्यासावा
स्तिलोमा न अस्तिलोमा अस्तिक्षीरादीनामुपसंख्यानमिति समासः अतएव दर्षस्तरलाः पुलकश्रे
णीमृगानननोति भूमिभृगाभीनः शिरःकम्पनेन कलयतितनः एतस्य कीर्त्तेः स्पएव नुरगपतिः
प्रीतिं कथमभिनयति न विघ्नः ३९ विजयस्तंते अयं नृपः सरम्भकोपजाने विहन्दपगजेहदकुम्भ

स्थलेषु स्थिरता न शाल्पदणाञ्शोऽङ्कुरन् वाङ्गसि शाल्पम् शंकमा आहूडाग्रमाहूडास्त्रलेन खरवान यदिति सा
स्पशिल्पनखरवात् क्रियामदन्तीनां शक्ति सेवा खलु न नक्र च स्पर्धाभिलाषिषु तेषु कुम्भेषु उग्रान्दं डाशल्पदाएर
शिलाग्र हूतत्वनेणाम्से न्दपापतनयाऽसेवयाऽकुतो न प्रसीदसि ४९ स्त्रक्रि एषा न्पपृथ्वीतदेशो संस्तजन्याद्गास्
शोभयान स्यन्दपस्य गुणश्रवणेन स्वखेनेव जातया दृसतीति किन्तु न्दपमेवोपदृसतीत्यर्थः उपहासे हेतुः की

आहूडाग्रममज्जयज्जयपटुप्रक्रीडदाडानने संरम्भे द्विपराजकुञ्जरघटाकुम्भस्थले
षु स्थिरतां सासेवास्य पृथुः प्रसीदसि न यानाऽस्मै कुन्तत्वक्रचस्पर्धाभिलाषिषु
स्वविषु तेषु नान्यूनवनेदत्तशन्नचलरानपि ४९ स्मितश्रियाऽलक्रिणिलीयमान
याविती णियानतृणशमणोव सा उपाहसे कोऽप्यमदन्तमेव तं गिरीन्द्रियायोऽन्
सर्वेऽद्वैभवम् ५१ निजाङ्गुलिलक्ष्मीहसितैणशावकामसाविभाणादपवेपवन्त
पम् प्रवेतद्वियलन श्रियोऽध्रुवाऽङ्कवाविनिर्दिशपसभासभाजितम् ५२

तेमदन्तयस्तं तं एवकारोन्ययोगव्यवच्छेदाय परिमितगुणानन्तकीर्त्यपवादं नवकीर्त्यस्त्यर्थः नलवैभ
वेगिरांपारेवागोचरं न भवतीत्यर्थः ५१ सावाणाग्रे वक्ष्यमाणान्यराजानोऽनिर्दिश्यास्त्रपृथ्वस्तस्य
न्दपस्य दिशः प्रदेशं वलनेनतस्यैतेनयाशोभानस्याङ्गुवास्थानश्रूतयाङ्कवासभाप्रजितमन्यपरनपरा
जानेनिर्दिश्यपस्वनेत्रप्रभादसितदर्विणशावककान्तिभेमीप्राहसभाजनेमीनिदर्शने ५२

नै·ष· व्या·टी· २३२

232

नेतेन शिरसा ग्रस्मानयं नाहं तव तीति लज्जया न तेन स्मरश्रीरसाहृशां ध्रुवं पपुपतीं न्टपाणामुपरिक्षाविनतृपा·
नदृष्टाविन्दतावनवनेत्रप्रीता निपीतेन नपालराजपथ्ययेभवत्पालिन्हृपांकमधिष्ठित निपीयेति निवापादः यद्वाति
पीयपाने याग्मनेपालन्टपपिवेति इति निपीयनेपालन्टपालयः नाहं शाश्वलयाभ्रमरास्ते भवेत्तीर्थः ४३
यदीयेदाम्बिकसम्बन्धिवाणसम्बन्धिवाचेष्टितमजस्रमोनवमवक्रमहाचमानेन निःशाहतंवत्रंतव अक्षतिपा
रगामिनावदपारगामिनामितभाषिणाकणानगामिनाच एतापवाग्नेनविस्मामिकादिप्रत्ययजनमस्य

हृपान्तपाणामुपरिक्षाविनतेन तेन हाहा शिरसा रसात्रसाहृशाम् भवेत्तनावनवलोव
नीवलानिपीतते पालन्टपाल पालयः ४३ अजस्रमोतन्कृतिपारगामिनायदी
यमेनतमसेवविचेष्टितम् अतीवविस्मासविधायचेष्टितंवक्रमहानसस्सदाभि
कोशिरः ४४ विस्तृनवाप्यपिगतोवकीर्तितामयेनयावंजनरंजनव्रती स्पृशेवि
रक्तानपिरक्तवत्तरानिकृत्स्नयत्नानस्तजास्तजयुधि ४५

तिरश्चोमायाच एतादृशोमहान् अपिकोस्य राज्ञः शाशेवक्तसंख्याः ४४ यावंतोजनायावज्जनेन त
दत्तं जनमेवव्रतंयस्यसोयंशत्रून्युधिनिकृत्स्नबकेनरक्तवत्तराङ्केनारुणावत्तरास्तिग्धाश्चकारएक
ग्रकैवंततपत्ययः ४५ अस्यप्रतापाठ्नोपद्रिविः पततिनदाशरथेनागीकृतशलभविपन्नमस्हिःस्या
त अग्रश्चनेपालेशासुयशाश्वयशाः सादृश्यपसम्पादयितमशाकेनविधिनाब्धीराम्भोनिधिरपितस्य
यशसः प्रतिनिधिः कथंविनस्तः अयोग्यवर्धीतनायापिशाहः तावन्मात्रेपिप्रयासेद्यानेनायकथा·

चित्रपि शाद्वः ४६ योनेपालस्याकवीरेनतयोरद्रीश्रवंशयोरुभयोर्दिशोर्वेमराजीननरीयंच एकस्यां वेमराजिः
सतः अपरस्यां तन्नगरीयं हिमवान् तौ यावत्तावदस्य कीर्तिश्चरति प्राच्याः प्रतीच्याश्चाशायाः स्वामिना विश्व
रूपेणेतयोर्नगरयोर्भर्त्रा शाकलस्य च मुख्यशोभासत्यवपताकेनयोरु विक्लस्यारुचिरायः शिखाग्नेतस्याशो
णांशोभायया स्नावभीतदयास्तशैलेनयोर्ध्रुवश्चावर्तीत्यन्वयः ४७ रणस्याभिमुखं पुङ्खावानिपतनामथ
पतत्येतनेत्रोहूनभुजकदाविद्युदितदापतेगः स्यादंगीकृतनमपतंगापड्कदयः यथा
मुखेनोपार्जयितुसमर्थेन विधिना कथं चिन्तीराम्भोनिधिरपिकृतस्तन्मतिनिधिः
४६ यावन्नेपालस्य वाल्लभवड्भ्यरूहविलोमलखोनरेयसेतन्माल यशलोचरतिन
रयेनस्तावदेतस्य कीर्तिः यावन्याच्यस्य गाशापरिहृष्टनगवारम्भणलम्भमुद्रा।
वद्गीसेथ्यापताका रुचिरचितशिखाशोणशोभावुतौच ४७ पुङ्खावाभिमुखं रण
स्य चरणाश्चेवादसीयस्य वा पुङ्खानः स्वपरानि निपतनामन्मुच्यवाणावलीः क्विमेवा
धेनतीश्चवनिजभियः खिन्नभेवणाद्वा राज्ञानेनदृष्टाह्निलोदितमथरक्तमावेवण
शिरः ४८ वाचयात्मनः परस्यावांतरज्ञाना पुङ्खायसदसीयस्य स्वचरणस्याभिमुखं निपतनां पार्जूणां
शिरोनतेराज्ञा भूमौ दृष्टा ह्निलोदितमथवृत्त कीदृशे शिरः पुङ्खपदेवाणावलीमुक्तानेन क्लिमेवरणपत
नेनतिजभीतिभावेणाखिन्नेमदवनतीमवत ४८ अस्य राज्ञोवाणांस्तूणीरादाकृष्टोन्नपार्टहितपश्यती

नै.च.
हा.टी.
२३३
233

ति सर्वत्र सम्बन्धः ज्यासंयोजनेन चक्रणीग्रसाकर्षणेन च नाकाशेदनलस्येनेव भुवि च न पवं केचिदपि
व्यापारेण किं नृपतिनाविवक्षोरर्थैः कार्यस्तेनैनायातमिति अत्र मुमानज्ञाने सैव वाणान्विषयेकरो
ति यदि शरानपतिष्ठत्र भातिक थमम विघ्न इति ४९ भैम्या मानसपरिवित्त्योपहासचतुरा काच
न वेदी देवी सरस्वतीमवाचत किमिति अस्य नैपलेशस्य कियद्गुणान्वतस्य कथयसि भूमिपालस्ये
निरवधिभिः समग्रगुणैर्विहन्तृपेक्षकीर्णावासद्दुःखप्राप्त इत्यभिप्रायः ५० इहसभायामासीत्किमपि

न तत्त्वणाङ्क्वारेन गुणाच्चटनेनाश्रुतिसाविसमाक्षकोदृष्टिने वियतिनलत्वेन च भुवि न
णोपश्यत्स्यकचनन शराः किं नृपतिं नक्षिपद्धिः स्वधेरनमितिरवत्कगोचरयति ४९
दमस्वस्त्रुघिन मवेत्प्रासिकाजगादेदेवी किं यदस्यावदाम्नि वाणाभभूत्तेजोऽति
स्थितेगुणैर्विद्राण्येतेसंकटवासवैसत्तम ५० अवीनदासीदत्किमप्यसंगतंतनोति
नीचयमियमगल्भेत अत्रास्यसभासाधुचितेविलः कुथान्यथेयदेनानादितिपात्रगा
जनः ५१ अथान्यमुद्दिश्यन्तपेक्षयामयीमुखेन नहि मुखसमक्षत्वेनसा दमस्वसा
रेवदतिस्मदेवतागिरामिलाभवदतिसरस्वितयम् ५२ मन्त्रहेभुते ननोदास्याः सकाशान्ननो

देनोदीतितुक्के यंसभापि प्रगल्भ्यते पृष्टा भवति दृमितम् अहो आश्चर्ये साधुसभा इति श्रुत्वा त्राज्ञः सेवकान्
स्तुलोकः क्रोधान्नवारयत् साधुविनिमीलनादनम् ५२ अथकृपामयी सरस्वती अन्यन्नृपं निर्दिश्यपतस
राज्ञो दिंमुखेन सम्मुखेनोपलक्षिता सती भैमीमवदत् कीदृशगुरूरवसोमवातिक्रान्तकामकान्तिम् ५३

नेत्रोत्पलयोर्निवासेन स्वरभीहृतैरेव वलैः कृतालंकृतसेवाविचंद्रिका सामिर्भेत्त्वांगसुरू हामाति भादत्वावलोकनव्याजे
नैवमेव कटाक्षैरवलोकनं भवतीति अथ वालेशेन मलयस्य सन्निधिं न कृत्वा कोनेवालयदितो लियनिवसतीति
त्तितिदितिं राजानं विवालयनिरूपयः ५३ रणाङ्गनः अवि शत्रुः परं स्वरूपमेनेशरणं त्वत्काममेव शरणं स्वस्ट
हमेवमुथा विशेशशरणं गृहदिवो यतो हीनो नवेति किमिति हृत गवाजनोड सुवेषया शैल भूम्यापि प्र
तोन्त्पाद्य लिंतं नशक्तनशक्तिप्रपथचारिः परं केवलमथिक दलिनारमेन भुक्का स्वगृहं दृष्ट्वा प्रथमेवाविशत् यतः

विलोचनैर्देवीवदवासयासितैः सितैरपैत्ताध्वगचंद्रिकोचलैः यथाम पाकृतमनिमालि
मालयदितिविलिते मालयमालयरूपः ५३ इमेपक्षिप्तरूपदेवणादविः स्वमेवमनः
शरणं सुधाविषपन् नवेतिषु ज्ञातिमितः कृतस्य मेघानडुगयाशैल मुवापिशक्तिते पव
स्यनेनराज्ञा थिदुर्भगीकृतो भवन्नवन्दानजरत्नमेडरः तथाविसृष्यद्देहह तो
गामी यथास गामीनवकेलिशैलनाम ५५

सगर्वीय शत्रुः शैलभुवापार्वत्यापि प्रातनशक्यते इति नवेति ५४ राज्ञाथिस्वविषये माण्यहीनः कृतः य
देतन्त्पदानतस्याप्ते शैलेनोपसर्पति अतएवमेव गलितज्ञानरत्नैः सुगीभवति सूरपर्वतस्तस्या निकट
नेयास्यतियथा मवकेलिशैलनता यास्य निग्रहीन्त्या भावादूर्ध्वतएवनहीयते अतः स्वपुरपर्यंतमागत्य क्रीडा
गिरिवत्मेघानीयथः ५५ ननारिमुखपद्मानो मालिन्यमेव भृंगासमवरूपस्सप्रभायात्रैनः पातेन प्रतिविं
वेनकुरणेनवावेष्टापितावरणनखपंक्तियस्य सकलंकना स्वंदनमीदृशापवघुवोनाथः गविनादिः ॥

ने.ग्र.
स्तु.टी.
२३५
234

पद्मास्तन्तरसोन्मयस्तेषां अङ्गुरपाणिना मौमुले भुजगभुजगराजौ हृदं गुरु शोभते विभर्ति संयुगशहास्यतिजनादिभ्यः खेच
५६ शिवशिरस्यद्रिकायाः सूरकः शेषफणाग्निरस्वाङ्कफणायोगपशरीरयष्टिकासमस्तः तावन्तो फणानीना
वह्निरेव पार्श्वेरेभं वितन्वमिति तीरोदस्यागस्यपानाज्जयावारणापायश्वशरीरसूदः असितनानात्तनश
कपतेइति अनुष्यकोनिपूरः कजगतिनजागर्ति निकायइनिसेये वानोन्तरायरइनियच अथिकवेच ५७

नमस्तस्यथिसृष्टी पतिशुत्रकमलमाला निनादं गजाननकायोनः पानवेदायितचर
णानखेश्रोणितोयुनेत्रे हूस्मानि मणवानानस्तनवमलरूद्धेशूर्द्विपाणेनयोनेभूलोकसे
घमनी भुजगभुजगयुगसायुगेने विभर्ति ५८ अथ्यात्राः स्मरहूव शिवच्वेदशोवस्सशव
सादेशूयः फणामनुवितः कायपष्टी निकाय ङगयाम्भोथेङ निवुलकनयासना
शाम्भुपायः कायवहूदः कजगतिनजागत्वदः कौलिभूरः ५७ राजमस्यधातेन किं
कलयतोदीनिशानग्रीकृतंतलदैलस्पनिदाहशैवजयतः पद्मानिपद्मैर्वलम क
लैसर्वपरिक्किदः किमपिनोशकं परार्थे नवातन्सरव्यापगमेविनास्तिनगतिः का
चित्तनैतद्विषम ५८
शनंहूनोनिशानग्रीवन्तुदमालतूनिदाः शारव्यभेदकमलदैः शारव्याकृतनपर्यामंयुगपर्यामयोः कृतमि
त्यमरः हरशैवपद्मानिकमलानिजयतः पद्मैः कमलैः संख्याभिश्चालकृतत्वशत्रूक्तेनः परार्थेनशत्रावे
वनसंख्ययाव किमपिकर्तुंनोशक्यनतपवशत्रूणांसंख्यायुद्धादपगममपमरणाम् अथचसंख्याविशे

वं विना गतिः कापि नास्ति इत्यनेन संक्षेपेणोक्तं भैम्यां प्रतीत्यर्थः ५८ अथ भावज्ञया भैम्याः सख्या हासे कृतावा
णा हूचे इतोऽन्यान् देवेषामपि राज्ञो नम्रःखोदविंशदात्मनि वदनेयान् राया वतीनामपि पश्य एवमेनां किंव
लभ्या मि अन्यानपि वर्णयेत्यर्थः यावन्नामिति पाठे यावन्तो येषां नामित्यन्वयः ५९ अत्र सभायां देवी वाणी
वचने नियुक्ता हे दासि त्वं कासि त्वमनेन वदसि इति श्रुत्वा तस्य जनान्तःस्वामिन एव भ्रुकुटिं वदनमवन
यत् ६० वाणी तस्मिन् रूपेणान्यमुखेन षड्दलिनेनागेन सहचित्तेन कुलेन शीलेन च वन्दपत्रुयोग्यं राजानं भैमीम्

वयस्यया स्मृतविदा दमस्वसुः स्मितेन वित्ताभिदयेऽथ भारती ततः परेषामपि पा
श्ययावतीभवन्मुखेन स्वनिवेदनेन वा ५८ कृतात्र देवी वचनाधिकारिणा न मु
ग्धे दासि वदासि का सती इतीरितस्तत्र परिपार्श्विकान्यमत्र्येव भ्रुकुटि
मवनेयत ६० यथापि राज्ञे निजगाद भारती नदृन्मुखेषन्बलिनागसहचित्ते द
मस्वसा ते प्रतिमा वयं नरं कुलेन शीलेन च वा जस्तिविनम् ६१ ततः कृतैवैवरलो
कमागतं प्रतिप्रतिज्ञातं वलोकनाय वा अपीयसे न मिथिलापुरंदरं निपीय दृष्टिः
शिथिलास्फुटेन वरम् ६२ निपुणगम्भीरं यथा न तथा वभाषे स्मारवन्नरमिति राज्ञे विशेषणं व
लवन्नरमित्यर्थः ६१ आगतं परितोऽत्यहं देवप्रतिग्रहदर्शनाय एवं प्रतिज्ञाकृतं ना वा कृता अथ वैयदृष्टिर्वेने मि
थिलापुरंदरं परमवलोक्यापि शिथिलालम्भावालसास्पृयात् अप्यवचपते दृष्टा पश्चानिहतनपतेदृष्टो
त्रं हेनपुनरदर्शनमित्यर्थः ६२ हे मम हे जाय स्वेति ग्रन्थुयमावोचः तेन देवनाम मे वमेवरणमभून् रणागते

स्पात्रिशिरोभिः क्रुधा दैतेन निजमाशु विदर्भपस्पर्धीयते स्वभावतएव यस्मात्रिवीरस्तावा निश्चितमेव दर्पेण पनतिनिवे
यम न्येदापाहीतिपक्रोशन्वारणमेशाप्राधीनम् न पापगानीयाङ्गेप्ताइतिनया नेनकृतमितिक्रोधेनेव दर्शाःक्र
तमनर्थः ९३ वाणानसदृग्गुणमादायदक्षिणोपसर्प्य भुजङ्गलपिभुजे अपसर्पति पश्चान्निवर्तमानेसति अ
ग्रगान्निवामहादूवेसवदृस्नायवक्रन्नायवासायत्रः सतोषामस्तावणआलिंगनंदित्सतीव आकर्षणे

न पाहि पाहीति यदब्रवीः स्मरं ममाहतेनैवमभूदिति क्रुधा रणाद्विना वत्स विरोधि
स्पर्धिभिर्विदर्भपदैतैर्निजमाशु मा स्यते ९३ भुजोपसर्पत्यपि दक्षिणो गुणो मदेष्व
णादायपुनः प्रसर्पिणि धनुः परीरम्भमिवास्य संमदा न्महाहवेदित्सति वा मवाह
वे ९४ असौ वीरमणीम्पार्वणीविधुर्द्विराज्यसजेयशाः सदा गोजलशवपर्वतस्मि
तश्रीगर्वनिर्वासितनत् तकेयुपतिविम्बितेकिमुपाचन्यजेनाराजिश्रियः पर्यायः
किमुडम्बससितपयसोः सर्वानुवादः किमु ९५

नमाएऌलीभवन्धनुर्वामवाहुमालिंगितुमिक्षतीवेत्युत्प्रेक्षा ९४ पर्वणि गाहरूपतेपार्वणः विधयोस्तिपिवेतिएव
स्वयमितिविधुः तस्यद्वैराज्यंद्वयोः राज्ञोःकर्मतत्रसक्तं सर्वदैवशेषगपुयवलस्यकैलासस्यस्मितकान्तिगर्वनिर्वा
पनेयदस्यराज्ञः यशस्तत्किंशाखानांप्रतिविम्बनेकिंशारदनंदनपंथिः कान्तेः पर्यायः किंवाक्षीरोदक्षी
राणांसदानुवादः पुनरुक्तभिधानम् ९५ त्रिंशदङ्गुलिभ्योनिस्त्रिंशः ड्मकरणेसंख्याया स्तत्पुरुषस्या
पसंख्यानेनिस्त्रिंशायर्थमितिनुच् खङ्गस्यप्रमाणमेततन्तेनखङ्गेनविपदास्तिसम्पदानाक्रमस्तेषा

मस्थिराशिगंनाम्यानेषु स्थायिनां मौक्तिकानां हेदस्यकिरः किरतीति श्यपवज्ञाष्टकिरः कः पनादृशो
स्यवाज्ञोयं करुस्मत्तरंगासेनारणांच वनरंगैः हृणां दृणाह भूषु वीजानि वपति तयायमपि तरंगखुरक्षा
ष्टाहभूषु यशोहृदवीजभूतानि गजकुम्भमौक्तिकानि वपतीति भावः ६५ अस्मिन्नृपे अथिकदानभा
जि सत्यर्थ्यभावादथिके भवन्फलभरव्याजेन वा मनोहतः सकल्पद्रुमः कथमपास्तो यया निर्गतोति

निस्त्रिंशवृत्तिनादिवारणघटाकुम्भास्थिकूटावट स्थानस्थायुकमौक्तिकोत्करकि
रः केवमस्य नायंकरः तनोतस्यतरंगसैन्यसमरं तेगगवरंगदलणाद्वः णास्वदितिषु
लिपन्निवद्युषः स्तोणाजवीजव्रजे ६५ अथिश्रेशवहू भवन्फलभरव्याजेन कुञ्ज
यितः सत्यास्मिन्नतिदानभाजि कथमप्यस्तो सकल्पद्रुमः आस्ते निर्विषयरत्नसम्भ
द्रुदयोदयः कथयाचकः श्रेणीवर्जनडुर्यशोनिविडितव्रीडस्तरत्नाचलः ६६
सज्जामि किं विनमिदं नृपसत्ताविनीतोसि तैः मुक्त निर्ताम्रखेजने क्षितनायवक्रं यद
वक्रयदृश्यस्तदेववेलन्दम्भलनयन्नृपे ६७

र्थयः रत्नसमम्भुद्दनादयः तेनोदयः अवहतं संदेहयाचकलोकमार्गेणदुर्यशः तेन यद्वीडनलज्जः कथमा
स्ते कल्पद्रुमः फलभरव्याजेन नम्रः सन्निजां लज्जां निहुतोमैकः सत्यं अथिकं वर्धमानः कथंलज्जानापय
मनोपायादिति भावः ६६ एतन्नृपस्तनोत्सोत्रे किं विनम्रस्सज्जामभ इतिचेष्टाभिः सर्वोजनभेमी मुक्त निसति
मावद्धः क्षितनायक्षितेनैकन्नैव वक्रं यथावर्जयत नृपसम्मुखेन दम्भे लज्जमानास्तुखं विवर्तितवती इत्यर्थः

नै०च०
व्या०टी०
२३६
236

तदेवतावत्प्रथमपयःसुधावते नसंविते ६७ अथ मधुनौ इमेवसत्वेयस्मास्माभधुरसत्वेवेत्यर्थः इदृशी वाणीमनल्पमनल्पं
निरूपयितुं निर्दिश्यपदशीयिन्यानिजमुखेदोवोमनन्तसुधाभिरुक्तिभिः भैमीकर्णौ अमरयामास अनुगता।
आप्याययामिस्म इदमपूर्तमप्रकारं ६८ तयासपक्षकामरूपदेशोष्ठः कामरूपाधिकः किंनरूपनेकाकुः अथवा सप
क्षकामरूपाधिपः कामरूपेश्वरः यस्त्वयासमनेहसनीनिद्राखेदेतानमस्ययोग्यतमावल्लभासि सदृशतमापि

दृशा यथा निर्दिशनेदृशसंतरं मधुस्रवावक्रामधीश्वरागिराम् अनल्पयामास विद
भजाश्रुती निजास्यचन्द्रस्य सुधाभिरुक्तिभिः ६८ स कामरूपाधिकरूपभृद्यया ना।
कामरूपाधिपतेरूप्यतेजसः न मस्यमायोग्यतमासि वल्लभा सुदुर्लभा यन्मति मह्ला।
तापदा ६९ अकर्णधारा शुगमसततोगतागतैर्नवविवेकेन विनास्य वैरिभिः वियायुया
वनवर्णवित्तिहामहोनिमज्जनीर्णः समुद्रभवार्णवः ७० यदस्य भूलोकभुजोभुजो।
ष्माभिस्तपस्त्वेव कियत्ते विशमति प्रतापनभ्रातृविधुन्तुदप्राक्विनोददास्तनेत्रोत्पला।

यासि अथवा अयोग्यतमासि यो वासभिर्जलैः ७१ ग्येनभवसीत्यर्थः यस्मात्त्वमतिमहतामतिम
हाकान्तिर्यस्यास्ताइदृशी पुनालोके दुर्लभा त्वत्सदृशी लोके नास्तीत्यर्थः ६९ अविवेकेन कवृचेन विनाक
र्णपतौ धारयन्तीति अकर्णधारा नेवनेन आशुगाः तैः समस्तनमंगायेषां तेषां भावस्तमानां ग्रामोरस्याचिभिः
संग्रामेस्तर्यस्यभेदंयावस्माकत्सेन वियाय संसाराज्जिरुत्तीर्णैः अहो अद्भुतं वीरव्रतम् अथ च अविवेके निपान
नम् नेन विना कर्णधारस्तनाविकः न इद्विना आशुगेन वायुना समस्तनंगागस्तेषां भावस्तत्तानां ग्रामोरौद्र

मितिमज्जत्तरगैः नावो भेदं विधाय समुद्रं गमिष्यन्दो आश्चर्यमिति ध्वनिः ७१ अस्य भूपतेर्भुजप्रतापैः शत्रू
वेष्टमनिर्ग्रीष्मपदवयनैः क्रियते नत्रशीर्षानुपस्थितीः अनाथानतपश्चारिणी चरिष्णुस्त्री नैत्रोमलेषु वसन्तीति ने
त्रोत्पलैः स्वर्भिन्नानि वानान्दृशौ : जलैः प्रपाकथ्यानदत्तान्प्रपापानीयमहिके ग्रामरः अन्येपि पुण्याभिला
षिणस्तपंतीपुण्याधिवासितजलैः प्रपाकथ्यानदत्तान्प्रपापानीयं रयन्ति ७१ एतस्य सेनामुखचलनरागरक्तरोषु
नयोस्तर्पणः एतस्य दिग्जैत्रयात्रायामसमसमरपभश्यतः कस्य जनस्य पतेनेन दत्तानि खड्गाप्रहाराः सेभमह

एतद्गमासिचातस्तवदस्तगमहरूद्देशमार्द्दन्यैनेनज्ञोरदामप्रतापज्वलदनलमिल
हृमभूमभ्रमाय एतद्दिग्जैत्रयात्रासमसमरभरपयतः कस्य नासीदेतन्नासी
रबाजिव्रजजनरजोराजिराजिस्थलीषु ७२ तीरोदन्वद्दपः प्रमथ्यमथि
तादेशमेवैर्निमिते स्वाक्रमस्तवनलदस्यायशासः तीरोदसिंहासनम् केशा
नाजनिवाजनेनजगतामेनस्कविनाम्स्तवानः प्रनोपिपास्तकणिकलधीभा
जाभिषेकोत्सवः ७३ वदस्तगेपवामहरूदं शत्रूणां तेषां वशपवसादेन्द्रनानितेषु पुनः सदा
सोऽर्भुजयोस्तत्र दप्रतापपवज्वलदनलसन्त्रविलनेनायधूमस्यवाकुलत्वं गतेनासीत्तदापि न सर्वस्यापि
७२ उदकमस्यासीतिति तदन्वान् नदन्वानुदधौ चेति निपातितः तीरस्योदन्वान् तस्याप्यस्ताः प्रमथ्य
मथितादेशादेवैर्निर्मितेसतिनकस्य दन्वमथितं पदस्थ वास्तु निर्जलम् तीरोदन्वद्द्वीकृत्य मथित रूपे
णादेशोहृतेसतितन्मसिद्धं तीरोदमिवसिंहासनम् स्वेनाक्रम्यमाक्रमणादूर्ध्वनोस्यन्दपस्यया।

नै.च.
टी.
२३७
237

शसः पतद्ग्रहकविनाम्बुनन्मवादे नस्मानोपि पात्रकर्णावेवकलशौ तेभजनेनितान्तदृशेन केयांजगतांजनेना-
भिषेकोत्सवो यत्नः। सिंहासनारूढस्याभिषेकेन भविनवाम् लीलोदसिंहासनारूढस्य यशसोभिषेकोत्स-
वः कर्णौकलशौ भवितेनैतत्तत्कविनाम्बुनेन नक्तेत्यर्थः अनेनैतस्य कवित्वमप्यालीनिस्तंचितम् यनीभूत-
तयानयवेशनयोपात्तास्तुचयितुमर्थितदेशीकृतो मतेन्दुकंजलस्योपरिस्थपवेशस्य भवात् ७३ यणभ-
तेः मरणश्रवणैव कृतिनिविदीर्णामृषमनिन्दपतिहीर्णालक्ष्यसंख्याकवत्तुः शिलासूतवत्ताडनेति
मदत्तनीलानखेरेवटंकैरणन्दयस्य कीर्तिः प्रशस्तिः रचितालिपिरेवभवतीतिशेषः शिलासृदि।

सामितिपतितनिपातकर्णानद्यादीर्णामतिन्दपनिम्नगान्तोलक्ष्यवत्तः शिलासुर-
चितलिपिरिवत्ताडनवमलदत्तमखवनखरटंकैरस्य कीर्तिः प्रशस्तिः ७४ वि-
यायताम्बूलपुटीकरांकगांवभाणनाम्बूलकरंकवाहिनी दमस्वसुर्भाव-
मविन्पभावेतीनयानयावक्रपरिश्रमेशमम् ७५ समुन्नसुखौक्तनावभावभावनी-
रतीशाकल्पेनयन्दपेनिजेभुजम् ततस्तुसत्त्वालक्ष्मद्विलोचनोशशेससंमजनदे

लिपिर्लेख्यतेकृडिति विदीर्णा जनौजनौम् ७६ देवशिलानवम् ७४ ताम्बूलकरंकं पीठिकावदेती
ताम्बूलकवाहिनी सर्वोताम्बूलपुटीपूगफलचूर्णखदिरपर्णानियत्रैकत्रक्रियतेनोभाषयागुलवस-
मिलिवर्त्वदंबेतिनोकरमध्यस्थितां कृत्वाभेम्या भावेत्ताना वाणीवभाण अनयावेद्याखेदशमनय ७५
वाणीकामकल्पेनानन्दपेनिजभुजंसमम्मुखौकृत्वावभारततोनंतरं भीनवालदारिणनेत्रीसभाजनाद्ब्रा-
रंजनौमेमीवभाण ७६ गुणोरनुरक्तोभवनुक्लोदेशायस्मोयराजानम्मुखोलोकनमोक्तणिता

मोलावण्याम्रतदीर्घिकोनवापि हेशोल्लासाः तज्ज्वलास्थूला वातवेगगवना अमुमपि स्पृशन्ति ७७ सर्वेषाम
र्थिनाकृतार्थनाकवीतीतितादृशी नानेनकृतार्थिनो अर्थिद्दीनो कृतो कामधेनुकल्पद्रुतो अन्योन्यंडय
सेचनपल्लवाशनेभिनिकामान्तोगोः कामगवीगवीतदृितल्लकोतिरचु ७८ अयंनन्यपोनिजेपदद्वयेनमक्क
न्तेपततोयात्पान्करांभ्यामंपुथयपयामास तन्टपसमंवयितुक्तदपद्मरागकिरणैः वियमेनसम्तपश्चाद्हस्तपाद

अयेगुणौघैरनुरज्य डक्रुलोकंभुवन्नखालोकनसोत्कलोचनः स्पृशन्ति रूपात्तता
वापिकेतवेतनवापिहृत्कारनवेगाभेगाधः ७७ अनेनसर्वार्थिकृतार्थिनाकृत्ता कृतार्थि
नौकामगवीस्तरुडमो मिथः पयः सेचनपल्लवाशनेप्रदानव्यसनेन समाप्तुतः ७८ न्व
पः कराभ्यामुदनोलयनिजेन्द्रपानयथार्यततः पदद्वये तदीयमूडाकरविदराशिम
भिः स्फुटयमेतकरपादरंजना ७९ यत्कस्यामपि भानुमानककुभिस्थेमानमाले
भनेजातेयद्गुनकाननेकशरणं ग्रामेनचवाग्निना पश्यतेजुतेजसाद्धिजितयो
यौवनयोरौचितीविकेवाडवमम्भसि द्विद्विभियायेनप्रविष्टपुनः ८०

रंजनारुणिमास्फुटादि ७९ रविः कस्यामपि दिशास्थैर्यनयातीतियत्तदावानलेनचतिविडारण्येपकश
रणं ग्रामेनाभावीतियत् पनस्तन्तपसभुज्जमनापेनृजितयोस्तयो रविदद्भतयारयोवितीभोनस्य आकृ
लेनावनाश्रयनेचपुरुक्तमित्यर्थः तेवाडवानलंयिक येनपुनर्भयान्सशान्तुभूत्तेजलयवप्रवेशः कृतः ८०
अस्याराज्ञश्चलनस्नागजसम्भ्रतः पीकवैरीमतेनपङ्कानसतिप्रतिनन्दपाहृदयेकथनकम्पनाम् अरिवधू

नै॰ष॰
टा॰टी॰
२३८
238

मुखकमलं कथं न वा म्लानं भवेत् तेषां वैरिणाम् अनारतम् ... कदिवसः सेव्य वाताक्रमः कथं न भवेत् हिमसमये
चित्तमेवैतन्नवम् अग्युः कविशीकरः ८१ स्वस्मिन्दासीकृतगुणास्याम्यराज्ञो विनी असौ मरुदास्यवैयेपृतपक्षसू॰
जानिः भुजां याय स्यासौ जायायानिट् यश्चालेकारणा समर्थ्येशारसम्पदः शत्रूणां मात्रानन्तराणां वर्जनाद्दन्वा
वयवानपिपरित्यज्यये नहृदयेन कृत्वा शत्रूभिः दृक्कारः क्रियते यस्मात्तेषां स्कन्दो नानमत् नसमूहृद्दलयोः स्कं
धमूर्घ्नोर्वीमन्तेः प्रससमरवत्स्वैः पुरभवेरवैरिभिर्भारं ज्ञेवमग्नुभिरवच्यायसमये न कम्प
नामनतः प्रतिभटन्त्यास्म्लायमननतदम्बुवक्राम्भोजमभवन्नमतेषां कृदिवसः ८१ आत्म
न्यस्यमनुस्थितौ कृतगुणास्यादाहतवामो चितीयद्धाचांतरव जंनादजनयधुजानिरेष
हिमाम भूयोदृक्क्रियते स्मयेन यहृदास्कन्धोनयश्चानुममन्नमर्मीणि दलेदलेसमि
दलेकर्मीणवाणव्रजः ८२ हृदं गोरगुणौ रदृक्कृतिभृतां जैत्रांककारेचवसेन दोयश
स्मिमयान्नकुमुदं विनयन्ति दाना निशि यामिलेनवमल्लिका स्त्रमनसा मालं प्रियाः
लीयते पीयूषस्कवर्कैतत्वाहृतदरः शीतद्युतिः स्वीयति ८३
ययोश्च मर्मीणि खण्डखण्डे वकार अर्दृक्काविवे नानमनेन नवायराथिवाहूदः स्कंदयोश्च खण्डनं करोति नव
न्येषामवयवानामित्यर्थः अलेकर्मणो अलेकर्मीणः अग्रहृत्वेत्यादिनाखः ८२ धैन्त्यगुणो रत्येतमरुद्दृक्कारिणां
वस्त्रनां जयशील मति महोप्रतस्यवाङ्मयशासि अमति यस्के रवं निशि न निद्रायानि मल्लिका कुसुमानास्त्र
क नवकीशपाशे भयाहीनाप्तनमयस्य दृःम्नयास्त्वनस्याजन प्रस्विन्नी भवति पकयोद्गाञ्च कृकारः ८३

ग्रस्तान्तपरागं धत्ते स्त्री यस्यां तं पिपासया जले आकण्ठं निमग्नशरीरस्तु कौ येन दिक्करिजयक्रीडयशसा स्पर्धना-
शीलैः फेणैः पाण्डुरीकृतः दन्तं हंस्यज्जले आकण्ठं निमग्नशरीरस्तु कौ येन दिक्करिजयक्रीडयशसा स्पर्धनशी-
लैः फेणैः पाण्डुरीकृतः प्रतिबिम्बेनेन वन्तं दन्तः सन् करशीकरोत्किरणव्याजेन मुग्धैरावणेन विबुद्धं शामयति
स्वयमैरावणोऽभूत् तन्मध्ये ॥ ८४ अथ सामे मीपतन्स्वराज्ञो वर्णनेन जानितमाश्चर्यं रसं रूढिस्वादयितं मन्त्रं भवित्र

पतन्क्षेत्र यशः राजतः स्वामिमि शोकाण्ठे निमज्जन्मनुः फेणैः पाण्डुरितः स्वदिक्करजय-
क्रीडायशःस्पर्धिभिः दन्ते हंदं जलान्तर्विम्बनवन्तं दन्तः करास्म्भोवमीव्याजाद् भ्रमुबहु-
मैनविद्वन्निर्वापयन्तमुग्धे ॥ ८४ अथैतत् द्वीपनिवासिनाद्भुतं तन्निमीलदासादयितं रूढदे-
वता मधुस्त्रजानेषयता मज्जापिनी स्फुरद्भवव्यानगूढः स्मरनला ॥ ८५ अप्रेशासितं समस्त-
पान्तरे जनेत्रिया जयिनी जगदीश्वरं जिनम् । गिरः प्रनस्तारश्रवदेवतादिनातमेख्या
समयस्पृदेवता ॥ ८६ तथापि कर्णकविरेविरेश्मितायथोक्तरवासम्मतिसम्मतोक्ति
अपानेरेव स्थललाभसुलभ्यटाः कलानधारास्तवकीककदापि ॥ ८७

भिवनेत्रैस्तु कलितवर्णाकीहृशीमभूकमुग्धात मालयानललनामजपनशीलातुपास्फुरद्भवनाध्यानेन गूढः
स्फुरनलो यस्यास्म्याध्यानेनेत्रेनेत्र निमीलनेननक्षुतरमेनेत्यर्थः ॥ ८५ सभाग्रामानुगेजके लत्म्याः कृताभूतनाश्चे-
द्दविजयेनेन्द्रपर्वणासितेसायेसन्ध्यायादेवनामसस्वनीपुरावत्पूर्वदेवतास्नाहशीगिरोविनस्तार ॥ ८६ भोः रू-
चिरेतथाश्रियं त्वयथोक्तकोयेकीकटनाथश्रिरसममेवाक्तिनस्तकदास्तयारायुनाउविरहत्पानिकी।

नै. प्र.
टी.
२३५
239

दृशाः राजन्यसिंहस्य नाः इति गौरो कर्तृत्तसस्य स्थलमयो नागपद्मस्थलेन चलीलाः ८७ कात्स्न्ये जगति भ्रमद्भिरस्य राज्ञो
यशोभस्त्वासितानामिस्त्वेवमधी इदं यशांसि अस्य यशांसि द्विषतश्चेन्दुस्य कलंके किं यामीनि किं वैतच्छ योग
ननेयावति यावगतिशुभ्रत्वेवमलिनत्वात् ८८ एवं च तपमार्थयतः इदं तत्पप्रार्थिनः तेषां चकस्त्वंको मे कृतवान्
कृत्रेणापि ना किं यद्भिवदि नैवाकाशमाक्रांदयिष्यति अगस्त्यो मुनि हृष्टैव विन्ध्यशैल कृतवान् सर्वाकाश

इदं यशांसि द्विषतः सदा कृताः किमंग मेतद्विषतः किमानने यशोभिरस्याखिल
लोकधाविभिर्विभीषिता धावति तामसीमषी ८८ इदं तपः प्रार्थिभिरुत्कितोर्थिभि
सीतीमपेरादेशाविवद्यपेदृणाः किं यद्दिनैव स्वरमाव दिशाने सधापुनिविश्यमरन्नभू
यरम ८९ भूपाक्रसयपशासि विक्रमतरेणाणाजितानि क्रमादेतस्य त्वमदेमदेश्वर
धनस्पर्थीनिकरैरदेः लिम्पाद्भिः कृतकम् कृत्योपराजतेराज्ञो यशः पारदैरमसत्वा
तितिः प्रतापतपनैः स्वर्णीकृतनिर्मितः ९०

क्रमणाशोकया विन्ध्यस्य निरोधो मुनिना कृतः सहृष्टैव जातः यतो मेरुणा आक्रमितेनेश्वरार्थीः ८९ एतस्य
भूमीन्द्रस्य क्रमाग्रतापानिशयेन संचितानि येरावणादेतकोनीनि यशांसि कैर्वर्णै वर्णयामः अशक्यत्वात् अप्य
पारदाज्ज्वालिम्पद्भिर्यशोभिः पारदैः कृतकं रजतं तेनोपि स्वर्णशैलो यस्मात् प्रतापानलैः पुनः स्वर्णीनिर्मितः
पारदसम्पर्कात् स्वर्णं रूप्यं भवति पुनस्तदेवाग्निसम्पर्कोड्डीनेपारदे स्वर्णं स्वर्णं भवति लोके दृष्टेन थ्यात्रा
पि ९० यत्नेनयाभिगमनमेतदभिषेणनम् अथ भुवः शक्रः यस्याभुवो भर्तुरभिषेणने कृते तस्य हृत्स्त्रैः शि

वस्यमन्निः दोर्णो हृण्डहृतैः दिग्दाहजनितैर्भस्मभिर्विहतानां वलेपनासनी शम्भोः सन्ध्याः वेलासैव न्निक्र
त्त्ववृत्तं माभाजिमाभवनो भूदिति निरुक्तहृष्टोऽसन्ध्याश्रोत्पाद्राकु न्टत्पनीद्रः शिवस्य भस्मास्पाधिकरणोपिकारोप्र
तयवदिशां दाहहतानां शिवस्य भस्मानीनवानू अस्यमस्थाने दिग्दाहाः वजो विज्ञम्भनेभूकम्पः रक्तहष्टि वि
तिस्रभृत्यानाः शत्रुषु जायन्ते इति भावः ५१ एवमेनस्याराज्ञः शरीरे मुखेन्दुपर्यन्तं स्तजनोत्प्रलण्णा मितं मद्दीति

यद्गतैः कृतैर्भिषाणमयेशाके भुवः साध्यं वेदिग्दाहैः दिग्धभस्मभिर्मेचवनास्त्रेषैः
हतोहत्यलना शम्भोर्मालवसोऽभ्येलनटनेभाजिवनेद्रागीति दोर्णीन्टत्पनिस्त्रति
द्वष्टवप्रमोस्त्रहष्टिसेध्याघिया ५२ मोगेनहृप्रवाल्पुखेन्दुस्तजनः स्वहः समयत्नि यो
कोशः शोषमगाय गाय जगतो शिल्पप्रवल्पायितः निःशेषपुनिमण्डलवा
यवशादीषत्लभेदेषवाशेषः केशमयः किमन्यत्तमसल्लोमैस्तना निमितः ५३

मीणोप्यहीनः सकलोऽपि दीमीनां कोशो भाण्डागारं शोषं नाम नीयापनतः सकलदीप्तिसम्पद्व्ययवशा
त्तुलभैः सेनमसन्तैदेषकेशरूपः शेषः किं वा निमितः श्यामत्वात् शरीरशेषश्च नः केशकलापस्तम
सा निमित इत्यर्थः ईषदल्पोपायेन लभ्यते इतीषल्लभाः तैः ईषः दुःसुषु क्तृक्त्रोक्तार्थेषु खेल अन्य
नमसः इति अवसमन्वेमस्तमसः इति च ५३ नाम्नतादिपालासोजेत्र दण्डयात्रलास्तत्पुरावलिष्टोयेन
रगाश्रयास्तेषां वराग्रेयेऽहुनावेणवस्तैः देवाभिः हतानां निर्दोषाणां शत्रूणां पापैर्जीतं निमिरमिवराजायंस्ता।

ॐ
नै.च.
हा.टी.
२५.
240

जनितप्रकाशो गतेति मिरं भवन्ति हि । एतस्याः कीर्तिसमूहेरेव चन्द्रैर्विहाया ह्वयमानो राहुः येन भूगोलस्य छायामो
गोलच्छायां तदेव मायानन्तया यागाणि विद्धि ज्योतिषिकं ह्वयमानः कायो यस्य स दृशो भूत् । वहुभिर्यो हुमशक्तो मा
याहूयो जातः इत्यर्थः राहुर्नामा कश्चिन्नास्ति भूगोलच्छायायामप्यशीच्छन्द्रः सूर्यौ मायाग्रस्यते इति ज्योतिःशा
स्त्रम् ५२ येयं त्रिलोकी वैसदम्बुदरमन्दरेभविश्वपास्ते अस्यो दरदर्या बाहुल्यं मत्रवशान्तस्मान्न शक्ति
नमहि । रजेत्रयाशेऽहुरत्नरमाद्वरागोह्नतेरन्यकादेनिर्वाणादिप्रनापानलजमिवस्र
जत्पद्मराजारजोभिः भूगोलच्छायमायामयगणानविद्धेनयकायोभियाभूः दे
नर्कीतिप्रतानैर्विधुभिर्विवरणोराहुर्वाह्वयमानाः ५३ आस्तेदामोदरीयामियमु
दरदरीयावलम्बत्रिलोकी मम्मामेशक्तिमेतिप्रथिमभरवशाद्दत्रनेतदशा
सि नामेनास्यरपिनानिरगुविमधुसिवः पादपद्मक्छायनानिनानिहि पद
शानसनाभीलिनाभीयथेन ५४ अस्याभिभुजगाः स्वकोशमहाशयाः कृष्ण स्करन्का
लिमाद्ध्याल्मालहगललीलवलनस्तेवाभ्युयभूभुजाम् मेघामोघुनिजांगुलो
मयमद्दासिद्धायधीवोऽस्यः पर्वास्यविनिवेशपजाङ्गुलिकनायेनामनालम्बिना ५५
मेनिक दिवंततल्यानिपतस्यराजस्लानिपर्णांसिमधुरिमोल्लामेनामुदरदरीसुरयिनाभामी मार्गणाभुजगीक
व्याजापनानिनिरगुविधु ५५ अस्यान्तुपस्यरवद्धमजगलेधाराजोभियेभवति कीदृशाः मयपपदसशिवे
तस्माद्दाक्रमः तथ्याकमपानोन्मीलयते अशलावक्रालीलयस्यनादृशावलनयस्पृसः सवेन्द्रेपुहेमुस्वांगु
लिनामकमिद्रोधयिलनायापवंशग्रथिमुखेहमाजागुलिकनाविषवेयनानानाम्विनासांगुलिदवणोजीव

ॐ
२५.

तेभवन्तिग्रन्थैतन्तवह्नामिरणोभवतीत्यर्थः विमेवग्रजोगुलिकइत्यमरः ५५ यस्मात्पोरिपुपंथिवुरणोपस्थानो
दर्शयतियस्मात्स्मिन्नेवस्मान्मितिवक्रकतांधुनेयस्यकटिनः कौन्तीदनां धृतिंदंकारेपुंचनिनस्मात्हशस्यदोषवा
क्रमपगुणंचभजतः चापस्यगुणं ज्या गुणं पार्याद्विवट्टत्वान् पक्षन्तपातिरिकपवगुणग्राहिणोसीमापवाक्यस्य
विश्रुतः ऊर्ध्वस्यापिगुणंग्रहणानीति ५९ अस्यराज्ञशत्रुसमस्तहशरस्यतभोगुद्धेसम्मस्वंपतनेनोशवोपिपतनु
ग्रभागेनेवपतनेनेतिसोत्कारोवदनयाशाहृवाणागतिशाहृचनरचयतः कर्मचनमापुतः निःशाहृपतिनिस्कंप

यः पृष्ठेषुदिक्षुदंशीयस्यविमदस्येणीषुयोवक्रतानामस्मिन्नेवविभर्तियस्यकिर
तिकरंयेनितिष्ठः सोधेनस्यतथाविधस्यभजनस्यापपस्यग्रहणान्नराणोविद्यो
नस्यदमेकपवन्तपतिसीमागुणग्राहिणाम् ५९ अस्यारिभकरः शत्रस्तस्य
नेस्वयेपतनेनापुष्मसीत्कारेवचनसम्मुखोरचयतः कर्मचनमापुतः नयुक्तंनग
नतिहृविकृभयोजोगानिपन्नकयोरेकत्रस्थेननितिमिश्रमपव्यस्यामिश्रामिम

स्पष्टश्चप्रष्टाशीलत्त्ववेदीवभवतीतिद्रुते ५० यतः प्राप्तोक्तिः युक्तयोः कृभयोः युक्तिमाभस्यत्वक्रसाधनयोः
श्रनुः पारयोग्रतनरागमनेनजागतीतियन्नयुक्तंयुक्तस्यममवाभिमुखेनमरणादपवर्गोस्तित्तस्यश्रनजन्माभावा
तिहृतिनोत्तिनदिकेवत्वेसतिगुवाहृतिरत्तिनापियुक्तस्यशरस्यतत्तत्रयोर्मध्येएकोमिश्रवविस्वरूदंचमि
नैति अन्यस्यामिश्रशवेभिन्नेतीत्याश्रयं एकक्रियाणाकार्यकेनभवितव्यम् तत्रजातेमत्र्युनविरुद्धका
र्येजातमितिविश्रम् ५७ रणेभिनेवोपकारमापयन्नन्यकावेजवेन् खरशाहृद्दिशोवर्धयन् युद्धेवगजयो

नै॰ष॰ ह्रा॰टी॰ २५१

241

वीरतुंगप्रबन्धैव स्तोत्यकर्वीर्गुणोत्कीर्तयन् यशाङ्कवर्णितयामकीर्तवैव धर्मकार्ये नियमितलोकेनामुनाराज्ञा
दण्डशोपि निरोधेन रोमन्थनव्याजेन गोपदास्पदीभूतं तिहति गोनपदास्पदीभूतव्याइ इति धर्मः गोभूमिवेगोभूमियेत्र्व १८ प
तेनराज्ञाक्लिन्नश्रीवृषनिस्वभटनदैः शात्रुन्तयथापि विवनदेवाज्ञानांनाद्याद्भुतानां रणावलोककजनस्थान
भूतायामपि भुवि देहैवकोपिनाभूदिति कदृशतंवेदेनः अमेदवेगः रथैः स्तनायावृषाणां क्षुरलीपुनः पुनस्त्यासः

भूलोकाभिर्दिवमेदयन्न्विथिरयमाशाः क्षुराणांवैवर्वान्तमेयतिविजयेजवजैयः।
स्तोत्यगुणोत्कीर्तयन् धर्मीरायतनमुनिपुञ्जमज्जनातरीजातामुनाथिहिंतः सा
स्तोनालभिषाहिगायन्तिपदास्पदं त्वंगोपिताम् १८ एतेनोत्कृतेनकालमतिस्व
भटनदारवनाद्याद्भुतालोकहृष्टैवनासीत् विसमरसमालोकिलोकास्पदापि
अपैरस्वैः रथैगैः खातक्षुरक्षुरलीमिद्वविक्लुभ्यमानदृष्टापृष्ठोल्लिष्टदन्तंकरणार
णाधुराशरथाधारान्यकारात १९ उन्मीलल्लीलनीलोत्पलदलदलनामोदमेदस्विता
ह्रदक्रोडक्रीडद्विलालीगरुडदृढदिनमरुत्कालवालवीचिः एतेनाखानिशाखा।
निवहनवहनिहितालम्बोडुमालोव्यालीढापात शान्तव्यथुपथिककृतशान्तदतरागलस

तेनवशीकृतरणक्रियमाणाया भूमेः पृष्ठाद् निष्ठतोऽयंकरणारणभाग्यूलिसनतिरेवान्यकालस्मात् रजोपका
रवशात्सपञ्चपतीत्यर्थः मेदस्वत्कृदयोः स्वरामित्यमरः १९ विलसद्विलासानामितरीवरदलानोविकासेन सौरभ्य
निर्भरप्रवादानतरमणानाम्पद्मपाथिपद्मजानानिलोज्ञानेनशाह्लायमानालङ्गागायसस्वाससरूपेषुतनमन्दो
नपञ्चसणपादपथिवामनीरेणपामिनाव्याख्यायामानास्यना: पथिककृपाप्मनामादनमीनिसलडाकदा तेनराज्ञा

अथवा विवादोत्त शोतेति निपातितः शांतपाद्दः ९ अरोवा हि:तत्राको हृदः प्रहृद्दो वर्षीयोस्मसुद्दः कीदृशः
नरेगौर्वलिमेवलितेत्तदिवलिमेदमः इद्दशेवपुन्विभ्रन हृद्दोपिद्रमालीतत्लोनपालितेनपाण्डुरवपुन्विभमनि
जलगम्भीरत्नानाथे मध्ये स्थापितस्तम्भोयद्दिस्तथापविमिनतस्तगुरुकस्मद्दृद्दोपिसवरणायथद्दिमवलम्बनेप
द्दयः कोयहृपलेकल्पिताइतिकेचित् नावहृयसंपालितयेद्रिमावाङ्कलयस्मद्दृद्दोपिवयोधिकः वद्धश
हृस्मनितिविभ्रियस्थिरत्नादिनायेद्रादशोयेद्रिमेतिभवृत्तिविकचयाविकासिताज्ञोनत्नयाचिनुस्वरत्नमा
नेयस्पतत्नाद्दशोकंजलेविभ्रन अथचके शारद्दितयाचेद्दिकयावल्याटनयानेवितस्फुरत्नसगतेकाशिवे

हृद्दोवाद्दिरसोतरंगावलिमेविभ्रद्दपुःपाण्डुरं द्दमालीपलितेनयद्दिकलितस्ता
वद्दयोयेद्दिमा विभ्रश्चद्दिकयाचकद्दिकचयाधीगणत्स्फुरन्नसंगतेस्थानेस्नानवि
धायियामिकशिरोनम्रापितिम्नाहतः ११ तस्मिन्नेतेनयत्नासद्दविद्दरपयःके
लिवेलाद्दवाले नालेनास्तनदद्विभृतिफलितनभेदानत्रनेलोनपलानाम तन्मा
घ्रोदेवनानाविशानतवनतुक्कायमवायिकावेतत्कुलाम्भोरजभवन्तचभवदीया

द्दथानः स्थानविधायिभिदोर्मिनवसमाभिवकः १२ कैर्यमिचारोभिः शिरोनम्रापितिम्नमाहतः स्थानेष
मेमज्जनसमये स्वात्मशोशिरोसिनमेतिद्दिहृद्दोपिक्तनस्नानेत्रमसनश्चनियुक्तम ११ मोःवालेनसिले
सिलतडकेननेनरूपेन सद्दविहृरनत्रसद्दसितोलोलापलानान्तजैननवेत्रमतिविम्बभेदास्तननेत्रमति
विम्बानामुत्पलानानावन्नालेनभेदास्तनपथ्यः नसपनडाकसानिद्दपद्मसामन्नाज्येपुवन्नत्ववद्यशोद्दकोभवन
१२ पनद्दशः परिणामेनविशेषणावर्मेनवर्मः तेनवामदालिनानिखिलाद्दिलोक्यानिष्कासिनेनिवि

नै. च.
टी.
२५२

लेऽपि कुसुमेऽहृदानां वानीमृव विश्रान्तिः कलितानूर्ध्वमेव प्रापामान्यभूवन्नुतिहोद्वेव केवले वर्णपतेन नन्दष्पयनेऽ
त्यर्थः कीर्तिः अत्र वादस्मात्पादकीर्तेर्भयमभूदेतेन्ते अहो अकीर्ते वपि भयो जातमित्यर्थः पुनः सा मलिना
क्कायाप्यसकथापथेऽपि स्थितिनिनकृतवती अन्यन्मलिनेनववन्नहुडुवान्तयापि मूर्यनेऽयं तहृठवानेया
यिनभूयत इत्याश्चर्यमित्यर्थः १२ अथ त्रसखीभिमयाऽभिप्रायानुसारोऽवदमाहृल्लोकिरस्मन्तपस कीर्तिर्य
दिवानेष्पते नाभिलष्यतेऽनततद्धिमयापि सा अयुः कीर्तिः पवेसमायाः कृतानमालवलितानेष्पतेन प्राप पायिष्पते
एतत्कीर्तिविवर्णयोन नितिलत्रैलोक्यानि वीसिने विश्रान्तिः कलिता कथास्तु जगतो
रूपामैः सममेव रापि जज्ञे कीर्तिमयादहो भयमवेः तस्मात्कीर्तेः पुनः सायनामका
थापथेऽपि मलिनक्कायावर्वयस्थिति १३ अथावन्नीमसन्नेतोरिना तस्यावीजनेरा
कीर्तिर्यदिवासनेष्पाने मयापि सा तनववलनेष्यते पवेसमाश्रवः पूरनमालवलि
ताम १४ अस्य दोषाणि पतेः परार्थपरयाल स्रीकृता संख्यया मज्ञा चन्द्रवदनमा
णातिमिरभरव्याः किन्न कीर्तेयः गीयते सवमहमकलयत जातेन वन्ध्योदरास्येक
नोभकवेणाक्रमेरमणाच्युपयुरयोपमि १५
इत्यन्वयः पूर्णामलातमालवलेरकीर्तेश्च अयुयशाः लोकानवर्णयति तथाप्यद्भमपि वासकलसभा
अवणायोग्यकरोमिऽनुभावः कार्यदिनेष्पाने तेन सभाकर्णावतेसतमालुवलितामामयमकीर्तिमया
यिनेष्पतेन वाक्यातइत्यर्थः १५ परार्थीनाय यासंख्यया गणिता मज्ञा वन्द्र रेवदनमाणातिमिरभराः पौव
दनमाणाः अन्येन दृष्यपाणातिमिरजल्याञमराज्ञः कीर्तेयः अहमसर्वकलयतां वन्ध्या

कान्तोसमस्तेनक्रमेणोडुगणस्य समुद्रतीरे गीयंते अत्रपरार्धसंख्यादेर्गणितात्मकत्वात्क्वाहकेवमतीति: अकीर्तिसत्वं
नास्त्येवेभावार्थः तस्याः सख्याग्रतोवस्थितहस्तारपर्यग्रखोसनाहस्थितप्रकारे विलोक्य इदंसखीवाक्यं असत्य
वस्यहास्य अग्रेवेहन्तपेत्र्यास्यहास्यमुखविकासः किमभूनवेति भैमीतमपि राजानमवलोकत १०६
भैम्याः कनीनिकाग्रदर्शनमणोपराधेच कृतकथतश्चभैमीसमन्वितेनैकनेनिकानीलिम्नः आलयः स
विदधेमिलनपोगस्तश्च विनयाः श्वेतस्यतिष्ठापनस्यचरक्ततायाश्च कृणिम्नारक्तनस्येविनेसपर्यावका
अस्य दोर्गुणाः पतेपरार्धपर्यायलघीकृतात्मेव खण्डयाम यत्तावदत्रवेदस्यमाणातिभैरमा
ख्योः किलकीर्तयः गीयंतेस्वरमहमेकलयता नदन्तैः सस्मितविस्मितानन
नेतिविपियनामीक्षणभंगिभिः सभाम इहास्यहासः किमभूनवेतितेविदभेजा
भूपमपिन्यवालयत् १०६ नलान्यदीनोविदधेदमस्वसुः कनीनिकाग्रः खल
नीलिमालयः चकारमेवाश्रुविरक्ततोविनामिलन्नपोगः सविधेननैषधे १०७
दृशानलस्यकृतिवृष्णिनेषुणाकरोविचक्रकलनस्यकार्मुकः स्मरःपरागे
रत्नकम्यचलिनोजनीमनंगः स्वयमातनुः १०८ रक्तनुदृष्ट्यान्यराज्ञोदृष्टा कटा
क्षेणनलमपश्यदित्यर्थः स्मितमस्मितंसस्मितासितेचकटाक्षकवेयावर्णयंति १०७ नलस्यनेत्रेणावक
णस्यशिनावाणेनकेशुपिभागलक्ष्मणाचक्रव्याजेनमण्डलीकृतचापः कामः स्वयमनंगएवान्यमव
यवैवच्चिनोक्तनानाभैमीविद्यापनलोपितमेतनेनत्यर्थः १०८ नक्रनरोमोचाविलसमक्रुंगारापङ्क्तिलपत्र

रूचनावनीनष्टाश्रयणातो रागोयस्यास्माश्रयवागानान्त्येन परागाश्रनपरागत रावङ्गुपरागोत्यर्थः अतिपीत
मणिकेनकीकशिवकोपानङ्कुत्रूकामभ्युद्यानलेस्थितियाचककंदयो ॥ ९४ तस्मिन्नलेकनलीसाम्या
निरञ्जलविताचतन्नासाभिमीश्रयैस्थितांश्रतुनेनुलान्साम्याद्दृशाणानिनलमभूत् तेषुपंचसुनलेषुमध्येय
मेकंनलेमथमतः कदाचिदेवतस्मिन्नेवनलेसदैचिन्तासतोअपरोश्रनतरोपिश्रसत्त्वमाहस्पर्णाङ्किमनया
नददर्शश्रन्याज्ञरागादेकमेवापश्यत् नपंचेतिभावः किंभूतनासम्यदसम्बुद्रनिनरोनिमज्जद्दृशगानोसमुद्र
उन्काण्टकाविलसङ्उजलपद्मराजिरेरोहभागानपरागतिरातिमोघी तदुः कुथस्त
दविकासधियानलेसावासार्थिनामभूतकोचनकेनकीव ॥ ९५ तत्रालीकन
लेचलेनरमनासाम्यात्मनागणभूदपाग्रचतुरः स्थितानामचननापातेदृशानेमधान्
श्राद्धादामुनिधौनिमज्जनिनरोहूरंगतेतन्नलालेकारीभवनाज्ञनायदृयती ।
पातालकन्याश्रमम ॥ ९८ सर्वत्रैवेनमस्तोन्त्यपतिरपिदृशैश्रीतिदायमदायपाप
तेहाहिमिष्टातिथिमपरङ्दापामयाषोनदेवाम आनन्दात्मेनवन्स्यानकृतनद
पसकृत पातालस्तम्भाः श्रीम्यापेहममयाराचलुनाविवृदिनेनाश्रुगीनाश्रुलीपद्भः ॥ २११
नलमणिनीभवनालोकायपातालकन्याप्रीतिमयकृती अमपर्थेसम्नुष्टाचनागकन्यासहशोवेत्यर्थः ॥ ९९
नुलोपिचेतः सर्वसतोभिमानिआयमितिदायदत्तादीयनेइतिदायः देवैरपिदृश्यापमणागीयश्रीतिदायदत्ता
दीयनेइतिदायः देवैरपिदृश्यापमणागनन्तरेगामिष्टानिथिःरूपानसुहृष्टिमापत् मनलःकामेनास्तता
थासावेष्टिननिर्मितवाणानाश्रविद्धः तस्याभिमाहृष्टा अपरानभिप्रायचेष्टाविशेषान् सतोषान्येनानिष्क

लेहृतनाम्नेनोषहृतीर्णजातः अन्यानिसमभावेंगितानिराज्ञामीदिमर्थः अस्मिन्दर्शेवंशस्थोपजातिशार्दूल
लविक्रीडितमुग्ध्यराष्ट्रश्रीगुरुःवसंततिलकमन्यानीतिवृत्तानि ११९ मातृचरणावेवाम्भोजे तयोरलिर्भ्रमरस्तुमौ

श्रीहर्षं कविराजराजिमुकुटालंकारहीरः सुतं श्रीहीरः सुषुवे जितेंद्रियचयं मा
मल्लदेवी च यम् तस्य द्वादशएष मातृचरणाम्भोजालिमौलेर्महा काव्येयमगमन्मल
स्यचरिते सर्गो निसर्गोज्ज्वलः ११२ यंप्रास्तनविलिंगदितिपतिस्ततनारायितोत्रिः।
स्वयमस्यः पातिव्रत्यैकसीमा सुकविनरहर्दीनालमायेचमाता यंविद्यारण्ययोगी
कलयतिकलयानन्दनोदीपिकायां सर्गोयंद्वादशोभूदखिलरुचनवतिश्चाकरो।
नीराजितस्य इति नैषधीयमहाकाव्ये द्वादशः सर्गः ॐ नमो गणेशाय ॐ कल्प
द्रुमान्यविमान्यान्वभृंगमालामान्मग्निषेनिविलनंदनशाखिहेतान् नोराजा।
गादपकमथ्यविमानधुर्यानिस्नंतलोकानिथयानथपंचवीरान् १

मौलिर्यस्य ११२ अथ्यानेनवमान्मावाश्रयोयस्यास्तांस्तनेत्रामित्यर्थः आत्मनास्वयैवाश्रयोयस्यास्तामितिभावः
नोभैमीराजहंदादयनीयविमानवाहकालहपथाद्रिताःपंचवीरान्यापयन् आमोदःस्यालस्यितिनोभृंगपंथि
सकलनंदनवननहंदादयनीयकल्पद्रुमान्याप्याप्रापयेति १

नै॰ ष॰
त्रा॰ टी॰
२५५

२५५

प्रत्यर्थीकृतनिखिलजनहेहश्चवितावाणानां केशामुद्दिश्य तेन प्रकारेणावभाषितव्यास्मुरो हंतीदृश निसक
थितो भवति तस्येदृशस्य नलशरीरग्रहमायाचनप्रकाशिता भवति २ उत्तमावरवर्णिनि हे तन्नमत्से दरिद्रिष
तो वलनामासुरस्य विजयशीलपौरुषस्य यस्य नाहशस्य दृश्यवीणास्सेनायाः तत्कृते किं वर्णयामः यस्यास्य सेना
चरीभवतात भानेनस्य विद्वेशस्य दानवारि विलोमस्य स्थित्या युद्धलक्ष्मीरुत्पादिते स्वभयान्नलपदेन शत्रुजि

अथानेन समानमावा सालालकृतानिखलजगज्जनिताचरित्रानत्राधिनाथमयि कृत्य
दिवस्तथासा इवेयथासत्तशाचीपतिरप्यथायि प्राकाशिनन चनैषधकायमाया।
२ ब्रूमः किमस्य वरवर्णिनि वैरसेनोर्दुर्निह्नुषबलविजित्वरपौरुषस्य सेनाचरी
भवदिभाननदानवारिवासेनयसाजनिताम्बरभीरणश्रीः ३ शुभ्रांशुहारगणदा
रिपयोधरोकचुम्बीद्रचापरववनगुमणिप्रभाभिः प्रत्नास्यतेसा भितिचामरवाहिनी
भिर्याञ्चास्वचेषवङ्गलाभरणान्वितनाभिः ४

स्तेतज्जसोस्य वीरसेनाशात्तनर्पातिकिं ब्रूमः यस्य सेनायोदरीभवतां प्रमतां अथवा सलयोरभेदमाश्रित्य सेना
यामचलीभवतां शैलेयमानानां गजानां मदस्वेदादकपटिमलेनवरणलक्ष्मीः स्वरभिर्जिनिताप्रमोदी
कृता ३ शुभ्रांशुश्चंद्रः हारस्य सर्वविनोहारास्तुचतेगणाश्च प्रमशामसारणाञ्च तथाः हरस्यायस्त्राहारिः कां
तिकीयः मेघसमयान्तनिशाकृयत्तुभ्यामः स्वर्गेश्वतेः मकृश्च भातीतिनथानाभिः स्वचितदीप्तिसवरुणायाः
वङ्गलभाजया दीप्तस्तात्मेन दारे नरणोन पूजिता भिरस्य सेनाभिर्गुहेह रथयात्रास्त्र च पक्षइन्द्रः सेनान्तेशुभ्राऽशु श
वः करणायेषाचेतहारगणाश्च गुक्ताधक्काइयः नद्यौ विपाणमनाहारिणायापयोधरो लसनानयारका।

त्यार्थ प्रदेशास्मिन्हिन्दानस्य स्त्रीयदृष्ट्याप्यान स्वपदविशेषस्ततनमसम्बन्धयादिग्यस्तत्रभायोसान्ताभिः दितिवाविग्र
म णिप्रभाः संवलिता ः शक्रधनुः सदृशेषामभवन्तीतिवद्धलेशाभरणे भूषिताभिश्यामरवादिनीभिः संसदि देवे
न्द्रैर्वृतैवभनलः सेव्यतेचामराणिवहन्तीति तथा समितयस्तबुवादिन्यस्ताभिर्नि तिवा ४ शैलान्युद्देह्वाणे
यंतेन विद्यते मेवः कुलिशस्य पायो यस्य तत्पयव्यपायमसुमञ्चवने पाकाद्द न्यकथि विदपित्ताने दिद्दमे
व जानीहीत्यर्थः भोः कलपाप्रतिमल्लक्रूदे अतिशयपाणिमभिक्रान्तमस्ह तिपति भिन्नमित्यर्थः गुणमा
क्रादितमेतदीयेशक्रसम्बन्धिवाङ्गनेत्रंवाङ्गनेत्राणांसम्बन्धि आश्चर्येनालोकयसे गुणमानपश्यसेन
भूमीभृतः समितिजिस्स्मपव्ययायेजानीहिनतमयवर्ममसेककथंचित गुणंयदस्य
निमेटस्तनिवाङ्गनेत्रैनालोकसेतिशयमद्भुतमेतदीयम् ९ लेखानितस्वितिवला
दिसमस्हराज्यमाज्यपभोगिपिशुनादधतेसरागम् पतस्यपाणिवराणनदनेनपा
न्यासार्थेपाचीवरदिशाणंशुदगुरुदमव ९ (र्थः अथराज्ञासंग्रामेजेतारमपगतापदमसुंवमद्य
वर्तमपामितिकथंचिदपिजानीहि भोः चलाभलानि अतिशायमद्भुतमन्यस्वर्यभूतमेतदीयंनलेयंगुणमन
भितेयसानमशक्यंवाङ्गनेत्रवहूनानेत्रानायकः नसमभावसनत अथवाष्टुर्वैवक्रमेतत्वाङ्गनेत्रपदृस्
त्रेविमतिनमालोकयसे किमितिशेषः ९ देनितस्विनिमयालयस्त्रुनितस्त्रभूमिनिर्दोषप्रशस्तायानित्ययो
गेतिशायनेसंसर्गेस्तिविवक्षायांमवंतिमत्ववादयः भूमिगोमान् निर्दोषाकन्ताभनीकन्याप्रशस्तायांस
स्त्रनीनित्ययोगेमानुमारोचिः अतिशायनेस्तनकेशावनीसंसर्गेदण्डीअस्ति मान्सप्तदः अत्रातिशये
प्रशंसायांवावलादेमस्तदादीनांसमस्हराज्यस्यराज्योपभोगवर्णकाः देवाः रेतसेदसकरचरणोचम्पो

नै॰ध॰
टी॰टी॰
१४५
245

तिरयते नपामते नतोनेन दक्षिणाभर्त्रा सह शची वसुदमनुभवतो नितम्बिनितम्बाम मान्यादि राज्याङ्गैः स
महाराज्यवज्रलीयभोगसहवकालेष्वाः भागपविह्नभूतारेखाहितीयावज्रवचनम् अस्यनलस्य मघोगो
मरुत्कुकरवचणाकर्णेदयतेदयथावणो नरुनेननलेनयथाशक्रेण शची शचीवभोगानन्वभव ६ असोमुद
द्दतीमैमीद्गनलचतुल्यमेवव मवतेमानामेतावाचक्रमात्याओआनतिर्णियंलेभेनलशक्रयोसत्वत्वेरूपगुणे
तीदर्शनादपिनिर्णीयंनलेभे ७ सपक्षशक्रोनलेवेनिमेशयानमानस्यभीमपुत्रीसाना ईदृपेचानामसुवागु

आकर्णितनृत्यमावितलेमहृदतीलगतीमावागलेपिचनलीपिचवाचमेनाम् द्रूपे
समानमुभयत्रविगाहमानाओआनिर्णयमवापदमौननेजात् ७ शक्रः किमे
षनिषधाधिपतिः सवैषदोलायमानमनसेपरिभावयैमैमी निदिषपतत्रपवनस्यम
वोयमसाभूयोमहजङ्गावतीवचमोस्वजेसा ८ पक्षभ्रतापनिधिर्कृतिमान्मदीय
किंनामवर्जितमनेनयतेजयेन हमधभूतमपिगात्कुवेरमुष्मनासेवकस्यचा
नभास्वरूपसमभ्यत ९ महेवत्द्गितिरुण्यासोभेमपाविषयेसावाणाभूयोपिवचसोप्रवेयमस्वाती

त ८ पक्षेतिः प्रत्यक्षसनापसनिधिः अयंसदोकृतिमानित्यमर्धगतिशुक्रः अनेनचुयनेजयेनवह्नि
नाकिंनामाभिधामगनिर्वैस्थानरोवह्निरित्यादि किंनाजितस्वर्णमस्माकुवेरयेजांतजानीदिग्रसा
ग्रेविवकस्यापिशुक्लभास्वरूपसमस्यनास्तिपक्षनलः शैर्येनिधिकृतिमान्सम्हिमान् अनेननलेन
जयेनकुनासमुदायसमाधुष्यागमनेयस्तहनेकिंनाजितेनअपितसर्वमपिशुद्धादस्माहद्गलेहमलभुस
असेवकस्यापिदीप्तिमतीरूपसमस्यनास्तिविपर्यासेविसरेचमपचेपावके शुविमासमाने चाप्यपत्रे,सेम

१४५

ख्येमिति त्रिषु ९ अस्याग्नेर्यत्पार्थिवकुण्डलाद्युत्तं वज्रालात्तासां सामर्थ्येन ग्रामी भवन्तीति तेषां तेषां पृथिवी समस्तं वि
नाम पार्थिक करणानां तदाहुतेनोत्पन्नास्यागते भूते न सम्यक्त्वं पक्षिनो महेश्वरस्यापि अन्तुर्लैषान्पादनाय संजायते भोगपिश्र
वर्णापकोपि शाहस्मृत्वा पथेन अर्धीत पार्थिवकुण्डानां चास्त्राणां ते पूर्वं न ग्रामी भूवेन: तेते पार्थिवाश्च राजान: तेषां मा
पिकपुत्रा ज्ञानासमनलस्य भूतिर्लक्ष्मी महेश्वरस्याल लक्ष्मी वनोपि तपस्विनो नाथस्य दरिद्रस्यापि रागकृत्तनाय श्री
न्नुत्पादनाय संजायते सर्वोपि भोगयोग्यपार्थि: अग्णेति समग्रायनेरेवष्ठिक्ष शास्त्रवज्रा लावद्रुते य: इतिकोश: ९
पद्मासर्वादेव सभाय तन्मुखाग्निमुखा अस्याग्नेर्यमादिक्षु दीपमध्यवर्तिनं दक्षिणपूर्वस्यां दिशि वर्तमानना

अन्यार्थेहेति पट्टनाकवली भवेत्तत्र पार्थिवाधिकरणाम भवास्य भूति: अर्णोगारागज
ननाय महेश्वरस्य संजायते कृचिदुक्तानि तपस्विनोपि ९ पतत्क्रखाविड्रुपसंसदस्याव
शोषामाध्यस्थ्यमस्यायमनोपि महेश्वरोपि पतेमदृश्विनमुपेदिसदाकणाश्वेयेनामुना
पित्यमुखविप्रियतेकरश्री: ९९

त भो: पित्रमुखविपित्रिवमुखं यस्या: सा तस्यास्तत्बुद्धि: यस्यापित्रमुखी कन्या यन्मोमातमुखस्तत इतिप्र
शास्तत्वात् तेजस्विनमेनं भञ्जस्त दारुणाप्रकाशेन येनामुनाग्निनानश्शुक्ते: करश्रीरेतत्ताकुलं म्रियते वल
त्तासां शावु:कवा: पक्षाजवाविवक्षन्नैनेन्मुखोन लभयानाश्रसनलप्तेइयस्य च माध्यस्थ्यं स भवतितपत्ता।
पातेवाहित्यसर्वविश्रमकमलमिल सहस्विनमुत्तसवर्तमदृक्कृव: सकारांतो मन्नक्ष्वाचको स्तितेजस्विने
वायवनलेहणाष्टमे नामुनानलेनसर्वेदात्पन्नमरुणापालिलक्ष्मी: म्रियते ९९

नै·ष·
प्र·टी·
२५९
246

पदोमुद्रीमस्यातेरयेस्मिकाष्ठुरल्पेरूतविमतं दीप्तिमत्त्वेनैव किंतु पिकाद्दीप्तिरित्यर्थः काष्ठेन कक्रुद्दृदेनदत्ताम
दागदेवपद् हितमुप्रः मध्येसमिति समिधां काष्ठानां मध्ये तिष्ठतोस्य वह्नेः स्तृणानि निरिद्यवस्तूणानयनीत्यर्थः उन्या
नवाननकगमेनवास्तरम्भीवेदवानयं वह्निः विरोधिना केन जलेन पराभवितुं शाक्यभवति जलेनैव शाम्यतीत्यर्थः
पदोः पुरितिनस्याप्युनल्पमाल्पमेवथस्याल्पमस्तेकृविमत्वेनैवास्ति समितिनो युद्धमध्ये मध्येसमिति तिष्ठतोस्यशत्रुवा
स्तृणानि मनप्राप्यः इहपौषवान उन्यानेपादृषनेयेसनिवि छिन्नेमपि वा तरस्वी सूरः वेगियहोनरस्विनो प्रथे
नत्नः केन शत्रूणा पुनस्तिरस्कर्तुं शक्यो भवति न केनापीत्यर्थः १२ वह्निनलाभ्याम्त्वलमेनोवाचक्रेतनावि

नैवाल्पमेयंसिपदोकृचिमममस्य मध्येसमितिन्निवसतो दिपवस्तूणानि उन्यानवानि
हृषराभवितेनरसी शाक्यः पुनर्भवति केन विरोधिनायत् १२ मयापुणी गिरमुषनु
यनैषदाभ्यामेनानिपीयमविशेषमवामवन्याः दूर्वेनलोयमितिनोप्रतिविन्नमकेनूते
स्मचान्यतमलोयमितीदमीयम १३ पताहृषीमथ विलोक्य सरस्वतीनां संदेहविप्रिभे
यविचिन्तविन्नहृनिम देवस्य सूनुरविंदविकासरूपमेकं हिरुपदिक्वातिगुडीरयितेमचक्रे १४

शेषनामवन्या अमुष्याभैम्या अदर्शीयेसमन्वियक्वेविनतेपुरोवर्तिनमुहिश्य नलोयमिति तूचे पुनश्चित्तमनलोयमि
ति अनलादन्य इति आदिदिति चक्कुने: सभैम्याचितेनलतयानलनयाचजमादेत्यर्थः १३ अथवाणाकोयमि
ति संदेहेन थंकलनयापुष्पर्थणानितितिभयेनचनानाप्रकारीकृतचित्तहृतिमेताद्दर्शीनां भैमी हृष्ट्वा पद्मविका
सकतेजसः स्तवस्य देवस्य सूनुदिगीशायममुहिश्य वक्कुमारेभे १४ अथ यमः कालो दण्डं विभर्ति ततो दण्ड
दारुणाकस्मात्स्थूलस्यममाद्यैनकम्पितस्य वा सकलस्य जगतः पके पापे पातो न ममदस्तेवोरपिमावीपद्यः

तिग्माभिरस्य यमस्य कृपाभिः पीडाभिरेतत्कर्तृकाभिरित्यर्थः कश्चिदपरः किन्तु विद्यते सर्वोऽपि म्रियत इत्य-
र्थः अयं नलो दारुणेऽशिदृप्तां बिभर्तीति ततः कस्य कुलस्य कान्तस्यापि लोकस्य कर्दमे पतनं स्यात् अन्यो दारुणे
बिभर्ति अन्यस्य कर्दमे पतनं तेत्वाश्रयं दस्रयोरपि सोऽहं यं गर्वीयस्त्वा दारुणीभिरस्य दीप्तिभिरुपलक्षितो देवोऽपि
कश्चित् किन्तु विद्यते मानुषेषु का कथा देवोऽपि नास्तीत्यर्थः १५ अस्य यमस्य मित्रं प्रियायाः सूर्यपत्न्याः संज्ञाया
स्त्रीनपजननं जन्म प्रति हेतुः स्फुतामानस्वोनेत्यर्थः अयं यमः कस्य जनस्याहृत् न प्राणाहृत् किन्तु सर्वस्य
पि अस्य यमस्य माना छायाना स्त्रीहक्तां मनिच्छाया रूपात् कुत्रचित् गोष्ठु नापि गामिकार्यगतेनेत्यर्थः

दारुणे बिभर्ति यमहो जगतस्ततः स्यात् कस्यान्तकस्य सकलस्य न पङ्कपातः स्वर्वैद्य-
योरपि सुदर्पयतायितीभिरेतस्य कृतिभिः स्वतः किन्तु कश्चिदस्ति १५ मित्रप्रियोप-
जनने प्रति हेतुरस्य संज्ञाभ्रता स्वहृदयेन जनुस्य कस्य छायेह गास्य च न क्वचि-
दप्यगामितमेयमनेन नियमेन न पान्तु नैव १६ किंच प्रभावनमिताखिलराजतेजा-
हेवः पितामर्वमणीरमणीयमूर्तिः उत्क्रान्तिदानकमत्र प्रतिभाति शक्तिः कस्य न

अनेनैव यमेन नियमेन नतपल्लभम् अथ मेघ्यचपरेषु गहानियोक्तः १८ चअस्य नलस्य संज्ञानामप्रक्ता
सतीस्वहृत्मित्रेण किन्तु सर्वस्य असेदृग्यस्याच्छायाकान्तिकस्मिन्नपि जनेन दृग्याअस्याच्छायाः कान्तिः ।
कस्मिन्नपि जनेन दृष्टा अनेन नलेन यमेन नियमेन चतपल्लमेदशाकुलावस्थापत्तिणः पुरुषस्य शुद्धिहेतो
र्वीयमानहिपरीतानियमाः शरीरसाधनापद्मानि संयमक्रमेण तद्यमादिस्यादिः आगन्तुकसाधनेन संयमकर्म
प्रनियमः १६ किं चेति पूर्वश्लोकेन सह समुच्चयः प्रभयावनमितमाच्छादने निखिलं च राजतेजो ये

नै.च.
जी.टी.
२५७
247

नरमारणाय मन्त्रिणः स्मृतः देवो मम स्वपिता इत्युक्तो निदानमरणादावित्यस्य शक्तिः सामर्थ्यं शरीरं वा कमनुकस्मिन्ज-
न्मनि नश्यति भानि गृह्यस्य परे शुगदानादौ विषु ज्ञानस्य कृत्स्नम् अन्यूनत्व चारु देहो भवतीति भावः प्रभावेन न-
मितं समस्तं तत्पतेजेयस्य सः अमरैर्देवसेनैर्मार्गाभिः दत्तं स्मर मन्त्रिणः देवं वामः वीरसेनो स्वपितामरणादा-
विनी अस्य नलस्य किं शत्रून् मनुस्फुरति शत्रुष्वागतमाघुर्य विशेषप्रयुञ्जनस्यास्य कृत्स्नत्वं विस्तृतरूपताच भवति १८
अथेयं मपकपरेनानाराज्ञां पथी भवभावमायिपरमभञ्जने भोः सुरये सुरासि जीवितशायियमश्रुतेबुद्धिं नियदि-
दहयोः महावलेन ... भयं तद्रूपस्यान्तकरणाभयायि शक्तिरपि ... करणादस्य यमस्य भूतेषु सा

पकः प्रभावमयेमतिपरेन राज्ञो न जीवितेश यियमत्र निधनत्वमुपैषि भूतेषु यस्य खलु
भूवियमस्य वशप्रभावे समाश्रयति दस्य महावरस्य १८ ग्रस्फो ... गमनेन षयोः
समानः शोकाम नेकवलदर्पीन जातशोके चिन्ते विदभेव सुधाधिपतेः सुतायाः
यतिमि मे खलु तदेष पिपिष्टपिष्टम् १९

... शुभ्रः विवक्तं ... भावं वशप्रभावे समाश्रयति अनिर्दि-
श्यमानमपि विशेषभूतेष्विति निर्णीयमाणस्य सामर्थ्यालम्बनेत यथा गवाक्षस्य समयन्तीदनमेव ... कृत्स्ना-
गोविन्दवक्तृस्यागोविन्दवलभ्यते एवंभूतेषु भूरीत्युक्ते भूतमेवेति लभ्यते अयं नलपक एव परे वेनरेव परेषां
शत्रून् ... जनानां चक्षुर्ग्राम इत्यर्थः ... जीवितेशः प्रियियम ... रूपेणादस्य
... नलस्य ... इयं भूवशप्रभावमात्राकाविनमाश्रयति १८ यमनलयोः समानवाचे
वचनविशेषः ... विदधत् यमदेषपिष्टं पिष्टपिष्टपेषणाद्धनवा
निर्णयः सर्वमपि भ्रमः ... निर्णय इत्यर्थः १९ ... मन्दिरा ...

याऽस्याः भैस्याः अस्मतिनिहन्तोः भावं वीक्ष्य वक्रणेऽमतिभूता अभिमुखा अग्रे गुल्मोयस्य ताहशः पाणिर्यस्याः सेह
श्रीयशाद्रन्नन्दवणेनेचितं वक्त्रमाश्मे २१ पतत्सु वरुणेषु भूवितवारि विधयो यस्याः वस्तः सेनाजयति निभूरिता
रवकुलोवातिनिविरेवचस्तद्विनिवासनिकथा सर्वतो मुखवतया जलसूपतया विशेषेणावतिष्ठमाना जल
मयी त्वर्थः तथा याधेषुणोर्धीदसा जलजंतुनेषु हः शाहेवोपलक्षितयाचनेके अनेके विदारकाः कृपकाय
स्यायस्याः अपरतो रोधः पारे पारे प्रतीतिः विषयो नत्तायेन स्वर्थः वनः समुद्र पारेन दृश्यते पतत्सु नलसाभूती

नत्वापि तत्र भवती हरणेशसेव्या लोकालोकमाविदिति निबंधनि हन्ति मस्याः पाथः
पतिं प्रतिभूता भिमुखो विगली कृपाणिः क्रमेणचितनुपाक्रमनातिथान्तम् २१ यासर्वतो
मुखेन याव्यवतिष्ठमानाया दारणोर्ज्जयति नैकविदारकाया पतत्सुभूवितरवारि
निधस्मत्समाः यस्याः प्रतीतिविषयः परतो नरोधः २२ नासीरसीमनि घनध्वनि
रसम्भूया गम्भीरवः समकरः समदानवादिः तन्वं प्रकाननमखः सुखमातनोति
रत्नैः स्वलेकरणाभावमितेन्नदीनः २३

णोवारोणांसेकथाबाखङ्गानांनिधिः सासेना जयति यासर्वत्रव्यापिनेनावतिष्ठमानायादोरणोर्वाङ्गुद्वे
नैकानलदारयेनीति नेकविदारकाः कायाः शरीराणि यस्याः सानेकविदारकाया यस्याः शत्रुतः सकाशात्म
तिरोधनेप्रतीतिगोचरः २१ अस्याः वरुणस्य नासीरसीमनि युद्धमुखभागे भूयात्सम संख्यातिविस्तीर्णाणिवा
नदीनोनदीनामिनः समुद्रः करणभावेशरीरसतांप्रामेषुक्ताभिरलमत्यर्थं सुखमातनोति करणासा
धकतमस्तेत्रगाभीदियष्टपिकोदशोघनध्वनिः सान्द्रनिर्घोषः गम्भीरवान् यादोवराहेनक्रस्तेगम्भीरः

नै.च.
श्री.टी.
२४८
248

नत्युक्तः समकरो मकरो येन सहृदानवाविणा वर्तिनः इति यानरत्नानि पद्मकाननानि येषां तानि सरांसि तेषां
सरवायतः सरस्वान् अस्य नलस्य भूयान्वद्धः संख्योः कम्भीरस्ती नासीरसीमनिरवान् हेहिमानि सुरवेन करो
ति अग्रतिहहिवान् कीदृक मेयस्य वशाहाय स्वसमः शारीरयोग्यः करः शाणेश यस्य समः सश्रीकः करो यस्य
निसृमत्जलः नरूनानि पद्मकानि विडजलकानि यस्मात् शास्य नलस्य स्रवासविंडकवक्रः इत्यर्थः अलेका
रत्नाव भाभिरत्नै नदीनः समुद्रः २२ अस्य वरुणस्य कानामवाहिनी नदी ससंपदैः सप्रसन्नवर्णैः प्रवाहैः कूलेकू
लं प्रतिप्रतिकूलपातैः पतनैर्न तनुते का कान्तत्वं नरइत्यर्थः भो विलासवति विभ्रमवति तस्य नद्याः यत्कर्कशतया

ससंपदैः प्रवहणैः प्रतिकूलपातैः कावाहिनी न तनुते गुनरस्य नाम तस्या विलासव
तिकर्कशतान्विताया ब्रूमः कथं वक्रतया सिकतावयेताः २३ शोणोपदप्रणयिने
शुणमस्य पश्य किं चास्य सेवनपरैव सरस्वती सा पत्नेभजस्व सुभगे भुवनाधिनाथं कौ
वा भजेत न तमिमं कमलाशयालो २४

काहिन्येन कुरुष्टनया आश्रिताः सिकिनास्तावक्रतयावये
कथं ब्रूमः अस्य तु नमलस्य कानाम वाहिनी सेना ससंपदैः सगन्धैः सप्रवाहनैः कर्णीरथैः स्थूलशकटैः प्र
तिकूलस्य शत्रोः पातैर्वा न तनुते अपि तु सर्वदापि भो विलासवति कर्कशवानाशनाना आश्रिताया तस्याः सेनायाः
तास्ता दृष्पोवक्रनयासिकिनावदर्वो वयवाः येषां ते वक्रतया सत्यं यच्च अयथेनयम् असंख्यकाः आसि
काः खड्गा यासां विरोध्यस्य समः वक्रतया सिकतानसा भाव सर्नात्नः किं ब्रूमः २३ अस्य वरुणस्य शोणो नदः पदो
पजीविनं गुणं दासं पश्य गुणाः प्रदाने रूपादौ मत्स्योऽस्ते देह कोदं दे इति यावदप्रकाशः किं चास्या सरस्वती नदी
व अस्य सेवनपरैः वभाः सुभगे भुवनस्य जलस्याधिनाथमेनं वरुणं भजः के वा कमलाशया सत्त्वाकाननादय

त्तमिमं भजेति केवा जनाः कमलाशयाजलेऽक्रयातमिमं न भजेति अस्य नलस्य पदप्रदायिनेपादावाश्रये
नेशेणांगुणांरक्तता गुणेयपश्य किंच सा सरस्वती अस्य सेवनपरैवास्ति २४ न भेदयति विविश्यकान्नयतीति अभी
दिकस्लिष्टार्थवर्क्तीत्यर्थः इयं वाणी एनं केवलं नलावलम्बिनी शंकालनाना वनवर्थयनरक्षिनत्त्वं इङ्केदनपुराण
योः तथापि भैमीमति नले च वरुणे च विषयेत्वस्य यथा भवति तथावछेदि नात्र विभ्रमः शंकाक्रेत्वयानकिंचा
मस्तुत वर्थितत्त्वमत्र्ये अथ च न वर्धयन्त्वव्रर्धयत्विति श्लाहिकविरोधेनाश्चर्य अथ चाभेदिकांक्षेदनासमर्था।
कारितेयं वाणी अस्या वाणीनेकोनलादमनत्पणामवलम्भायस्याः तां शंकालनानतिनकिंनत्वनथापि।

शंकल्पतानतिमनकनलावलम्बो वाणीनवर्धयन्नतावेदभेदिकेयम् भीमोद्भवी
मतिनलेनजलेश्वरेयत्तत्वं तथापि यदवर्धयदत्रचित्रम् २५ बालाविलोकयविवु
धेश्वपिमायियामिस्तत्रकिंचनामियमलीकनलीकृतनैः आदृतवती भगवती
निषधाधिनाथेनिर्दिश्यराजपरिषत्प्रविशाभाजनम् २६

भैमीमतियन्नवारयत् नेदनश्चित्रमिति अर्थान्तरध्वनिः २५ आलीकमसत्यं नलीकृतानि आत्मनायैस्तैः
कपटिभिः विबुधादिमयरवेवितांवा लोभैमीदृष्टा इयं वाणी राजसभामानस्थितं नलं निर्दिश्य पत्नीत्वेन स्म परिवेशो
तिपाठे राजसभामेव परिवेश भजती नितिराजसभामध्यवर्तिन मित्यर्थः २६ लब्धाविजयनामाजेनः प्रसवः
पुत्रोयेन सः अर्कचीरश्रीतः पदे विषयः महीतत्त्मवधवान्महेद्रः नयान्याजितिं किंन विज्ञायते अस्सोपूर्ववर्णि
नः शक्रः प्रत्यर्थदानवानांघाते घुमहितिनवेष्टयानाश्चकव्यापारेणमेचवादिनत्रुहिमिंद्रश्नतिधियंकरोति।

नै.च.
व्या.टी.
२५५
२४७

धनेनत्वयाप्युक्तं ३ इ इति कोनजानातीत्यर्थः अतिशयेन आजिषु युद्धेषु लब्धः प्रशावः विजयो त्वनिर्धनसः कृचेः
कीर्तेः स्थानं महीपतिः नलो येन त्वया किं न ज्ञायते न लब्धुनिजानीहीत्यर्थः अस्मै प्रत्यर्थिने अर्थिने प्रतिश्च
तिया च कं दानवशानया दानया रवशेन आदित्ता या चेष्टा नया जीमूतवाहनबुद्धिं जीमूतवाहनो यथा मि
तिबुद्धिं कस्य न करोति अपितु सर्वस्य २७ येनानुनावद्धनावद्धो विशालः स्थिरेवर्षणा इन्द्रादी
नां अधरायजस्तेमुद्रा ज्याभिषेकेन तु त्याङ्गत्वा विकसन्महायस्तेहेशनभाविनत्वं भैमि अत्रसभायामया
नामगदहीवा नदीरिति नेनतु कश्चिन्न यथा नपरिमज्जस्त्विवर्णितमेतमनलपतितमावर्जनेनसाधुत विना

अस्याजिलब्धविजयप्रशस्तया किं विज्ञायते कृचिपदेन महीमहेन्द्रः अस्याथिदान
वशाद्गृहीतचेष्टया सा जीमूतवाहनोथियेन करोति कस्य २७ येनानुनावद्धविशा
लवक्षसा राज्याभिषेकविकसन्महसा बभूवे आवर्जनेन तदनेन तु साधुना
मग्राहमयानलमुदीरितमेवमुच्च २८ यस्या डिमाब्धि विपिवमने च तेन बुद्धा प्रयाश्रि
तमम्बुधाच दक्षिणा तम सैषा नलेमदजरागभरादमुष्मिन्नात्मानमर्पयितुमर्हसि थम
राजे २८

आत्माश्चर्यम अथवानत्वं भैमि अत्रस दसिमया आवर्जनेनवर्जनपर्येनेनमेनमनलेप्रतिनामगदही
नावर्णितेनतमेतमनलंप्रतिआवर्जनेमासक्तिः साधुनविनम २८ भोचाएिआमुख्ययमस्ययमीवणविपिव
मनेहिंसाप्रकारेषु आसक्तिः आशया दिशा आश्रितेन दक्षिणेन मदक्षिणादिग्यतिनं दाक्षिण्येचयदस्पष्टि
गाश्रयेणेव दाक्षिण्येननतस्वभावतरत्यर्थः सैषा तेनत्वामानलाख्येनमुष्मिन्नृमरराजे आत्मानमर्प
यितुंस्वभावानुरागानिश्चयेनना र्हसि नलपक्षेत्तुयस्या डिमाकोर्ययस्मरणा कर्मणि व्यसनमा शेयहृदा

येआश्रितं शये करे वा श्रितम् अमुष्य नलस्य यद्दलाग्रनं वामं येसेषा वेत्सानाथमेणराजसाने अस्मिन्नलेसा
हृन्नरागभवाद्धात्मानेसमर्पयितुमर्हसि २५ अमुष्य वरुणस्य पाशः पाणिग्रहणपाणिपीडनकरणाय यथा तथा
न पाशः पाशवद्भिरिति समासः त्वकरकरणाद्गुणपाशं मुक्त्वा यथा गतास्त्यर्थः तथा ते मतिः किं स्यात् वरुणव
रुणइच्छा किमस्तीति प्रश्नः अथवा यथायं निरुद्धस्तथा ते मतिवरुणश्चेति न जानीषे प्रश्नकाङ्क्षः असौ
भुवनमध्ये किंचविस्तुः जले वर्तमानः मानवान्कोजलानोरत्नजलेनिमज्जमारयतीत्यर्थः अथवा जल
मानुषाज्जलाद्वेतोः किं नावति कांकां अवतीत्यर्थः अमुष्यास्मिन्वरुणे असौ नरनामत्रष्यनन भवतीति शु

किं ते तथा मतिरमुष्य यथाशयस्थान्नलपाणिपीडनविनिर्मितये न पाशः । कां वा
न वर्ति नो भुवने च विस्तुरासावमुत्र नरता भवतीति शुक्लम् २६ लोकादिहामुष्य
मनोहरिणा द्वितीयाद्धर्मध्वजेन शमनेन समं प्रतीयात् नैर्याञ्चतस्य वरुणेन
समानभावं सा जानती पुनरवादि तया विशुद्धा २९

क्लम् अयं नमस्तुष्यस्तस्मान्मा स्वीकुरु इत्यर्थः अमुष्य नलस्याशयश्रितं नलपाणिपीडनविषयेयथा नपा
शः आशास्मद्धितः समनोरथ इत्यर्थः तथा ते मतिः किं स्यात् रतिविनिवापाब्दः रतिः प्रीतिः किं स्यात् किं
भवेत् भुवने च विस्तुः लोकेषु भ्रमन्कान्वान्मानयुक्तः असौ नलः कामो भवति रहितामिअर्पितसर्वतुभव
तीति अमुष्य नलेन समानत्वं स्वताश्चेति युक्तं प्रयुक्तः कर्मधारय इत्यर्थः २७ इहलोके आद्यालोकादिहेणास
हभावं नलस्य जानती द्वितीयादग्निनान्तीयाद्यमेन वरुणर्थी हरुणेनेसाम्यं जानाती मुख्यमस्तद्धारणावत
यावाणपुनरुक्ता २९ यानेन नलेन भर्त्रीअर्थिनी वाक्यावती किलनस्याः अर्थिन्याः नवइन्द्रानलायेम

नै॰ष॰
त्री॰टी॰
२५१
250

वरुणानांचतत्कृपयेऽस्मिन्नेकेनरूपेणनलस्यैवपर्याप्तैकरूपाः तेषांभावएकरूपेणनलात्मणरदृशसमायोद्दीप्यमानेप्रका
शमाने सतिनवनिजार्पणाककस्मिन्शुभायस्मात् नकापिपनेद्धन्यतरहणीद्वेचेत् तर्द्दिशुभेनभवतीत्यर्थः
अथवायानेननलअर्थिनीनेननलेनत्यमानमेनेनहणीषितस्मात्तत्पकरूपणाप्तेतस्मासमायोद्दीप्यमानेप्रका
शमानेसतितवनिजार्पणाककस्मिन्शुभायस्मात् नकापिपनेद्धन्यतरहणीद्वेचेत् तर्द्दिशुभेनभवतीत्य
र्थः अथवायानेननलअर्थिनेननलेनत्यमानमेनेनहणीषितस्मात्तत्पकरूपणाप्तेतस्मासमायोद्दीप्यमानो
इत्यादिवत्सहृदयानिजार्पणेनशुभायकस्मात् वरुणोमध्यएकरूपणोषितमयावद्दृशः प्राच्यमानापिनलेयमा
भिलषसिकेनहिहणोधीतिप्रश्नेकशाहः ३२ भोविड्डषिपाठिनेभेमियषध्रवोवर्मीथराजगन्याष्टलोकस्य

त्वयार्थिनीकिलनलेनशुभायतस्याः कस्यामिजार्पणामधुवचतत्कृपयेत इंद्रानलार्थि
मतन्रजपयः पतीनांमाणेकरूणामिहसंसदिदीप्यमाने ३२ देवः पतिर्विड्डषिनैष
धराजगत्यानिर्णीयतेनकिमुनव्रियतेभवत्या नायंनलः खलुतवातिमहानला
भोयद्येनमुज्झसिवरः कतरःपुनस्ते ३३ पतिः नलोनकिंतुदेवइंद्रःभवत्यानयाकिमुनिर्णीयते
अनिस्तानादिनाकिमितिननिश्चीयतेकिमुव्रियते अतिमहः अतुल्यः अयंनवदयितोनलः किंतुनला
भः नलसदृशः यद्येनमुज्झसित्यजासिनर्हितेअन्यःकोवरः नकोपिदेवउद्यानलउद्यावानभयसंदेहेन
वापनमेवहणमद्यचनविश्वासामवोच्यमसइतिभावः पक्षग्रवोवर्मीधराजगन्याथरः पर्वतः तत्स्तदृशः अ
जः मेषः धरजः शाकपार्थिवादिसमासः तेनगतिनिश्चमनेनयाद्देवः देव्यतिगच्छतीतिदेवः दिवुक्रीडादौ
पक्षमेषवाहनोअग्निरित्यर्थः नपतिनलोभवत्याकिंननिश्चीयतेकिंनव्रियतेअननलः खलुसविग्रहकथ
तेनालत्पोनिविमप्रमर्थंकथयतितव अतिमहानपतमायिकः अलाभः असत्वीकारेसतीतिशेषः यद्ये

२५१

नेन्यजुसितहृदितेश्रन्यः कोवरः नकोपिदेवजुष्यानलघुष्यावानमयमंदेहेनवापनमेनहाणमदवनविष्या
सानवाच्यसे इतिभावः एषश्रेष्ठोवर्तीथराजगम्यायवः पर्वतः नत्सहृष्टः अजः मेषः थवज्रः एणकपार्थिवादिस
मासः तेनगतिर्गमनेनतयादेवः देवयाक्रांतीनिदेवः दिवुक्रीडादौएषमेषवादनोविनिविग्रहः नपतिमलोभ
वत्याकिंननिर्ष्यीयतेकिंनम्रियतेश्रननलः खलसविग्रहकथ्यनेनाजलोविनिवित्यमुमध्येकथ्ययतितिवा
अतिमहानत्स्यजमोपकः अलाभः अस्याश्चीकारस्तीतिशेषः यद्येनेन्यजसितर्हितनवपरोवरः कतरस्तेकथ
येतिप्रश्नः द्वितीयोर्थस्तुगतः एषयराजगम्याश्रतलब्धुतकालकृत्वणयमेवराजगम्याययमेराजश्रसिद्धोदेवः अ
भाषमानोयमः नपतिमलः नयाकिंननिर्णीयतेकिंनम्रियतेअयेनायमः नवनलः नलातिस्वीकरोती
नरस्वीकारयोगोनभवतीत्यर्थः कीदृशः अतिमहांतोयेअनः प्राणोस्तालातिग्रटहणतीतिमहा
नलः कालरूपत्वात् अतएवाभः भादीप्तिलहृदितः अतिमहानलस्यश्रतस्यतिकर्मयोरयः यद्येनेया
मेन्यजसितर्हितेकनरः कतरकतेरतीतिकतरोवरुणः सएवअन्योवरः सएवावशिष्टइत्यर्थः न्टती
योर्थः यराजगम्योयराश्चयोष्टष्ठोजायेनइतिथराजाः आपः हृदावानेषांगम्यादेवः क्रीडमानस्तेपतिः नलो
नत्वयाकिंननिर्णीयतेकिंमुनम्रियते अयत्वाक्रम्याभुवन् नलेत्वणोयस्मासावयमलः नदकएवनलेत्व
णोअभवतीतिनयश्रक्रमलत्वणोयस्मादितिवाअचलनलः नद्यतिमहत्ताश्रनलेनवडवानलेनाभातीति
अतिमहानलाभः खलुअतस्तेनयोगोभवतीतिशेषः यद्येनेवरुणोन्यजसितर्हिकतरः केस्तावीतरती
तिकतरः परश्रेष्ठोवरोनलएवइत्यर्थः नैषधराजागतिः शरणोयस्यास्मात्ताहृशपात्वयापषदेवोराजा
पतिरितिकिंननिर्ष्यीयतेकिंवानम्रियते खलुनिश्चितम् अयेनमनुष्यानलस्तवअतिमहान् अनानांप्रा
णानांलाभः यद्येनेन्यजसितर्हितपरः कतरोभविताकोपीत्यर्थः २३

नै. ध.
प्रो. टी.
२५१
251

अथ नलात्तस्य कामो भैम्यां इत्यानलस्य भवरुणो स्तत्र्यां तां वाचं श्रावानि येोः सम्यग्दृष्टवाणिः पूर्वोवाङ्वाग्निमिव
कमपि तापं भैमी कीदृशी लावण्यभूः सौंदर्यस्थानं अब्धिवेणिः अम्ब्लवणस्थानम् सैनाचवरुणोवेणानदी
वाहकचाम्बुधे २४ पत्राणामिन्द्रादीनां चतुर्णां पत्रेनो भैमीं नलप्राप्तं न प्रकृतिमतिलोके कोनुकदर्पाजन
नस्या भैम्या वला भशंसितिला भैक्ष्या पंचमकोटिपात्री पंचमीकुलांगनस्य लेखले पि निषधराति मनो सस्ये
नलविश्वनि पत्नीजानाया प्रोक्तवति छलो ति निमग्येन दृष्येन लाभशंसिनी निपत्नचतुर्थ्यविशिष्टा वानरदृष्टा

इंद्रादिदिक्पाणदिगीश्वरपाशिभिस्तैर्वाचं निलीनः कलिनायशसं मोभमाय साक्षि
पुवेणिविववाडवविति ह्योत्रैलावण्यभूः कमपि भीमसुतापतापम् २४ प्राप्य
चक्रे निनपलचतुष्पत्नेनात्तलाभशंसिनि नपंचमकोटिमात्रे श्रद्धांदधे निषध
राड्विमतौ मतानां मद्वैतवादमिव सन्ततरेपिलोकः २५ कालिष्यतेपरिभवः का
लिनानलस्यतो द्वापरस्तस्य ततो मदनोत्स्यरत्नात् भैमीनलापयमनेविगुणो
मदेतेन द्वापरः किल कलिस्मयुगो जगाम २६

नः पत्नचतुष्पत्नेत्ताबुद्धिं श्रद्धेन तनमग्नाभेन मग्य कृति मति मलित्तो मोत्तस्य वाला भशंसिनि पंचमकोटि
नेत्यं नमसे हेतनते मतानां सदसदादिपत्नमतिपाटक दर्शनानां विमतौ विप्रतिपत्नौ सत्यां लोकः श्रद्धा
यथात्तु पन्ने तच्छ्रुत्वा स्थः २५ कलिना युगेन नलस्यापि तिरस्कारः कालिष्यते विधास्यते दियादि तात्स्यना
त्ते भैमीं द्वापरः संशयः कलिवाय नात्स्वयमथी दिष्टभूमो द्वापरः कलिस्मयुगेपवज्जनेनानलभैमीवि
वाहेन सर्वतः किल नमर्षयतः खलत्रय गीध्यतिप्रत्नो द्वापरो चायेत्यमरः द्वापरः शंकलेनोक्तः २६

२५१

नलेषु पंचस्वपि शरेषु कुसुमसोभेभैमी मेककालमेवोत्काण्ठयन् नावेषु नलेषु प्रत्येकमेकमेकं स्मरनिपरिमो
हयमानस्स्ळां मापयतो बाणाः पंचसंख्याः शराः निजशिलीमुखत्वं शीलयती निपरिविचिनोती निति जशिलीमुख
त्वशीलिने चासौ संख्या बतस्या साकल्यं यथा पंचनहि तेहेवा पंच नलानुहिश्य भैम्याः प्रत्येकमेकैको बाण
इति वा बाणान् पंच न संख्यया साफल्यमित्यर्थः ३७ नलतुल्यरूपकौ नीदेवानियं संचनीभैमीनलेनह
त्वा रूपान्तोदयो हेतो रवारकार्ष्यंन तथेहेतुः अन्यजन्मजन्मान्तरानन्तराधिगतेस्मपूर्तेयत्कर्मतस्य विपाका
उत्काण्ठयन्नाथ्यगि मोपुर्णपनलेषु प्रत्येकमेषु परिमोदयमानबाणाः जाने महीनि
जशिलीमुखत्वशीलिसंख्यासाकल्यमापसनदाय दिशुच्छचापः ३७ देवानियं निष
धराजरुचस्त्यजन्ती रूपादरज्यतनलेन विदर्भसुभ्रूः जन्मान्तराधिगतकर्मविपाक
जन्मैवा मीलति कुचनकस्य च नानुरागः ३८ कृशाध्यतेसपनयः परिशुद्धत्व तयः
यत्यामिनतस्य दिशु रेवनलेगिरोति सम्भारसस्मरमतिः प्रतिनैषधीयेनत्वामसनालया
मरालमरालकेशी ३९
जन्मयस्य सः ईदृशोनुरागः कस्यचिज्जनस्य कस्मिंश्चिद् देवजनेजागर्ति ३८
सहेमस्द्रेसः कृशाध्यतेयः परिशुद्धनेनस्य दिवबसाम्बेषि वनलेप्रत्यभिजानामीति साकूतिकयीस्मर
मतिः सस्मारचेतसाभैमी नैषधस्य स्वान्यं नहि नेस्त्रलोकं हंसं प्रतिहंसस्य दिश्यनत्र सहसि सस्मार ३९
पूर्वाभैमी पुनः पुनः कोनस्सःस्यादित्यादे त्रेणप्रत्येकं नानुलासवलोकनपंचस्वपि नकं विदधि भैदं प्र
तिपदेशं काप्यतमत्याद यतापुनस्तदेव शंकाशतमपनयनामनसो भैमेनैतीयेभैमी देवदूपमाणांश्च बाद

द्रुवेयावत्स्वरानिपातयोर्लृट् ४९ लोकस्रष्टारं चेद्दाविति मतिरसिज्जनस्य नत्र श्रोतो दिशो तत्ने श्रांतसेको वना
दिरादिः कारणमस्ति यतिमाभिमाने मतिर्विज्ञाने नयाणयदिस्रयोः अमीषु नलेषु पुनर्भेदश्रांतो मेनिमि
तेनास्ति येन कोनलः पंचधा प्रतिभासते ५० नलपंचकं शुः समस्तं निमायपरिज्ञानं करोति किमयंना
माम्य विलासे विभ्रमवान् विज्ञाने शिल्पशास्त्रियोः तस्मिन्नकषिवत्तः तस्य नलस्य साकल्यमूहति मोणा
एकैकमस्त तत्र शुद्धमेक तादेरणाभेदे संवेदनचपंचस्य किं विदेवा शंकाशते वितर
ताह्वताः पुनः उद्धर्मादिने वमनसेदमिये शुवादः ५१ अस्ति हि चेरमतिरस्ति जनस्य
नत्र श्रोतोहृदोतत्त्विपटीकरणादिमादिः स्वकोपमपणमयि प्रतिमाभिमाने भेद
भ्रमे पुनरमीषु नमेति चित्तम् ५१ किं नाततनोति मयि नैषध एव कायः पंचदूविथाय
परिहासमसौ विलासी विज्ञानवैभवमतः किमुतस्य विद्यासा वियोनतस्त्वरगा
शयवेदितव ५२ एकोनलः किमयमन्यतमः किमेतः कामोपरः किमु किमु
दयमस्विदेवो किं रूपयेयभस्मीमनया ममेषु नेश्वरेण दृतलमोहमहे वद वा ५३
करणा विद्या अप्रदृष्टदशाभित्सवमिवनविद्यते किमुभयत्रापि वितर्कः ५३ अयमेकः किं नलोऽयम
न्यतमः किं वा रूपवाः अयमपरः कामः किमु अन्याविश्लिष्टेन यात्रं किमु दृष्टः सदस्रिमशासत्रू पंचरूपयोयत
स्यमरोति ग्रावसत् दूषितयात्तः प्र सुतं ध्वनलकामादिषु नलभ्रांतिसदृनवद्नवा किम् ५३ विया
गास्स्तनया मया पूर्वमपि श्रुत स्ततः सोयं नलः विद्यादृष्टः सेयं विरहावस्था भूयः किमागतावा य
स्या दशाया विजृंभणान्ना लोकामलान्यथयामि ५४ अथवा मत्वाप्रवृद्धो मम पशंका दृवितर्के

कथं दधामि अनुचितं हि विधेयमीदृशो ऽत्र भूयमानः स्फुटमिंद्रादीनां कपटः कुहनादि यस्मादनयैव वे
द्यातयानास्त्यैव गाथाकृताः यथा यथा लोकपालानपि स्पृशंति प्रतिपादयंति ४५ मद्वद्भवादृके
पंचकेपवानां सम्भवेत्तिष्ठते ताहृशनाथेन लमनुष्यविद्भमेनेस्थानं प्रकृतयनादिकं कथ्यं नप्रकाशितेपत
न्मदीयेति पकेचपदेपनद्यन्मदीयवेचकपंचकेनन्स्य इत्यर्थः अमीवदिग्मेखादेवाप्नुतं रजोयस्मा:
सर्वे मया विरहतानि स्फुरद्वयापि मायं दृष्टः प्रियस्तनशतो निधयायि राजः भूयः कि
मागतवती मम मादृशेयेपशपामि यदि लस्मितीननलानतीकान् ४६ मुग्ध्यादृदा
मिकथमित्यमधुपशंको सेकेटनादिकपटः स्फुटमीदृशोयम् देवानयैवगा
विनाद्दितथानयैवा गाथा यथा दिग्पिपानपिनास्पृशति ४५ पुनन्मदीयम
पि वेचकपंचकस्यनाथेकथंनु मनुजस्य चकास्तु विद्भम लसाणिनानि किम
मीनविदेतद्भमेवदिग्मेखाप्नुतरजस्तनुताप्नुवोति ४८ याचेनलेकिमपरानभ
वातदर्थं निन्पायेनापि मम माफलिनेन्द्वतेः कन्दर्पशोषणशिलीमुखपात
पीतकारुण्यनीरनिधिगह्वरवोरविते। ४७
साप्नुतरजः सानादृशीननुयेषांनेषां भावस्तु मासेवस्तवमादिर्येषांतानि अपांस्तलशरीरवादीनि इत्य
र्थः ईदृशपानि देवनानां विद्भानि किं वदति दृतिखेदे ४८ किंवादेवानलेयाचे द्विकर्मकः अथवानला
र्थं निमज्जनयापि अफलिनः फलदृनेदैवत्ममालफलमेषामस्तीनि फलिनः फालवदामिनच् वक्तव्यः

नै·च·
प्र·टी·
२५३
253

फालवान्फलिनः फलीत्यमरः कीदृशैरेवैः कामस्य शोषणवाणानां पातेन पीतोयस्तस्मात्प्रसृत्वेन्दुवि
क्कनाद्वद्भूतानीवोच्चाणिक्रूराणिविन्मानिये षांतैः ५७ भोः दिशामीशा लोकपालाः देवानलयुवानलाः जाता
वर्णाश्रियेनेपथ्यलक्ष्मीप्राप्य गुणवन्नामपि भवतापरोपदत्तिव्रतत्वेकमतेगतनवदवदे केशामिवना
लयुवेले खेनी जाते लेखावर्णाश्रितेरेखासूत्रवल्लक्ष्मीप्राप्य गुणवत्तात् वनामपिपुष्पलकानामस्त्वेपा
वीय्यकृपल्लवपतनात्पराघकृतिव्रततमस्तयातितथस्यधैः ५८ यस्यजतोः ललाटपट्टे ईश्वराणामहि
ईशादिशानलयुवेभ्यतिपायले खावर्णाश्रिये गुणवतामपिवः कथंवा स्मरोवीय्यकृप
पतनादिवपुष्पलकानामस्तंगतंव्रतपरोपकृतिव्रततम ५८ यस्मिश्चरेणायदलोवल
लाटपट्टे तस्मादयोग्यमपियोग्यमपास्यतस्य कावासनास्तुविभुर्यामिदयांद्भुता
हेतान्कातपैजेलजमेतिहिमस्तुदाहम ५९ इत्थंयथेदमद्भुतमयोग्यमनेनमन्येकल्प
द्रुमोपिसमयाचलयाच्यमानः संकोचमेत्यवदलांगुलिपल्लवाग्रपाणिर्भवद्भव
तिमामतिवद्दमुष्टिः ५· इतितत्रमस्यायोग्यमपियोग्यमहनिरस्यापिसादेवइन्द्रनले यंबुद्धिंद्भुतादे
यादयेस्यात्बुद्धिर्योग्यायोग्याविति कावासनाहृजलजेरविकिरणोत्कर्षेरपिदाहनयातिहिमैस्तुशीतेरपिदा
हमेति ५९ इदृसमयेययेदमदभुतमनेननलाग्नितिरूपेणमदमायपनेवेमनेयमस्तिद्वः कल्पद्रुमोपि
मयायाच्यमानो मामतिवद्दमुष्टिः लज्जो भवति अथचवदन्या मुष्टियुंनत्प्रत्युपपत्तिः संकोचपत्वसकुल
नमेवसत्वरः भैम्पदातेनास्माकंकिमपीमेयुरूपस्तापायेयानानीदृशानिदलारेखयोगलयायस्य
सतादृशः पल्लवाग्रपाणिः येषश्रतादृशोललाटशाभवत् ५·

अथवा देव्याः केरेवरणात्त्वमर्पयेश इह पंचानां मध्ये यो वैवसेनि निखलं वेमां निवेशयेत्तिन हि से या देवी म
या देवानां शत्रुरूपा कृता भवेत् तृणाभूताय सस्मात्मनेवंधुरूपेन ध्यानयामि ५१ अमीषु भवत्सु यः स
मनलः स्यान्मम वरणा नृपतामालां स्त्रीकरोमि निति यदि तं नलेष्यालामर्पयामि ननदिलज्जात्यक्ता मे
वे स्मिंल्लोके कस्यावनिस्मनि कथमेवं कुर्वे देविडम्बः यथा न थैवसामी देनि विस्मये हाकष्टं वु नहो वि
वे श्रयं ङः स्वविविस्मयेवा ५२ इत्थों निपो नल इत वनल सह शाणि मम हृदयमस्मै स्मिं चनि न कस्य हेतोः
देव्याः केरेवरणमात्पमर्थार्पयेवा यो वै वसेनि विहन्तत्र निवेशयेति सेषाम यामत्वेश्र
जाहि षत्री कृता स्यात्त्व स्मै तृणाय श्रुवि हमिन्नु वेयवत्तम् ५१ यः स्यादमीषु पदमा
ध्यनलः समालां मे ग्री करोत वरुणाय ममेति चेत्ताम् नां अर्पयामि यदि यं श्रुवि
मल्ज्यल ज्जां कुर्वे कथं करोमि निपश्पति देवी विडम्बः ५२ इत वनल नलाभाग शेषशे
षः स्वपाभिः स्वपवतिमम चेतोनेषयः कस्य हेतोः प्रथमचरमयोर्वा शहपयोर्वा
णौ साम्ये विलसति चरमेत्र प्रासभासो विलासः ५३
अथवास्ति हेतुः प्रथमचरमयोराद्यंतयोः शहयोर्वर्णसाम्येसत्यपि तत्याचरमे त्रुप्रासलीलानामु
ल्लासः अत्रायमेव श्लोकोदृष्टान्तः यथाद्यपादस्य चतुर्थपादस्य च वर्णसाम्ये सत्यपि चरमश हपवाः
न्तपासाद्यशयोः श्यनत्रुप्रवर्थैः यष्टा प्रासस्थले प्रासभासो विलासस्तस्य वसादौ प्रथमचरमयोः प्रथ
मोऽस्मावितयोः शहयोः वर्णसाम्ये सत्यपि चरमशाहोऽस्मारणपवत्रुप्रासमीतिः नायशाहोऽस्मारणमा

नै॰ ष॰
त्र॰ टी॰
२५४
254

ग्रात् नहि भासा समित्नक एव ग्रासमीति भासाविलासः स्वके तिभवत्येवेति नत्थो निमस्य नलस्याधानां च
नलसाम्येसत्यपि अन्नस एव नलः स मनो रंजयतीत्यर्थः ५३ एवमनुसिंजायमानान्विकल्पान्संत्यज्य चती
भैमी क्वचिदपि नलनिश्चयेन प्राप अथास्य दुःखमशोषित स्वखेदखेदस्य कृतान्तिभवं वेदेजिगायस्का।

इति मनसि विकल्पानुद्यतः सैष जैनी क्वचिदपि दमयन्ती निर्णयं नाससाद श्रुत
मथ पतिनापल्के हितानेदमस्यामिहिर विरुविनावस्केरस्मिंस्तु निनिद ५४ श्रीहर्षं
कविराजिराजिमुकुटालंकारहीरः सुतं श्रीहीरः सुषुवे जितेन्द्रियचयं मामल्ल
देवी च यम् स्वादुन्मादभुवि त्रयोदशतयादेशस्तदेयमहाकाव्ये चारुणि नैष
धीयचरिते सर्गो निसर्गोज्ज्वलः ५५ यं प्राप्तस्त्रिलिंगादिति पुनि सततनारायितं
त्रिःस्वयमरः पातित्रमेक मीमांसक विनयकृ विनालमायचमात्ता यविद्या
रणपयोगी कुलयतिकपयानन्तकृतौ दीपिकायां स्वैवंतीराजितो भूत्रिभिरथद
शाभिस्व्याकृतीराजितोऽभूत् इति नैषधीयमहाकाव्ये त्रयोदशः सर्गः ॥ ॐ ॥

न्द्रिगीनिशेषवर्णयोः ५४ स्वादुनोमादर्यस्योत्पादस्तेविमर्शीतिस्वाहत्पादत्यत्रास्मिन् त्रयोदशानां
पूरणः त्रयोदशः स्तस्यभावस्तत्तातयादेशोगणपः ५५ ॥ साभैमीनलमभिगंतुं त्वात्तं च देवा
नां प्रसादानां सेवामाटनवतीयतो देवोः स्वराणां स्वरभिः कामयेत्तुः मनुष्याणां प्रसादेव प्रसादने

वकामयेत्तुः कामास्पृहाभिलाषिनदायिद्रुपादेवसैवकामयेत्तुरित्यर्थः १ असौभैमीनलेप्राप्तमेषादेवा
नांप्रसादनमकृतन्दियस्मात् देवतानांपूजनादेवमहतीवांछितसिद्धिर्भवति पूर्वेणमहत्त्वकः सोकोयम् २
नदेवाप्रसाकेकल्पद्रुमत्ववनेभवेतिदिकथंभूतावांछितेनमधुरेवफलजनयेतः कल्पद्रुमाश्रयितथाके: का
नाप्रदक्षिणेवनत्वक्रमणेचनदेवालवालेविलेपोगन्धादिलेपपवगोमायादिलेपः धूपोदशांगादिदेवदे

ॐनमोविघ्नहर्त्रे अध्यापिगतेनिषयेष्वंरसाप्रसादनामाद्धियतामतृणाम् यतः स्वगणां
स्वत्वतिन्तणान्तमावेयसाम्नतकामयेत्तुः १ अध्यापिगतेनिषयेषामधांप्रसादनोदान
वशात्तवाणाम् अचेष्टतासौमहतीहसिद्धिराराधनादेवहिदेवतानाम् २ प्रदक्षि
णाभ्रक्रमणालवालविलेपधूपावरणावसेकैः इष्टंवमिष्टंचफलंस्ववानादेवा
हिकल्पद्रुमकाननेनः ३ श्रद्धामयीभूयसपर्वणास्तामनामनामग्रहणाग्रकेसा
स्वेषुहिश्रद्धयतांनमस्यासर्वार्थसिद्धंगमिथःसमस्या ४

हदधूपः आवरणसंगप्रत्यंगदेवतानास्तैव आवरणमस्त्रनिः काण्डकादिनावेष्टिनमस्तुसेकः स्नपनेज
लेनस्नलपूरणंवनेः ३ श्रद्धाप्रकृतात्रश्रद्धामयीश्रद्धामयीभूताश्रद्धामयीभूयसाभैमीनान्देवानामग्र
हणाग्रकेत्रेज्ञायसादिनामग्रहणामग्रेपूर्वेयाम्निन्कामिणनथानामनमस्वकारदियस्मात् श्रद्धावा
नांजनानांदेवेषुनमस्यानमस्कारः सर्वार्थसिद्धंगमिथःसमस्यासर्वेचनेर्थाःप्रयोजनानिचनेषांसिद्धि

लक्ष्मैर्गानां साधनानां मिथः परस्परं समसमयमेवोपसंयोजनादेवनानमस्कारं एव सर्वार्थसिद्धेः कारणमाम
ग्रीत्यर्थः ४ सा भैमी स्वहृद्दया विलस्यान्सर्वव्यापिना पिनाकिन्दिवान्भावनायावलेन सुसमाधेः सामर्थ्येन स्वहृदये
वस्थाप्य मातादक्षनु मन्यवेशा हृदि वनीनियत समधवसात्त्वाकारस्तत्सा भैम्याः श्रीहप्रतिभूर्भूत वांकिंना
दानेलग्नकोलानः क्रियस्माद्वतेवा हृष्टाः सतः परवदेवेदधतेन तत्तत्त्वात्ताकारपवा श्रीहप्रतिभूर्जातश्च
र्थः ५ अथ सा भैमी नियमपर्वकनानोद्वृद्धिविस्तारोपस्याः सार्द्रहर्शी सतीनान्दवान्हृदयकमलादेहवृद्धा

यत्नान्निजे साहृत भावनायावलेन मातादक्षुता विलस्यान् । अथूद श्रीहप्रतिभूः स
तत्सर्वं हृदि हृष्टादधतेपरेते ५ हृन्यमसमम्यथिवासमुद्याद्ध्यावधेनानियमैकतानां ।
ता सपर्वणोत्त्विस्फुटभावनाया सा पूर्वरूपं फलभावनायाः ६ सभाजने तत्र समर्जि
तेषां सभाजनेन पश्यति विस्मितेमा आमुद्यानेयत्स्वमनोभिरेव फलं तत्समसिद्धास्वमनोभि
रेव ७ वैशद्यहृद्धेर्द्धिमिमाभिरामैरामोदितैर्भिस्तान्धजातिजातेः आनर्चवीथिनिष्कान्वि
नषट्पदे सा स्तवप्रसूनस्तवकैर्नकेवी ८

थिवासद्धौहेवानां यास्फुटभावनाध्यानेन मन्त्र
तीकरणे सैव फलभावनायाः फलोत्पत्तेः पूर्वरूपं दिग्भागवस्थ्याकृतावस्थ्ययावत् ६ सा भैमी तत्र सभायां
सविस्मयेति आलोके पश्यति स्म तितेषां देवानां सभाजनं पूजां चकार एवं सति पूजायां क्रियमाणायां
स्वमनोभिर्देवैरामुञ्चन्त इति सत्वधानेतु नियत तत्फलसंसिद्धौ स्वमनोभिः पुष्पैरेवामुञ्चन्त स्वभाभू
यनः पुष्पविकासमानानार्द्धि फलसंपादयामवनिदवसैनो येनामवाक्तिन फलसिद्धौ पुष्पविकासत्वम् र्थः ७

अथ स्वामिमीनान्देवान्कैः स्तवप्रसूनस्तवकैः आनर्च्चीत्सृजयत् अपि तु सर्वैर्नवस्तवप्रसूनानितिनेयो ।
स्तवकैरितिवाके ह ष्पे वैशिष्ट्यं न प्रसाहि गुणानस्मैः पुष्पाण्यपि मत्तङ्गलानि आमोदिभिः सन्तोषकारिभिः प
विमलवाङ्मिश्रत्वात्तानि जातानि राधादिष्वस्मरनैमीलनीजातिजानि अथ गीस्वान्वितषट्पदैः गीतिरार्याभेदः तद्दन्वि
तायत्र तैः गानयुक्ताः भ्रमराः यथेतिवनदशोभमाया त्रिभिः षड्भिश्चरणैः श्चापलदिना आर्याप्रथमदलोक्तव
द्वितीयमपि लक्षणं भवेद्भवे यानलयाः कृत इति शोभानागीतिंगीनवान् भुजङ्गः शङ्कृति गीतिलक्षण
पवंषट्पदस्यापिदृष्टव्यम् ८ तस्मामेमात्त्यैवनाकालिकस्वलक्षानदेवचेनहृदयस्वयमेवतत्त्वमध्यसाद

भक्त्यानैव प्रसमसादतत्यान्तरंहंसयदेवचनहृयतनत् त्वं नानलस्य स्फुटतां यियासोः ।
स्फुरन्त्यपेक्षा कियती खलु स्यात् ९ प्रसाद मामाद्य स्वेद्वे कृतं च मासमस्तारसारस्वतस
क्तिस्रष्टुः देवादिनान्यद्भिनदिति किं तपसापयतेस्मायुधियेददन्न ९

तोषोमनोयमिः प्रसादोमुखोदितः आत्मनैव स्फुटतां यियासोर्ज्वलितमिच्छोः नलस्य न स्यात्तः स्फुर
त्यपेक्षाभ्युखमारुतापेक्षा कियती स्यात् मदनानलस्य स्फोटेन द्विनवनं भवति अपलंतत्त्व मुखेन प्रकटं प्र
वर्तीत्यर्थः भेमीगुणेस्वनपवप्रसमाप्रतस्यात्ययमजायेप्रसादचक्रादित्यर्थः ९ सामेमीदेवैः कृतं प्रसा
दं प्राप्य सर्वस्वत्वाद्रमानि सारस्वतानि यानि प्रस्तक्तानि सूर्वीकपद्यानि तेषां स्रष्टे रचिनिर्माणसमर्था
अप्येगार्थेत्यादिना षष्ठी देवाद्भिरन्यः कोमपि न प्रयुक्त इति किं तत्ते देवाः प्रसद्य प्रसन्नाभून्नाविशदाप्रियाः ।
इदं नेदानेभ्रूवादियद्रूक्तं नदेवादण्डमादाय रक्षति पशुपालवत् यं तु रक्षितुमिच्छन्ति बुद्ध्या संयोजयन्ति
तमिति ९

नैष॰
वत्त॰टी॰
२५९
256

ऽतिमेनं नलं यद्दृष्टिपथयाया गाथा या येन येनामेवेणामसमर्थीनांनं नदन्येन सहालगंतीं तन्मत्वा युक्त्या
सत्यामपि नितिषिद्धः तदन्येनुवर्णिमानदेवख्याति विक्रदेवनेमदालगंतीमुसंदयमप्राप्तुवेतीनांनो गाथ्यामेवन
दावहितिवणाथ्यानेनतयमेवसत्कं सहहितिसमरणाननैतरेवासाविशेषेभेदकथममतिसनूदनिरचेष्टीत् प्रथमर्थः
नलस्येदेणासहस्मिहागाथ्यानेदाहिसहशालिनलेवनस्वापि गाथास्हशति नलैकस्येवानलस्य देवचतुष्टय
स्पतासम्भवति अनयश्लतस्य ध्वामिगाथ्यास्तनलस्यान्नुहमेदेवानांदयाहमेगावायाद्वावायान्यामेवनलः आ
न्यदेवानवचेष्टीदित्यर्थः १२ अस्य नलादन्यस्य नन्कारथ्यवायस्लोकोव्याख्यातः १२ मनिलोकपालमेकैक
शोषेतनलेऽन्यमेवेणागाथ्यायायासमर्थीवलयेनयेन तांनांनदन्येनसहालगंतीनदा
विशेषमनिसनत्येसा १२ यायाशिनैवाशनिपाणिनेवगाथायामेनैवमदादिनैवता
मेवमेनं मिलितीनलस्यकेषा विशेषायनदानलस्य १२ एकैकहेतेः प्रतिलोकपालम्
निवनामेत्तरहन्हि शेषायाः वेदःस्तगाथ्या मिलिता स्तदासावाशाइवेकस्यनलस्यवशे :१३
हमेवेकस्मिनेकस्मिन्नमेनाहेतोः गाथ्याखनस्तोपिदिशांमाचादीनांपतिवर्तानांएवमेका गाथ्या एकैक
मिद्रादिसहशतीमाच्यादिदिवतदेकानिष्टाजातेत्यर्थः ताः सर्वायपि मिलिता गाथ्याः शतस्वआशाइवे
कस्यनलस्यवशपाः सामेमीनदावेदसमुप्रथमर्थः यथेंद्रादयएकैकादिक्यतयः तथेवकैकस्या गाथ्या
याः प्रतिपायानलस्तवतस्हाणामपिदिशास्वामीचतस्यभिरपि गाथ्याभिः प्रतिपायनेविशेषविवेद
ति १३ असोमेमीतमनिमेनलेनरेशंपूर्वोक्तप्रकारेणनिश्चित्यप्रमोदेनमेदस्विनरमन्यनपविष्टहमेन
देयस्या। साईदशीजानादेयाः समस्तन्यवाचामविनायवलोविनामेगिः प्रकारोयथासाईदृशीयदामि

ऽंदेव्याभारत्यापर्यालोचितानामिप्रायासती विंनाम सुदमनेनेवेत्यर्थः ईदृशेन मनसेदं वदत्यमानमाख्यत
स्वमनसेवाकथयदित्यर्थः ९४ यस्माद्धेतोरस्यादेव्यावादिसाकापिलोके विलक्षणा भंगीरीति रस्तित्र
तद्यंमत्तिमतीशरीतयातिंशाभारतीवयद्वायद्यस्मादियमेवमत्तिमती भारती ग्रन एव खलु ग्रस्यावचसि
साकापि भंगीरीतिरित्यन्वयः स्निग्धमुग्धमयस्मदंडवचोभिधाय इंद्रादीनयाद्भुतवती विशिष्ट्येनैभ्यो विविशुप
नैषधमत्यकथयत ९५ सैयवाणाममहत्त्वयाचतस्त्रावचः स्रजः स्मोकपथीननेतृत्वापयितेशुग्धि

निश्चित्यशेषेत्तमस्यैनेवेदं प्रमोदमेदस्विनं तदात्वनाभूत् देव्योगिरंभावितमेगिरा
व्याघ्रिनेनविंनाणिवयादसेश्रम् ९४ सामेगिरस्ताः खलुवाचिकापियद्वारतीमत्
तिमतीयमेव स्निग्धंनिगद्याद्भुतवासवादीन्विशिष्यमेनैषधमण्यवादीत ९५
जगंग्रथसेयमदत्तुग्रहेणावचः स्रजः स्पष्टयितेचतस्रः हेतेनलेलदायितेदं
मेतमेवमेवमोदीयमदोमदीयान ९६
तवनीतामुद्दीप्यवतेपदः स्रजोनलेयमयितेशक्तीः
नयंममैवमदीयान् मोदः प्रबोधः अदोग्रापृथ्वी देवानुप्रथमत्सोकचतस्राणां चतुर्णामध्ये दया
देवचतस्रयोर्निर्णयो भवति नलस्मात्रयमेवेदित्याख्यातनेः उत्तरश्लोकचतस्रकेतद्दयोरेवस्मोकयो
निर्णयः नलस्मान्तुहमेवेव पवंनिर्णयेजातेपि चतस्रमतस्रः स्रजामयिक्य पंचवकारनतथापिन
ममेदामृदित्याश्यमित्यर्थः ९६ अथश्याबाणाइमावाचः स्निग्धंनिस्सेषभजनिश्चितयत नेकविनम

नै॰ष॰
वन॰टी॰
२५७
257

केर्विलासः खेलयरस्परं व्यतिभेदिनोऽपि अत्युत्तमेदवे तोऽपि लोकपालाः भूपालस्य नलस्य लीला येषां
ते ईदृशाः सन्तस्समाविशन्ति किल वर्णकेषु लोकेषु भ्रमे भूताः प्रविष्टवदृश्यन्त इत्यर्थः इति वाणा वा
चः स्नोति यद्वा अत्यन्तभिन्ना अपि लोकपाललीलाः न्दपनसमेशेन भासमाना इत्यर्थः ईदृशाः सन्तस्समा
विशन्ति किल पूर्णत्वं भवन्ति किल यत्र केदिगीशानुदाया विभूतिरीशिता अतो नलश्चैव लोकपालाश्च त
यान्तश्च अस्तु क्षान्तिस्ति एवं वदन्ति देव्या वचो वासिक वि नश क्ति विलासपवयनः सत्कवेः वचो यमर्थं स्पृशन्ति
स्निग्धेति वाचो यदमस्य मुग्धाः कविनशक्तेः खेलन्ते विलासाः भूपाललीलाः किल
लोकपालाः समाविशन्ति व्यतिभेदिनोऽपि १७ त्यागं महेन्द्रादिचतुष्टयस्य किम
ध्यनैष्टत्क्रमसत्त्ववित्सा किं भ्रंशयामास न लेखनम्रा काकुत्स्थ किं यामममकः प्रमादः
१८ परस्परानन्वलमन्यमानैः स्पृश्यमानाममर्थयन्ती भक्त्यैव भक्त्या स्वरगौट
थानां नलस्य तत्कालमुपश्यदेषा १९
समन्यमेवेति १७ क्रमेणास्त्ववित्सा महेन्द्रादिचतुष्टयस्य परित्यागं किमध्यनैष्टत् एतेषां परित्यागं सत्त्ववि
त्ता किं सुतं अत्र नलेवसा भ्रंशयामास नलमेव नमस्कृतवती मोऽकिं भंशितवती न नोऽस्या देव्याः स्वरूकिका
ममच प्रमादाकः यानि नैष्टनादि किं क्रममभ च मोदः क्रत्यर्थः १८ पश्चादेव भीतकालेन दानी भुवम
द्रानीत् कीदृशी परस्परानलस्य पत्नी मन्यमानैः खेलमन्यमाने रिव देवैः स्पृश्यमानानन्दितो
वामु वेपदे स्पृशन्ति तथाभक्तः नलस्य चरणौ भक्त्येव दयानायुक्तादि भक्तश्चरणसंवाहने पत्न्याः अने
नसृस्पर्शमेवविशेषमयश्यादित्यर्थः १९ सा भैमी सम्मुखी नाम सती देवश्चत्वारो मिथुनाय ययत ॥

राजनिनलेननिमिषमपश्यत्कीदृशामिव इदंसमदिनोभेमिनमागमननलेमिलनेनसंगच्छेतिसंजनाद्दाना
दाकारणाज्ज्ञापकवेष्टाकरणाज्ञापममाणामिव २९ सावालाभैमीनेषुदेवेषुसत्तिनेः द्वोदरेणानाङ्कुष्यनाङ्कुष्यन्।
नलेननेत्रेणभैमलिप्तकीदृशीरोगापत्नेननलायालिंगनदृष्यमाधरिम्यानिसृष्टेदेहजातः समर्कमणगागामिव स्थि
नमिमिभाव: ३१ नयाभैम्यानलस्वदेदृष्टः कीदृशमसमिमष्टो: हीरांकवत्र्याकृणि आलिंगनाभिलाषि
णः स्वदेहस्पर्शभैमीव ष्णाविरहसन्तापशमयिष्यनिवस्थितः कश्चवचावृणादिदमनिस्थितो हीरांकव इवन
स्तेषुनापश्यदेवेदृनानादृगोनिमेषमुत्वीन्हनिसम्भाविसा इहनमागानननलेमिलेनिसे
स्मानदाने विवभाषमाणाम २० नाङ्कुह्वालाविवुधेषुनेषुलोयंदितिनैषधनेपत्नेस्रजो
न्याः परिरम्भमुखीः समस्तनसमेदमसेपायेसा २१ स्वदः स्वदेहस्पविधागतापनिर्वी
पयिष्यन्निवमेमिस्दृष्टो: हीरांकवत्र्याकृणादिमनीवनलेनयालोकिनदेवनेषु २२
स्वेषुमालासमलामपश्यनलेनवालामलिनीभवंतीम् इमांकिमासादयनलोया
स्दृष्टीम्यञ्चास्पेनमाक्षितिविनयेव २३ श्रियंमजंनाकियदस्यदेवाक्ष्मापानयाण्यस्यनः
लस्यनेषाम इतीरयंतीविनयादिवादिसानेषधेनत्रिदशेषुतेषु २४
नेस्थितः स्वदेहदृष्टेस्तवयः २२ वालाभैमीस्वेषुस्वमालामसमलाम्ल्लानामपश्यत् नलेनम्लानतया
मलिनीभवंतीमालामपश्यत् मलिनीभावेहेतुः अयंनलोस्दृष्टीमिमांभैमीमहृत्र्याणांकिमांघ्रदास्यतेकि
माददाराश्यतनइतिविनयेवमलिनीभवंतीम २३ नलस्पर्शोभाकियदजेनानकिचिक्ष्माभानांतयाण्यनस्य
नलस्यनेसगीकेक्ष्मायाभैम्यानलदृष्टादेवानांतेजोऽपहनेनक्ष्मायायाश्रभावान् २४ ॥

नै॰ च॰
च॰ टी॰
२५८
258

अस्या भैम्याः मध्ये मोपजाना हृत्यकाले तत्सभावाणी श्लोकार्थान संस्थानेनान्यभावानलसेवित् नलोपमितियो
रोमिर्भूस्पर्शादिलिंगैः संवाद्मापन् सा भैमी लक्षणानां भूस्पर्शादीनां व्यक्तिभिः स्फुरणैर्देवलिंगभूतैः श्रीम
देवात्र प्रद्युम्नज्ञानात् मर्त्यदेवानामन्तरं दृष्ट्वा तद्व्यक्तिरुमध्ये विदर्भसुतैर्देवाज्ञानवती तस्थौ: २५ अथ काम
एनां रामां भैमीं नाववरणस्रजं वरणार्थं कृतां मालां नले निदेशयितुं विस्म आपत्रपा लज्जा तां भैमीं न्यवारय
त् तेन कारणेन सा भैमी हृयोः कामलज्जयोः रणमरणान्तम् अवतस्थौ २६ सा भैमी रसान्नीतं प्रियं नले स्रजा

विदर्भसुभ्रूरभिनलसंविदस्याः संवाद्मापत्स्वयमोपजाता। सा लक्षणव्यक्तिभिरेव देव
प्रसादमासादितमप्यवैति २५ नले विधातुं वरणस्रजं तां स्मरः स्मरामोऽत्वरयत्तथैन
अपत्रपातां निषेधती वनयात्ररोधेन दोलितदथौ सा २६ स्रजा ममालिंगयितुं प्रियं सा
रसादयत्नेव वपुःप्रयत्नम् स्तम्भत्रपाभ्यां ममभवन्नदीये स्वेदमंदोपिनपाणिपद्मे २७
तस्याः लसत्व्रीडमनोभवाभ्यां दोलाविलासं समवाप्यमाने धृते धृते नाकफलातप
हेमागारमालिंगदथे स्वयं श्रीः २८ करः स्रजा सज्जतरस्तदीयः प्रियोरस्त्वरः सन्विर
रामभूयः प्रियाननः स्यार्थपथ्ययो प्रस्तय यथा वातिचलः कटाक्षः २९

वरणमालायाः संक्षेपयितुं वपुःप्रयत्नं चकार वसमीनत्नदीय भैमी समन्वित्वि निकरं कमले जात्व लज्जा सा मा
लेप्यपि नलेन नाभवत् २७ लज्जाकंदर्पौ भैम्यां मे दोलिकाविभ्रमं प्राप्य मनोयुतमेणाकफलस्पर्शमवृप्ता
प्यानपङ्कज्रदयोनलोयेन दृष्टपात स्वाभैम्याः हृदये स्थितं हेमागारमेवराजानमध्ये स्वयं श्रीश्च कवनिल
क्ष्मीः भजे हेमागारसमस्य रसस्वाजप्राभिषेकते भीरुदयापवक्षिदासनेन नलपवक्षः जलज्जाकंदर्पाववामा
रग्राहिणाविति भावः २८ वरणमालयासनद्धा भैमी सम्यग्घीकरौभूयः प्रियोरस्त्वरः सन् विरराम मन्यवनिष्ठा

२५८

नदीयप्रवाहेन चंचलः कटाक्षः प्रिये सुखसार्थमार्गे यथोचार्थमार्गे देवयन्त्राय यो च लज्जासमन्दः करः अकिं
चित्करो जातः अतिचंचलनाकटाक्षेण किं विद्याधरितमित्यर्थः लज्जाभावध्वनिः २५ तस्या मे स्वमनः प्रिये
प्राप्य देवमतिरिय यान्तन प्रवक्षुर्वक्षप्रसूप्रभुवक्षुर्वन शशाकेत्यर्थः नेत्रे लज्जावर्जनेन शनैर्जन प्रवादः तस्या मे
तदानीयक्षमेव सत्त्वः कृतः मनसो लज्जाभावान्निविरुद्धमित्रसंगतिः अत्यन्तलज्जावशादप्रवृत्तिरित्य
र्थः २६ सा मे मानेनलस्मुखपद्मसदृता कदृष्टेनेव दृष्टकान्तिकं विजयलज्जावती सती सरस्वती वदने दृष्टि
त्वं सामि दृष्टा चकार सामिनर्थे ज्ञगुप्ता नेत्रार्धदृष्टमित्यर्थः सामीति समासनमेव मालोनलस्य काण्डे निर्दि
तस्याः प्रिये चितमुपेनमेव मक्षुर्वक्षुर्वा वितनितमयातम् सत्त्वः कृतः स्पष्टमभूत्तदानीत
याति लज्जे निजन प्रवादः २७ कथं कथं चिन्निमिषे स्वयस्यकनामसपर्ये दृष्टीति ता
श्रि वाग्देवता यावदने दृविबिम्बप्रापवती स्पृष्टतामामि दृष्टम् २८ अजानतीवेदमवा
वेदेना माकृतमस्यामन्तदेवस्य देवी भावव्रपामि मतिमीरयाने वितीयेनेत्नदयितुं
नमुखि ३२ देव्याः कृतीमति तिन लार्थेना स्विन्नदृष्टीतपवत्रपयानिपीता अस्मांगुलीवे
गुलिभिः स्पर्शोनीह वंशीः सानमयचकार ३३॥ १ पतिसरस्वतीदर्शनेनात्मर्थं ३१ देवीवाणा
प्रस्यान्तदाकृतेत्नाना अजानानैवेना भेमीमिदमवोचत् किमिति न वत्रपामि लतलज्जादयेवशनिसीराजे
वनिकानयानवाभिप्राया ममापिज्ञातुं दीयतेनवलज्जया आक्कादितोभाव ममापिज्ञातुं न शक्यत इत्यर्थः
३२ वाणाः कतीन नलार्थना स्विन्नयाति नपवलज्जयाख्यामासा भेमी प्रष्यातनतनवमंगुलिभिरंगुली स्पृष्टा
नीपरिपीड्यंते लज्जया शिरोनम्यथो नमयति स्म अभिलाषप्रतिबंधे दुःखितसोगुलिमालिने कियास्वभावान्तिः ३२

नै·च·
वनु·टी·
२५९
259

अथ गिरा भैमी स्वरया वाण्या विहस्य कदेश्यतेदं दम्भ मार्गेणोथ्याहृता इंद्र श्रुहिश्य चालिता सती सा भैमी पुरन्ध्री
णां सखा यायाताः सुमानः संविभागो मेघोयस्य तन्मवे श्रीवाचकमित्यर्थः इंद्र शनामेति सार्थ प्रापेत्व वा मेति वक्रो
यते इंद्रप्रति चालिता वक्राभू दित्यर्थः ३३ अथ देवी वाण्या विहस्येना भैमी दृत्तश्याक्र घमहीं ईंलसेह
त्पत्तने प्रयाता मस्थिता इयुच भैमी भ्रान्त्यस त्रपवश्रुत्वन्मलं सिवक्रवेवमन्कृष्यतंतादेव्या इंद्राह्वावकर्षत
नानेन देवा ३४ इंद्रसम्मुखी भैमी हृष्टास्वर्गराज्यश्रीरोक्षा दृढो ग्रन्त्र इंद्रपरित्यागिनी नाम भैमी हृष्ट्वा
विहस्य हस्ताद्य विहस्य देवीनेत्तुं प्रयातानि भैंदमेनताम धूमादिश्येदगमिवाद्धिदेवी
ततश्च मतुष्यक रेवकषं ३५ भैमी निरीक्ष्य अभिमुखीमघोनः स्वाराज्यलक्ष्मी रभूता
त्मस्यम हृष्टाननत्वत्पदिहा विशिता श्रीडो विडोजः स्ववृणा भूपादि ३५ ततः स्फुते
नेत्पतेलमयातः पर्वेवदस्वभुङ्तिताथ वाण्या श्रीभैमी स्वयंवरनरेंद्र भूमी भैमी हृष्टा भा
षितने यथाभूत ३६ दमस्वसा भैमी दिवि षत्स्व पाणौ पाणिग्रणायापवसोरमात्मा
आलिंगनीना हतपोथ्यां भूपालदिक्पालकुलाधमध्य ३७
विडोजसि इंद्रस्ववृणा श्रुरागिनी स्वाराज्यलक्ष्मीलज्जामापमित्यमिंद्र नाभिलषति हस्थेवमयेध्ये ह्रानेति
लज्जितवतीत्यर्थः यद्वा इयं सही रत्नभूता भैमी युभेनेनि श्रुणातयापविहूवनित सादृश्या जितेन लज्जितत्यर्थः
३५ भवनात्मकशामलेनेनिनिषेध्यवपनुस्फतयद्वान लशाहेनवेदोरस्फुत अतः परं न शाङ्गोस्वारणानेनतेर
ववदस्वकप्यतिच वाण्या हृष्टा भैमी अथनेत्रगोवक ष्टतन लाव भूवनदर्वितनेत्र सज्जयेवनलनिरूपयति
यतिस्मेत्यर्थः वदस्व निभासनोपासनोपासम्भाषणान्मन पदम ३६ परस्वरेपाणौ पाणिग्रणायदेवधुदमस्व

सत्त्वमद्वयीत्यमप्रसंवसात्मतीति: सावर्णी भेमीमालिङ्गपालादिकालानां च फलं हृदन्तस्थाद्यानस्य
मध्यनीलापाथ्युद्गीमहानन तत्प्रवारोहि पिचपुद्गीमारोध्यराजवीथ्युस्थुमत्तेन थेमामपिचलद्गोचकारत्वाशुः
मध्यरसांपाणाणांपाणिशणायदेवेषुमनन्तसत्क्वद्गनिवान्वयः ३२ आवेशः समानास्याः आदेशितानामनेनमार्गे
णागङ्कनितिप्रकामपिननलसेवृदिशमदमदगङ्कनीनाभेमीमथासौवाणापुनरपणयमार्गीत्तानेवदेवात्मा
पथिककामानानुनोद इनम्बलेतिमेरयतिस्मनथः ३८ मुखपद्ममावर्तनेनलोलनालेतिपथवलनेनाश्रान
आदेशितामणवलोकमेदमेदनलसैववदिशावलनी भूयःस्वयानर्थपुलामिथ्यासो
तानेवतानेनत्तमनानुनोदः ३९ मुखोज्ज्ञमावर्तनलोलनालेक्रनालिङ्गद्वेरवलद्पल
लम भीमाङ्ग्वातानुनदेकपालीदेवानुवोढ्वहृत्पांववोढ्यं ३५ देवीकथंचितवा
लतामदेवभीचीभवेनेस्मिनमिक्तत्त्वका आद्रमपमापत्पापिनपुनः काशकाशा
शाकादयिकाप्रविम्व ४०
काहनालम् तथालीनामुखीनायद्धद्वेरवानिषेधकशाहाः तेषांलतेनमलदंशारव्यक्रनादृष्याःम
तिक्वालकारिणीमुखयोद्धेकावेणयत्नानिषेधवर्तिनियमास्वप्रतिक्रूलानामुदेशिनीमालीप्रथयद्धेशहाः
निषेधरूपालेषांलसेणलक्ष्मेकिंतयथमपिपविवर्तिनेनक्रविलनालेभवतिआलीनाश्रमणांद्वेद्वे
रवलक्षणलत्पवभवति एवंक्रतामनयथपरिणामनाहीपुरिणतद्वहृत्पामेकपालीमिवान्यालामेका
पालीमालिङ्गनेपुमोच ३५ कथंचिक्रेनाभ्युपायेनदेवभीचीदेवान्तस्मागङ्केनीसमीनांभेमीद्दामवि
घटीकृतमुखपार्श्वप्रदेशावाणा वभाणावद्गादपिथिकमुखविम्वेनवमांप्रीत्यपिथिकाकापुनःशाकाय

नै. च.
चतु. टी.
२.९।
260

तामुद्दालिंगनेश्चुंबनसीतिशेषः देवानेवं चसीनिदिव्यश्रीवीविषास्त्वदेवयोश्च देवक्षांवनाव्यग्रपयदानि किन्नरपर्यां
नैवत्तोपरतः देवशाहस्त्रदेवक्षादेशाः देवानेवनिदेवक्षादिति अपरः ग्रन्थस्त्रीनाटीकेव ५। यथादेवानेव
णाम्प्रणाममक्तनायेषादेवानामज्ञाशमाप्यतयवस्तपर्वदेवैर्वरसेमानेसतिनवनदेवीर्नुमियंवाक्षाक
थमेषावितीनयुक्तमित्यर्थः ५१ एवमुक्तेसतिविषादितानामेषापुनः कदेषुनादेवषुप्रणामितावियायसादेवीवा
न्देवानिमवोचत् किमिति भक्त्याश्रयमेमोक्षमानिमवताहयामर्दंनीति शुभ्रांशुनानेनवक्त्रनतीयशे

यथाममत्वाच्चरणप्रणाममेषामनस्तामनवाप्यसम्यक् स्वपर्वदेवैस्तववैरसेनिवृतान्नमौ।
ह्लांकथमेषावितीयम् ५१ इतीरितेविषण्णभिनांपुनस्तामादायपाणौदिविषत्सुदेवीश्रा
द्धस्मनस्तांप्रणिधायसानाभक्त्यमर्हस्तपुनानुकम्पाम् ५२ शुभ्रांशुनानेनवहन्नम
तीयमंशोषावमानास्त्रमवन्नेनेकम् नदस्त्रमेनानाणीनमेशान्त्ववीत्तमत्विषाति
लोकपाला ५३ मेमाः स्त्रजः सजनयापयिमाकण्ठयेवनसजनयावभूव सम्भोगमा
लिंगनयास्त्वेयाः शेषंतकंदेनमियद्गतेः ५४

५२ इयंपतिव्रतामेमीशुभ्रांशुनामहाणा
तेनदिग्पतिव्रतावक्त्रमनेकाभवतिभवन्तेकंनहाणानेकस्माद्धेषावमानात् एकस्मिन्नतेशिष्टा।
नीयखणमवगणनाभवेदितिभोहिगीशाः मिलितानेशानेनेनलवरीतमिक्कतिभवन्मिलिनाश
शुभमित्यर्थः ५२ पूर्वंहन्नावसरेनितेयानेनानः पुरसंचारसमयेमानलसामेमाः स्वयंवरमार्गमालयाः
संज्ञानयेवकण्ठेश्रारोपणेनैवयाः सजनयावभूव आलिंगनेनसम्भोगमपिकारयामासकंतुशेषंद
तेमनावक्ष्यतात्पुरवश्लेनोस्वयंवरसम्भोगाजानावेव अतः किमवशिष्टमलियद्दियानायतं कर्तव्य

नयेः ५५

२९

अथ बाहाभिः प्रजानि स देव वर्णा नामा श्रमाणां च विहिता चार मार्गान् असंवलीनेन लाय कीर्ति दिनेसे व की
तिं दीने क्वचिद् वधुष्मान् भुवमानयत् कीदृशान् ईदृशाचारयकावेण असन्नान् स्वयं वरागमनं त्याजेन मसत्रा
न्वतार्थः ५५ एवमाक्रान्ति निसन्तस्याद् देवाबद्धासेवजानान्मिनान्त्रस्तमाणलसलस्यायरस्फुरद्यविम
क्लेनेषु देवेषु भूविभ्रमचेष्टया क्रनाभत्रुवेषु सत्सु अथ सावाणानीभिमीनलायनिस्य ५६ लज्जयानि स्मयशा

वर्णाश्रमाचारपथ्यान्मजाभिः स्वाभिः स देवा स्वलनेनलाय प्रमेदुशोवे दृशा हृत भेगण
दिनेसेव कीर्तिं भुवमानयद्दः ५५ इति क्रमीस्यावचमेव हास्यात् क्रनामलास्य थरमास्य
विभ्रमम् भूविभ्रमाक्रान्तक्रनात्स्तुवेषतेषुनो साघनलायस्त्रिस्य ५६ मेदान्तनि संद
ननो मनो भूर्द्धैः प्रेमणानयति स्म तस्याः मधूकमालामधुरं करेसाकण्ठोपकण्ठे
वक्त्र्याश्च यांशी ५७ अथाभिलिलिखिवसमणमाणां राजिनि जस्त्री करवाणान्तवाणा
हवांकुरामानलकण्ठनाले वधूमधूकस्रजमासमेज ५८ नो हवेया यामलयानि
हवाङ्कुराभानलकण्ठनाले वधूमधूकस्रजमाससञ्ज मालाप्रसूनायुधपाशभासकण्ठेन भूत्वाहि मरा
वेले स्मगारभासमिश्रयानिशोभाम् मालाप्रसूनायुधपाशभासकण्ठेन भूत्वाहिमरा
रीरायालस्याभिमा: कामनप्रेरयितं मशाकं मधूकस्रजारमेकरं स्मादेवी वक्रया स्वयांशेनलमकण्ठ
ममीयेनयनिस्म ५७ अथानेन तबलिखिवितेवसमणसमणमाणांराजिनिजस्त्रीकराद्वाणानो मदहाणीम
नराणां च पांथि मिवहवांकुरसमस्तामधूकमालो वधूमैमीनलकण्ठनाले समसेषयत् ५८ स्मगारमास
निमयाः स्मगारसतत्स्याः स्मगारकांलिः क्रमसेति भरतशास्त्रविदः अतः स्यामलयाहवे यानिवेलं भूषास
श्रीककामपाशमहशीनामालानलः कण्ठमाधारयत् ५५

नै॰ ष॰
चतु॰ टी॰
२६१
261

हर्षाग्राव्येवजाग्रनीपुलकावलिर्तानलं ग्रैसलांनलंगसेत्राङ्शमुलसंतीम् मानेनमन्येनमितानां
नासासा नानुष्ठमालां सामेमीकाां पुननमितसुवीसतीसीष्ठमेदिष्टुतिमुनैवस्तुतोलज्जयानम्रमुखी
रागान्कदानेणा पप्पनिवतत्रसपत्तीसक्ष्मागावलोकनजानकोपदैनेनीत्यसते ह्रीणामीष्वाकृताः
कोपमानोत्यासमितिनिश्चिये ५० प्रमोदनास्फुटमत्युकंनिजेदाना: निशंकृतोवर्णायस्याःदृशीयाका
पिलोकोमतानिर्दहमप्राक्यामंगलगीतितासीतसैवमंगलगीतिः श्रुहीणांमुवीत्पनल्लभ्यनिभूं

हर्षाग्रजाग्रस्तलका वलितानलोगसेयाङ्ग्रासुलसंतीम मानेनमन्येनमितानना
सामासूयमालोकनगुष्ठमालाम् ५० काप्रिमोदास्फुटनिर्जिदानिर्वाणवयाम
गलगीतितासीतसैवनैभ: श्रवणेंहृदयीणांमुश्रेवल्ललब्धनिरुच्चचार ५१ सानि
मेलेनस्मभूकमालाहृदिस्थिताच प्रतिबिंबिताच किंयन्नमग्ना कियतीचमग्न
नानुषेषुवाणालिविवविलोकि ५२ रोमाण्यशेषाण्यपि बालभावाद्वराश्रियैवी।
लिहस्तकानि नस्याललाकणानिकितोगयष्टेकृत्रीविकादानमिवान्वभूवन्

तोश्चेरूस्वचारनिरगात् ५१ नसनलस्यानिभेलेहृदयेस्थिताचग्रतःप्रतिबिंबिताच कियन्नमग्ना। ५२
कियतीचमग्नानुष्ठेषुवाणालिविवक्ष्यलोकि नसनलस्यानिभेलेहृदयेस्थिताचग्रतः प्रतिबिंबिताचस
तीसामभूकमालाकिंचित् प्रमग्नाकियतीचमग्नाकेदृपिवाणापंक्षिविजनेनदृष्टा ५२ नदामूलोकि
तोगुलतायाल्लसाभेष्या: सर्वाण्यपिरोमाणिवालभावाकेसनाकिं श्रवण्यास्यवरलक्ष्मीहृष्टमुत्कृष्टानि
नानीवकृत्रीविकादानमन्वभूवनिवतकूनाग्रीवायषानानितकृत्रीवाणीनेषाकारणभवनवानकृत्रीविका
नस्याञ्जादानकातोकिनाहिवालका: तकृत्रीवा: सन्त:यष्टपति ५३

पुलकैर्विम्नां मनाग्विलशरीरा यस्या यया श्रिता लेकारकांतिः सा भैमी भूशोभुभे कवरस्या यरः लेका
रकांपतिः सा भैमी प्रदेशाशारब्धदाउेः श्रितमण्डनश्रीः स्वमसंविधानसम्यत् स्मारोसमवत्यिनीवाला
भ्यासवेदिकेव ५४ अस्या भैम्याला निखिलाश्रयाः कामवाणापल्लवानैवपसाविताविवविनेशुरूप
वताः स्तम्भा भूदित्यर्थः तस्या भैम्याः लाभाय श्रामये तणकलिनापुष्पेनवक्रचेष्टितं अप्यर्थिनीनावा
गता इत्यर्थः भैमीकाम्रकेन कलिनास्वयमत्यविलासनया भैमीमलाभमानेनस्वस्यविलासस्य
रोमोऽकृतैर्दन्तविनाविलीमीयस्या यया सास्वतनां विरेजे शारैव्यदेहेः श्रितमण्डनश्रीः
स्मारोसानोपासनवेदिकेव ५४ चेष्टाविनेशुर्निखिलास्तदास्याः स्मरेषुवातैर्वि
वनाविधूताः अप्यर्थिनीनाः कलिनामुहूर्तेलाभाय तस्यावक्रचेष्टितेवा ५५
तन्यास्तमालस्यश्रियमलसस्वेदकरेपंचशारस्यकार भविष्यदुद्वाहमहो
त्सवस्यहस्तोदकं तत्रजनयाबभूव ५६ स्वलेन तस्यास्तलनास्त्यम्दह्याकेया
स्तुसाममेघ्यवाणवातैः चित्रीयतेतत्वलनीयदुश्रेषभूतस्मभूम्रत्स्यश्रुवपशुलैः
तयेभैमीविलासाइवयाविनकमण्डनेहस्तनीनाइवालस्यनागतइतिभावः ५५ भैम्यानिदिसमा
लास्यशिनिनलस्यकरेकामः स्वेदेवकारतियत् तत्रविवाहविवारमहोत्सवस्य हस्तोदक मुत्पा
दयामास सात्त्विकभावजन्यः स्वेदपवबिवाहदानोदकजातमित्यर्थः ५६ कोमलायास्तस्या भै
म्याः स्थलनतलनासाम्यमस्तिअतः तमभेघ्यशरपतपवनैः कस्पनशीलास्तयतस्थलमपिवाने
कम्पतत्तनचित्रीयितेयत नखरुतनाभूभृदाजामनलत्वगपवेनोपितैः कामवाणवातैः इषुवा ५२

नै.प्र. पश्यद्भुत् यत्नवाद्भुनापर्वतस्य कम्पो विस्मयायहि ५७ समासदां वाञ्जांगणाङ्कोपाद्दगाम्बुप्रतिबिम्ब
चन्द्र.टी. मालम् दृष्टो रणस्थलनिमग्नखङ्गाग्रप्रतिबिम्बितदेशीलमग्नामिति दृगम्बुप्रतिबिम्बेन मालया निपत्र इदं शम्प
२६२ लम्भमर्द ज्यायते वरणस्थेजाराज्ञां दृष्टो रणन्यस्तमिवावतिष्ठत् अयमर्थः राज्ञां कोपावेशवशा
262 नेत्राग्रदङ्खङ्गाभवन् तत्रैय मालाप्रतिबिम्बिताययावलानेत्रयाः कस्मिंश्चिद्धस्तनिनिहितम
जलेनिस्मरेति अतएवतश्चित्रमन्तन्मात्यापिवतोविदृष्टवतोविवन्दपसननलसनेत्रयारतनमध्यप्रा

दृष्टो रणन्यस्तमिवाम्बराग्रे राज्ञां दृगम्बुप्रतिबिम्बमालम् । नृपस्तत्प्रीतवतो
विवादलोः सलम्भवालम्भनशुक्रमेतः ५८ लम्भस्तयालम्भितमानलेनभैमी ।
करस्पर्शमुदाम्प्रसादः केदर्पलस्येकरणोत्थितस्य लम्भस्य दम्भेन बभौ यथा
सत् ५९ इन्द्रस्य साम्राज्यमिवाथ भेजे नात्रणमुल्लेख्य जयामराव्यात् नवा
स्माकारमुपेत्य याते निजोतनमादयिवेदिगीशा ६० मायानलत्वेन्तजतोनि ।
लीनैः सुवैर्वस्मुर्विकियामयानुः भीमोद्भवा सात्विकभावशोभादिदृत्तयेवाविर

लम्भंशुक्रमेवालम्भनतयेनद्दिय भाविनेत्रैः ६१ दृष्टपतेनतद्दस्तनत्रयनेप्रतिबिम्बितं भवतिनलेन
चमालादृष्टातेननलेनयनेप्रतिबिम्बितेनिशुक्रमेतत् राज्ञां नलकोपवशाभोनालोकर्ते अथा
पिस्नातनयनेषुप्रतिबिम्बितेतिविभ्रमितयर्थः ५८ भैमीकरस्पर्शजनितस्य तोषस्य प्रसादरूप लम्भः सा
त्विकोभावोनलेनतथालम्भितमानेनक्रमेण शृङ्गाराम्भः यथाकामीनस्वरवीकरणायस्थापितस्य
लम्भस्य स्फुरणायादम्भे प्राकारे प्रापत निस्फलतयालम्भोपमा ५९ अथदिगीशाः साम्राज्यन्त्यक्त्वामि

मितामिवनाकृत्यप्रगुल्हेछन्नमामिवनेनलेसमन्वितेसुमाकारेगुम्फासंकीर्यामिवतन्नमासीचकः किंया
नस्वर्गमितिशेषः ८९ कपटनलमसुचनः शाकुन्तायन्यथैनंनीलीनेनाद्येनैवभीमोऽङ्गवायाःस्तम्भादिस्थानिक
भावलक्ष्मीदर्शनेच्छयैव अहंपूर्विकयाः आविर्भाविप्रकटेर्भूयते अहंपूर्वमहंपूर्वमित्यस्यांक्रियायां
अस्तीति अहंपूर्विकानया ९१ तयाभैम्यास्तप्रवरोदर्शशमद्रतिकः यमित्रभूतेश्वेष्टप्रवरमायन् आगच्छ
निद्रः पुरस्प्रकाराग्रहतवान्कस्मादिवगोत्रयोः कुलयोरत्युक्तलनमेवविवाहेतस्यगोत्रस्यगातिक्रान्त्या
दिवनदर्थमेवच अतएवचमर्भकुलान्यवरगोम्प्रवरस्पृशक्त्यागतइति यत्रद्विगोत्रिमवरोभवतितत्रवि
गोत्रात्युल्लङ्घनमेवविवाहेतन्यातिक्रान्तादिवगोत्रशत्रुः पुरस्प्रकारप्रवरंवरेयमाय
न्मत्वोयंदर्शनेनयासः ९२ स्वकामिसम्मोदमयात्म्यकारनिर्वापमिच्छन्निवदीपिका
भिः उज्ज्वलीभिकुर्वितेविनेनेतिजवधूवोधुस्त्रवोशशवाभिः ९३ पतौहतेभीम
जयाननद्धावद्धास्त्वमद्धायनिनद्धवेयः जैनादंशनपमदासदायत्तस्यप्रकाशो
वादइतियत्नोयगोत्रशत्रुद्विगो प्रवरप्रकाशः ९४ सेमातिक्रान्तमावरति अथवाप्रत्युगोत्रयोपवितयोः
गातुक्रान्त्यंभवतितन्मातिक्रान्त्यायगोत्रभिदिङ्ः सर्वथायततइतिनितवित्तम इतियन्मोर्थः प्रवरनामादिक
श्रिद्विस्स्थसत्वा ९५ वायुःसखायस्यासौवायुसखोवह्निः वृकाद्रीदिनाइजभावः निजकामेनयः समद्रा
मर्कानयायोभादायकारः अज्ञानमेववानमः तस्यनिर्वापशान्तिमिच्छन्निवदीपिकाभिरिवाद्भमनशोला
भिः ज्वालाभिरात्मदेहंकुर्वितेभिलितेवितने ९६ भैम्याद्याभिनिबद्धानहतेसतियत्तस्यवद्धेःसहायः
प्रकाशः सर्वमद्धादिनेनस्वमात्मानंशीघ्रमेवाच्छादयत् सएवप्रकाशोयलोकादृत्तिनाश्रप्रकाशः

नै.घ.
चतुर्टी.
२६३
263

प्रकाशा बहिर्नो भूत यस्य कोऽपि न भूदिति च यस्याः कष्टे हृदि नेनादं गोपितं इति पूर्वं स्वप्रकाशमपलपति सम्प्रति वा।
स्वस्वामिनो वक्ष्ये स्ववरुणाज्ञातनलज्ञातत्वशात्रि लीयत इति प्रमयकमो भूदित्यर्थः सदाऽऽत्मकालदायो यो पेन अलक्तकेन रक्के
आलक्के श्वा लक्तकयह्रा यलक्तकेन रक्के आलक्तके अरुणा वा तेनेव तेन अत्र चतानाभ्यां चेद कुर्वे भयकम्पमित्य
र्थः यथा गोपालको गाविवत्सपाशेन वद्धा दोहनविधायमा वत्सं वै माहृच्छयपाशाद त्सलेकरोति एवं वरुणः
पाशेन मैष्या स्वमाम नेवद्धा पुनर्वैयविमोचने हृतवानेमवपाशादत्तलेख्यानः शुभ्रसुभेश इत्यर्थः ९५ सह द्वितीयः
स्त्रियमप्युपेयादिति नीतिवचः अस्यार्थः स्त्रियमपि यदा गच्छेत् तदापि सहद्वितीय एव गच्छेत् न त्वेकाकी द्वि।

सदाऽऽत्मालक्तकनेत्रचारे तमः किरेकाययमयनकालः तत्कालमेतः करणेन्द्रपा
णामधाः सितेकोऽपरवोपपत्नः ९५ सह द्वितीयः स्त्रियमप्युपेयादेतेमद्दुर्बुद्ध्यनयोपदे
शम् अन्योऽसभार्यः कथमिच्छतीति जग्राहि पो भूदमहाय एव ९६ देवाः पिदिव्याः तु
नत्रुः प्रकाशीकृता गृदप्यकभूतः स्वजनी अनिकृत त्वामवधार्य चिकित्सा हाचि।
वालाशिथिलाहुता भूत ९७ तीयापत्नीतया सह वर्तत इति सहद्वितीयः पत्नीपाणिगृहीता
वद्वितीया सह यस्मिन्नेति सस्त्रीकः समेव स्त्रियमपि गच्छेत् किंपुनर्वरुणमित्यर्थः एतेन यापदेशः सवरु
णो कुवेरः एकाकी कापि न गच्छेदिति वचनतात्पर्यमत्रुद्धा सहद्वितीयः सभार्यः समान्यां स्त्रियं गच्छ
तीति मत्स्यजालादित्यत एकार्थी वाभूत्यतः जडाशयः एवं विश्रेष्ठः जलस्वामी च ९८ अत्र अनन्तरं देवा वा
एषा पिविस्मोऽर्हसीत्यहजेती हिवान तन्मतेनिः प्रकटी कृता वालाभेमी अनिकृतेः प्रकटे श्रीहीः कुवेरं वि
षदप्रादिभिस्त्वामवस्तेती निष्क्रिय तन्महापवाविषमल्पतमानयाजाता एतान्नवन्य येन मातृषीयमीहशी मत्स्रुपमा।

वावेकथैव क्षोण्याश्चर्यमापसम्प्रति स स्वतीदृष्या अस्याः कुर्यं वागस्यैवेति मे दाश्चर्यौ जातेत्यर्थः ९७ कौतुका
वलोकिनि तस्मिन्नायकमेलके राजसमूहे मेलके संगुम्फतेः सो नृपाणामन्यभाषेव कौतुकेन दर्शयंती निजा ट
शैले विद्वादिभिरिन्द्रजालविद्याविदामिन्द्रजालिकानां हन्तिव यथाजीवनोपायनापहत्य क्रीडा कृता वतस्वदेयथा
विद्यया जीवेत्तिनामेवकुर्वतीत्यर्थः ९८ अन्योन्यानुरागोगारम्योणामकुहूलभा भिलाषेणा नोमेमानलो दृष्या
तिशैलवक्कवर्तीमभुः शक्रः प्रतिमना: समिदेवभावे ९९ भोभेमिमपयक्षोभ्रीवीडानलपवनावमवकुहूलभीवरो
विलोककेनायकमेलकेस्मिन्नृपान्नेगकौतुकदर्शिभिरेतैः वृथावबुद्धेन्द्रादिभिरिन्द्रजा
लविद्याविदां हन्तिवयावृथापि ९८ विलोकनावामुकुरापकामोपरस्परेममरसाभिरा
मैः अथमभुः भीतमनावभावेजान्हनदोर्वीयरसार्वभौमः ९९ वेदमिरन्तक्तावना
वदेषवबोडुरापः पृथिवीपापव हन्तत्वयन्नेक्तनवानमापतलपमादहत्वयितन्मया
ये ७० अत्यत्तलहृष्यामवलम्ब्य सन्निक्कतानियन्तेषुतवोपभोदे मेशीवनस्माभिरवी
त्यभुक्तेमुविदिमन्नाधिकदेवभावे ७१
दनः नावत्यष्ठमेनवायवरोदनशनिवाभानलनत्वयद्दोत्तनिक्षपदेहतवानसिततस्त्वयिमयायमनुग्रहोव
दयमानः नशाहान वापि कुहूलभाभेमवरोदनः इन्दुदोनंहतवानसि तस्यायंवदशनिगम्यते ७० अन्यदेवा
वदृश्यानन्नुमाश्रित्यतवयत्तेषुकृता निहृदीविभोदयतोद्देनोः विद्वासोस्माभिर्भुक्तेमुवमदृष्ट्वामेत्रवति
निकदेवतासम्भावे संदिद्दानावन्नेन अततत्त्वसेदेदृत्युदासायप्रत्यत्तो भूयवदीयेयत्तेमेत्तजन्यपर्थः ७१
शेषयाग्रथः शोषमवानचिन्तयिषमेमपिपिशिवाभ्याशिवक्त्राशिवाचशिवोताभ्यासेग्रजपमासादयतोभ

नैष·
चरि·टी·
२६५
264

जेघोयस्माच्यापिनश्रोतसिम्त्नादे्कीहृषो भवामीति चिंतासेनापत्तनुतेसमाभूदिति ७२ उपवारणासिवार
णस्याः समीपोपावेसि अस्याः आसीनास्याः तथाः पारेनवनामविद्धं नलपश्चमिनिनास्त्राकितेभरतवुवासा
यध्यियैप्रशुतास्तेनिर्वापितभिक्षोन्यो तामिक्षोवपितव अयिकाधयकापयामयभेमीसम्भोगासेकोचम
यानुनलश्वरेनत्रकापयानववासस्थानेनयुज्यतेइत्यर्थः ७३ धूमावलिरेवपक्ष्मश्रयस्येट शास्त्रवोमदाद
विदायजतरसाभिज्ञानोदेवानांमुखेमुखेभूतः सर्ववीवह्निः तेनलमिदमस्त्वेवनदीयास्तु दयामदीदा

भवानपि नमस्यितनापि प्रेषि मा पुनम्मामास्य दयनोशि वा भ्याम् प्रीतास्मि कीदृग्भविते
ति चिन्तासेनापि भमनुस्तनुते हि जनो: ७२ नवोपवारणासिनाम विद्धे वासाय पार्वे मिथु
वप्युरास्ते निर्वापितभिक्षुकोरपितनमभैमीसम्भोगासेकोचपि याथिकासि ७३ धूमावा
लिश्मश्मश्रुनष्यास्य पर्वा मुखेमुवासादविधानमस्त्वेव कामे मदीदानामयकामयेनो:
पयाचतामभ्युदयत्वदीयः ७४ याटाट्यपाकोपयिकीनत्रुमे भूयानत्रदिक्षावशा
वर्तिनीसा तथापरभूततयोरनेनागानस्याः मधुः सन्निधिक स्त्वमेथि ७५

मदर्शीनेमदीदेवमदीदामयेयाकामयेत्वलस्याः कामे भूयोऽप्ययायतनांडुत्वं भवतयमस्तु विभाषयेति
सलोपः महर्षिनानवान्युदयोभूयादित्यर्थः ७४ उपायपवोपायिकी दहनपवनयोस्तपायभूतामस्या
निस्मावदभिलापातुसाविशाभूयात तथामम तत्वानिस्त्वन शरीरादयिकत्वं भवयतलस्याज्वाः
मधुः सन् अनंगाययादरयत्तस्यात्स्वामीत्यनपवाधिक इत्यर्थः अस्तन्वयासाथितम ममैरसादि
पीयूषरसातिशायियन्नूपविय्नत्वमत्यकारक्रियामुकोत्कलशालिमीलम तयासाधितेनपकमेरना।

पीनवसादिषट्रसमुख्यं वस्तु मत्तत्र सायिकं भवत्यतो हैं नोर्थः पुनवतव शीलेस्सपकारकं दस्तकौ
लहलिशालिजानीमः ७५ देवाय मोपिस्रतपवत्तष्टः सन्नुतं धर्वेइनलमिदमवोचत् ममयवसनात
वापदानेस्नेमा कृतकमसर्वाणि भिः कृत्वा तवबरप्रदानायो डरोयतोमालेत्यर्थः ७६ शात्रुजयनत्रुग
लेवयिसर्वाण्यपि शस्त्राणि अंगवक्रैरग श्वतमत्र देवतानां सन्देहः सद्योविभवेन सनिधाने लमेना
वीरखनेहि दीप्तितानां स्त्रराणाम स्माकं कस्त्र ग्रासा दयिकमवाप्य वस्तुकिं विदपिनास्ति इदमवस्तु

वैवस्वतोस्वनपवेदवस्त्वष्टा त्वमावष्टथ सायिराजम् वरप्रदानायनवापदानेस्थिरेम
दीयरसनलमिदमवोचत् ७९ सर्वाणि शस्त्राणि महांगवक्रैरविभवेत्तनयिशा
गुजेन ग्रवाप्यमस्मादपिकेनकिं विजागान्निवीरखन मीदितानो ७७ कृत्स्नंग
तस्यापि दशा विपाकं यमा मचेतः स्वबल त्वदीयम् ममैवत पुण्यमनन्यमक्तेः
स्वहस्तवालव्यस्वत्रिवर्गः ७८ क्षितानाविताद्वाचमवोचदेनं ग्रस्ततवेनान्दपति
प्रचेताः ग्रदायभेभीमधुनावदीतेदशामितद्योतककोतकेन ७९
ख्यातयाग्राप्यमित्यर्थः ७७ दृशायाः कालदेशवयोः वस्थादेपरिपाकरूपमवश्यभोग्यंकर्मणाम
सापितवचेतस्त्वदीयंत्तदायत्तं यमा न स्वबलत्व आपत्स्वहि विनमपिसाधयंतेनभवति त्वायत्तताप्याश्रया
स्या ग्रथ्यस्वहतनसमनन्यजनः अनन्यभक्तेः न विद्यतेन्यस्मिन्भागोयो भक्तिरचभिनिवेशोयस्यास्तौ नितां
दृष्टास्पतवत्रिवर्गोधर्मार्थकामवर्गः स्वहस्तवाल्यस्वभूयात् वसतौ निवासव्यः वसेनव्यस्तस्करोतिपि ७८
तिधिस्तत्रवयमत्ययः णिनाशोपराग्देः स्वहस्तस्यायवेत्यर्थः स्वहस्तगतो यथास्त्वमस्तयथाभूयादित्यर्थः

नै·च·
व्या·टी·
२६५
265

वरुणोपि तत्र स्थित इत्यर्थः । स नः पर्व्वं न्यपेनलं ह्रासविशुद्धां वाचमवोचत् । मे मीनमंसमानस्या मे स्यायोनत्कं परिधाय । नवस्त्राभरणादिना सत्कीर्त्य केन वरेणेङ्ग्नाद्दास्यामि यथा कन्यायाः पिता वराय कन्यां ददाति यो यदुक्तं दद्यामीत्यर्थः । यौतकादिक्त्वमेदेहियस्तदाय हरणं च यत् मद्दामीति निपात क्रियेत्यः ७८ ननमोदाजेस्तव तस्मिन्द्वेशुजला भिलाष तस्मिन्न्यस्यापि मनवपि देशे शीघ्रं जलमस्तु जलस्पर्शास्यनेहेतुमादयथेहलोके आपोलोक यात्रां लोकजीवनं वर्हन्ति यथा परानाप्युत्थिवा दीनि भूतानि नवहति ८१ कमेलकानां निलयोमरु मंदाशिना दिक्कालेशो दयमवेतशुविभानुना सितकिरणेन च द्विरणास्य साविनापः प्रसारी प्रसरणशीला ।

यत्राभिलाषस्तव तत्र देवो नन्वस्तु वस्तव नन्यापि नत्यामभाः । आपो वहन्तीदमिदं ।
लोकयात्रां यथा न भूतानि तथापरादि ८० प्रसारिनापः शुचिविभानुना स्तु मरुः
समुद्रतमणिमपय भवन्मनस्कार लवाङ्कुरेण कमेलकानां निलयः पुरेव ८१
अम्लानिरामोदभरस्य दिव्याः पुष्पाशुभूयासु वने गसेगान् हस्ते स्तनोपमयोत्व
स्तनेयमस्यामो सुपक मदेयन ८२ वाग्देवतापि स्मितमुखवस्त्री स्वं प्रवराजरभम
हभावनव्यायसीमपदमावरत्याम किन किंविह दत्तावितेन ८३

लतापायसीति अतस्त्वमसमुद्रत्वेजातेपि मरौ विशेषेणाशाहं मरुषा नमरुनमेवास्तु इत्युच्यते नवक्कया महोः समुद्रत्वमसमुद्रसाचसतः पुनर्मरुत्वं जायतामिति तात्पर्यं अत्र के चितन कमेलकानामिलिपद भ गोविशयसमुद्रपत्नेयपाशङ्क्यति भवन्मनस्कारलवाङ्कुरोसति नक्रमेलकानां यादःसंगानां नि लयः समुद्रोपिमरुत्वंभजतीति अत्र कश्चित्समुद्रसमर्पकविशेषणानेपिनकेनिपदमन्यपादविशि तिः कथंभविष्यतीतिचिंत्यमेतत्तविनाभोगामनस्कारः ८१ नक्करीबमस्यकाकसमेमम्लानिर्दिव्याः

मोऽद्य भातिप्रायस्तत्र भूयात् यतो मया पूज्यमानोऽयं तत्र स्वधर्मे पाशमितोऽहमयं तत्त्वकमिदं न तत्त्वम् यथाक्रम
मेदेवपूजादिहावाद्यमिदं तत्रापि ज्ञादिहावाग्भवदेतः तथान्यद्भुक्तं तत्त्वमवतीत्यर्थः कर्मणि चयत्नेकमेदः
चटोटन् कर्मशीलस्तत्र कर्मेदः श्लोकार्थः ८२ वाणपाणिहा मम्भूदेवमुर्वीन्द्रनलेसमस्त मादवोचत् तत्क्रिया
मुखं कुर्वाणा यासेनात्मनः सकाशात्किंचिदपि न वस्तीकारोविते किं नम्रवस्व किंचित्स्वीकरणीयमित्यर्थः
८३ अर्धेन याविनेव ग्रामं तु वक्त्र्यं त्वामपि सर्वाभिनावन्नेयः सृज्यते देवनंदनः शीलिनायः सृपवाध्यावत्रम
नेभुक्त इति मत्वभीत्यादीयतेऽङ्गनिम्नीलितदायः ८४ भोः नरपनेन्दपनेऽशाघ्रं ज्ञपपशापत् सर्वदा जपायस्य

अर्धाविनैवार्धेन येयापसीदमालोपि यीर्वरविधीयताय मात्येन मन्येन विधिना विनीतः
सुशीलितायो वक्त्रेन तत्त्वमर्हः ८४ अवामावामार्धेस्यकलमुमयाकारं घटनाद्वियाभूतं
रूपं भगवदभिधेयं भवति यत् तदेनमेव मम हरमयमेव ममलनिराकारपाश
जपनरपते सिद्धतत्त्वसते ८५

तत्समुद्दिश्य तेन समायनेन तत्त्वं तद्रूपं सिध्यते ममममसादादितिशेषः तत्समायोस्थितं भवन्तद्रूपं किंयद्रू
पं भगवदभिधेयं भवति भगवती च भगवांश्च तौ भवानीशिवाविति तेन पदेनाभिधेयं कथनीयं भवति
भगवत्कृह्वाच्यं भवतीत्यर्थः कीदृशो द्विधा भूतं देहं यं ग्रामेकस्मादर्धशरीरे अवामान्स्त्री किं तु भवा
नुवर्धेन वामास्त्रीं एवं द्विधाभूतम् अर्धनारीश्वरमित्यर्थः पुनः कीदृशमुभयोराकारयोः स्त्रीपुंसाका
रयोर्घटनात्समयोगात्मकलसमूर्ति तथाभूतः रूपं मम शेषं शशाक्रादयामं ज्ञापयतनमथा त्वावदम
वेशिवस्तरूपस्त्री भागस्य महत्त्वपाणेन तत्र रूपं मे टोलामिसत्वानदमविद्रूपत्वनशिवाद्भुतपथवसानात्
तथा मेऽदे यदकलोपेतं ममलविमलपवलदविचार्यमाणोनिराकारं भानरपतमत्रस्मरणाप्यत्मव

नै.घ.
चत्.ली.
२६६
266

दाजपसमंत्रस्तवसिध्युत्तनष्टार्थदायीभवतुकीदृशंहृदमयेन्त्रमस्मतोगक्कनावत्रस्तवद्दीनोदृकारोवे
दस्त्रांविवक्षितः तथासेडमस्ङनाविङनासद्धवर्णेनेशुनिमङः सोऽहंहशीमालक्ष्मीःईकारोयस्याःङदोकेध
सर्जननान्यस्त्राज्ञावःप्रथुमनईकारः यस्याहिङ इत्यर्थः एतेनवीजमस्तलमुद्धृतंभवति अस्यापस्कारमा
हतदंनविनितयारूपयोरनस्तदनः वर्त्तमानामितिशेषःतदितिकिंयुहृणीरूपंभगवदभिधेयंभगवदा
त्माभिधेयायस्यपदब्रह्माभिधायकमित्यर्थः कीदृशेरूपद्वयेअवाङ्गकारेणप्रमाय्युत्तरुत्तमावेणचो
पेते अर्थेपुनःअवाङ्गकारेणप्रमाचयुक्त एवंप्रुवमाप्तुवामितिहिः कथनात्प्रणवद्धयस्यचितेनमस्त
देतवितिनिदेशान्मूलवीजनेमध्वदनात्मकलसम्पूर्णी एवंहियाप्रणवद्धयस्यमध्येसुस्थितं एवंमू
वीकंमंत्रमलमनर्थनिराकारमनुपायेस्वरूपमदास्मरजपेत्यर्थः अत्रास्यैवमंत्रस्यमाहात्म्यंगावि
सर्वेषीनरसात्स्तनास्तिक्षितयावाचमवाचमातिःसत्सर्गीयस्त्रगेहृशामपिवशीकारायमा
यतेयस्यैयःस्मृदयत्वनेनसनदेवाप्नोतिकिंभूयसायेवायेहृदयेहृनःस्तुकृतिनोम
वेत्रचिंतामणिः ८६ ॥ स्त्रोत्रयचलिंखिनस्तत्रशैवचिंतामणिमंत्रोद्धारइतिकेचित् अस्यमं
त्रस्यसांगोपांगस्वविस्तरमयानोव्याख्यातः ८५ येनसुकृतिनाजनेनमंत्रोमदीयएवचिंतामणि
हृदयेकृतः अत्पनाडलेमनाहोकिंताश्रुतायिनास्य चिंतामणिव्यपदेशमंत्रस्यमवावासनिःवा
वसतिःकीदृग्यासर्वमंगव्याभानीतिसर्वागीणाःतन्मवीदेःपश्चांगाकर्मिपात्रस्यचासौरसःशृंगारा
दिः सएवाम्स्ततेनतस्थिस्मितिया आदंयास्वएवमंत्रोस्वर्गमवःस्वर्गयानाश्चनाम्सगीहशस्त्रनासाम
पिवशीकरणायकेदरोयते किंवडुनाकथनेनयोयमेवस्तुनस्वहृदयतितुहस्तनेनमंत्रेणप्राप्नो
त्येव ८९ इत्यस्य शृंगाराभिमुखात्स्मृहस्तेनरम्यमगालननिर्यान्तीनिर्गच्छन्तीहृसवासनामित्यर्थः

२६६

ईदृशीमामनभ्यर्च्य मय्येव भक्तः सन् सख्येव हृदये विनयसावधानः हंसेन रचितो यो हंसो जपामन्त्रः परमात्मस्वरूपं
ज्ञात्वा तं लिनीवानत्रूपेण लक्ष्मीनीमन्त्रमयीमां जपति वेनमहं दिवसान्तेनवसावसाने आसेसतिमन्त्रीयस्य कस्यापि
शिरसि करं येन सोऽप्यकाण्डे रम्यांस्लोकान्त्रचयति अस्य मन्त्रस्य कौतुकं दृश्यमहद्भुतम् ८७ मोन्टपञ्चेदृश्य वा
धिकाण्डेन विचयिनेकविभुः काव्यकर्त्रः अधिकाण्डेचवैदर्भी रीतिं चपदं तीव आलिङ्गनलीलाचरणमे
वशन्यायस्यालामीदृशीमनर्थेरचयितेनिनमहं भवित्रीयथानवकाण्डेनिस्यमालिङ्गनलीलाभवति।
पुष्पैरभ्यर्च्य गन्धादिभिर्वपिसमगेश्यानहंसेन मां चेन्नियोगी मन्त्रमस्मिं जपति पतिमतिन्य
स्य मय्येव भक्तः तन्नोतेवत्सगंतेशिरसि करममो यस्य कस्यापि धत्ते सोऽपिस्लोकानकां
डे रचयति कविराकौतुकं दृशमस्य ८७ गुणानामास्थानी नृपतिलकनारीति विदि
ता रसस्फीतामन्तस्तव वचनवहाते चकविंनः भवित्री वैदर्भीमधिकमधिकाण्डेरचयि
तेषसरीरभ्रमस्फीडाचरणशरनामन्वदमदम् ८८ भवहृन्तस्तेनामभिज्ञ पदितस्य कवित
मुखान्मुपपस्लोकैस्त्वयिजनमुदेयजनमुदे ततः श्रण्यस्लोकःस्तितिषु वनस्य लोका
स्य भविता भवाना ख्यातः सत्कलिकलुषहारी हरिरिव ८९
यथावतन्काण्डे नित्यं वैदर्भी रीतिनिष्ठतिन थाहं काव्यवाणानयर्थः कीदृशी मैमीवैदर्भी गुणानां सौंदा
र्यादीनां मेषणमासादाढ़ीनां पारस्थानी सभोपाली नारी ति सर्वोमक्षिह्वान रीतिःस्त्यातीति त्यर्थः
सा चासौ विदिता च ज्ञाता अन्तर्हृदि मय्येव रसस्फीता अनुरागवहुला शृङ्गारादिरसप्रचुरेति च ८८ तस्य
वित्रस्तावकस्य मदालिङ्गनकाण्डस्य कवेर्मुखाम्बोपिविषये स्लोको हर्षीयजनमन्यर्थं मदीयं उत्पन्न

नै.च.
च.टी.
२५७

267

र्थं ततो हेतोर्भवान्पुण्यश्लोक इति कीर्तितः अन्न विस्तरि विभूलोकजनस्य कलिघ्नगाङ्गवितरङ्गता भविता
भविष्यसीत्यर्थः ८५ अथ देवी वाणी तं च देवा जगदुः भैमी मितिशेषः भुवनहृद्या भवन्तमस्थं केवलम
वितरामकथयत्पतिव्रतया नया किं विशेषिवत्सङ्कुलमेनमहो इति अत एव व्रतलोपपातिव्रत लोपयः क
ते मिकुति समरूपामस्मात् ८६ कूटकायं कपटतनुं त्यक्त्वा निजवपुर्दधानान् अस्मान् वीक्ष्य वि
स्मितासि अतो वाक्किनामाकूतिमात्मनवरुद्धि विद्यया प्रोदीयत्त्वा सा विद्यानवरुद्धिस्फुरत्नयया वा।

देवी यदि चेज्जगदुर्जगाद नमो गरिम्णा यदि तेऽकथयत्के वितरामकामम् किं विलयान हि मा
तिव्रतयाऽद्य तावमस्मात्त्वयस्त्वत्वव्रतलेपमिकुः ८६ कूटकायमपहाय नो वपुस्त्विव
नस्त्वमसि वीक्ष्य विस्मिता आत्ममाकूतिमतो मनीषितां विद्यया रुद्धितयाप्युदीयत
८७ इत्थं विमीमांस्य वरं समस्तं भूमाप्रयत्नं तेषु तत्क्षणान्तुदलस्सद्धिपुलः प्रसादः न लिप्सितापि
जनालपनेन तपाणां सर्वाङ्गिकेहृदहृनङ्गुभिनादसाद्धिः ८८ न दोषविद्वेषादपि निरवा
कृत्यं गुणाभयवरेणाभामा त्वेनाममवरसमावेभसहर्षाम् जगुः पुण्यश्लोकपतिं नृपतयः
क्षितिविशदः स्वविषासे भैमीमुदयहृदयमुदयस्निभरदयम् ८९

क्षितेषां फेशापतन इत्यर्थः ८८ एवं वेदनात्तेषु देवेषु दिवं गतेषु तत्तनिष्कान्तं नृपाणां सेवकजननेत्रोषेपरस्य
मालोपमिदानुशासः प्रमुदधूर्न कीदृशः देवसमन्हता डितेङ्कृभिपाहेनलिविद्धः ८९ राजानः गुणा
समयेन स्मितले विद्वेषादपि निरवकाशा दोषेन जगुः यो हि यमेकृसानि सेनस्य दोषगणायति हि पेते हि
क्षितोपि दोषेनावोचन् गुणाभयनेन दोषसेवाभावादित्यर्थः नथाववेरणायमसवरेणाभासात्वेन स्मितले

षुद्दारे भयोगमपि दोषं न जग्मुः किं तु निजमुखसितैः भैमी हृदयं जायमानं निविडानुकम्पं चक्रुः ५५ तु गुञ्जाभिः
करुणया एव रसालसानदीतस्यायास्तन्निमध्ये देवतानां मेघा वितानो भैमी अत्यर्थं योगपास्तं तद्गोविनानि
जसखीभ्यो राजस्यन्तत्वेनैव विदापयामास ते पि राजानो भैम्या प्रभासे कृतागमनं मनोरथे ल कृतगम
नमनसः ते च तेमागत्य तेषां वोक्कानि मनेकासामिः सखीभिः विजग्मुर्विनाशयन् कीदृशीभिः सख्या
भैम्याः सकाशात् तयानन्द प्रमाणाविद्यासत्या सस्य सत्तनत्रूनः वयस्यायो भैम्याः मनुकारायाभिला सा
भूभृद्भिर्लेभिता सौ करुणा रसनदीमध्ये निमद्देवतानेतानेनात्यर्थ्य योगपाः सपदि निजस
खीदापयामास ते थ्यः वैदर्भी सत्यालाभात्कृतगमनमनः प्राणवोक्कां विजग्मुः सखाः।
सखिदत्तविद्यासत्तनत्रून वयस्यानुकाराभिराभिः ५४ अद्द्रद्महमयोनाश्रीप्रतिहास
माने निलयमभिनिलेय्य स्वे प्रतिहासमाने अपतद्भ्रमभर्ते स्वे निवृद्धेव कीर्तिगलद
लिमधुवा घ्या घ्राघा हृष्टिन मलः ५५ अम्पामवेम्यपतिमेशमनुल्यजुद्धिदेशाद्धि दाकृदुन
मेवतदाध्यगामि तत्काः सपपप्रतिनिहन्तानि हन्तयानी वाहदेवतापिनिजविभ्रमथाम भैमी ९९
भिः अनुकरणमनुकारः भैम्युपादिष्टविद्यया भैमी सदृशरूपमामाभिरित्यर्थः ५४ इन्द्रेण सह श्रियाप्रति
हृयानककृषेण चलत्येन लेखं यदेव प्रतिहासमानेगन्तुकामे सति आकाशात्पाहिषिर पतन्न के वा गलेतः
पतनतः अलयायत्रह्रशांमध्ये वाष्पः यस्या इन्द्रशोभारी विनाशाकस्य कीर्तिर्विरुद्धस्यापि पतनो सास्के नेत्रा
भवति अद्द्रहमहते ५५ आत्मने शशूनमपुन लेन्यजद्धि देवेशद्धि दा करणमेवांशसाद्धिदत्तस्याकद
नेयाडामनदेवमीपि अवयवकृते तनेयङ्क्षः खेन त्वामभिमित्यर्थः गुणानि नंनलस्य क्लागतं तन शङ्का वनिति भावः

नै०च०
चतु०टी०
२६८
268

गङ्केती स्वयमप्यपि निजत्वविभ्रमयामनशङ्कवनिनिभावः गङ्केती सकलविभ्रमस्थानी भैमी मुक्ता इदानामती
व्याहृति पश्यति स्म नका इदं तन्मना इति निपातः १९ मूर्ध्नि पतिभिर्मिमपके भैमी विवाहोत्सवे सद्रत्नमङ्गलचका
र भैमीनलोद्वाहविधिं दृष्ट्वा तज्जातमनुत्वा निष्टवचनप्रोक्त नाथमङ्गलस्रजतः स्मराज्ञानस्य वृद्धः स्थानि सा
निशि विशालिमस्त्रिविशान्तर्दिश्य पङ्क्तः मङ्गलमातेनि वधूद्वा भीमो भैमी नलाभ्यां निक्रमाद कोष्ठावदृत्वा
मानं देहेत तत्रजाविवाहत्र महीभीमः स भूमीपतिः वैदर्भी निषधेश्वरौ न्तपजना निष्ठा क्रिनि
दृष्ट्येत्वानि स्वानि धनानि पाक्ष्यादि विभाएतु हिश्ययातः क्रमादेकोष्ठावदृत्व प्रकारस्य जनः
स्मानेनिवे मङ्गलम् १७ श्रीहर्षं कविराजराजिमुकुटालङ्कारहीरः सुतं श्रीहीरः सुषुवे
जितेन्द्रियचयं मामल्लदेवी च यम् यातस्तस्य चतुर्दशः शरदिजज्योत्स्नाच्छसूक्तेर्महा
काव्ये चारुणि नैषधीयचरिते सर्गो निसर्गोज्ज्वलः १८ यप्रासृत तल्लिङ्गादीति पतिसत
तारथितो ग्निः स्वयम्भूः पानिब्राले कसो भास्व कु विनरहदि नालमा यच माता पविद्या
रएयो भीकलयति क्षपयातत्क्षतो दीपिकाया सर्गः सर्वैङ्क सखेक कविनव सतनिश्शा
कृतीराजितो भूत् १९ इति श्रीहर्षकृतौ नाम महाकाव्ये नैषधीयचरिते देववरप्रदाने नाम
श्वतिक्रमादेवमङ्गलचका चतुर्दशः सर्गः १४ ॥ रसतजनतः स्मानेनि रेच १७ चतुर्दशानां पूरणः चतु
र्दशः शरदिजा गः शरदि जा शरत्काले भवानन्ददृष्टवतः वक्त्रलमिति मस्मयास्रलकतादृशी वासो ज्यो
त्स्नातद्वत् अच्छा निर्मला सूक्तिर्यस्य तस्य महाकाव्ये शोभाव्याख्यानम् माहेक्कर दिव्या ज्योतिसम
मायालक १८

अथ वरणमालया सृजिनो निषधेश्वरो निजामुपकार्यां पटादिनिर्मितां राजपटगृहं ययौ किं कुर्वन् स्तुतिपा
ठकानां स्तवबहूनि पठनानि वर्षन् भेरीमृदङ्गगुणवतीवेत्यादि भेर्यो गुणकीर्तिनाहतानां वादितानां विशेषेण
बहूनि वर्षन् १ अथ येन नलस्तस्या मार्गेऽध्यागतस्तत्र जनैः इतिन्यागोपनादिस्तेन दृष्टवान् यथावदिभिस्तिमा
रापिगमेन वक्त्रं दृष्ट्वा भारम्भाम्भावादिना सामर्थ्येन नष्टगाहतमन्यानाहतं सम्यगिन्दन्तं स्वस्य हृदामेवाक
नन्कादिनो लोकानर्थे विकाय नेहृत्यराशी वकारादिना भी विभागो वनिक्रमन् २ सभायां प्रियासंगाद

श्रीगणेशाय नमः । अथोपकार्यं निषधावनीपतिर्निजामयासीद्वरणस्रजान्वितः । ब
हूनि वर्षन्स्तवबहूनि वन्दिनो विशिष्य भेरी गुणकीर्तिनाहतान् ॥ १ ॥ तथा पथि मार्गमध्य
विनीतवान्यथाति भागधिगमेन मार्गदेः स्वगाहते रत्नलिकाय मृदुश्वके ष्विकाध
लोकं प्रियवक्त्रं चमुत्सुकः ॥ २ ॥ नृपासनस्था स्वदर्शितप्रियान्कृतोऽतिरूपः स्वव भाजने ज
नः । अनन्तदृष्टीनकविवेदिवर्णनैरवाहृता राजकरे जिलोकवाक् ३

स्वनलस्य नृपानस्थानकाकारसद्वीकः सभायामर्थकथनेन लज्जते निर्लज्जोऽयमित्यर्थः अतिरूपोऽरूपाति
शयवान्जनः कृतः स्वस्वभाजने स्वस्वनृपते निर्दिश्य यथुक्तिः रूपवान्नृपः प्रियेन नलमेतद्धि अनोस्म
दीयाराजानो रम्यो प्रियेण नलमेते हि अनोस्मदीया राजानो रम्यो प्रियो न नलमेते इत्यर्थः यद्वा अतिरूपः
अतिक्रान्तः यश्च पन्क्तौ जनः स्वस्वभाजने अनोऽजानः कश्चिज्जानः एतद्वाक्यं येन नलदर्शनाय अनन्त
दृष्टिः इदृशी राजकरे जिलोकवाक् राज्ञां समूहो राजकं तत्र इजयतितोऽस्य यनित्र निराजकरे जिया
लोकवाक् अवान्कृते निविरोधाभासस्यकथमवाक्कारणस्य सभायां प्रियाप्राप्तस्यनलस्य लज्जा कृतो ।

नै॰ष॰
प॰ट॰टी॰
२६५
269

यिनस्यात् विजयिनां लज्जाकरणं किमपि नास्तीत्यर्थः यतो नितान्तं पोजनः स्वभावभाजनं भवेदिति ३ द्विषां कर्तृ
विपक्षीभूतैः शत्रुभिः कृतात्र असत्यदोषलेशारोपणाः सत्यगुणानां निर्दोषत्वमेव प्रकटयेतिनत्वेहेतुः सत्यगुणेवि
द्यमाने अलीकमसत्यं मिथ्यादोषं आरोपयितुं कथाचिदप्युद्यमानं भवेत् सतिदोषविद्यमानेनादवना
दोषाः असत्यदोषदोषारोपणं निर्दोषतामेवातनोतीत्युक्तं यथापि परदोषाद्वेष्टनंतकर्तव्यमिति भावः
भीमस्तपोपिसदृप्रयासतत्वमनस्यसात्नः प्रवृत्तिविप्रयज्ञानसदेहाद्देवीमनुजानंतां प्रियंमनिशशंसकिमि

अदोषतामेव सतां विवृण्वते द्विषां मृषादोषकणाधिरोपणाः न जातमत्यैः सति हृद्गुणे
भवेदलीकमाधातुमवद्यमुद्यमः ४ विदर्भराजोपि समं तनूजया प्रविश्य हृद्दूषणव
रोधमात्मनः शशंस देवीमनुजानसेशयामतीक्ष्ममाजातवयुन्यकेनलम् ५ तनू
प्रियायस्तव्यो सममंथः कुलप्रियायाः पवितास्मदन्वयम् जगत्त्रयीनायकः मेल
केवरसृनापरैवेद विवेकमीदृशम् ६ स्वजातपाणिग्रहमंगलोविनाम्लगोदृशः
स्त्रीसमयस्पृशाः क्रियाः श्रुतिस्मृतीनां तु वयं विदांमहे विधीनितिस्माहविनिर्दियो

तिभोः तत्रस्कनलेजामानवैमतीक्ष्णनापसः ७ नीति ४ असिद्धोमर्मस्थायसानलस्यदेहकोनात्मणे
स्मनश्तिशिवः यस्त्रकुलसमदअस्यहृशापविनापावनकुनोलोकत्रयनायकानामस्मद्दईदृशंवरे
विवेकेनवस्तनाकेवलेवेदगुन्या ६ प्रवन्याया विवाहमंगलयोग्यस्त्रीसमयभाजः क्रियाकुर्वन्तु
समयः शापथ्याचारकालसिद्धानसविदः स्त्रीसमयप्रासादिकुलदेवनास्पूजादिव्यापारः वेदस्मृती
नामाचारास्तुवयंकत्वमशत्वावाचन तत्काचभीमानिरगात् ७ ॥ अनःप्रवानिर्गत्यराज्ञाभीमेनदा

हंसमुखो हंस एव बहुधासौ मौहूर्तिकानां ज्योतिषिकाणां सभायां रीतीः सम्यग्गुणेन हृदये संलक्ष्य निर्दोषं ग्रीष्मशके
लग्नेन शशंस भैमीमश्वनरेश्वनलं नैषधनाथ अदात् इति भवक्रमे ८ भैमी मोहनसुखः सन्नलमाददमाहूतसुखेन स
दिसेत्यर्थः किमिति तिमस्मवेशः स्वनाचानुरदत्तताम् ग्रह्यास्माकं समनो रथ्याक्रुवः नदीयचरणोदके खि
रेणाणपल्लवविति सपल्लवनित्यकं पादेवा सपल्लवो भवविनित्यर्थः ९ हंसस्वक्रमकृद्दानथैवोन्यिते भीम
वचसः प्रतिध्वनिनिपीय भीमेन यथोक्तं नैषधेव हृतेनान्वभूद्धृदितं वाक्यं कृत्तेत्यर्थः सनलोव्रजामिश्राग

निरीयभूपेन निरीक्षिताननां शशंस मौहूर्तिकसंसदेषाकम् गुणौ वरीणोद्वयास्त्व
निल्पबैतसामस्तानेननयाभवक्रमे ८ अथावदहूतमुखः सनैषधं कलेवबालाव
स्तुतानुरदत्तानां सपल्लवनयमनोरथ्याकुवन्तदीयचरणोदके खिरेणानस्वचरणो
दकैविति ९ तथोन्यिते भीमवचः प्रतिध्वनिनिपीयहंसस्सवक्रगाहवाते व्रजामि
वैदर्भचरणौ गुरोरिति त्रिभुवन्यदायमजिह्मायनेवक्रु १० निपीतहंसालपनस्तनोनलवि
दर्भभर्तागमयांबभूवसः निशम्य सानेकृतनामहंह्वयायथायथोगमत्तपनेभूतादरः ११
कामिग्रहेः स्वच्छंवससचरणौ वैदर्भ इति कृत्वान्वकृयनेन सोदत्तातेहंसंप्रतिजिह्मायमस्थापयत् १० कृ
तहंसवाक्यः सभीमनृपस्ततो नलमागमयांबभूव आनाययितवान् यद्वा नलागमने प्रतीक्षनेस्समा
गमः तमयामात्मनेपदं विहितं तमानपेला कालं दहनामित्यर्थः ततआगमनप्रतीक्षावशाद्गा
र्थः यथामानः कृतिकृत्काटयनिष्क्रवाकोऽभूतादरः स्वयंप्रतीक्षतेनस्थेत्यर्थः ११

नदानीं विवाहे लग्नवेक कचिदालेपनदानेन मिनेस्तुथालेपनादिकर्माणि कृशलाकापि पुरस्कृतानाम् जितासेनी
अहंकारमापयस्तादहो पलेपनज्ञानाद्दावशीकृता सती नावतैवगर्वप्राप्तापूपकरणाचतुरयान्ययानमन
वेश्मनादेवालम्भिअदम् सम्यगमूणाः पांथजानामितेनाद्दत्वेगासनतयवेशितेति कांचित्सर्वमापेत्यर्थः वस्त्र
गन्धाशुपालिगानं गासनतयवेशिनेति शेपवपचानि १२ नसभीमगुरुस्मगुक्तामयतारणात्याध्ये विलासमा
मेनिगीकृ द्विरागकृद्भिस्त्रत्यर्थः रेखशीमगीचिभिरखिलाद्दाणांमुखत्द्वावाणादक्षिणामस्मासवलिया

कचिन्नदालेपनदानपण्डिता कमप्यहंकारमगात्स्वरस्कृता आलम्बितं गासनसेति
वेश्मनादरमपनिर्माणाविदग्ध्ययादरः १२ सुखानिमुक्तामयतोरणान्न्वदामरीचिभिः
पांथविलाससमाश्रितैः पुरस्यनस्याखिलवेश्मनामपिमोदहासकुविलासिरेजिरे
१३ पथामनीयन्ततस्थादिवासनान्मधुव्रतानामपदत्तविभ्रमाः वितानतामातपति
मेयासृतदाघटक्किदाः कालिकपुष्पजस्रजः १४ नीवीवेजिरेभीमनगरतोरणामौक्तिका
प्रभापटलैः सर्वाण्यपिगृहाणिधवलानीत्यर्थः अन्यत्रापिमौक्तिकयुक्तमागामेदृशीभवनिदि १३ या
निपुष्पाणिपविमलत्वेनितथादिवासनान्यविमलीकरणादलीनामपिक्रतभ्रमरहस्येवदिनामन्यथाव
किमुतेत्यपिशब्दार्थः विनीविश्वामोदाः तथाश्वानयेपिनिमेयाश्रपदक्किदाभिवेसकर्मनेसकृता
नामाकालिकपुष्पाणांजाताःस्रजःपथाविताननतामापिताः मार्गेधूपादिवसनिमितपुष्पमालिका
तदत्रस्पत्तगन्धिद्रव्यवासितापृतास्तयर्थः १५ नास्मिन्पुरेप्रजाः भूषणैःकंचुकिनःसंवदिताशुभ्र

भिरेव यथा कंचुकं सर्वांगमाच्छादयति तथा भूषणैरपि सर्वांगमाच्छादिता विरेजुरित्यर्थः गृहा विचित्र
चित्रैः नानाविधालेख्यैः अलंकृता सन्तो विरेजुरित्यर्थः यत्र तस्मिन्पुरे मणिबद्धभूमिभिरुर्व्याः स्ववप्र
स्थि विवर्तिनि वधूवपति गीतने द्विणताले द्वश्यपतनवशस्य स्थाः गृहाः कंचुकिनो जनाश्च द्वश्यन्ते भूषणमणि
मयी भवति अतः परिवर्तितमिव जातमित्यर्थः यत्र भवः स्ववप्रमणिवयने हृतना परिवर्तितमित्यर्थः
पार्थिवेद्रूपेत्यकामणिमयतेजसे द्रूपस्वीकृतमिवामोदित्यर्थः परिवर्तिनो भीयन्त इति विपरिवर्तिनो ध

विभूषणैः कंचुकिनां वधूः प्रजा विचित्रचित्रैस्त्वपि तानि यो गृहाः बभूवुस्तस्मिन्मणिकु
ट्टिमैः पुरे वप्रैः समुर्व्याः परिवर्तिनोऽपि सन् १५ तदा निरस्तानन्तमोद्यने घनेन नादं तस्मि
न्नितरां ततेन तम् प्रमानमानन्दमियं तथा ध्वनी द्वेवा पुरुश्रुः स्वपिणाणिराणिणाम् १६
विपंचिवाद्यादिनवेणुभिन्नते प्रणीतगीतेन नचैतपिजक्रैः नतेन्द्रभुक्तेन न तेढ्या
क्रयानमन्दलैः सोपि मतेपि ढक्कयः १७

मितिविग्रहः १५ तदानीं घनेकांस्यतालादि
वाद्यं घनं विविधं भूषणं द्ध्यावनतं तु विस्तं ततं तं वीणादिवाद्यं तस्मिन्पुरे नितरां तं नादं इव नयापनावदिति
प्रमाणं परिमाणां रहितम् आनद्धमुरजादिकं वाद्यं मध्वनीत अतिस्वच्छाह्वनेति पाठे आनद्धं चाद्यथमा
कृतेस्मकृशहेहशिरासिवेणादीनि तस्वे ताणिनां माशुरणानीतिशह्वायन्ते इति ताणीनः तेषां भावो
राणिकृतां १६ वेणीवीणानाकादितवेणशहेवीणाशहेनातनिरोहितः सर्वत्र सम्बंधः तेपि वेणवः
प्रणीतगीतैः कृतगानैर्जनैर्नतिरोहितः तेपि गायनाजूक्रैर्वाद्यविशेषैर्नतिरोहिताः सोपि ढुक्कढक्का
इक्कयानाक्कादितः सोपि ढक्कानेर्मृदंगैर्नाक्कादितानतर्मृदंगाः अपि ढक्कयानाक्कादिताः सर्वथा

मणिशहाभिरस्फुतनयाश्कृतवृत्त्यर्थः १७ नानावाद्यशब्दोपपन्ने हृनोहरगामी जनसमस्तस्तुत्वोयतिः सम
दृश्यरमतिथनिनामेधुरः पयोधिवृस्थग्रतिनादेनसंवलिततया मेधुरः पयोधिवृस्थग्रतिनादेनसंवलि
ततयामेदुरइतिवा पयोधिवृस्थनिध्वनितिवेतिवा मेदुरइतिवा सामलः सन् दिगंतदंतिनां कर्णेषु नमा
मौ अयंध्वनिराधिगांतेमसस्तानाइति भावः साद्रस्निग्धस्तमेदुरः १८ अथसुवासिनीजनः सुवर्णनि
र्मिताकुम्भीकलशश्रुत्याणचतर्णोस्तम्भानासगवतक्षंचवक्षणाचवस्तम्भशालिकयावर्णकरः

विचित्रवादित्रनिनादमूर्च्छितः सहस्रवादीजनतामुखारवः ममौ न कर्णेषु दिगंतदंति
नां पयोधिमग्नप्रतिनादमेदुरः १८ उदस्यकुम्भीरथशातकुम्भजाश्चतुष्कचारुशि
श्रिवेदिकोदरे यथाकुलाचारमथावनीन्द्रजां पुरन्ध्रिवर्गाः स्नपयांबभूवुस्तां १९
विजित्वरासाद्विवाहितावितामवापितास्तत्कचयोर्हयेनताः शिलामवाप्नुः स
रूकारशाखिनस्तपाभरस्लानिमिवाननेतेसुखे २० असौ मुकुर्जातजलाभिषेचनाक
माडुरत्नलेन सितोंशुनोज्ज्वला इयस्वर्वर्षी शारदानदानीसनाभितां साधुववेयसत्ययाः २१
वनाविषोविशेषस्वकाोतोवेदिकामध्येनिजकुलाचारमनतिक्रम्य मध्यकांस्येपाध्याअथ २२ योहिजेयं
जयतिसर्नेदासी हेमजलानयनादिकर्मणि तिसुधतव्याभमीकचयोर्गगन विजित्वरा सभावादिवद्वा
तिनाजलानेस्पनमापिताः तान्कुम्भेनेनेस्वाविनेसुखेलजातिप्राय निर्मितम्लानिमिव सहाकावनतः
शिलोपलवमवाप्नुः अभिषेककलशमुखपुरूकारपलवाविनिर्गतपुन इति मंगलिकाचारः पराजि
तोपिकीभवतोसमुखम्लानिर्यन २१ मुहूर्तनिवर्तितजलाभिषेककर्मसभमीकसणासितांतनानालोमवा
स्वेणभूषितासनीवर्षी सशारदवर्षीशरदित्लासाहयससन्धिः यासस्थानेसस्थानेयासमन्वयिनेत्यर्थः

तदा भावेन तदानीं तात्कालिकी वेधुत्तांतलतां समुद्गदौ वर्षासमुद्भूतजलाभिषेकाः पारस्य क्षितौ गुना
चंद्रेणोज्ज्वलाद्भ्योः संनिहितमपगुणोपेतः २१ तार्णस्य वनिर्मलोदकवन्तो किराः विलयकाः इयुपथ
त्यागीकिरः कश्चन्कमन्यः मेमीकृतलकलायाविराजिरे कीदृशा इव तमः स्तुदः कृतमस्य वाम
दस्यनिर्जयेनोपार्जिताः यवलाकीर्तिरेवमुक्तिकावसंतः खलवसंतत्इव योद्धियेनाध्यातो भवति स
तदेववसति २२ अनिस्तुनाम्ना जलस्य प्रमार्जनेन वासस्याप्यर्थं मुज्ज्वलीकृतस्याभेमीयद्दाता

विराजिरे नश्य क्रमोत्कराः किराः तार्णगलन्निर्मलवारिविप्रुषाम् । नमो गुरुत्यागसमर
निर्जयार्जिताः सिता वसंतः खलकीर्तिमुक्तिकाः ॥ २२ ॥ मदीयसाम्नातजलस्य वास
सा प्रमार्जनेनाधिकमुज्ज्वलीकृता । प्रदत्तमप्राजनतमः प्रशान्ततः प्रकाशतो वि
भाति मे वदेमज्ञा ॥ २३ ॥ तदा नदद्गास्य विभाति विभ्रमे विलेपनामोदमुचः स्फुरद्रुचः ।
हरस्फुरत्कांचनकेतकीदलात्सुवर्णमत्स्यस्य नितैरवमे यदि ॥ २४ ॥

तज्जलस्य वासस्यामे कोश्च केनकृतं यन्मार्जनेनेतेनात्यर्थमुज्ज्वलीकृता सा अप्रमशान्तता डैनेजनधि
लयानतेजनाप्रकाशितप्रभासौवर्णमतिमेवादभ्रमत्यर्थं रेजे अप्रमाननादितिवापाठः २३ सु
वर्णमीषद्धिकसत्कनककेतकीकृत्समपात्रात्सौवर्णयस्यात्पति सुवर्णस्य यदि केतकीकृत्सम
सौवर्णभवतीत्यर्थः तदा उत्सुवर्णमंगराणपविमलोद्वारिणः स्फुरत्कांतेर्भ्रमोवश्यो विभ्रमति
भाति २४ बहुकालाभ्यासेनाभिव्यक्तं कर्मसाधनं ताणेनचक्रः अंगमतीकोवयवः मनिकर्मा।

नै॰च॰
प॰टी॰
२७२

272

गमेस्कारः २५ यसौ भैमी भूषणं विनापि श्रिया सर्वाधिप्रपत्राकाष्ठा विज्ञाभिः प्रसादनत्त्वशालाभिरलंकृ
ताऽलंकारानेन नशोभयाप्यधिकादर्शि च एवं भैमी भूषया नातिभासते किंतु सैव भूषणानयाभैमी
भासत इति विचारचातुरी कस्य जनस्य नाभूत् भैमी भूषणानां नाभूदिति विवेककस्यापि नाभूदित्यर्थः २६
लग्नमथ वेणीलोचनाभ्यां वांचनं पूजायेन लग्नमपरं लोचनयोः चांचनं मलकं काद्दि सविधानेयो
स्मिनीह एवं भैमी मुखे कस्तूरीमनःशिलातिलकं मा मध्ये चन्दनस्य बिन्दुकं ये निनिदद यदिको पिवन्नु
प्रवापितायाः शुचि विद्रुकान्तरे कलाग्रन्तस्याः सकलापपातिता लक्षणेनत
स्याग्निरभिलक्षण स्फुटमति प्रतीकं प्रतिकर्म च क्रिये २५ विनापि भूषणमवि
ग्रिश्रियामस्य विभूषविज्ञाभिरदर्शि चाविको नभूषये वाति च का स्तु किं
त्वसाननेति कस्याभूद्विचारचातुरी २६ विधायवैभूकपयोज भूजनेन कानावि
योगेय फलीबलिश्रियम् निनिर्दल चाय रलोचनाचलेस्वनःशिलाविन्दुक
मेनत्सलवे २७ महीमृगोनाम दनाधनातनमौलमः पटारस्मणानलसनतिः अ
वयितसत्पञ्जपाशमञ्जरीकयाधिभूषणग्रहसमकामला २८
कोनलैस्वद सहृजाहकनाचाप्कामृत्स्नेमेशिरमिन्यसितिनदानाचेइलदमीनुकारो नीलभूतोपमा।
२७ राज्ञाकामान्यतेवनीमीतास्पनियपामीइयाणानिनम नासमी रात्रिलक्षणानमोस्वपटालेशा।
मावृम्भवतिनिर्माणानत्तमेन निस्तन्नसननिश्चायूपग्रहेभूषवासायाधृमसेन रमाननहक्कामलाचंभो
मीकेशपाशपवमञ्जरीकयापिसम्यावन्धि २८ भैमीकेशपाशप्रमधूपजधूमवन्धनेपुनःपुनःकृ

२७२

वीणा कापि तस्य खी सखीनां तासे स्त्वं किं तः तस्मिन्भूमि निज्ञो श्रमो यया सेदृशी मती विवेणातस्याभेम्पाः के
शपापाचामरेवर्वथ २॥ यादूलिनो फलेनाकृष्णानि विडंतस्तु वेगावलिनायमुनवेसा निभानतस्याभेम्पाः कु
टिलाकेशाक्कटानटा शिखिमिनयले: करणस्य कैमले लोयमुना जहासेवमूर्वतयमुनासदृशीजाता: इदा
नीं तनतो णतिशयतयानां दृग्नीन्यथि: अथवाया कालिन्दी वलस्यदलेनाकृष्टेवत्तनभंगभंगुराभाति।
नांजहासे वेत्यन्वय: यमुनाह्रिपरक पैगकृतेनमदनाभंगेनभन्सनेनभुग्नास्वयंचस्वभावकुटिला।
पुनः पुनः कोचनकुर्वती कचकुटाधियायाभूपजयमसेयमम सखीस्मिनेत्ल कि
ततनिजश्रमावबन्धतनकधिजचामराविरात २॥ बलस्याकृष्टेवदलेनभातिया
कालिंदी कन्याचनभंगभंगुरा तदाचित्तो कारणस्यकैमले जहासेतस्याः कु
लाकचकुटा ३॥ भूतेन यादृशा टिकया हि कालिन्दी व भूव केशास्तु द विद्यदेव
स्याः सुखेडुसम्बन्धवशात्तथा स्वभावः स्थितनमस्तेनियतं तदा सुखः ३॥
सावभुनः कृतमैरं चिनेनिद्रासे भुक्तमिति निभावः कुतस्य स्तवसेसदेहं कृपयाकारणामनो ३॥ एतयाभेम्पा
ललाटेयास्त्ववधिपष्ठिकभूता साकेशरूपमेयाना विद्युदेवव भूव यदिमा विद्युत् कथंतद्दिविरस्या।
यिनीनितवंदूत्वमादृ सुखेडुसंगमवशादतनमेविनातदासुधाविद्युदासुखः स्थेयेजातमिनितकी।
यामि ३॥ भेम्पाहूतिकृतलाललाटस्यालेकारयतिकिंनतस्यामरोमणिप्रानेव्यक्ताशिशुभिदकीदृ
शा:मनः शिलातिलकमेवदीपलज्जातः श्रमीभूत्तोवहमानाः कज्जलसाक्षमवलयाभूमवलीरुपार

नै·च·
प्र·टी·
२७३
273

त्यर्थः ३२ अंजनेन जनितामांवेरवाक्षे मीमक्षत्यित मपांगमाणनत्यर्थं श्र श्रमे द्वितीययावय: श्रियायोवनमा
मदाविलावनेअंजनेन नु वर्धयिमिनेनदेरवानुपेमत्र मपातीवयाया चित्रकवः चित्रेलिखितेनर्पवेमत्रपान
यति एवंतारुण्यलक्ष्मीनयनविलासयितश्वर्तमेजननेरवामेवमत्रमपानयुद्दिशत्यर्थः ३३ कामविश्वा
मेवपांगयाविनः कनीनिकानीलमणिः पुनः श्वनः मनोनानिमिरवेशजातेनमालपद्धतिरपांगश्रा

ललाटिकासीमनिमहणिजेनलाःव [illegible] भुस्फुटंभीमनेरेइजन्मनुः मनः।
शिलाचित्रकदीपमम्भवाश्रमीभूमिः [illegible] कज्जलधूमवलयः ३४ अपांगमाल
यनदीयमुश्यकैरदीपिरेरवांजनितोमितेनया अपानिमहत्वेतद्विवद्दितीयुयावयः
श्रियावर्धयितेविलोचने ३३ अनंगलीलाभिरपांगयाविनः कनीनिकानीलमणी
ताः पुनः श्वनः तमिस्त्रवेशमसवेणारश्मिनापपद्दनिम्राकिमरेजतांजनैः अमे
विधातोमधुमाविदर्भजाटशावबाष्यांजनरेखयान्वये भुजहयश्याकिणपद्द
तिस्पृशोमरणावाणाः कृतयोः पयोःजयोः ३५
तमाःगः किमरेजेकसतानीनोजनैः नायमयाग: कनीनिका: प्रथया: क्रमोननेजनेनत्यर्थः ३४ मे
मीनेत्रे अंजनरेरवयासम्यंयमाणभुजहयाज्याद्यातमेयेकिणपद्धतीनेस्पृशनश्रुनिनयोः लाटशयो:
कामेनवाणाकृतयोः नीलोत्पलयोः सरवमापुवनः नीलोत्पलयोः मलिनकिरणरेरवासमुकं
याशोभनाम्रापुमनित्यर्थः ३५ तस्याभेम्यामनेणालकालेजनावसरेयान्तलासास्पभाजनसेनो

नेत्रोत्पाटनकर्मिनयोः स्वगनेत्रयोरहववर्णितलतैवशंमतिस्मरमलोचनयोरयः खलनखोक
सदृशेतनमालिनदेवकयुग्मीस्थः ३६ भैमीनेत्रोत्पलमत्यन्तपीडिते आक्रमणादितिशेषः भीमसु
ताश्रुणीभैमीकर्णोत्पलयोर्नेत्रयोः प्रतिद्वंद्विधियाखलशत्रुबुद्ध्यावनतस्तेनलाम्बुरुहद्वयीमवनंस
नीलोत्पलद्वयं धारयतः स्मलोकोपि शत्रुणा पीडितः प्रतिद्वंद्विनमात्मायनेकरोतिद्धि ३७ पनया
तदहिनकालनलागमानवेनिधायकस्मस्मरागस्यवक्त्रधी विधियेंदुह
तेमियेघतनयोरहश्वलितनतास्मशेसति ३६ विलोचनाभ्यामतिमात्रपीडि
तेवनेसनीलाम्बुरुहद्वयीखलु तयोः प्रतिद्वंद्विधियाविरोधयोव भूवतभी
मस्तनाक्रमतीततः ३७ धृतेवतेसोत्पलयुगमेतयाख्याबराजदस्यापतिते
दृष्टाविव मनोभवान्धेगमितस्यपश्यतः स्थितेलग्नावासिकस्यकस्यवि
तु ३८ विदर्भसुभ्रूश्रवणावतंसिकामणमहः किंशुककार्मुकोदरे तदी
नेत्रोत्पलवाणा सस्तनीमलपरेलद्रूपसैवेतनस्मरः ३९
भैम्याश्रुतेकर्णोत्पलयुगमेवराजत् कश्चकामेनोत्थं प्राप्य तस्य भैमीपश्यतः कस्यचिद्विलासि
नोसस्य भैम्यापतितेनत्वलग्नास्थितेदृशाविव कश्चिद्विलासी भैम्याकर्णोत्पलप्रत्यक्षं दृष्टवान् ततो
स्तस्य नेत्रकर्णयोरेवलग्नेनस्थितेन नीलोत्पलद्वयमित्यर्थः नेत्रगमनादेवासौ ध्यंचटते ३८ भैम्याः
कर्णयोर्यथावतंसिके कर्णस्थानयोर्मिन्यस्तासां मरूपवपलाशान्तस्य मकार्मुकेन सोदरे मध्ये

नै॰ प्र॰
प्र॰ टी॰
२७४
274

उदीतानातानिवेत्रानलयोर्वववाणमस्मरतिर्यस्येदृशःस्मरः नलमेववकेवलंवत्संइदृशोवक्षावाक्ति
स्तुकस्मकाश्रकर्वंअनुवादुत्पलमप्यशस्वता तुध सत्पासत्यविचारणामकुर्वाणामेमीप्रवृविकात्रेक
णीववलतेनयोग्रेगेनमणिकृष्णलेपवड्ञोचदो जिनाववंयकिम् कीदृशौविशुद्धिंचेदृत्रुद्या
कथितोनाषिनोनयाल्पयकोस्पर्शिनोहोवशाविनिवृद्धिः सतीअसतीनितनविचारयति वदृश्य
हश्रवणमात्रेणीवकर्णपाशेनेववंवंधेनपथ्यैः ४९ कृष्णलेपरित्याज्य सत्यामेमी अवादितन्त

अनाचरन्नलाभस्यविचारणेनदातनेकणिलनाशुभेनकिम् ववंयजिनाम
णीकृष्णलेविशुद्धिंचेदृत्रुद्याकथितावल्पयकौ ५० मवादिभेमीपरित्याज्य
यनायैयोवधुवीयुवेमवम् ५० निवेशितेयावकराग्नदीमयेगलेवरीया
धर्मीमिनिमिथ्यकम् ५१ व्याजनतैवनिवलसुत्तकेमध्येनितिर्धूयस्थाम

धर्मिणि ५१ स्वंसोः आभ्यां कृष्णलाभ्यामभिननमयतः सम्वन्धिप्रियस्यामभिध्येनत्वेनो
नलस्वंयिनोयोवधुवीलामीयोमयतः सीद्यसाकल्याभिन्नेविभिनश्यमवः ४९ अलकका
रागमकाशनायमेमयुवस्यानेम्यापितेनलगमेधूकिंदृमदनेमधुनिदृष्ट्वास्वयामयभिणिस
ययासमानोयभीयस्यनास्मिन्नतत्रेवयारेस्यानमुत्तकमिवराज ५२

नदीयाभेमीसत्वेयिनीकंठकदलीग्रीवानलः अविशेषणं विपंचीपरिवादिनेत्यादिविशेषरहितेय
याभवतितथामूलाधिविशेषदीनेयथाभवतितथावास्वरेणवेणानिसामान्याकरेणप्रकारस्फुरन
अथसमगुक्तिकादवायहीरेवसमंतगोग्राणस्कंदेपरिवादिनीशानीपुष्पभेविपंचीसानंतेनोभिः सम
भिः परिवादिनीत्सम्बरः परिवादिनीतिपरिवादिन्यपि ॥३॥ मंगलप्रयोजनमस्यमांगलिकत्वेनकास्वस
कंकणेनसंकर्तोभेम्याकरोराजतः कीदृशाविवनताभुजनतामृदुत्वेशिथिलत्वकोमलम्णालना
लेनवीणानिविशेषवेणुप्रवः स्फुरन्नदीपावलकणकंकदली अवाणतेनीरयुक्ताः
मगुक्तिकासदानराजमन्विवादिनेस्फुटम् ॥३॥ उपास्यमानाविवशिथिलितैतैता।
स्तुत्यमाभोकस्मणालनालया राजतमांगलिकेनसंगतोभुजोस्यदलावल
येवकमस्तुनः ॥४॥ पदस्थ्येयस्मानवयावरेजनाजनेस्तदानीमुदतीयतापिता विव
यपयोपविरमत्ताग्नौनिषीवविलसितप्रदवारविपुतिः ॥५॥
लेनसेव्यमानाविवकमलुकंकरणासम्णालनालेनसेव्यमानाविवकमलुकंकरणासम्णालेनाप
मा ॥५॥ अस्याभैम्याः पदद्वयेनयस्मात्तेननालक्तकेजनानिशिवियोगभयाविरायप्रयोरपविरभम
काप्यमाना रविप्रभेवजनेनतदानीमुदिता ॥५॥ स्ततनोः भैम्याः सर्वसुताप्रसादोविवदसेना
पकाविनाश ईदृशः कंदर्पाभिः पयाननस्याः श्रियेणसहभाविनंसंयोगविचार्यसरागविह्नः
अनेनकरणेनयानेनैवाकरणानविह्नेनशुक्तः सन् शहस्कलेनलक्षणरागविह्नसहितमासाश्च

नै॰च॰
पं॰टी॰
२७५
275

रणौ निश्चितं सिंधुवेन लक्ष्यकोयम् ५६ भैम्याश्चवयवेषु स्तनएव रम्यतो गतेषु सन्त्वपस्मश्रोणौ वा लेक्ष
तेषु सत्स्वचतेषां मलेकरणानामर्पणायतत्राहुः स्थैव वभूवनतस्मानि कटकाद्यलंकरणानि किमन्य दिवी।
किमर्थं धृतानीति ज्ञानंरतिशेषः यत्रा अलपर्याभकरणायेषामानि भूसलंकरणानीति सूक्ष्मालो।
करणशब्दज्ञातानीनस्त्वेवला ५७ इयंभैमी भूषणानुहन्तिनैः कटकादिसंवाधैकृतनरशुनरमुपययविक्ष
कृतापयायः स्वतनोरवनेतरे विविन्यकोनेन समासमागमम् स्फुटे सिंधुवेकस्व
मेघुमावकः सवागविक्ष्ववर्णोनयावकः ५९ स्वयेन इदोषु गतेषु चाकृतापरम
श्रोणिवविभूषितेषु च किमर्य दिवलेकरणाविनानितरूस्थैव तेषांकरणेव भूवयत
५७ क्रमाधिकामुम्मस्तनरश्रियं प्रपोलवया भूषणानुहन्वनोवियम् प्रशणुवस्या।
स्तुविरामणीयके वयावबाध वयित्रुहिधोवणा ५८ मणीसनाभै मकरस्मणए
लीवभौ निजास्यशतिविम्बदर्शिनी विचारहवेस्तसुवेविधाय सानिह्नुपयंतीव
माधिकां क्रमेणावर्धमविशेषमेतयोः ५९ नायाश्रियं प्रपोश्वतया श्रियायुरःपुरः पूर्वेपूर्वेजानी
रामणीयके अवधि प्रहिमार्गीवाधितः अयमर्थः स्तनमेकस्मिन् रहस्रणएवियापितेयाशोभाज्ञाय
तेन सापश्चिमलोकोनतमाशोभा इत्याधिकानाल्लीस्यवयित्रुहिः ज्ञायतेप्रनरस्मिन्हस्तणावा
वियापितेन ततो प्यधिकशोभाज्ञायते साच पूर्वामवयित्रुहिंनिरस्यतैवस्ववेशोभास्त वयिवुद्धिप
सरस्सरामुतरोत्तरशोभावाधियस्थितिः ५८ मा गाकुलस्स आदर्शमयद्वलीविजस्वखमनि विम्बा

वलोकिनी साभेमीचेद्रस्य निकटस्तमुखं सेस्याप्यनयोर्मुखचंद्रयोर्विशेषमुभयोर्केशोरस्य इति विशेषं
निरूपयेतीवबभौ ४९ तस्मान्मुखेन जितश्चंद्रः कलानिधिर्विनादेवेद्दौ चं श्रावितितौ हिचंद्रयोः सैवमात्विणाद
स्याः स्मात्ना दृश्यीकायमायाश्चेद्रूपस्य स्ववाधितत्वान्मायानेन साभावस्तत्रानाय भेनद्यापिमाययाद्रूपायिकं
पिसचेद्र एकैदेवसख्योः मदर्शितयावादर्शीयो : यवस्य सप्रतिबिम्बानर्षियोगेन मस्यन दासवहू भविस्तना
अवकूवकूभवित्तवहूभविस्यतेन दृशानभेमीमुखेन विजितेऽपेचंद्रस्तत्रलोकमसिद्धया द्विचंद्रस्यतोस्या
द्वैरूप्यमेवमासः भेमीमुखेन सम्यक्ततत पववकूरूपतामासमिति जितइतिभावः ५० सखीद्वयदर्शितदर्पणद्
जितस्तदास्येन कलानिधिर्द्वये हिचंद्रयोः सात्विककायमायतो तथापि जिगेपुरुगए
स्तत्वीपुगमदर्शितादर्शवहूभविस्तना ५१ किमालिपुगमार्पितदर्पणद्वयेन तदाग्य
मेकंवकूचान्यदवुजमस्त्विमपुनिवोपनिशासमापिभित्तदीयमालोकयमितां
यलोकिन ५१ पलाशदामेतिमिलत्किलीमुखेहेतांविभूषामणिरश्मिकापुँके
मलद्विलद्दीर्धनुषामसौनताङ्गीशासवनतयाभिरव्विता ५२
येयानि प्रतिविम्बानि तिन मुनस्मामुखमेक अन्यत्सर्वमपिकमलं किंलोकेयानिकमलानितानिस
वाण्यपि किंदृश्यंपतेइत्यर्थः अयादर्शकमलानां कासम्भावनेत्यत आह रावित्समाधिना मुकिंयाण
वलसालोकं इदमपिकमलं ज्ञातं रात्रिनिमीलनेन द्विमत्तो विनाशेन भेमीमुखमालोकं सामस दृश्यपते
यथासालोकं मुक्तियामाप्तलं लोकेव्रलस दृष्याः प्रतीयतेनतथेदमपि वकूमुक्तक सम्यकोद्विनताद
शं सदभासनइतिभावः ५३ वतन्मनाह किंशुककुसुममालेतिश्चांत्या मिलद्भ्रमं वैमिलद्वाणां स्वभूष

नै॰ष॰
प॰रं॰टी॰
२७६

276

ण्यरत्नमभापवधनेषितैरावहन्ता सोमभीतसामसाधनसमयेकं दर्पसर्वस्वनयाथनुमांलदेरभिलदत्नेवा
लतिर्कैनाः प्रविशतीतिवृत् यन्त्रयामिनियन्त्रर्यवाणामित्यर्थः विविधरत्नमभासवलिताः शक्रधनु
रितिलोकविस्मितिर्हि: एवं भैमी भूषामणिकिरणकान्तिकैर्वाष्टितासती रत्नमाणेवभाति राजसर्वस्व
हिं यन्त्रर्थं देवावेष्टा वत्पतेनेत्यर्थः ५२ विशेषतीर्थैरेदेविहारमयागादिभिर्गङ्गायथामहा येनामिति
जनैर्जनमनमाशुजनितमाजनेभावः मातानिकः अनुमानिकादेराकृतिगणत्वाट्ठञ्प्रत्ययः मागा
मिकादिवत् सवासोरागश्च सदजनैरदसन्यर्थः नमस्भूमिः स्थानपत्रमित्यादितस्यभावस्तत्ता गुणै

विशेषतीर्थैरिव जह्नुनन्दनी गुणैर्विवाजानिकरागभूमिता जगाम भैमी परवा
नीतिरुज्ज्वलैर्विभूषणैस्तत्त्वपमासदृशैनाम ५३ नलात्त्वदेवस्य समनान्तमा
ननान्दपश्रियाभीमभद्दान्सवागताः नदेच्छिलालामदयन्मंगलं शिरः स्रवि
सूर्यमिव प्रियागुहं ५४

विनयादिभिर्महान्त्रतांयथाप्राप्नोति तज्ज्वलैर्भीगेषत्नीतिर्यथाप
वेनस्यासेभ्याः स्वाभाविकीप्रशस्तशोभा तज्ज्वलैर्विशेभूषणैर्महान्वतां जगाम ५३ नलात्सका
शान्निजैवेषस्त्यमभ्यामेनमन्त्रीभूतनृपभूतमहोत्सवेप्रागतताराजपत्न्यः प्रियाणांभर्तॄणांमाङ्गुहेषु
मंगलंसिंहूरमिव शिरः स्रभैमी चरणालक्तकमदयन्न दथयारणेभूवादिः नलदिश्रुत्तियस्त्वदावे
रनिर्वापणायनिजभर्तॄरत्नाणायुनिजवेषव्यपदिष्टाताय वनलमीत्यर्थः भैमी चरणयोर्वदनमकाषु
स्तत्रलालालक्तासिन्दूरमिवशोभन इत्यर्थः विस्मलोविपवास्तनानस्यामाबावेषस्त्यम ५४

ततः प्रयत्नात्तया प्रसन्नदिग्गीर्वाणवरप्रदानात्स्वमालानैवचस्वामिन्यर्थैः नास्मोवन्त्युत्तंगनादेववा
चः स्वसृस्तास्वैन्यर्थैः इति श्रीगुणवल्लाविशाणायनिश्चनानोचाभिषः लज्जयाग्रतः साभैमी प्रणा
न्मासनोस्त्रीचकार वेदस्तैनतपोवशूविभः प्रजापतिः ५५ अथ तत्काले भैमीप्रसाधनसमयेऽपर्व
तष्वैव भैमीदेवप्रसाधनायाञ्जलकृतैरामैकृत्तैर्निर्माणमेवशिल्पं तत्रयावगैरपि निपुणैः परिवा
रके त्रिजगद्विभोः स्वस्वामिनोनलस्यापि विवादोऽस्य यथावथा विभूषणप्रसादनाकृताविभूषिथा
प्रमोद्यभावेनसनाभिनोगताः प्रसन्नगीर्वाणवरात्नरस्रजाम् ततः प्रणम्याथिज
गामसाद्भिर्यागृहस्थकृतबलपतिः प्रनाशिषः ५५ तथैवतत्कालमथावजीवि
भिः प्रसाधनासेजनशिल्पपारगैः निजस्यपाणिग्रहणोत्सवोचिताकृतानल
स्यापिविनोविभूषणा ५६ नयसतन्नायिकृतः पुनः पुनः विचार्यतानन्त्वन
मापिपर्केचान कलापलीलोपनिर्थिगकयज्ञस्मैयत्पालापिकलापिसस्वदः
तच्चनादिः ५८ तत्र श्रृंगारकर्मण्यपि कृतानिपुणाजनानलस्यतार्कैशास्त्रतः श्रुनविचार्य
कानिष्ठ्याणिजत्रस्थाप्यानिकथं स्थाप्यानीतिर्योगपायोगप्रभावैर्विचार्यवन्न्यास्तापिसन् पश्चा
द्यवभ्रत पैःकेशैः पल्लवाग्रिणापसूरसं दृढनेकानायशोभानिद्रैपः प्रलापापिरदोनाना
नीतिपलपिनोयः परस्यनिर्लेपनटदोनानरमपयंगनारयति स्वराज्ञोयिकृतैः प्रकृतैः पश्चाद
द्राशितणायः भवतिरिमसूत्रस्वलशावदिपलाकुंचति अतएवयदामोदस्समयेनलीलेश्वक

नैष॰
पद॰टी॰
१३७
277

वेशूपचिपीक्षतना सा बकेशैव वगृहीना प्रवनवदनेनपयः । केशप्रोगाभाकलापस्यनास्तीति भावः । प्रमातु
यत्नेथित्यामः प्रसिद्धानेतदपीणाम ५७ अजिनामार्जनश्रीः कंकतिकादिना अस्त्रेतुकरणप्रोक्षायो
नेतेन नलस्य कचेन समं नैक्र्यलेः विकासावस्था प्राप्तैः कृतसेवा निदवधनस्य सम्बन्धेन संदृतेन विका
सितानि तु स्पृशे नैव म्लायंतीति कुद्मलानिः दीर्घवरसमयं गणायनुगुणेन संयोगस्तु धाकामस्य वाणा
नां प्राभाराणप्राम कामस्य यत्र ज्याद्विश्रमः मालानां पासाच अस्त्र दीर्घा च वृत्ति वाणाग्र क्षमाच एवं नलक

पत्रिणां शातिमशालिनाथनुर्गुणेन संयोगसुधामनोभुवः कचेन तस्याजिता ।
मार्जनश्रियासमेत्य सौभाग्यमलम्भि कुट्मलैः ५८ अनर्घ्यरत्नौघमयेन मण्डितो ।
राजराजा मुकुटेन मूर्धनि वनीपकानां सविकल्पकल्पकद्रुमाविभ्रमे चनिवमेज
मंजरीम् ५९ नलस्य वालेमणिवीरपट्टिका निभेन ललाटः परिवेषविभ्रमौ न
हाप्पशाकोपिकदूपतां गतेन तदामनेमातमस शक्तिमुद्वहन् ६०

शाग्रपि ५८ अमूल्यमणिगणनिर्मितेन मुकुटेन मूर्धनि भूषितेन राजा नलो राजवदिव्यस्माल
नलोयाचकानां कल्पवृक्षस्तेतोदेनो रोण्म मंजरी अग्रस्तवकमुक्तिरविव राजमहस्तमु मंजरी
मुक्ताश्चयमपि मुकुटो मंजरी सदृशीति ५९ नलस्य ललाटे मणिमयी या पट्टिका सा वीरपट्टि
केत्युच्यते तन्निभेन तया जनेन लग्नः सम्यक्परिवेशाश्च वभोग्रुख चंद्रापि परिवेदामुक्तइतिचतूप
विवशः चेत्स मूर्णामाएलः किमितिनि दृश्यते इत्यतआह नदा हेमासमये पाशाका यिरूपता

गतेवेश्माधिकसौंदर्यंतं भामेश हक्कुलाःवेश्माधिपमागतं तां भामैनस्य नलसमुत्ते मानमावेश स्यात
मशक्तिस्तु हह भिवनद्विवालिकांककणतां कणांन्मनायाः करेमातितत्पायां यथरिवेशः सर्वतस्था वेश्म
स्यात्तमसस्कः सन् उदिताकवृद्धिवस्थितःतत्पृः ९० गुलिकेवयन्त्रः समीपस्थापितावभूव अन्योपि
धनुर्धरो मानसमरो वासिद्धादिकजिघांसर्यन्नुधिगुलिकायांयामुयतिकामानलभूयन्त्रमध्येतिलक
मेवगुलिकायोजितवानित्यर्थः ९१ यद्यजयिनातनलमुखेनयावेदनविद्धनाहनामाद्भेलीवत्तेल
वभूवभेम्याः खलमानसो कसे जिघांसतो धैर्यभरेमनोभवः उपहतदहेलविद्ध
पिणायन्त्रः समीपेगुलिकेवयोजिता ९१ अन्नुभ्नियावदनविद्धमएडलीनलीयव
कोणसवेजनजिन श्रियं श्रितांकाचननारकासखीकृतांशशांकसुतयांकवति
नी ९२ नयावदातिभ्रममेस्तृदद्धतां नलसभैमीनिद्रवेडुराक्षसा सविदविन्दुः श्या
हितांकिमस्यमानेवलिवालेपविहितेलिपीमिव ९३ तिलकाअन्नुमिसंगतातयावेदन
विडुमएडलायस्सजैयसेदोकसंगवतिनीश्रियंश्रितांकोतिमुनीकाविशेद्धिणद्विनाककां
मवीक्रतायथेंडसेगतानाताशोभनेनुद्येयमपिनलमुखस्यावेदनविडुमएडलीशोभनडत्प
श्चिः ९२ भैमीयावदनि श्रममगिनमदहिणायर्थेनेनलसोहद्धतायतिगणनतानमासोनीतिहृदः
शाकमडुशयायाडुद्याभिलाक्षेणाभेतितश्चद्रः सपवविडुः किंकर्तुमेषितः अयनलस्यसा
भैमीपत्नीभवनवेतिवालेस्थितालिपोपदितेमिववायदनापिकन्यानलमदहिणायर्थेनेश्र

नै.च.
प्र.टी.
२७८
278

यस्मात्तेन वेत्रपाणिना यन्नौ डोङ्करसोत्कृता वंदेशे रितवान् यदि नलस्य यमिति वालीवर्णोवलीनम
वेत् तदानलात्युनासमयोग्यासादिति भावः ९३ नलस्य कुण्डलपवमण्डलेनयोर्द्वयीकपाल
मोलयोः गण्डफलकयोर्जातयोर्यानि प्रतिबिम्बितयोः समस्यकौन् तौ भ्रामदृमिलितानदाका
मरथस्थकुसुंभकतद्धयशोभावनार ९४ असकरावश्रिता मुक्तावलिर्गवेत्रपालनमस्का याहि
नत्त्रांशिरसा स्यनलस्य चिबुकाग्रस्पर्शिने समी मुखमेव वन्दलस्यान्तवक्षुथायाः तन्दिलस्यले

कपोलपालीजनिजानुबिम्बयोः समागमात्कुण्डलमण्डलद्युती नलस्य तत्काल।
मिवापतां न भूरथस्थकुरंगकचक्रताम् ९४ श्रितास्यकण्ठगुरविभ्रमेदना।
हितप्रमोलेश्चिबुकाग्रचुम्बिनी अवाप मुक्तावलिरस्य चेदमः स्तवकस्तुथान्तदिल
विन्दुत्वतां ९५ यदङ्कतादौ बलवान्बले हि मवे भुवयस्य जिष्णुवारणेन मः यपा।
रयत्स्वान्कमलार्थिनोयनान्तसमुद्रभावं समवभारतत्तुजः ९६ विन्दुत्वेदतस्य भाववत्तो प्राप

यथा स्तवदन्तविन्दुमाला शोभते एवमपशोभतेत्यर्थः ९५ स नलकर्तृः समुद्रभावं वभार समुद्र
याङ्गुलीयकेन संभूवनितरं तिसमुद्रः तत्सभावं सागरं तेवदुद्रीलक्ष्मीः यदङ्कतायस्मात्कावाद्व
श्रजातायस्यक्वेयनानिविन रतीतिलक्ष्मीः जायते तविबलशत्रुसेनादिष नस्सदृनः स नलः श्रो
जिष्णुर्दुहेषुयुस्यवाहोरणेन भुजकांटकेणान्निवारणे नयस्यवारणेन यत्कृतेन शुद्धेनवाणाशाहा
श्रार्थे नवलवापाकिमान्तभूव अविषिपेत्त नवलेदेसेहि धनुर्इरोयुद्धेषुयस्याजेः वारणेन रावना।

ण्याह स्थितिनाबलवानभूत् समर्थो वा जातः स्थो ल सामर्थ्यमेनेषु बलेदं नाव सीदितोयः कर ल्पान्ध
मिहान्व नान्व हल्क मलार्थिनो लक्ष्मीयाचका र्थेपाद पालयति स्म भूपालनप्रवणयोः कृतार्थयन
र्थिजनाननना तेव भूवत् सामर्थ्य स्म हतदीयम्स्ले निदिन्नेनदीयदथोक कर्णमालवालानाम् नप्तनु
लसामसलतनाकसीर्थिजनानसरा कृतार्थय न कल्पहलापवव भूवनदीयमूले कानकलाह दलसव
यि नेमूलपकोक्षभागेस्यापि नेद्वितीयवत् द्वितीयकर्णोपेत्तुगलक मितस्थः ईदृशो कक
र्णानिश्चित मालवालतामाप ९९ लोमाः मणनानि कटकादीनि तेषां मणलज्जुषेतेश्नितयाः

रराज लोमे उनुमणलीज्जुषोः सवज्रमाणिक्य मिता करणानिषेधाः मिथिला वर्षदेश
दिग्मुखो न्मुखोयशः प्रतापानवनाजयार्जितो ९० चनेसमलतापवनावलम्बितो
विभूषणानलो मणिमणलीनलः स्वरूपलेखा मवलोकानिष्फली चकार मेवाच ।
णाद रणाद्यणाम ९८ वज्राणि माणिक्यानि च तेषां स्यता हृदाम भयोर्जितेन भूजयार्जितो
यशः प्रतापोदयादिग्मुखोन्मुखैर्विवराजेन्याधाहृताः रवाशो मिथशहृपवानुवनेनश्नितवाज्रपङ्क
तिवी ९७ नलः समस्तोगसंगिनो भूषणानो निविडमणिमंडलीनिजरूपेवो द्रष्टुमेवावणाः
सेवकैः कृतादर्पणा पणानि निष्फली चकार दर्पणे कृतो भूषणेषु वजानामिति सेवकाविनरः स
वाच रणानेन विनेत्तुत्रु मणायो ९८ च रेनीम सेरेतीष्विम्सेनो सोयसा तेन लोके नके वलेनदीयान
लसम्बन्धिनी भूषणमासजनितापो मानयव लोकि किन्तुमसाविनानिरत्नान्येव करीरनीलादी

निलोचनानि येषां तैर्भूषणैरोरपि परस्परेणावलोकि व ६९ ततः संगरकरणादनुप्रमत्तां समरेण
नलः वार्भीयःस्ततः कस्मस्य नियेनाय स्पर्धेहशोर्घ्यमर्जुन इवा कृतोदस्युर्थिदिताः अतिदितिभूता
येन तस्याजयत्र्थ्यस्य येन कृतः अदितिदितिभूज यदस्या येन निवाजन्याः स्त्रियावरणाय जन्यानां
स्त्रियानायायातु ममनेन मुदितः जनेषु इन्दुरहिशण मनेन मनेन हृष्टो जनः किरीटवान् मुकुट
धारीन लोकेनस्य ७०: विदर्भेकान्तादेशः कृतिहन पर्वतानदेवति दिव सुगोत्सतस्य परमेव संगता

वालोकि लोके न नके वलेचरे इहात नदी यामरणापिनयुतिः अहशिवि मन्वाचितन
न्नलोचनैः परस्परेणैव विभूषणैरोरपि ६९ ततोनुवार्भीयनियेन्नकं वर्णपुथादि
तादितिभूजयस्य थ्यः न्पाःपृथ्वालतविवायिपूर्ववान्मजन्ययात्रा मुदितः
किरीटवान् ७० विदर्भेनाम्निदिव स्वीलिन्नेरमोदयादमवसत्तमुञ्चलन
पटकाङ्कदादेन्त्र भूतमुसायनासाजयत्राज पद्यानत्थायिकम् ७१
वेदयोवात ज्वल मलेहात नलेश्रीतातिशाया दृष्टहानालेकृतयोगदाङ्कदा दागमानेनतंदेवा
जवीवीर्यिकन्यराजयन् मलेवकः ७१ नलस्य विलोकनोन्मुका कापि वराङ्गना पवने
नहरीकृतार्थमपिस्तनांशुकमजानानासती अथ नः स्थिता मचलतेन लायमंगलकलश
सम्भावेकच नेवकेवासमार्थवेष्टितं कच मिव मंगलसमुन्याआदर्शायदितार्थः ७२ निजः स
खीनलदर्शायमानया हिकमेकः कयाचित्कान्तयाङ्कनः क्रोयाहूतामध्यादेगेनेष्यापिनस्य

करस्यकंकणोकविलोलितानांत्रुटितैरजस्रानेदं वैहन्यलाजमोदनाणांकृतंविकीर्णांनिर्मोकिका।
न्येवलाजा ७३ लसत्ताननखपवृदशः सुखान्येवास्यजानिस्मितान्यवपुष्पाणिवाण्यवमध्वनिपा
णियप्रवप्रल्लवायस्मनाहृशेयावतप्रवर्तितानासमस्तदस्तदेवयाववतेयिथासनस्त्रसनलस्यप्रशस्तव।
स्तविजानाति ७४ नलस्यविलोकनेपकाग्रयकाचिन्नेविलोचनेप्रवामलेयस्याइहशेणकां।
म्ञानन्तीकापिविलोकुनोत्सकासमीरधूतार्थमपिस्तनांशुकम् जवेनतस्येव
लतेकरोत्परः पुरांगनानामगलक्रमस्मस्तति ७२ सखीमलदर्शयमानयाकिता
जवाङ्कदस्तस्यकरस्यकंकणे विषण्णपत्रानैरुत्रुटितैरवीकितैः कानकयापिलाण
लाजमोचनाम् ७२ लसत्प्रवादशीमुखाम्बुजर्मितप्रसूनवाणामधुपाणिपा
लवम् थियासतस्तस्यतन्द्रयस्यजज्ञिरे प्रशस्तवस्तलितिदेवयौवतम् ७४ करस्था
ताम्बूलजिघत्सयैकिकाविलोकनेकाग्रविलोचनानला मुखेनिचन्नेपमुख
हितावानुरूपीवलीलाकमलेविलासिनी ७५ कयापिवीक्ष्याविमनस्कलोच
नेसमाजपर्वोपपतेःसमीपुष्पः चनेसविकीर्यपत्रिभ्रमसादसत्तद्दातदालोकनमन्व
कामिनीकरस्थेनाम्बूलेजिघत्सता ७६ वृत्तः सनीलीलाकमलेनिविहेपकपवमुखेहि
राजः नस्यभावस्तमानयाकुमामुखस्याग्र अयपद्माहितीयाराजेतिकोपाविवेनयोः ७७ वीत
यानलदर्शनेनविमनस्कानिलोचनानियस्यनाहशासमाजेजनिसमस्तरूपवमामस्यापपतेजातः।

नै॰ध॰
पं॰स॰टी॰
२८।
280

स्फालिंगनस्मादस्मैसंयतेसविघ्नेन नालोलोकनेकयापिग्रन्वभूयत न पुनः पुनरालिंगनेऽपुनःपुनरा
लालोकनं चान्वभूयतेत्यर्थः ७६ न तेदित्नदर्शनेनरमेन च निमेषदीनालोकमानुषाणा
मनुचिता देवी योगाणमंगकांतिविभ्रतीकापि दृष्ट्वा नायिकाकरचरणाग्रेणमहीमस्पृशात
तियत्नात्तावता केवलं महीस्पर्शेन नु मात्रेणानुगा मानुषोऽभवत् अन्तु मानुषः अमानुषोऽभवत् अनिमि
षत्तादिचिह्नैर्दिव्यमप्यरसपवभूस्पर्शेन केवलं नाभूदित्यर्थः वह्जनच्छद्दिनो भिन्नादिव्यवा

दिदृक्षुना विनिमीषवीक्षणानन्दणामयोगोदपतीतर्जभिव्यम् पदाग्रमात्रेण
स्पर्शनस्पृश्य यदस्पर्शानमदीननावता केवलमपरोभवत् ७७ विभूषणास्त्रेसनता
रौसनापितैः करम्वदौर्बपिप्लुतनैरपि अमोतमेतः प्रसमेश्वरापरा दिवीघुसस्मा
पयती वसम्पदम् ७८ बतेममनोलाम्बुरुहेणकोरहणाविलोकमानो विमनी ७५
वभूवतः अपिप्रभृती दर्शनसम्भवेनसानने नेतेश्व प्रभवत्तम्गीरदशाम्

हिनावामपादाग्रहमात्रेणभुवंस्पृशन्तः सोनमितोगाः पश्यंतीति क्रियाया भावः ७७ विभूष
णास्त्रसनेपतनेनसूक्ष्मनेनदर्थमार्पितैः करनाडनैः करनैन्तद्धनाकाप्यपरासरवीमि
नहृदये अमोतसम्भदवलास्वरासमापयति समपयदिवकन्याश्चिदृयुगङ्केन्याः स्थिताया
वासरव्याः सम्भ्रमवशाद्भूषणादिपतितेदृष्टापहभागस्याकाप्यन्यापतितेनभूषणादिकथ
नार्थमथस्याकरणताड यतिकरेण क्षदीमलयथप्रनयतिवजनकालकलेवदेसा अवतात्मनो
हृदयेतमाप्यतिनेभूषणादिध्यनार्थमथस्याकरणताडयतिदृष्टयतिनत्रान्यनाऽस्य करमदाराम्।

नैनैः सर्वोत्तमोत्तमं दर्शयापयन्ती निग्रन्थापि कशलाय दाहावमोत्तेक छविकादिकं नाड नहननाभ्यो
साधयतीति इत्यर्थः ७८ कर्णावतंसनीलोत्पलेनैव नेत्रेण पश्यन्तो ऽक्षणी कर्णावधि विमनीवस्थ
वत्तः किं स्वकर्मणा मनोननिरुद्धतः किमित्यर्थः तेन व विमनेभवतेनदूतः नानलदर्शनलग्नः
वेत्तसो स्त्रीणां ते ऽक्षनेव शक्षवनः तस्तनोन्यासक्तविनानाशशहादिग्रहणं नास्ति नेत्रय शुन्यता म
विमनसो विमनसो व भूवतः अकम्मनम्न द स्वनार हार जसासलोपश्चेति मकारलोपः स्मि ७९
विमनसो विमनसो व भूवतः अकम्मनम्न द स्वनार हार जसासलोपश्चेति मकारलोपः स्मि ७९
नास्ति स्त्रीणमध्यकाश्चिक्कोनास्तनलेवत्तवेवमस्तीति स्तयाचुलकितमाचान्ते ऽक्षनासस्पगहृष्टुता

काचिन्निर्मीयवक्त्रः प्रहतिचुलकितेनाक्षशेकेनकोता मोघ्याशहडा
मोघ्यैनिचलिताभिवनेभूषणानामणीनाम् साहस्रीभिर्निमेषाकृतम
तिभिर्यदगिभतालिंगितः किम् ज्योतिष्टोमादियज्वाक्षतिफलजगती
सार्वभौमः श्रमेण ८०

थः मोघ्यादेवमशेकेनकोदृशेन भूषणानां येमणायस्तेषां मोघैः सा
स्रैद्रा शिवं निचुलितेमेवेदितमिवस्थितं ञयोहेदेस्मसार्वयेकिमशेकेननिमेषानिमीलनेप्र
लानामनियामिस्ताभिः सहस्रसंख्याकाभिर्देहिभिरयं नुलरंकुश्रमेणालिंगितः किमिनाशेकेन
ज्योतिष्टोममादिः येषां तेनवेनयज्ञायनेषा ऽक्षतेवेदपुद्दद्दफलेस्वर्गेः सएवजगतीनस्याः सार्वभो
मस्तद्भ्रमेण अनिमिषाः सहस्रसंख्याकादृद्वयः शक्रः अंतानलेकिमालिंगतश्चिकाश्चिदशो

नै॰च॰
प॰टी॰
२८१
281

कर्णेन्त्यर्थः। रवेर्दुष्टेनेनवमः ८० मधुरत्वनामाइलीवराजास्वयुमेवत्रीभवन्यमामानजातः उर्वशप्राः प्रा
णान्प्राणाभूतेनेप्रभृत्यवमममपिशाशीममयाविजयमानायनलः हृत्कृतकोपाग्रेविधुनभूतमका
ममासिंदासनमधुनाग्रलेकत्वंमलेकमीणाममथ्याश्रीयेसारेहशाः सम्पन्नइत्यालयविति अतिम
साकेनेकवाक्यताग्रलेकमेणाग्रलेकमेणः अथत्स्ताव्रमिहलेकमेत्यादिनात्वम्प्रत्ययः कमत्व
मालेकमेणाक्रियावत्मनमिस्त्वातः ८१ विशावत्तयाग्रहवभावतस्यन्तयाभेम्यापनस्यहनानलस

भवन्त्यमुष्मिन् स्त्रीनृपतिरभूय यस्य जनमीनमुर्वशप्राः प्राणानपि विजयमान
लनुकृत्वा हृतावत्रकोयेधुनमदनत्विदासनमप्रावलेकमीणाश्रीहृदम
वदलेकतमधुना ८१ अर्थीभवत्स्वपर्वतोपतिरमावेतमाहनः कृतेः पथि
त्यांजिविदर्भजातनस्तनयाश्चकेविशाभ्रजया अस्मिन्नामतयाहतेतमनसः
सैन्तोपियत्रिश्रुतानाताडत्मनसानसाकृत्भवितातेषां त्वसानौचितौ ८२

कृते अर्थीरेवेदेशापिपवित्यकश्तियत् तयुक्तेतयाभैम्या अस्मिन्नलेहतेसतिनिर्जराः देवाः।
त्वमनसोपिसंतोपितृमनसोङः खिनचेनसोडुष्टचेतसश्चजातश्तियत् तेषामानौचितौसाङ्क
युक्तेत्यर्थः वोध्व सितिवापाठः वस्तमामोयोर्थः ग्रहकृत्वदमावेरिव्यते अयोगपद्यत्वदत्नुप
विद्वासास्येदमवनीतिभावः ८२ अस्यनलस्यसाभिलाषगलविलम्बमानवरणमालावलोकि
भिदिशीशैः स्वयस्वनपवास्कृटत अभियमानस्तकोयमिदंवदः शास्त्रादपिकिंनविरारितेमात्

मोक्षार्थीवलोकनेनानुदेवानवसमः स्मृतमेव विदाविनिशुं कङ्कर्थं चिक्कारिस्मानविदीर्णं चेत् देवैरेव
शस्त्रैः कृत्वा किं न स्फोटितमित्यर्थः अथ च भैम्यासिफलितकामेन इन्द्रेणोद्याहतत्वस्वलेखनेन।
शक्रेण लज्जयैवाभ्यागतिर्यदि खलितमुखी शचीकथं नामाधमसाध्याद्वाकर्तम् ८२ स्वदःसैनो
यादपि श्रेष्ठाकीर्तिमुपजानती भैमीमाजानीतेत्यर्थः सैषा भैमी अस्माकं न द्वितीया शचीमि।
ष्टेणानाकारयदिति यतद्वहमेवाकरोत् स्वयमिन्द्रः सपत्नीभूतमाद्वितीयाशचीयापयाः सपत्नी

असौ कृशोदरि तु कण्ठलोठितवरणस्त्रक्सालि दिदिग्भिर्भटैः स्ववन्तः स्वयम।
स्फुटन्न किमिदं शस्त्रादपि स्फोटितं वाहतायागतेन हा शतमुखेना
प्यप्रसाद्याकथं भैम्यां बध्यमनो वैष्येन च पाची साची कृतस्यामुना ८३ मा
जानीत विदर्भजामविदुषी कीर्तिं गुरुः श्रेयसी सैयं भद्र मची करत्न्यथवा
ताम्न स्वद्वितीयशचीम् कः शाश्वपार यथावदा वचितेकाव्यमनः कथ्यता
मेतस्यास्तु कविश्रुतौ रसध्वनी पात्रे च वचितेनकैः ८४

नाभून् इति यत्र भाग्यौवेत्यर्थः कोनाम कविश्रापणाश्रविनेकाव्यं रचयति समस्त कविरसाकंक
ध्यानां एतस्याभैम्याः स्तुसंगावादिरसनदीप्रवाहरूपे वचितेकैः कविभिः काव्यं न कविष्यते श्र
पितु सर्वैरपि अद्वामैवशकनीयद्वयं भैमी सुखेनक्रयातनलेभवाह्मणोत् असपव वमहती कीर्तिः
कविभिः काव्येष्वपिमानत्वादितिभावः ८४ भैम्याप्रनेकजन्म महानिमित्तस्यानयसः शिल्पेनशि

नै.च.
पट.सी.
२८२
282

त्वभूतत्वादेहकांतानाभूसंचारी कामो यं पुत्रानतो नेत्राभ्यां स्रवदेते नेत्रयोः प्रीतिपुत्रत्वादयतीत्यर्थः कृत्यर्थानो
गीयमान इति सम्प्रदानसंज्ञायां चतुर्थी नाकनायक स्वर्लोकजन्म सदा पिङ्ग प्राप्य यापि भस्मासंयोगभामा
यकांतीनां महेन्द्रमजनौ कांतानामयमाश्रयः नूनमतर्कितपद्मा स्वयमेव कांतिमनुपः नासमात्रस्थ
कांतिमिति. ८५ स्त्रीचपुंमांश्च स्त्रीपुंसौ तनयोः व्यतिषंजनेन सम्बन्धेन जनयतः प्रजानां पत्युर्विधे ब्रह्मणो ना
मः अनयोर्भैमीदाम्पत्यसम्पादनाय परिपाकिमः किमत्र परिपाकेन निर्वृत्तः भावस्तयोर्नादिम।

वैदर्भीवक्त्रजन्मनि निर्मिततपःश्रिया तेन देहश्रिया नेत्राभ्यां स्रवदेतौ पुत्रावायमुवनी
कामः प्रसूनायुधः गीर्वाणालयसार्वभौमसह कृतनयाभ्यां प्राप्य यां योगभू
यजयात्रभूयजयनामहेतमघहिंसा ८५ स्त्रीपुंसव्यतिषंजनेनजनयतः पत्युः
प्रजानामभूः दम्पत्योः परिपाकिमः किमनयोः दम्पत्योः समानयो आस्तसारउ
दंपतिस्फूर्तिमिथः प्रेमापणक्रीडयायौ तत्र जन्मानि गाढ्वागगवनान्याकांक्षिवे।
तौ मुदा ८६

निजवक्त्रः कामसमापि आसेसारे संसारे समभिव्याप्य रत्नमिषस्फूर्तयोः परस्प
रप्रेमविन्यासलीलयैतयोर्दम्पत्योर्गाढानुरागसम्पादनान्याकांक्षितप्रकृष्टया भाविकामसहस्री
प्रेमानुरागानिर्मा लाभ्यासे भैमीनलयोः गाढानुरागकरणान्यकृष्टो जातनयनार्थः जायाव
पतिश्च दम्पती जम्पती जायापती भार्यापती निवजायया सह स्पदम्भावो जम्भावश्च वक्तव्यः ८६
नाभिः स्त्रीभिः स्त्रीणां दग्भिर्वापथियान्मार्गगच्छन् पथवलो दृश्यतइति सम्बन्धो यस्य टिभिर्या

सोहं हि मियोमिर्न्नहि मिवी ज्येष्ठ न सैवेण्ड्रं कायो मासे ज्येष्ठो मह्नी वनसां सहमद्भतिज्येष्ठी
महेवाप्युवं भवत् अवनप्रकृत्यानम: परिवृत: कृत: मवाह्रुदो विस्मयो मोनाद हिति हिहु: नापवह
स्मनादे नपश्यन्तीत्यर्थ: ज्यष्ठाहणीमायामवेविस्मराशेणत इतिपुराणात्र सिद्धि: यद्वा के दोला
तूर्छचगोविंदं मेवत्स्येवामनंनत्था वासुदेवनृत्यादह्राणुनजन्मनिविद्यते यथाक्षियाश्चयानि
पयानिश्चनिद्रतीत्यतिद्यानेसवासौ यमुनागंगामवादयो योग: नस्मिन्मा यमाचमासमभि
नाभि हे पयतपशुयान्नथिमहाज्येष्ठीमदेसन्महे यदृतिभि: शुकृपानम: प्रवि
चिन: माघेवसवकृत: मालीगपतयालभिश्चितिमित: स्यादस्पादकामवे:
सान्ने माघुमयानियातिमधुनागंगोंच्चयोगयया ८१ वेदभीविपुलानुरा
गकलनासोभाग्यपमवाखिलदोणीचकशनकतैानिजयदेन हू महानक
भै: किंचास्माकनदेह भूरु भगनामस्मनधेलवनके देवेशाव गणप्रसादिन
शचीविश्राणिनाशीर्भव: ८८
वाण्मस्नेस्नानमकादिसार्द्धीपदयालभि: पतनशीलेर्मैचकथक्लेशस्पातलस्पृहहिवा
मैर: स्त्रीराहुवति स्त्रीपुराणेनमस्त्रीत्यर्थ: राजादिवामैरवीज्यपतयथास्त्रियेनादृशस्त्रा
कृतेकृततस्मान्मवतन्नस्पृहहि: पतनीतिभाव: ८७ अस्मिन्निखिलभूमीवलयेदेनलेना
निहमानिजानानिदृसमेषणादिवदिनानिनेषाक्रमा: परिपाद्यालेभैमावकुलानुरामभ

नै॰ प्र॰
यट॰ टी॰
२८३
283

कलनात्सौभाग्यं निजगाद भैम्या अनुरागो नलस्यादृग् समर्थे सौभाग्यं नलस्यास्तीति पूर्वं ज्ञानावदि
दैवं ज्ञापितमित्यर्थः किमस्माकमियमस्माकौमाराचासौ नवोढभूर्भैमीचनस्याः सौभाग्यसम्प
नये देवैर्दूत्या वरणेन प्रसादितया दत्तमात्मप्रीतिवचनमेव लब्धं न कंचित्प्रतिभूः अयं भावः भैम्या अ
नुरागो नलस्य समर्थो भैमी सौभाग्यश्रीर्वृषमासेत्स्यतीति ८८ न स्पर्शभैम्युद्देनदर्शनस्य भावा
त्तादृश्येन नयदागमने वाज्ञातस्यानुबोधोन्नुसरणं सखीदानादिना सफलीकरणात्तदुपदेशात्
न्यथैव नाभैम्या वराजसमस्तफलजयावयं मानयानिजावरणं जानितयानि राज्ञा नियुक्ते वाणि जि

मास्यश्रियमपापमनाम्नावधूजाभैमैवराजवैव नादृष्टिगमनानुरोधपूर्वया
युक्तं जितलज्जामज्जा आत्मानं त्रिदशप्रसादफलनायदेविधाययानया ह्री
रोधायपयशः कथानवमरः स्पृष्टः स्वर्गाणामपि ८९

नाकस्मात् स्वत्रामणाम्रासत्रासे अनेष्यतिदत्त आशङ्कं देवानां निरसनात् देवावरणेनस
खीदानेनेच राजीलज्जाम्पोक्तिनेत्यर्थः आनयाभैम्यात्मानं देवानुग्रहफलतांयत्नेविधाय
नलाय यस्तात् देवा भैमीं ऊढ इति कृत्वा देवानामपि लज्जाकोपापकीर्तिर्वा मीनामवकाशः
कृतः भैमीनास्मान् हतेति लज्जा अस्माकमन्तरेन नलमहतेति कोपः भैमीनलस्त्री
कृतदेवानवज्ञातवतीत्ययमस्तेदनेच्छितये मपि देवैरेवदायनात्म्योक्तिनामित्यर्थः नहि
देवलब्ध निलज्जादि सम्भवति ८९ यातकृतः हृतः आख्याः क्रीडादिमुदयाचलमाकृष्टा

२८३

यन्तो गङ्कृतः प्रथमागारुणाकिरणास्ववेइस्सेवानंदनेप्सुरवकरे च प्रथमथास्य गङ्कृतत्वस्य पद्मगु
गवमणायपाणाः नलस्यमन्ये गस्यितभूषणानि मकाणाङ्के कुवेङ्करी मूलावणपा विलोक्य सानो
दापनाः पेशाणिप्रियाशनिपूर्वीक्रमकारेणालेख्यभावि ९१ कृशादितरः कृशेतरः परिपु
ष्टस्यालीपउवनुभनीकनिलयालेकारमारप्रियारेकुर्वेमुत्रामणीयकमस्वा
लावण्योरप्रियाः सानंदाकृतविंदस्तेदवकवस्यानेरनस्यरने नस्याध्यास्य
नयानकृतहरिन्मीडाडिमिंहोपि च ९१ श्रीहर्षं कविराजराजिमुकुटालंका
रहीरः सुतं श्रीहीरः सुषुवे जितेन्द्रियचयं मामल्लदेवी च यम् यातः पंचदशः
कृशेतररसस्वादाविहायं महाकाव्ये तस्य कृतौ नलीयचरिते सर्गो निसा
र्गोज्ज्वलः ९२ येषामस्तनत्रिलिंगानि तिपतिमतनामाथिनाद्वैः स्वयमस्तः पा
तिव्यान्येकसीमास्तकविनवदोतुनालुमाथवमाना यविद्याविणपयोगीक
लयतिकृपयातत्कृतो दीपिकाया सर्गोयुङ्गमालेविदृतिस्थितिमितस्या
दनीवाजितासून् ९२ इति नैषधीयचरिते पंचदशः सर्गः ॥
दृष्टान्तपर्थः नाटकेनवसेनस्पंगाबादिन्यामत्यसेमधुरेशेषव्याख्यान चरम ९१ श्रीगुरवे
नमस्त्वन्येनमोनमः

नै॰ष॰
मोर.टी.
२८५
284

मघोरथीमशाल्वरथोपेनः स्वयथाथिपः नलः रथैरथिभिः कृतामविशंतीनिपत् यद्वा सरथोरा
थोपेनराजभिः पार्थिवैः सौककृतः सार्थिकवशादिमितालद्रथावलविदां श्रेष्ठश्चोहितिगोतमहिथा
अस्कांपार्थकाता मूजविमानश्रीमस्मरक्रान्यनस्य १ स्वामीस नलः शशिविषेद्राद्वीज्यमानः
परोगनानाचामरैः समुपास्यासमन् किंभूतैर्जिनभूषणमणिप्रतिबिंबितैर्वान्यनिष्ठैरतिनिर्म
लैर्गुणैः स्फटमिवात्रोर्गुणविलम्बलायमद्वारप्रयामैवस्वगुणैः स्फुटसेवितः नेतानिचामरा
हतः मतस्य समरथैरथीराद्वान्विदर्भाधिपतेर्धर्माधिपः पुरोऽयमोगोतममात्मा
विभ्रमैर्दिग्याप्त्रकृतस्यविहीनमंगलः १ स्वभूषणानां प्रतिबिम्बितैः स्फुटंश्रुता
वदातैः स्वनिवासिभिर्गुणैः स्वगोरणानां समुपासिचामरैः विधूयमानैः सवि
धूमभेः प्रभुः १ पराद्ध्यवेशाभरणैः पुरः सुरैः समं जिहानैर्निषधावनीभुजि द
येशुनासीरपदाभिधेयना समृद्धिमात्राद्यदिहेत्रशाश्रवः ३
णाभिर्नलप्रतिबिम्बिताः स्वगुणायेत्यर्थः १ अनर्घ्यैर्वेशाभरणैर्निवयेधीतैः सैन्यैः स
हनैर्बलत्रिमशक्रः मनाशीरपदवाच्यनामृद्धिमात्रायदिहयेनर्दिशयेनत्वयोगिक
नयात्तुव्यायाहमापोशामनासीरायस्येति दिशुनासीरश्च्यते इन्द्रः शशास्त्रैन्त्वपवरश्युनेन
देश्यति प्रसिद्धिमात्राद्भलपाथकादिमाहवदिश्य्यमाहप्रयोगश्रवार्थः ३ नलस्सेनामुखेचय
तोराज्ञामौलिमणिभिर्हिंशुणानप्रदीययोसेनाराजः संवलितनिमिरसंबोफयाप्रकारप्रो

स्प्रेषेण अथ चमूरजो मिश्रितमिव समपादे निवारीय गभा वाकुलेन मोनिहतेषु कवान् तथा वरया
ज्ञावरागमनेनतनिशिमकाशि च श्रमलताससलगनुसासमनरवेताशुतनिकटतयास्तवेगावयोभो
मः प्रतितताणयात्राजपवहनन्यादेषीत् आक्रान्तायनिप्रायः नघावशुवयः समस्तमार्गेयुगान्व
क्रमेणासनलसमेनामवर्धयत् तपग्रेदीच प्रहेष्भवः साहनुमवेघाविपर्यये च नवस्तनीवर्गे
नामस्थानोसेनापनाकाहूपेः नमस्तनावाञ्जनाभागेणनपूरणेनप्रीनितैः स्थली कृतेनेरेणुकर्णे
तलसनासीमज्जामहीभुजा किरीटवत्तैः प्रनक्तमदीपया अदीपितायैवरा
यात्रयातयाचमूरजोमिश्रितमिव समपादे च विदर्भराजः क्षितिपानवतंसेण
भत्तणासमनतरवसमनः हिदेशाहतान्यथियान्यघोनदेवमस्तमुखापविवि
कायनस्वय. च हरिद्विपदो विभ्रमिराजकेवभानुमस्वदाप्यापनपानित्वभो तद
स्वरस्थजिवीधृशेवेनेविविचत्राना म्बरवहिवहितम ६ भ्रूवाद्रूथेतीतिजनो
रणस्वजागजालिकणीनिलविलयानतः दृश्यहवीमिवभीमजन्मनः सतन्त्य
तीहावमहीमहीपतिः ७ निमिनैः सिंदहस्तिचाग्रेरूपलतामेजनत् सिंदहस्तिचाग्रा
दिभिः कृतानानायकारमीनदेशावसनानेववल्लयन्ताभिवेलिंतसततभोवनभूम्राणश्च भो
८ अथ सनलोभीमपुत्रहारभूमिभेमाहतीमिवापश्यत् कीदृशीकरपथिकाणपवनकम्पा
मानयानिजनोरणामालयेव भ्रूवाकारयन्तीप्रियाहत्यापिसञ्जयेव कामुकमाकारयन्ति द्विला

खलीति खिलः पवायत अनिलेन खिलतीति विग्रहः स्त्रीदर्दाव मनीदवा ७ अमीहाव भूरसान लसपि
माशाया: भेस्या: सखीव शुभ्रभ्रमे कोट शीमगलायेषा स्वविल्पस्तयोः कदलीः स्तम्भश्रग स्लान तया
शिथिलैः पुत्रैः हावावालातक के अयोव्रक्रनेन कोभि रेतः पविधीयमानेषामः कदली स्तम्भो
तरुस्थानीयो यात्राणि चाडातकस्थानीयानि नयामनांसस्थिता अवस्थानेन स्कन्दवद्विनि मिक्त
न्यायं मुखागतमभः स्वागत्येनेत्यादि हेपः सकनस्तयेस्तनोय यासा ८ प्राणसकयोः स्वामिना

स्तम्भदलैः स्तम्भयुगमस्य रमायो मकाली चाडातकमापितलासमा श्रियासखी ।
वासमनः स्थिति स्कन्धस्त्रग्वागन मनितत्स्येनिःस्वना ८ विवेस्त मत्तं हृदयभी ।
विशतयोपदस्य रस्मादनवामवेगसः अजायत द्वारि निवेद्य मेनयोः समागमः ।
स्फार मुखावेक्रमः ९ निवपण्वं मुनितस्मदीवितेहमनगत्वार्थपथ्ये क्रूना
हणाम विनीतमाद्वावनपवपङ्क्तीगनेनेमेद्विष्टमुदाविदभेवात् १०

हयाङ्गीस्यानियमितयोस्तपसेनयोरन्योन्यस्मादमामवायः स्फारोर्वक्त्रलोमुखावकसोक्रमस्मा
विशौवायवमर्ड्हसाः समागमो मनिकवुः अवहाविजातः ९ एवं वन्मूल्यस्यापिनाइनसागाक्
लहीवितां पश्वदमेन गनार्थपथ्येक्ता नष्ठजोद्वारमा वेस्त्रेव पाद चाविनां शामां किययुमेन लेभीमा
दर्शणापपपत पादाभ्यां गक्तीतिपयः पादस्प याजस्यानि शापदनेषु इति पदाईषाः १०
अयोयभीमम्यासनाउन्यायवाङ्युगमसार्थगनेमानजन्मनः शुश्रां पात्रवरनेनलमुदाभती

येषु स्त्री इकाररूपा लिङ्गित्वमर्थः यथाभूताभिः समन्ततो वीचीनां गतिर्येनेदृक् समुद्रे गङ्गायाः समागते
पात्रे नौकाप्रवाहादिकं प्रविशद्भूतानि तथेत्यर्थः ११ बहूनां वादिनीनां सेनानीनामीश्वरः सभीमोरम
श्रियेतां भैमीं भैमस्य पुरुषस्य श्रेष्ठायप्रशावत् वेदोक्तक्रमेण इदे मद्दीभूतो वाञ्छापतिः सभीमः सर्वविद्विद्व
सी शिवाय मङ्गलरूपाय तत्ताय शिवां मङ्गलरूपामात्मनः प्रेषीत् अथ बहूनां वादिनीनां नदीनां स्वा
मी समुद्रः पुरुषाणां मायत्तालक्ष्मीं साधु यथावत् प्रदात्मद्दीभूतो विलसे पर्वतानां पतिर्हिमवान् सर्वज्ञाय

श्लाघ्याय मृत्याय विसार्य दोष्णोर्महामनीषी सुतमात्मजन्मनः महाहवेनाश्वा
पात्रमागाते भूतामितो वीचिगतिः सरित्पतिः ११ भीमस्य तस्मै पुरुषाग्र्यमायता
ससाधु लक्ष्मीं बहुवादिनीश्वरः शिवामयच्छच्छिवाय नन्दनादेहपतिः सर्वा
विदे मद्दीभूतो १२ असिस्वदन्मधुपर्कमर्पितं स तद्यथामर्कमुदर्कदर्शिनाम् ।
यदेषु पास्यन्मधु भीमजा यदुमिथ्येणा पुण्याहविधिं न तावता ॥ १३

शिवाय स्वरूपश्रेयसे शिवां पार्वतीं ददत् स्वस्थो नश्यति निपतेत् यथा ... मुख्योऽर्थेनैकत्वाय १२ स नलो द
तं मधुपर्कम् आस्वादितवानिति यत् न वा आस्वादनम् उदर्कफलदर्शिनां जनानां तर्केषु यतः किमिति पक्षेन
लो भीमजा यदेव मधु पास्यतीति मिथ्येणा मधुपर्कास्वादनव्याजेन पुण्याहविधिं यथादिति शुभक
र्मप्रारम्भे द्विपुण्याहवाचना क्रियते भीमजायत्पानं तद्गुणे शुभकर्माणि विधास्यमानेन मधुपर्का
स्वादनलक्षणः पुण्याहविधिरनेन कृत इति तर्केण तथाकरोदित्यर्थः १३

नै॰ष॰
वो॰उ॰टी॰
२८६
286

वरस्य पाणिः पाणुरुदन्तेनौकशालेश्वथवपेशामसेषांद्विसयुं कौतुकी वधूकरश्चकमलकांतिचौरः ततो
परायकारिणो नो वधूकरो शोभनराजवर्तिविदर्भदेशाककेशाः कृशा निवर्हो किम्रु विवादसमयेकशाक
कर्णांके रवथ्यनेइ तिसम्प्रदायः तत्रैव पुत्रमेत्तास्तराज्ञीतितनृपजनादितिसमासांतनिषेधः १४ भैम्याः
करपंकजेन नलस्य पाणेरुपरिस्थितं किलेति यत्तत्तत्र भैमीकरस्य पर्यवस्यानुभविष्यतः पुरुषायि
तस्य सूचकं मन्ता भैमीसखीतिस्तलास्माधि अद्रूपतदानसमये देयवस्तु प्रतिग्रहीतुः करस्योपरि किं

वरस्य पाणिः परिघानुकारो वधूकरः पंकजकांतितस्करः । ह्यास्ति तेनोत्तर
विदर्भमणटलीलनो निवर्हो किम्रुककर्कशैः कृशैः ॥१४॥ विदर्भजायाः करवा
रिजेन यन्नलस्य पाणेरुपरिस्थितं किल । विपाकमहं प्रकृषायतस्तेन भविष्या
नोत्साचितदाननालिभिः ॥१५॥ सवायदस्मै किल भीमसंज्ञया समुद्यतस्सप्ताधि
गानतदोभवः ददन्तदेवस्पृश्यरः हरोविलंन नलाय विनाम गातादमकामद ॥१६॥ वा
हात्तुरापस्य वरायवस्तुनस्त्रिवस्यादानप्रतिविवेकेनवान् । वभानवामानरव
स्थितदयस्य दसयमनार्थितदेयमर्थिने ॥१७॥ यतेइतिविधिः तेन भैम्योकरस्योपरिभावः १५
भीमसंज्ञया भीम इति नाम्ना सखा सशिवः यत्तमख्यापितानेकवीरस्तेदेन प्राभेयन् अमुसौ भीमायदेदो
तत् देवयोग्यं वा क्विनाथैत्रिमन्नाम्नाहा सपवश्वशुरो भीमो नलायदेदौ १६ वरायदत्ते चिन्तमानाशीक
तस्य वहीड्रलभस्य वस्तुनः प्रतिविवव्याजेनयश्चिन्तामणिदामस्तम्भ ध्यवानिनया चकं जनायमार्थितदयम
र्थदयादिवभानवामतिशयनवभा १७

डर्गाया यातितमहिमा स्तवं त्वद्भां वरायभीमः प्रदात् भीमेन त्वद्भाः कृतः आमदस्तं तदादृश्य वस्त्यानिजमार्तः
शिवस्य नाम यथा विभिन्न सैसे भीमा यस्तम्भ सम्भोगे अर्थोगा भोगे निमान यदा त्व स्तानया पार्वण्यास्तव देवदे
हि १९ महिमा स्तवयातिन्या चारिकयायः कृपापाणोऽनलोकपूर्णं सकृत्कृ हानलायदत्तवान् सन्का
न्यालंकृतोकन्या योददाति सकृत्कृदः हियस्माद्धेतोः प्रियस्यार्थे मज्जनशीलेन तस्यागोगोद्दिताः
येन परेषां शत्रूणां संगादा रयनीतिनाट शस्त्र कृपणा हायि परिसत्कः प्रदादाकर्मणि दक्षिणाः करः

प्रसिभवान्याः कृतकाम स्तवात्वं वरायभीमः प्रददाति भास्वं हृदेद्धितस्येथ
वनामयथा विभिन्न शंभुसम्भोगविमलयान्या १९ प्रदायियः यामहिमास्त
वहिमा कृपाणामस्मै तमदनकृत्कृदः प्रदायितस्य हृदयवाधमुजिताम
हत्ताणायेनपरीमयाशाः २१ नवाद्दयस्मान्मनेदेवाकानतः स्वशोयेत्सो
योदयपवनत्रनेम समिकृदः शाणनयोनधावधास्मन्तद्दसंख्यः हतनशात्र
जातेजा २१

पर्युक्तः सच प्रिय शरीरेतत्पूर्तः तत्तोनिष्प्रयोजनयापरिसक्त इत्यर्थः २१ मार्ड
नवाणिाअन्तेन निविड्रानिअग्राज्येव कानना नियस्याश्चः शाणनेनोमेजत्रेन निर्मलयाद्यया कृताम
निर्फवलध्या प्रदत्तरिपुजाति क्रेनभूतसंख्यः ईदृशः त्वद्भाः अस्य शौर्येमवस्त्यं स्व सोदयुपवेत
भवामीतित्वते भारतदयावलोपिसाइनवाणिअगनिजदेहकाननानियस्य सः नयानिर्फवोपनः
समूहस्तस्यास्त्र २१ नेक्षीम मात्म्ज्ञोमे मीयावितेभूशामस्थितायमेत शुषिताजिद्देवयास्त्यितानाम
सिश्रविकोकुटिकामगास्मैन लायदद्दकोटशापरिवारेणकाशने शोभिनीशीलानयायाणिनाग्रदः।

नै.च.
प्रो.टी.
२८७
287

णयोगर्णां अथ वयेन प्रश्रीदीपवेतेनाधिसपुरिवारादासात्युपेनापाणिग्रहणीर्हचदीयनेशनिस्याजेगा।
मेपरीवारः खङ्गकोशेपरिक्षदे २१ वणांगनमेवस्थंडिलमनाक्रादिनेदेशमलत्रशायितेव्रतेयथाते
नथ्यातेवोभावस्तनासेवप्रतेतस्मिन् गदहीनदीदैः शत्रुभिर्दक्षिणाक्रनेनदत्तणातप्राप्तेनेस्वस्व
णाकृत्स्नपत्रावलिस्थनेचकजेलचेतएवयस्याकुविकायाअग्रभूमीपार्श्वप्रदेशोवमन्तः प्रकाशतम्य
दीनागदस्याणातिसद्दिमर्वस्वदक्षिणाकरोतिइमेअग्रभूमीकिंतविशिकोनाक्रचपत्रावलिकजेलस्म

यमेनजिह्मामदिग्तेवयानिजानमात्मजोयाचितमर्थिनाभूपाम स्तनोदरे
मेपरिवारशोभिनीकरग्रहादामसिभृचिकामपि २१ यदेगभूमौववले:
स्तयोक्षितामुरोजपत्रावलिनेचकजले रणस्थलस्थंडिलशायिनाव्रते
गदहीनदीदैवदक्षिणीकृते २२ पुरैवनस्मिन्समदर्शितम्रुनाभिकेन
यःसोहृदनाटिनारिनना नलायविज्ञापयतिस्मतंवधेन्दपःस्वलेखा
क्षिमुग्धकापथ्यं २३

स्मदा २२ स्वदप्रकाशनशीलेनानलेनुनस्यभीमस्यस्तनायोकामुकेननुस्निग्धीमयारथःश्र
रैवप्रेषितःतेनस्वैवनलेयितेशाकंनेइतिस्वलेअप्रेइयःसमुद्रकापर्श्वश्रयस्तेमद्वारथेनलायद
दातिस्मप्रतदानेस्वयादिः कन्निनपथ्याःकापथ्यःकापथ्यचपानिदितिकशशाहस्सकादेशः
कदथ्याकापथ्यःसमौ २३ नलसम्बंधीयोयस्तुवरःयथस्याग्रभावस्तेनान्वयःसम्बन्धःतेनप्र।
काशिनाप्रकटीकृतामक्लष्टःस्तनोस्यास्तीतिप्रसक्तवान् तमभावस्तनाग्रस्यभीमदनस्यमद्वारथ

२८७

स्य यस्मात्कारणाद् इत्तीति विशेषः। नतोऽदृनो रसस्य स्य पुष्पकान्त्रकृष्टता कुवेरदृष्टान्तावष्टम्भीनानुमी
येन अस्ति हि कुवेरस्यापि नडकूवरनाम्नः पुत्रस्यान्वयेन वंशेन सम्बन्धोऽपि नाम अस्तं नवता जनकेनाम्बरे श्रीः।
तत्रापि तेन कुवेरेण अन्वयप्रस्तं नवता तेन तत्त्वपुत्रयः अस्ति च पुष्पकेण सङ्कृश्यता कुवेरस्य अतस्तस्य पुष्पकदृष्टा
न्तः तदृष्टान्तबलेन घोषि पुष्पकसङ्कृष्टतासाधनेन तथाविधस्य योग। अयमर्थः पुष्पकसङ्कृष्टेः साधनेन विमति
मर्दृन्ति नलकूवरान्वयप्रकाशितप्रस्तं नवमायुक्तानां कुवेरवदिति २४ समुद्रमुद्रेऽयं वसामदे द्वा
वयिता नास्ते: अवसमेव दनापनार्यमर्थः यदस्य वनानि जायस्यामि नवरूणेन ग्रक्रमयातु वरूणायादा।

प्रस्तं नवनानलकूवरान्वयप्रकाशितस्यापि महाश्यस्य यत् कुवेरदृष्टान्तवले
न पुष्पकसङ्कृष्टता नस्यतनोर्धमी येन २४ महेन्द्रमुद्रेः अवमापनार्ययुनिज्ञेः।
नयमास्तनसिंधुरत्नितम सनद्दर्थमद्यरत्नमर्पितेश्यानुवर्ध्य वरूणेन व
धुताम् २५ नवा दवारीकृतेऽहरदृकाथः तद्यादिपुष्मायदहमुदनयः दद
हिदद्योरद वदामसनायथ्यात थैवनस्यासुलककादमालताम् २६

नेन्दर्थः वरूणेन वधुतां भाविष्यमुरत्नमनन्तकेभौमायुअर्पित कयरत्नेस भीमो मेनलायदये २५ वे
गादवारीकृतः अर्वाकीरीकृतो हरदृकथ्यायेन सः याहरोहदिकोचरेहेपाः सोननो वेगादवीक्रि
येतनर्थदितिलेख्यातकस्यार्थः इदृशोघान्तयो लोकानां मेत्रग्रुमायतप्रारदर्शनदद्दे यथादिदृन्तादास
दासतानामधीनवेदददभूत कीदृगमीकथ्यवलनिकथ्येवाथावानिक्रयवालखतन इत्यादिदर्शनेक्कापा
दवर्णयथादने इत्यर्थः तथैवनस्यादिपुरमस्यापांसुलककादमालतावेषम्यातरधनिः २६

नै.च.
मो.टी.
१८८
२४४

इदं यस्य भीमस्य विषयादरावलोकिनाविस्तकर्मणाप्यादाते मल्लाव स्वामी अपनेमेव मन्दुरद्दष्टाणि इति मया
पिसामि प्रियः सेवनीयत्वं भक्तानां भीमप्रतियः अर्धा किन नायधनी द्रक्षतः पदेकेन पद्मरागमणिनिर्मितम
भूषनतपत स्फुरद्दनाम्बुलोज्ञाय भाजने सभीमो नलेन शादितवान् २७ नाम्बुले दत्तवान् नलेन तस्मै सभीमेवस्येः
मृगाक्षीणारक्ता रक्तपनयात्म स्केत्य यस्मात्तो दानेनविलितारकेप्रियाप्य विवितमई तेः इदयमनतरक्तरमणाया
निजाकि भ्रम सस्ताद्दमी मृगाक्षीणाः किं सन्तवा किरणा समस्तद्ध शनि वदेद्व प्रियाति निर्णीत इत्यर्थः २८ भग

दिवस्ते ताद्दस्दृशिनादृतदृशोकियलेप्रतिविषयकर्मणा नमेकमाणिक्यमये
महाभाजने पतन्न् दृशादितवान् मलेन सः २७ मलेनवनाम्बूलविलासिनो द्विकृते
मुखस्य यः मृगाक्षीपूर्तानवा इतिव्यवेविसुमपूरवमण्डलाद्दु इवदुग्धाकृता
चाक्षणप्रियात् २८ मथनभीमे भगवानमचेतान्तं पपौ विषं जातमधुना मिश्रयाकृतः
यदन्न भीमः पपि मनः स्वयायतादृविमलं भोजनभाजनमद्दत २९ कदेसदेतु क्कविमय

विभ्रमाणेकं किन्नाम पविविषविसर्पति न नीलकण्ठं नमुधा सदेवचेत्से कालकण्ठं भगवान भी — दात ३।
वेन भीमे शिवमथनमथनमप्युवानि शिवनाम यार के भीमन्त पपिया मृजाते तिप्रमणि माद्रूपाक
तानांमृजो मदन्नमरकनमृणि निर्मितं भोजनपात्रं सभीमो नलाय ददौ २९ अहतदा विभिणापात्रा
मूकाति कदेपते यायतां मधूराणा सर्पविषं न प्राप्नोति किंचात्रपात्रे भगवन् भगवान् शिवः कालकूटम
भाव्यनतवेन नीलकण्ठ इति नाग्रासत अत्रनाभुक्त नीलकण्ठत्वं बभूव अत्रपात्रभाजने सति काल
कूटस्य जीर्णत्वनीलकण्ठत्वं न स्यादित्यर्थः अस्य विषदरवर्जितं भवति ३।

मदभ्याजेनाश्रमान्तेगतनये वैरावतं त्वेनेवशाखकलात् मेघरूपदन्तिनये वमदावर्षकं यदन्ति
नेकसभीमोनलायमादात् सइदन्तीपरावतः दुर्वासमेतमुनिमपराध्यतस्यमुनेः स्वजेनतजन्ति
वः स्वर्गान्निपातं किं दुर्वासमाश्रमादन्नपोलादन्तापुष्पमालिकाशक्रेणाकरीन्द्रकुम्भस्थलीनिवेशि
तानेनचमदविह्वलतयाकरेणाहृत्यक्षिप्ता नतोमुनिनाशप्तइति पुराणोक्तिः ३१ भोः दिग्गजा
मदादिदेकारान्ममाश्रमवन मयासहयोद्धुमागच्छत अथवामयादिग्गतादपिपरंहत्वयान्नता

किंवाथ दुर्वाससमस्तवलं द्विपः स्वजेतत्र जनस्य किंमिदं स्वेच्छेद्रवः यदनेना
वैममदकुलान्सदाय मश्रमान्तगतेयववर्षकम् ३१ मदान्मदश्रेमवा
नाथवाभियापदं दिग्गतादपयानजीवन इति स्मयादिकरिणः स्व
कर्णयोर्विनादवर्णस्वजमायानगैतैः ३२ आयनवीजेनिजकीर्त्ये
दुर्वांदिशामकीर्तिखेलदानविफेनः श्रवःश्रमेःकुम्भकेवाशिरः ।
श्रियंमुदमदेसिदवनीमुपाल्लयः ३३

कृतजीवन इति यो दन्तीस्वकर्णयोर्गमैनैराजमनेश्रवेष्णाविशेषैरवर्णस्वजेवाक्योश्रवणेऽवि
नापिदिग्गजानादत्सेव ३२ यः करेनिजशमोवीजेदनावदन्तशत्रूगेजानामपयशसमलिना
मदविहेनववीजमदनमदपवनसंदोयस्याः सामदेनस्वदवनीवाकुम्भावावेवक्रेवायस्याईदा
शोशिरसः श्रियामदादर्शनाश्रवसोः कर्णतालव्यजनेयनपाल्लासेवन ३३

नै.ध.
टी.
२८५
२८१

तेन भीमेन विवाहदक्षिणाकृते षु देयेषु संख्यातुमदेयस्य परिच्छेदे प्रयत्नवानपि अहं गणयामीति कृतो यो ऽपि कोऽपि क्रमो नाभवत् तथा सर्वेषु क्रमो नाभवत् नापि मनदक्षिषु नापि रत्नराशिषु करग्रहे वासमयप्रयत्नयोः प्रसाधयेभ्यात्रवदक्षिणाकृतः कृतः प्रस्तुतकृत्य तत्तानलेन समदक्षिणास्तत्पणमाश्रप्रकृष्टाः योऽनिलयोदेमन्याः करग्रहे वा मयातिकृत्य प्रयाम अन्तय पश्चादेस्याः स्तवायप्रसाधयहक्षिणाकृतः अनुकूलः कृतः तेनानलेन स्वानि प्रजयित्वा तत्क्षणम दक्षिणाकृतः इत्यर्थो यामेन ३४ अशेषमवनेस्थिरा भवतिमेत्रवाक् तो भैमी आशास्य आशिषा।

तेने विवादेषु विवाहदक्षिणाकृतेषु संख्यातिगमेव भवन्तमः नृशानकृ
त्स्वेषु न मनकृस्मिषु प्रयत्नवान्कोऽपि न रत्नराशिषु ३४ स्थिरात्तमथैम
व भैवति मित्रवाणी सदा शास्य किमाशु भाङ्क्रिया शिलाचले त्यमण
यान्तरणामपि स्थितेस्तनावालि विडोजस्यापि सो ३५ श्रियोपकृ ग्रेषिा
निबद्धवासं सततस्य पुत्री या विदधे दिदमंजाम जगाद विक्रिये पृष्ट प्रयासा
तोऽनलादविक्षाममवैस्व विश्वावित् ३६ भिवाय्यलन्तया किमाशु अनेशात् अनश्यत्

णाशाश्रदर्शने अस्मात् दिष्टुणादिलादतिनाशिमन्योरलद्यानमिति एते हृपेवणीद्दितस्त्रविनश्य स्ताभवतितत्रोत्येत्तामार्वभौमग्रामापि पत्याशीर्वाल्यमाप्रास मानाङ्क निरपिलजितामलीयतेन्यतः तत्रहेतुः शिलाक्षणोभेरणायापिचलेत् पाषाणोमात्वथ भरणायापिचलति। तामैमीपाकैणापिस्थितेः पातिव्रत्यधर्ममर्यादया न चालिता ३६

नस्त्वा भैमी प्रियस्य वक्त्रं ग्रंथो निवह्नेवासो यस्यास्तां इंदशी कर्वनेव सर्वज्ञः प्रेरोदितः गौतमः पदं विक्ति यस्य वास
नो नलादविश्वासस्य सम्प्रतीतिर्भैम्या जगादे श्रवं ना वाग्भिः स्तवना २७ तस्मिन् देवेन कुसुमे श्रवा नलेन श्रवदर्शनाय यो
स्यादिनां निर्दिश्य भैमी इचे किमिति प्रसन्न श्रव स्याणिमाहात्म्यसात्विक स्मृत्वः गोचरः किं नस्यात् असत्त्वा मन
स्याति आगमोदितो महिमा तथ्यः प्राणेश्वर किं करिष्यति नलो नाटुरमाकृष्याः यतो स्य वक्त्रे षाइवेनयाणं तस्य
ते वक्तनः पुराणानां सूक्तम् सत्त्वमसत्त्वमिमाणां मादात्म्यं च तथ्यमिति तथ्यः २८ धवने नैलेन स्वस्य बहुरूपानीमदा
धवावलोकायतनं सुराणां स्वर्भावि दे प्रथयन्नाभिदद्दे विदर्भजा किमस्य नस्याम
णिमादिसात्त्विक तस्थापितथ्यो महिमागमोदितः २७ धवेन स्वादशिवहुर
रूपतीसती मिमो पप्रयगता मिवाणे नाम कृतस्य स्वपूर्वे हृदि शृपतेः कृते रूपा
कृतस्य वर्गपते र्जेना द्विधा २८ प्रसन्न नाम तत्क्र कथन लवस्थिते र्क्ति कुञ्जभीमावसा
निर्मिःपथि सुरेभ्यः वामनल्वेरदाव लेरभाजि लाजेरनया स्फुटैः स्तुतिः २९
श्रोनि जेता जिघत्रु द्विकर्मकः रमोच सती मरुत्वती पञ्च कीहृशी पूर्वं हृदि कृतस्य भूपतेः कृतेन लार्थमित
थ्यः लाजा कृतं द्राजनावनं स्तार्थः सकाशाल्लाजैर्नवा गता काश्यपामाम् २८ तस्मा भैम्याः कर कि
नैः स्थितैः लाजैः प्रसन्नत्वा पूज्य समभ्यामि पथि कुमारनलयोरन्तरालात्कौशदर्शनं नव चक्र विः श्यामादेवा
ना सुरेष्वपरनोनयाभैम्या स्फुटैः लाजैर्दत्तं यत्कीर्तितं लब्धि २९ तथा भैम्या स्वीकृता कृतिर्भूमस्य पद
तिः कपोलेक स्तूरिकाकमनीयता प्रापदशोऽजयता यया कर्णान्नमालरलली लामाश्रितवन्ते ललाटे।

नै॰प्र॰
मो॰रू॰टी॰
२५॰
२९०

लकाइयावविनवती ५० नन्नावत्तौ नम्योर्द्ध्यत्योः सात्विकः प्रस्वेदातिशयो मैक्कृदीनार्थे दृष्टीतनजलेर्मिलनमपुलपि
तः तथा दृशोः प्रहननसात्विकेनयनजलेर्निविडैर्धूमाभिघातैः समाधीयत इदं तन जलेनतत्प्रवेदः धूमाभिघातेनद
मस्कनमसात्विकमितिमस्काद्दनाकृतेमर्थः ५२ वहूनिइध्माणिदद्भिणादद्ताभीमस्यमत्तशुन्मादातिशयप्र
त्यतनत्वाणोरोमांचप्राप्तपुजेनपुलयोर्दमयन्त्योः पुलकमुकुलशाभामिश्रनाशनोः सत्नजाताः पुलकश्रियः सर्वैः ५२
तयापि तीर्थाङ्कति भूमपहतिर्गताकपोलेन्दरगनाभिशोभिना ययोर्दृशोर्व्रजनतो
ऽक्रनौ प्रिनानतमाललीलामलिकेलकायता ५० प्रपद्धतः स्वेदभरः करो स्वयो
स्त्वपानन्नुघोटीनजलेर्मिलन्नृद्धः दृशोरपिप्रस्ननमस्कसात्विकवेनैः समाधीया
नधूमलेघनैः ५१ वहूनिभीमस्य वदत्तनिदद्भिणाम यक्कृतः सत्नमवेव्यतन्ना
णाम् जनेपुरोमांचमितेपुमिथ्यतायपुलयोः कणूलकुट्टमलश्रियः ५२ प्र
वर्तनास्त्वमविजिनरितयोः कृतिः क्रियायैमपरस्यवानरा नकस्यसम्यनिम
लम्पदग्रतः स्थितापिवह्निः समिधाममेधितः ५३ दमस्वसुः पाणिमनुग्राहः
हणतः शुरोयमामेविधतेनशेविधेः मद्रास्तिणोवोगिरेत्तनहागितालुलोमनजातु
कृतिविहितानांकर्मणां क्रियाणां प्रारंभ इदं तः प्राकृत्स्यापि ५५ ७१५७१ यानतानयोर्दमयन्त्योरस्तम्बावि
नरीस्त्वम्भजत्तमृशक्तानवभूव उज्ज्यास्तुतालनादिस्तम्भजयति प्रनयोः कार्यवैयथ्येणापिनिस्तम्भोनिवारयतेत
त्वर्थः ५२ः स्थितोपिसमिधास्तमेधितोपिवह्निः कमस्यसम्पदं नालमपत् नवनाशयत्तत्र भेम्याः पाणिंग्रहत्वानो

२५॰

स्यन्दनस्य विधेः श्रीनन्दनोनकर्मणः सोऽत्र नमे षूलिंत्रेष्ठ रोधस्यागोतमेन सं विद्धे येन तो सम्यग् गृह्यते गां मिरसे
नमहर्षिणा शचीमुहद्दत्तः शाकुसेव ४४ ततः स्यन्दनः पूर्वे प्रभृतिभिः सहस्रैरश्रीकृतमीलितं ततः अथात्मा वाता
यनसहस्रपुर्के कोनकाष्टद्वष्टगतः पूर्वप्रभृतिभिः द्वष्टपूर्वश्रीणालज्ञावतीनां स्वच्छादीनां वरदपायस्रद्वस्य कि
श्रीकृतं कोनकाष्टद्वमितिवान्वयः यद्रूहं जिस्तनैनजयनशीलेनामृतानलेनशाकेण चाधिष्ठितं शाकाकवे
वस्राष्टपंचशापशाककवचमपिसहस्राक्षिद्वभवतिजिस्तनाचाधिष्ठितंभवति ४५ वरेणवधावलजया
सकोनकाणारमणाम्बेरथिभिः सहस्रैरश्रीकृतमेदितंततः अथात्मसहस्राण
तनुप्रभिन्नतान्नधिष्ठितंयनवलजिस्तनामृता ४६ तथाशनायानिरशेषिणा
क्षियानसम्यगालोकिपरस्पराक्रिया विमुक्तसम्भोगमशायितस्रद्ववरेणवधा
वयथाविधिनद्वम ४७ कटादणाजनपजनेनिजमृताः क्वचिन्तरेखामसकी
कारनवाम यथोमतोभिवेरयात्रयामभानभोजयभोजकुलाकरः क्वचिन ४८
हालाशनायाम्भुभुदतानेनेक्रमेणानिरशेषमिन्पर्थोः तथान्योन्यं क्रियमाणोऽत्याधारोन सम्यग्दृष्टुः स्वका
स्वतन्याधारयथाभवतिनथास्रद्वचयथाविधि दिनत्रयमशायित्रयाणामक्षासमाद्वारस्थूद ४९
भोजकुलाकुरोदमः कुटादणाकटादसकरणाकटादेणसज्ञापमानिजलोकाजनयजैनसहकाः
चित्रवीहास्तनभिक्रीडामत्यंतेकारयामास क्वचिद्देशेवरेयात्रयाआगतालोकान्यवाम्भरोभिवे
वार्धनाविदासीभिरभोजयत् ५० सदस्मिकां विज्ञनयजनमेवमुच्चैकिमितिभोः अंगरुचेरिक्षायायथो
विनंतमेनोपहारतेमनस्सारमस्रद्रव्यस्योपहारमानयनमवक्रजवंतमम्भका

नै.च.
घोड.टी.
२५१
२९१

कः स्वामिममनेनत्वद्धानं त्रिलिङ्गावाक्षितावयेः अथच मंगरूपे स्वशरीरप्रभयातेनत्वमनोपहारं मनसोपहरणं
युचितं यथातथा काङ्क्षन् रचयन्तु मम काङ्क्षः पिपासतः जलपानमिच्छतस्तवसर्वतो मुखेन जलकाङ्क्षन्ना
स्त्रियः अर्पयतामपिचकामं यथेच्छमोदनमर्पयतामथच अथवापिपासतस्तेपयेना मम काङ्क्षः ४८ असौमु
खलेमुखेनतवशुक्लान्नोपवशानश्तिमम काङ्क्षाकाविह्वला स्त्रीकं चनजन्यजनेभोजनोपविहंयाचितनाह
छानुमतिभवत्तमुखेनोपविशानितिदनाभ्यनज्ञनंदमितवतीत्वमुना जनेनस्वकीयं मुखवरांगभागो गः

स्वकोविदत्वेरचयेत्वनेन मनोपहारं मम योगरूचे यथोचितम् पिपासतः काङ्क्षनम
वेतोमुखेनवार्यधुनामपि कामममोदनम् ४८ मुखेनतत्रोपविशनसाविति प्रा
याचमहद्धानुमतिरवलादमन वरांगभागः स्तुतश्च मनोनुनामसदिस्फुटयेन
किलोपविश्यते ४९ युवामिमेमोक्षितमेश्ली शिणागलेन छाङ्क्षानिजगुच्छ
मेकिका नभासदस्तक्रगलोवयमिति व्यथनजन्यस्यनतः पराहृ छान् ५०

सेमतः वरांगमस्तर्थयुग्मयोः हियस्माद्वेतोः यनोमनोपविश्यतेस्फुटंत्वमवरांगभागएव मुखेनेति शुभो
क्तलान्तविहासः ४९ इमेयुवां मोक्षितमेश्लीश्रेष्ठे इनीतिणाश्रवदनतत्कस्यचिक्रलतयोः स्त्रियोरेकाएववद
तीनिजगुच्छकं स्वदानुन्यथन किंकृतावकिंचनवदंतीत्याद तथोक्तायथोक्तं युवामिममाक्षितमेइतितस्येवा
न्ययादोवचनवरमततअनक्रगलोमेष्ठ अथचनक्रगलः श्न्यकाण्ठः गलस्तानुरद्धितः चनाभसीति अंजा
द्विममेमेइतिपाहकरोवितमपितथाकरोमि अनतस्तमजोसि अजम्भगलस्तनाभ्याविनानुशाभनेतामिव
दनीइतिवदंतीसत्पर्फोरतस्यहलेविदधअपवानमेवहारागदहीनानमेवराजोमिवाचकर्षइतिपरिहासयता

२५१

र्थीः प्रकटार्थं कृतपुत्रा मिमे मे स्थितमेव प्रयुक्तेन त्वयैव च लक्ष्यैवान्यग्रहयोरेका निजदारान् न क्लेदे विचेप्य
स्मात्स्थितेन मीहृपावर्वावदन् सूत्रकेडून शोभसे नैवेदमुद्भिलाषेन नन्यापि नैवरागायप्रवेन्याभिप्रायेण
वर्दती अपरात्मप्रमोगार्थं मिवावकुम ५१ नलाक्षे चामरव्यग्रानानलसचामरव्याद्गिणी दमस्य दासा
ज्ञानेयथा भवतितथा पदेशमुक्तान् नेचायाद्याय तिर्दैछेनालेद्वयतीति नं चावृत्तिलेख्यिरद्यो वेगायसंदृशा
कृतनृकलामाङ्गेनसमस्तमाहूत्सनसागिनीमतीलोकेधूमिता ५१ ध्रुवेनः मीदनस्मामिति ध्रुवसीयुतनृता
मामनोध्रुवसीताभ्रः स्थूलाङ्गुलग्रेग्रस्थितप्रकृक्त यथाभवतितथा काचिद्दहुनीप्रादान् नत्रकस्मानि।

नलायवालब्ध जनविधन्वती दमस्यदासा निभृतेयने पिनात चूडामिलो
कैस्मरटात्मलोकितिनेभयेन नेचायति नेत्रीदमः ५८ ध्रुवास्यलाङ्गुला
मनालबलाहसीमया विशनत्रकस्तुवर्हिजः ध्रुनकृतमुत्याप्य निजाम
हेवदाहमरथपद्मात्मकृतपृक्कनत्यदा ५२ स्वयंकथाभिवरपत्तसंश्रुवः।
स्थिरीकृतायाः पदग्रामभनृतरायरेणपद्मानिर्त्तेन नायापदद्दशीवादर्शीन
नेदृमनवलः ५२ पविहृद्धितिन विन्नस्मैवनिजामतेः वदानि

कृपदः कोपिविप्रश्रेष्ठतयविहवानत
जातानेकथयेतीमयाश्रोता नाप्रश्नास्यापितेयंहसीयवेनप्रकृमिति नग्रनक्तेलिङ्गाश्रमकावणाग्रासा
नात् विप्रमुत्याप्यपद्मात्मकृतपृक्क यथाभवतितथातस्याः हस्माप्रदाप्रदृमन ध्रुवेलोगलेलिङ्गनया
हृस्मितापद्माद्दियायायेमपृक्कः पद्मरपद्मनरवणदृमतद्विमर्थः ५२ कश्चिद्हृनैः स्वयंवार्मीभिः कृतास्थि
रीकृतायः कस्माच्चिद्रयदासिद्धियमराणहयमथेनेनहृद्दानिन्यंततसाः पश्चात्तागेमादृष्टुनने

नै॰ष॰
घा॰टी॰
२५२
२९२

नयाधयत् ॥ इसन्त्युंदंदशीचतस्याः पदद्वयमथ्यास्थितेदर्पणेऽमनिबिम्बितेवशंगोपदर्पं जहासेत्यर्थः ५२
उचितव्यापारमवगाविलासिनेविभ्रमहृदीकृताचेयंसमस्याभिस्ताहशपः कामसविज्ञानरूपाजनजनहृद
चेष्टाविशेषाद्रूपावेजनेमुद्रूवहासयत् ५४ तिर्यग्वलितग्रीवयावालुयाद्रूसमितिपूर्तिरूमितमितिसत्वल
नतस्मितेनयवसस्त्वेषिनिरूदयनिखायअसमस्त्रवलद्रूपवेदिताक्रनामसर्वाणिसमस्तुवलद्रोविध्यति इयेत्तुव
लितकन्यरास्मितेनेवसायकेनामः स्मरवेनायकहृदयकहृदयमेवलक्ष्यविध्यतिस्मेत्यर्थः ५५ अवसरे

अथोपचारोचितचारलोचनाविलासमितिवासितपर्यसम्पदः स्मरस्याशिल्पेवर
वर्गविक्रियाविलोककेलोकमन्दहासयन्मदः ५५ तिरोवलत्कन्धरबोजना
लयास्मितेनस्मितेपतत्वलक्ष्यनिवानया नयानदीयहृदयेनिखायतन्द्यथीय
नासमस्त्रवलद्रवेधिता ५५ कृतेपदन्यकारणोवितत्यजादिहृदनयत्तुया
दवाविवालया हृदन्तदीयस्तनदेवकामुकेजगादवानामविलोविलो
खिल ५८ जलेद्रूयन्याकालितानतेस्त्रवबावासितासाद्रूसकेनतुम्बिते
पूरपतत्काविलाम्पयाविनाअनीदिलोन्येतलणवाचनतलाः ५७
कन्तेमुचितेमुचेत्याप्तम्यायान्यदस्वस्त्वनेहतमितियत् नरुणालोकेनरस्मिकंवल्लुमिवाविनेमितिवय
स्याहृदयंसानुरागंतेनैवज्ञानवानित्यर्थः ५८ पदमवालनायजलेद्रद्रनाः स्वीकृतनतमनायाः कस्याश्चिमु
खंवुम्बितंतज्ज्ञानेनकेनचित्स्मादूमितिकेनयूनापतडुदकस्वपदेशाच्छिलकरणमवालनव्यापारालस

पाणिनामृता अन्यलोकदृष्टिप्रमाणावसरः प्रतीक्षितः ५७ तत्कर्णोत्पलं दृष्ट्वा वल्लभचरित्रया कयापि कलावस
तोसख्यो निजकरकमलनालेन वाहुनाकृतः शिथिलोपि परिरंभः परिवेशो वेष्टनं वालिंगनमिति याव
त् तं युवानं प्रति गाढ एव यस्मात्तदोश्रीहा शिथिलो गाढता यया विलसि सख्यो कृतः परिरंभस्तव वध इति कला
निधेर्वधे कृतो गाढ एवो जात इति च प्रतीतं ५८ स्मरस्य बाणो भूषणं ततः प्रकटकमपुलकः कोपि
विलासी जलेदृष्ट्याः कस्याश्चिन्ननाम्याश्चवर्णाशावर्णनिमीलनत्व एवंतिविम्बन प्राविशत् यावाण विहा
युवानमालोक्य विहस्य शीलया स्वपाणिपाथोरुहनालनिर्मितः सख्या।
परिरंभ्यपरिरंभः कलानिधौ हसवहां तं प्रति गाढवत्यता ५८ ततश्च कुचः स्व
कृतस्वाङ्गविम्बनकुलेन कोपि स्फुटकमपकलुकः पश्चाद्दृशाश्ववर्णा।
भूषणेन ततः स्मरस्य बाणैः श्रवणान्यविशत ५९ मुखं यदस्मायि विभुज्य पत्र्छ
वाङ्क्रियया दालम्बनतास्मा मितम् अवादि वायन्मदुगाढदृष्टवानदेवजो
या हृतदाभिलम्बकम् ६०
भीतो भवति स्म कयापि सेवीणोः सकाण्डकश्च भवति स्म शारणो च
कस्यचिन्न विशनेति ५९ हृष्ट्वा मुखं विमुञ्च्य पत्राविलीकृत्या स्मायि दृष्टसितमिति यत् लज्जाम
वहमनमितमुखेय यामवति तथा हिंसितमिति यत् यश्च मदुगाढदृष्टमुवादितदेवदृष्टिना द्वि कं
युवानस्यानतभ्रावः प्रामोलन्नकं प्रति शृङ्गरूपं जगाद ६० नालहृतेन पुनानाकाचिद्दृष्ट्वा वामसव्यन
सूनानन्धे प्राहिनेनाभावि प्रानेदाद्दिक्को मनो विकारः सतंह याय मह्यचकेनात मितकण्ठेन द्वियं

नै. च.
चोड.टी.
२५३
२९३

मुक्तानस्यानुवर्तंद इत्यर्थः ९२ समुर्वीकृशाकोकोयुवतानानाविधंनलनालानांखेलायंत्रः नलनालाएवखे
खेलेतिवानत्रवद्धायोनीडोद्भवः पक्षीतस्यविभ्रमंयायद्वानानाप्रकारंललनानलनालखेलासंवसन्नस्याप
तीवध्नतेवध्नस्यपक्षीविधूनयन्नुतः पुनरुत्पादितानष्टशोजातइतिभावः कीदृशः तस्याजुचयोः स्तनयुकमा
लिंगनविशेषस्तेदर्वेचेष्टायेस्यादोहलितायास्तत्रवलनत्रसहशयस्यजनेनतस्यानिलेनाकुला ९३ स्नानादृशी
कायिकटाक्षकवणस्यावक्ष्यदारीतिः तथैवचनस्यमाकाचनभंगीजातेतिशेषः यथावक्षत्यावाग्भग्ग

खेलाकलहनाम्निजनेनविधूतवतीभवामसवेननष्टशोभसविदे उदस्तकाष्ठेननष्ट
शोष्मनानिनाविजितलज्जादहशेनदानतम् ९२ सनकुचस्पर्शकचेष्टादोह
नाचलल्लाभयजनानिलाकुला भवायतनानानलनालखेलानिबंधनीडो
द्भवविभ्रमेषुवा ९३ अवक्षटाकायिकटाक्षणास्यमातथैवभंगीववनस्यकाव
नयथायुवाभ्यामनुनाथनेमिथः कृशापिहृतस्यनशोचितभ्रमः ९४ पयान्तको
पितणासास्मेलितेजलस्यगांड्रसमुद्दस्यसमदः ब्रुवन्भवतत्रपतिविम्बितेप
खेपुरः स्मरेत्याः स्मरकामुकभ्रवः ९५

बयुवभ्यांयुवतिश्चयुवाचयुवानौ पुमान्स्त्रियेत्येकशेषः ताभ्यांपरस्परंप्रार्थनेकार्ये हृतस्यभ्रमः स्वल्पोपिनशो
चितः ताभ्यामेवपूनामहे दहत्यसकलमपिहृतमित्यर्थः ९४ जानद्रुषः कोपिकामी युजलिजलस्यगाण्डू
षमुखेयोजितंनृपोतत्रदेतनुः अपप्रकाशमानायाः कामकार्मुकस्यभ्रुवः कस्याश्चित्कामिन्यास्तत्रकरा
स्थितेजलेप्रतिबिम्बितमुखेवब्रुवन्न ९५ मरकतमणिरसनेभोजनायपुरःस्थापितेमनिवरयाताप्रयोजन

मेघामिनिवारयात्रिकाः प्रकोपंगताः किलशुष्कैः शाकैः हनुयैनेतं रचितेपात्रवः प्रविनीर्णनास्ति
किंतु हरिनादीमापात्रमेवविधं हरितमितिपश्याहेत्यिनाः एवंपश्यावलिओमाभूपिनाः हरितमणिः पात्र
मितिबोधितास्तेषाजातहसथः ९९ प्रयत्नः स्फटिकसम्बधिनिकुट्टिमे स्थितावधूतत्सावधाः आत्रिदय
भूमध्यबद्धदृष्टिः तन्मानिविस्मितेस्तुदन्तमदिरावलोककहसंथः ईदृशाः कश्चिद्युवाप्सितष्वेवंवनस्तस्मात्
स्वैमविलोकयन् निश्चितेविनीतः किमप्यकृत्त विनेनोपिपदविन्यस्तदृष्टिः हसलज्जयाप्युवमपश्यन्
हरिमणिभोजनभाजनेर्पितवन्ताः प्रकोपंकिलवारयात्रिकाः न्यतेनशाकैः प्र
वितीर्णमस्तिवस्तिवेदमेवहविनोधिबोधितः ९९ एवंविनेनस्मितमेवंवा
स्युवाकिमप्यकृत मतिलोकयन्नेव स्थितावधूः स्फाटिककुट्टिमवधूत
दृष्टिभ्रमावनिमध्यबद्धदृक् ९७ श्रमोलमहणमखंडितात्रिलविशुक्रमना
त्वाविशुक्रमादवम् रसोल्लसगौरमपीनरसमामभुंजतामोदनमोदनंजनाः ९८
वैयावशाल्लोकवकखरस्तनीविभिः शिरद्रुमवनिभेस्वदृष्णास्वयंकिलस्तनल
मुग्धस्यमन्दवेशकृत्स्तनीर्हीनततापपादथे ९९ कृतिनयायमपिविनीतइवासीत्तत्तनथः ९७
अमीजनयुजन्मजनास्मामागात् स्वादितयावाडोदनंमुंजातकोहशेवामभुष्णोयतमखंडितात्रखिलात्म
डलायस्मिन्स्तदावखंडितात्रिलम् यदरखंडिताखिलंतडुल्ह्यमितिविरोधभासः नघान्नोनंविशुक्रमभि
नसहत्वात् अनेनमादवेन अशुक्रमादवमन्नोन्नविशुक्रमेतीविरोधआभासः रसोल्लसोल्लडमधुवेगोवेयवत
मधीवरदीयस्तनमामोदनतपकम ९८ नात्तणवमादोमुडुवितस्तनीकाविन्नदरोदशातिरः शुमतिश्प

नै॰च॰
प्रा॰टी॰
२५४
२९४

गाढ़ पुलकं चालजिनेव स्वयं गलितमिव नल स्फुलेवमनेन कार इमामसंजातकं वा किं निहीनमेष ष्ठपुलकं नीमो
किं न वीक्ष्यसीति तत्स्याभावः ६९ स्वरभिः कामयेनुरुक्त नीय प्राज्यस्याद्दिष्टेतः ततः स्वरभिः समस्त तत्तातं तदा
ज्योति स्यन स्वरभिः गात्वि मवेनं वधूभिरभ्याज नेभ्यः पायसं परि विष्य तदाज्य भवादक्त त्वायाः स्वेरशलिनं जा
नमिसर्थः ७॰ भूलोककामिभि जैनेः स्वयापायद्यपि न पीतान घ्रापूतदाज्यं ततः स्वयायाः सकाशगात्मा हृदय
नुमीयते कृतरस्त तत्राह ग्राहयस्माद्दे तोः रसनपायनोदेवाग्न पियस्तशुगिनदयपोरमलायास्ये हृतायस्त हा
यस्यादिष्टेतः स्वरभिः समुद्रवेभवेनतदाज्यस्वरभिः कवेनतः वधूभिरेभ्यः प्रविनीय
पायसं न देवेन कृत्वा तदसैकानं कृतम् ७॰ यद्यप्यपीतावस्थयालये स्वयातदप्य
दः स्वाद्दुतनोनुमीयते यपि कनषड्गे हृदयं यमाधिनेमं स्वदामद सैस्वदतेनस्वयाथ
तः ७९ अवाप्यनोद्दो नितनं मदिर्गितमनोन्यवानाटत्यवविस्वाविति लवना
नि पूनः स्वायियं किं यद्धतानि वनमवालादूवदर्शनेषु गुणा ७२ नवा जिकारादृम
भोजितमकै शुविनमीकारकृ नादयहूयि यनातमोगेकटूभावपाटवादका
डकाडयिनम्स्रथनातुभिः ७३
भवेने मन्योनेसुदेवयोयं गतेनगद्यादस्यागे
गवि कनखसु बूयनु दयगथोपि निवृशुद्धः दयगेयमपि स्वधानि गति किं स्ववकायमगतीति के मुनि
कन्यायादवा नाम ७२ असौवालालज्जा गृढ मादिगतकिनाज्ञा किं वा ज्ञानापि
नाहतवतोकृति पूवः सदृक्षियं किं विकुनावाला व्याहन्यघवी नवा तेना किं मति सहशावसदहा
गतः ज्ञानेचना घाहमामिनि निशीर्षायोजातः ७२ कटनसनीतानमगां विकाकामि नेनो रस्केर समावक

२५४

एकूयिते शिरस्तात्सप्रदेशेकैवीजैनेः सीत्कारकारिणाश्रुविनुक्तनादयदयिदयिमिश्रितं दयिदयदितिर
यक्तदेवाराजकानांराजकाभिसिद्धेशाकादिनाभोजिसर्वैवाभोजीनर्थः ७३ विरहपीडापेड्समही
भूतरश्मीहिमकरस्यानीतेखवाप्तमिवसितन्धेनपूर्वेनस्त्ड ग्रथ्योपश्चाद्दक्कादितत्रोजिकाराद्वेपूर्वेहृदत
ततःपश्चात् अह्नितःखेलोड्जेनपूर्वासीहसकरःकटकारीत्रिपुमन्मथविनीतायोः ७४ नवावहसूर्वी
युवानोस्त्रोपुसोस्वाभिप्रायगोपिनोसतोवास्योनोपुलौकव्यवहारायोग्यभूमिषुयक्षासोयोगपस्यानेषुप्र
वियोगिदाहायकद्वभवतिषस्तत्पाप्राभानोशिवत्वाङ्माहृतम सितस्तडु
प्रागतदेहिदायितस्त्वलःस्पृहस्त्वंमिवाह्नितस्ततः ७५ नवौयुवानोनि
जभावगोपिनावभूमिषुपाविहितश्रमिकमम दृशोविधत्तःस्पयहकृया
किलविभागमन्योन्यमुखेषुनःपुनः ७५ विश्लसानस्तगमोसमायितव
स्तादमितास्तड्बमनेमनः निशापवोन्तगगडेगजैवदःपलेस्मपोप्रवजा
लैकिमश्नपि ७६ वैकृतश्रमिकमेयुथ्याभवनितघाष्टूर्वेश्रमिविधायेत्यर्थः दृशोविभागेत
नीयेभागेकटाक्षेपरस्परमुखेषुनःपुनः स्वकृदयथः स्पर्शपूर्वेनिजभावगोपिनाविवितिवान्वयः ७५
तेजन्यजनाहृदिणमांसमायितेकोमलेनेमुनेरसस्मरश्रीत्याभुक्तापवमनोनिशायेनचक्रःकिमितिरा
जनिकयेकदृविणजातेःसाम्नोदकेमोसेरदस्तमनेकिमश्रमिकिमपायित्रमस्तरसत्विषाणाभा
वेकथमीदृशःस्वाङ्स्वाङःस्यात इत्यत्रापाकेणाजनाणाव् घटादिताद्दसःस्वथाकेदनिवपादः ७६

नै॰च॰
बो॰ऋ॰टी॰
१५५
295

अन्योन्याभिप्रायेणज्ञानेहस्तस्पृहन्त्योर्ययोस्तयोर्भूनेत्ररेणैसेविलेक्षणं सम्भोगकालं यतिकियच्चिरागृहाई
यन्त्यास्त्वनानिमेषकरणेनैव संत्रयाजनेषु निश्चयः कृतः सन्ध्यासमयोवसरः इति नेत्रनिमीलनात्तामपितः
त्यर्थः ७७ सम्भोगाय दिनरात्रिवाइतिक्रमेणोत्कण्ठितानयोः कस्यापुनादेव चेष्टाविशेषाहितेष्टकृति
तिवत्सनायिकानयोर्दिनरात्र्योनिषेधयितोः सन्ध्यारेखायरेलनेयवाग्गुलीव्ययन अथवाङ्गुलिविलासेनसा
ध्यासम्भोगकालइतिसूचितः ७८ कृष्णाः पदस्पृशन्तीनेव यवलक्षरेमत्र कृमेणस्पृशनाविदग्ध्येनदर्षा

परस्पराकूतजहृन्तकन्ययोरनङ्गमारानुमपित्तलणामपि निमेषणेनैव कियच्चि
रागृहाजनेष्वप्युनोदयादि निर्णयः ७७ अहर्निशाम्बतिरतायष्टकृतिकमो
त्सुशीतानकरापेणाहिते द्वियाविदग्धाकिलनलिषेधयितीत्यपथमसन्ध्याम
पुरः पयेङ्गुलिम ७८ क्रमेणकृरेस्पृशताक्षणः पदस्मितवशीतवत्रेणवी
लिना दयोविदग्ध्याकृणोतेयथेङ्गुलीमनोचिनोविनविस्मिताकिल ७९
कियन्मजनोदनमानयाकियत्कृरेणपमकृतनागतेनयाम अहकिमीया
मिकिमीयमितिमाविधिनेनहाकिलबलक्षयाननम् ८०

वत्सराकापिकामिनी अनौचितीविननविस्मितेवकिमिदमनेनानुचितंक्रियतेइतिविस्मयवशादि
वारुणोपवेश्यगुलीन्यधत् पूर्वस्मोकात्कृपराभयोर्भावः यद्वादिनेस्थालोकात्रिशिचन्द्रालोकान्न
नक्तंदिनेहयमध्यन्तर्विनीमिति मन्वानामदोयकारमलिनेसध्यासमयेअकेनइतिसूचितवतीतिसि
नमाहृषभावः ७९ कारसागतागतेनयमारेणकृञ्चनाभ्याहृतानाकियदनेनजनयेत्कृवन्किंयदनुमा

नयन् यो ह्यियमद्रमेष्यामि किं वा नमीयसीति प्रमक्कसाखी लज्जया किल नमं मुखं चक्रे मुखावनमनो
नाहमेवं गङ्क्षामीति निहूवितं भवतीति यद्वा लज्जया किल लज्जयेवानननमानतं कृतवती मुखमनेन नयुग्मयोः दृष्टि
लिलिप्तीनमेवागतमेव पादयोः पतनेति निहूवचयतीति भावः ८० यथा मांसं मांसमांसं भूमजं स्तुः अमांसं वा मांसं
भ्रमेवहृतिस्म तथा तेन प्रकारेणाचमदेः स्वदैः पाकिकमेणा साधनद्रव्यैः निमित्तमने विविचित्रपरिहृत्य पुनो
वाद्यायात्रिकाभोजिनाः विचित्रमनेविविचित्रभोजितस्य ८१ स्वडव्यंजनीभूतमांसमतस्फालिकाखण्डः
यथा मिषं जग्मुर्नामिषं भ्रमेनिरामिषं वाविषमोद्धृत्य हिरे तथा विदग्धैः पाते
कर्मनिर्मितैर्विचित्रमेनेपरिहाराय भोजिनाः ८१ तेखेन कृतनाथ वसन्ति भोविमा
द्रुमास्तु व्यंजनं मांसं स्फालिकामं दृदृशुर्दृतेः मयामांसमतस्ससंविदग्धापपूपन्यासेव
धिकायवे ८२ यतेनकर्मसंयोजनयातथा कृतैर्नानिष्क्रान्तनिःक्षिप्तपचनाद्गर्जनात
अमी कृता कालिक वस्तुविस्मयं जनाव्यञ्जनमभ्यपादयन् ८३
नाखेनाथ वसन्ति भोविमा कृतनाथवाप विधिकायाः हियाः अयथाः पश्यन्ति दृश्यन्तेर्देशात्रखण्डयत्
तस्य मांसमसमं संस्वादं मशशांसं तद्भाव ८२ स्वपकारशास्त्रानुसारेणानेकवस्तुमेलनेन तथा कृते
स्वद्रूपोत्पादनात् निष्क्रान्तखण्डयितानि निक्षिप्तपचनाद्गर्जनात् नाटश्रुत्वादोत्पादनात् कृतया
कालिके पुष्पकालभवेषु वस्तुषु विस्मययापुनर्दर्शनव्यञ्जनेशाकज्ञानसमीजनायाभुञ्जते कार्तेने
नाकृतनिर्माणेन मोदकादिरचनावत्खेन रसयोगेन रूपरसादिभिनाप्रनेनकर्मणा पद्मस्वादनाटकसं
पादनात्स्वादविस्मयायाम्भुञ्जनेनपथः ८४

नै.ध.
योङ.टी.
२५९
२७६

वारिणः स्वच्छितेन जलस्य स्वच्छेन स्वरूपेण गुणेन इत्यादिना समासत्वविषयसामर्थ्यात् तद्धितार्थयोगे षष्ठी । ईदृशो-
नकेनापि मुग्धेन दृष्टापि पिपासा स्वरसीति विबोधिता । इक्षावालापुनः पथिक गलेति काजलभाजनकर्तृमनाः
स्वकीनाद्वासात् सदृशान्यवमत । अयमर्थः पिपासास्वरसमेव जलेदिस्तीत्यभिप्रायः स्वकीनास्वकीनाज्ञा
नाकटिनि गलतीति कांतत्याजेत्यर्थः ८२ कश्चिद्युवा भाजनपात्रस्थाम्बुनी तत्र स्वस्तनयोः प्रतिबिम्बिताः प्रतिबिम्ब
दृष्ट्वा तस्याः प्रतिबिम्बितायाः नीवीनिवेशितेन करेण चकार तन्मतिविवं प्रतिबिम्बितं प्रकटं पुलकं सम्यक्त्वं

पिपासा स्वरसीति विबोधिताम् स्वविनिरीक्ष्य बाला स्वविततेन वारिणः ॥ पुनः कदेक-
देशेन गलतीति कांदृशा लम्बोना सदृशाग्रवमतः ८३ युवा समादिश्य रवमवगत्य
तेविलोक्य तेन दर्शनानुबिम्बनम् चकार नमोतिविवेशितेन करेण भूवनस्य
स्फटकाणएकोक्तम् ८४ प्रलेहलं सिन्दूरगान्तु बिम्बनालयपुष्पकोपि पिनमो-
जनकुलः पुरुहः परिमृष्टकरांगुलीमुखेस्तनान्तरिकेः स्वमवाप्तिनेमुखम्
ब्भ
भूव प्रमाणकरे प्रतिबिम्बनेन विकरे प्राभेदं मोहो मांचिता यात्स्वसा प्रतिबिम्बमपि रोमांचितं जातमिति भा-
वः ८४ कोपि युवा हृतभोजनकुम्भप्रलेहज स्वेदे कृतबिम्बां कांचित् मुग्धां स्पृष्ट्वा ततः स्पर्शादनुप
मात् स्वमुखं प्रापितेः विकेशवरहितैः करांगुलिभिः तुपुष्प प्रलेदस्पर्शाभावात् विकैश्वितं तुल्याप्रलेद
स्पर्शप्रवालेनेन व्याकुलतया प्रतिबिम्बभोगजात इति प्रतिबिम्बमेव स्पृशति नप्रलेदश्लमित्यर्थः । भोक्ता
प्रलेदादिकमगुलिभिः स्पर्शमुखेनयति तद्व्याजेन प्रतिबिम्बिताकानातुचुम्बेनेत्यर्थः इक्कादिनिमित्ते

द्रव्यद्वयेप्रलेहमित्युच्यते ८५ कोमलं स्वादुसुगन्धि यत्तेमनं मत्स्यहरिताङ्कुरालपल्लजातैर्मांसैश्चपाचितं
लोकैः कृतप्रवाशाकितनगाणितमपिनशक्यतेस्मयद्गणितमपिनशक्यतेनतत्कृतोभोक्तुं शक्यतेइत्यर्थः ८६
यत्लुकणारम्भोऽस्ति हितैः कृतयोचकोपेनकेविन्नुदिलक्रुवाकोतयापुरोनिर्मलः सच्चवाभोजनव्यापारेण
गुर्वेगुलिलिदिपनुप्रसन्नवदनयानयानुगृहीतः यतिदैनादिमुखिगुलीदत्तेयेशक्याचते द्वानाद्वहृतपयो
ददातितथ्याप्नोतिभावः प्रसन्नवदनत्वमेवानुकम्पनम् ८७ यज्जलेवायोहृतोल्लघारन्तलाहृतनयस्य जं

मरायिपत्नीनुस्वगात्नपवित्रैपलेस्कटुस्वादुसुगन्धितेमनम् अशक्यंकिललोकैः
कृतपवनेमितननस्संख्यातुमपिस्मशक्यते ८६ कृतार्थनस्याकृमिभिः विधा
तैः पुरापरामियकिंवनकेवित्तद्वा लिपन्याहोभोजनलोलयागुलीपृ
तः प्रसन्ननयानुकम्पितः ८७ प्रकारितोहारतिमेप्रभजनादधःपिपस्या
नकृतावराकृमिः निपीयस्वेगारकसंगिनयनेत्ववाणिवारिप्रतिवारमीदृशं
नयाविपातेयदकारिवाम्रुतेकृतेनवयजीवनमन्तुमायुतेन हृष्यदमारंमित
सर्वतापुखितनप्रवितः कतंमिदंपिवतत्व ८८ लमगुरुसारकाष्ठधूपितेधूपेनवासितेनदृं

गारकसंज्ञिगात्वेतिकात्स्यंजलेपीतानेजेन्यजनेनवारंवारमेववरामाणाक्रमेणवारिप्रत्युयनवारिवारि।
कियाविस्तारगुणवचनेषु ८९ भोवलम्भवतायज्जलमस्तनमकारिप्रमन्तुशाहवाचोयश्चजलेञ्जो।
वनशाहवाच्येकृतेन नन्मायुकृते शान्तिनाध्यस्मात् जलेसर्वतोमुखकृतमितियत् नतदृष्ट्याकृते।
इदपिवः प्रस्यजलस्यपानानयासर्वतोमुखः कर्तेनवाचितः पकमुखः कियज्जलंपिबेत् सर्वतोमुखो।

२२

नै.च.
सो.२.टी.
२५७
२५७

श्चेत् वहुपात्रे शकः अतो स्य जलस्य सर्वतो मुखत्वं वर्षर्य्येपरित्यज्य पानः सर्वतोमुखत्वेक कर्तेन वयुक्त मित्यर्थः
पिवतीति पिवः अस्य पिवः इदं पिवः शोषणस्य मास समासः ८५ कुवेरोदनेत्यत्र नः स्थिते पिक मलम्मु कलानु
कारिणा पाणिना मुकुरं याचते मुकुरोदनव्याजेन स्तनौ याचमानो यनिभावः ईदृशा यास्मै सूनेभोः सखि त्वदे
द्विन्दे हीनि परस्परं कलुहाकुमेस्य अपिमरव्यौ ओदनेत्ववदनः किल ४५ इयं कियन्मा त्रस्य स्तनौ निपयोधरा
यिन्मावसनस्थिगाने हृदयस्य यथे पूनेनस्याः कर्दयीगलेनिकायावणशपाजनानादयनोहेतोव्यनरत् श्रुगा

समेजनकोशाभिनयेन पाणिना स्थिते पिकस्येव मुकुरे वयाचते सखि त्वमस्मै वित
रत्नामिन्दुभेमिथ्यानवादाहृदतः किलोदनम ९ इयं कियच्चारुचकोरचे निपश्यते
पयः सदा याहृदयस्य मा सतम कवं मनोज्ञाव्यतेरयं अनेरमिषिणांश्रुगारयूतेः क
रहयी ९१ अमी भिरुाकरादम मोजिनर्देन स्थाव याम मथितेवृषाकवा हृयोर्ह
स्तच्छयिनीपयः स्तनद्वयोहृदामकमिवोहृतेदधि ९ नेद नरतः सशिरस
विडमिः कवम्भिनेकल्पयताजगत्कृता इतस्ततः स्पष्टमचौरि मायिना निरोस
रककायनेनैनारक्तावेन्स्तवयत् नदलाव लाजिह्न ताभृता ९२ ततो निश्वयेन क दहयी मनो
ज्ञा अभिप्रायवहि नीरम्याव ९१ अमी भिर्जेनैर्भीमरदेहदयिप्राकरादमतो जिकोदक हृयहि मन्मादिग्गी
मावासोवक्ष यिने विरमहताबक्ष यिनी मोटापूर्वस्यादिना समासः तस्याः पयस्त स्य स्तनस्तनादि
पुमस्वेषर्षयतो ः अस्मात्कः कमिवास्टतशुडा मुहत यकमिवतयादि मजलनो दिना सितेव ९२ उद्दयि
प्रतेनतमेणमध्याक्रि वसा विडमिक्रि दंदं पविडमिर्मिश्रितकवंताद धिनिरी दयनलवासनवे तो वि
भूता मायिना ग्राम्यापाररमललः स्थाननदपि स्पष्टमेवाचोरि अत्र याक स्य शक्ति रुना स्यन्ते ९२

समेच्छायायदास्य हेयो विषयः तमद्दाक्षिप्य मकाङ्क्षुः यद्दाशक्येकान्तेः यद्दास्यदेस्यानेनकेमसेनदृष्टा
क्षिप्य मकाङ्क्षः यत्र वागाद्यक्षानाक्षिनतथा शक्तेन यायात्रलम् अथ च वागोरक्तता यत्र नाक्षिनत्या क्षिनयाथव
लयात्रलम् अथ च वागोरक्तता यत्र नाक्षिनत्या क्षिनुयाथवलयात्रलम् इति यवलनिषेधेन वागाद्य
नुक्तयाच अथ चयोचाभिप्रायेण वाक्यमेदेन ब्रूवते विटायविस्ताथवयाकान्तयाफलमात्राहि स्वफले
दत्तेन स्वतन्त्रमेयकृतवत् स्वदत्तेनम् १४ ययोः स्वात्योः समेषु गापदेशिनवान् अभिप्रायज्ञापकचेष्टावान् स

दृष्टाक्षिप्तेन न कुर्वेयदास्यदेन यत्र वागाः क्षिनयाकृतेनतया इत्थं विस्ताविस्वफ
लेफलकुण्डदद्दायिविस्तायवयाकृत्वक्षनत् १५ समेययोर्दिगितवान्वय
स्वयत्नयोर्विद्दाथापदृतमवीगिनाम् अकारिणाकृतमवाविसायथाविट
गययाक्षिनयेवभावविन् १६ सर्वोभतिस्वाद्ययुवेगितेन्तणक्रमेणन
यत्नमनेनदिस्मृता विलोमतद्यज्ञ नमरुण्येनयाव रक्रिमस्मेननितानम
स्थितेन १७ समाभिलषवभुग्निक्रियाविषदेलोदरवतेलयालयोक्तनम स
लेकृतनेदोरवैटेस्तदस्मनावबाजयाकाषितगोरिकाश्रिया १८

भावाभिज्ञः कामीतयासंख्योऽभिधेनतपद्रूनमतीगितेनसमर्पितमतिचेष्टाभिप्रायात्स्वस्वायथेगितेनाका
रियायाचसाप्रतीगितदायितेवाविनानयेवविदग्धया अथेजितमस्याग्यानकिंतरूमेवतितिवीरि
कायाअभिप्रायज्ञः सकामीतस्मामेवानुरक्तस्वर्थः १५ कात्रिन्नवसंख्यानकृणमामिप्रायपश्य
तीसर्वीसिदमेवाचत् अथैनक्रमेणादिनस्तुतापर्यायेणाव्यजनादिपरिवेषणेकांसदृतेनदृष्टेतमा
स्थितेनस्मवरश्रेष्ठयजनशाकादिविलोमेषतलामकमस्य प्रतिकूलगुणापहरतियावत् नयाकिंनाप्य

नेयुगपदेवसर्वैर्व्यञ्जनैः किंमितिनानयापरिवेषितेनेत्यर्थः अथबालेनममथितेनेसैवंवंत्रिहेत्थन्तोमलोमरा
हितमव्यञ्जनकाममदिरेनाम्नेलज्जनेलोकनेशमक्रान्तिष्टानवृन्दैवेष्टव ५६ अमनाभोक्तृणांनटलोद
लेभाजनेपात्रानपत्रपुटिकामध्यलीवृदेः प्रक्रान्तविशेषः शवकियाविधेः समामिलिष्यालक्षितमिवर
राज यत्रग्रथुसमासिर्भवतितदृपिस्थलवत्तलयापाकाम्बुलीकरणयापिनयागेविकसत्रीत्तयवस
मामत्तवकलिप्यालक्षतमभवतितद्विसर्थः ५७ विटः पुरोग्रेअथिपारिपानकपात्रमतिविम्बितम
तिवम्पादासीकेवलेञ्जुम्बतिनकिंतपुनः पुनः पानकपानरसव्याजेनतस्याञ्जुम्बनेयानिचुम्बितानि।

चुचुम्बनेनावीवलयोवेशीपुरेपुरोयिपाविम्मतिविम्बितोविटः पुनःपुनःपा
नकपानकैतवाश्रकारेनस्वस्त्वनेत्रेक्षनानन्यथि ५८ चनेरमीकांपरिवेषकै
मनैववषिवर्षोपलगोलकावली चलङ्कुत्राभूवणारन्नरीचिषाधूनेदूचा।
पैः श्रिनचाइस्नोरभा ५९ किंयदङ्कव्यञ्जनमेतदर्पितेममेतिन्दमवदनाभु।
नःपुनः अस्मानिसव्योनमसावदौकितेक्कलेननेषांकाढिनवभूयसी ६०

चुचुम्बनोवी) विटःपुरोग्रेअथिपारिपानकपात्रेप्रतिविम्बितामतिम्पोदासीकेवलेचुचुम्बतिनकिंत
पुनःपुनः पानकपानरसव्याजेनतस्याञ्चुम्बनेयानिचुम्बितानितविनानितान्यपिचकार फलदीचवे
रीपारीहोवालहचसिभूला ५८ वलहाङ्केकणमणीकांन्याधूतेइचापैः चूनैर्निविडैः परिवेशकैर्ज
नैःपरिवृतोषकाजनेवीनेरेवचनेमेचैः श्रिनाचाइसोरभाचेदकमेरसेदेचाइश्रिनेचाइसौरभयथा अथ
चश्रिनाचाइनामावली अथचवर्षोपलानांकरकानामावलीअवर्षि ५९ ममकिंयदङ्कितमेतद्व्यञ्ज
नेशाकजातमपितमितिभनितमिदनन्नात्मनः पुनर्विदतांभोक्तॄणांव्यञ्जनानिगणयितुंभूयसीकाढि।

नीवत्वदिके वैनेः परिवेषकैर्थीजेन नासौ गोलकावलीन पादीयत ९ चन्द्रकोंताया ग्रमिमाय गोपन वा
न्तर्येष्ववल्लिकाग्रहालिकात स्यात्तत्पाटन रहत्याथीहाटनेयत पाटवनास्मिन्विषयेकामुको स्तदो वि
नीनस्प्रवादेलिकाग्रे ज्ञानसौचितीयुक्तनोस्य शाङ्गिः निजस्फुटदयाभिप्राय शनैः टीका। अवधमम
यमिगितमत्यासीदिति निज्ञापितनन्दत्तुस्य यावेष्टामुक्तनेनर्थः १७ आज्यसमुद्रतेमेनपात्रप्रकाशमानका
मिनी प्रतिबिम्बितागयष्टेः वत्तमिलन्तक द्वयनिहितप्रस्तनभावेननखैः लिलेखेव यनिर्दयममदेच १८

विहाय बालेंगितनगमवातवीप्रवल्लिकोत्पाटनपाटवेहृदः निजस्य टीकाः प्र
ववेधकामुकस्य शाङ्गिवाकृतनशानैस्तदा चितीम १९ हृतं हृते भोः ज्ञनभागेने
पुरः स्फुरन्त्यनुत्प्रमतिविम्बिताकृतेः युवा निधायो वामिलन्नकद्वयन्तु खेलि
लेखवायममदे निर्दयम् १८ विलोकितेनागितवेणासमितद्वियाप्यवमुखे
मिनेसखीजने नहालितानीयकृतोपिशाकेरीकवेददेनसविदस्य शुचिका १९
विसीदाम्याः परिवेषिकाभ्रवनधुकममेवमिखामन्दस्मिभिः प्रशाकुवडिवेड
शुक्लवमयान्तयोः किनाग्यजनपुञ्जराजयः १४ १ रागितरेणानतमकामिनाससासेहृष्टेसा
खीजने अव्रवशेनालेनरेलज्जयापरोपुखेनेप्रामेसति नस्यालज्जितया सखीपाकेन विवित्ना पूरि
कोकृतेऽपि समानीयतस्य कामिनः कोरविदस्पददोयताभिव मत्सखीनदयीनाकरोमीति भावः १३
हृदयः परिवेषिकाः विलोकामाविनेव प्रामितस्मिभिरमिज्ञनैः हेतुनह्वयाण्यापितमनाः नयापभि
धजन पुञ्जराजयस्तकाः यथानमुक्तसभि इति लोकामन्यते न स्पर्थः १९

नानाप्रकारैर्गीतैः कथितहृदयस्वरूपाः यया कान्तयानन्दासितया प्रदर्शितयंती गीतया पितापितो भूत्वा स
ततस्तस्यानिराशः समन् अन्योन्यपरिभावयन् पयपन्मदोषयेवनयोदवमुदासीनया अन्नोपि अयप्राप्युर्येय
तदासीनयापितापितः समुदायया ममतापीत्याश्चर्यं प्राहतः अथितस्य स्वात्तरागवत्सीमामवतीतिरेषा
दत्तुरागमानसायुतहृदयः नर्द्दितिरक्तरागायाः स्त्रियाः पुरुषे अन्यकान्तावलोकितिरोषो भवति १५
पयोऽङ्कयमेवस्मितं पयस्यास्मामेऽडकानामण्डलान्येवाम्भ्रवाणि यस्यास्मावदकमेवाननं यस्याः स्मेरपुलकं

पृथक्कृताः कौतुकिता संभ्रिता शयो गुवाप्रमोदासितया पितापितः । ततो विलासाः
परिभावयन्त्वामयन्त याता विस्मृतोऽवयस्यवसः १५ पयोऽङ्कयमेवस्मितं पयः स्मिता
मण्डकमण्डलान्यवाम्बुजाननेऽद्यः पुष्पुलकस्तनी पदं कृते भोज्यभुजाम सो
क्रियाप्रियया वधूर्वाम्बुलक्ष्मदहारिणा १६ विरुद्धवाहूतश्नैः हतापितारि
रस्मापि गितयावनिषेवनः स्त्रजकरवालानलीलयाजलिन्यस्य यकिं विहा
यनाम्बुधारया १७ नशाहुयः शिष्टजनस्य भोजनेनतथाययथापाववनविभ्रमा
द्वत्तः अपारवाग्गारमयः सहेलिमिष्टकस्तूपारसस्नोकमथनसत्तमः १८

केयवस्तेनो यस्मात्तु स्नातुर्ज्वलक्रमेण यवलाभेनदादिणार्मयादारवनीचरुवेः कान्तेविक्कायास्यपदेस्टपी
भुजिक्रिया भाज्यभुजां जनानां प्रियया वाक्कितायासीत् वहुभावववधूत १६ श्रेष्ठास्तेनाप्रिरहतया
वः सरोषवद्यया कान्तया चविरतिपत्कृतस्वरूपः पाणिमलालनयाजेनाञ्जलिवमन् गृहीत्वालितना
लधाराया मया जलदाकान्तोषपि प्रमतामसतीजलधारयाञ्जलिमुमोचयदित्यर्थः १७ विशिष्टहृदस्य भोज

नेमधुवादिः षड्विधोपि रसस्तथा ... [illegible] ... वनीनां ममत्र्हो यो व तं तद्विलासं संजानानो नवयुष्टं गारस
दानेष्टशास्त्रलसन्नममाधुर्य्यानुरागः [illegible] गारो वा यथा तेषामधुन्न १८ वाहनि गातवाह
णाम्हिनयास्तथ्यानृतरत्नजातयो स्वाभाविककृत्रिमरत्नहेदयोः मध्येएकं हृदसयमेवरहाणोनि
विदर्भराजो मीषु जन्यजनेषु विषयेन दीर्घ शोषजिच्चलवे अन्तरत्नजातयहणो कुवेजन्यजनाय दमन तथ्या
न्तरत्नजातवयददौ कोनाथिकाल्कृत्रिममेव रत्नजातं सत्यमत्नाद दत्वान्नं जनं दमसनिरासथः १९ अथ
अमीषु तथ्यानृतरत्नजातयोः विदर्भराजो वारुणानां नतचाटुकणाः स्वयंग्रहाणां
कमिदन्त्यदीयेन हृदयंदयो शोषजिच्चलवे दमन २० मुखेविनिधाय कमुकेन
नानुरागयथोन्विपणालिवी दयहस्थिकम दमापितान्तमुखवासनिर्मितभया
विनः स्वभमहासिनाविले: २१ इतिहिकृतगुविशिष्टभोजिनादिनानिनेषां
कतिविकवदायथः हिपहमेवत्सरवारेमदरीपरीहष्टमित्त्वहिमुखेयुषानिशि ११
नलाबगजेनैः पूगफलेमुखविनिधायपूर्णालिस्तामूलिदलवीटी गोल्कितमकाकीटषी दमनार्पिनोनमे
षेमुखवासनकस्त्ययोदिनानिर्मिनोयाहस्थिकत्सतिनिरीक्षभयाकुलैः अतएवसुभ्रमेणनिजहस्थिकया
न्याहासितान्नविलाजनैय्येलेः ११ एवंहिवारेशुकृमधुराम भोजिनानेभोजनानाकतिविधिणानिद
वैणावगनानिकीदृशानाहिराहेतापहहिरहहिरहममेवत्सरवायाः सानाः षोडशवर्षीयाइत्यर्थः नास्य
तावारहेदयश्चनासोपरीहितिः पविचरणाः सेभोगेनिशिनाहिमासमवनाम् ११२

नै॰ च॰
घोर॰ टी॰
३ः
३००

नलश्चोक्तप्रकारेण घोगीभैमीमुपयस्य पंचबाणात्री: वैदर्भीगृहं दीपुतस्यै पंचवाणश्च बाणपंचका: सोत्कण्ठ्येत्यादिनास
मास: वद्गश्रीदो सोत्कण्ठ्येनादित्याद्गुच नेनानयाभेमासहृद् तगृहीतमगृहेणारथ्येननिशिधाद्देशान्तस्य
११२ इमांभैमीमंस्पृष्टुपरस्यपत्न्यस्याधिकायांनुप्रियायायशिशुत्वाल्लिका असौरथ्या ओषुरितित्रिभुवन् सनलो
भैमीरथ्यस्वयमेवार्पितगुह्यतिसजनेलितः इमांभैमीरथ्यस्वयमेवाधिनानचास्मिन्दा किलनालिलिंगकिल
अयंतनेवत: यालिलिंगजनदृष्टान्तनदयितोपणमेवकृतेनालिंगनेमितिप्रणीतिज्ञानेनाधः ११३ मसृणा।

ध्वा स वैदर्भिगृहं प्रपंचबाणानिशाः कृप्राणोपिविणायनेनलः ततः प्रतस्थेनि।
घथान्मसृहान्तयारथ्येनवासीयगृहीतरश्मिना ११२ पमस्यनस्पृष्टुमिमामयिक्रियाः।
प्रियाशिशुः सोसुरसावितित्रिभुवन् रथ्येसभैमीस्वयमथ्यहृद्यमेनान्किलालिलिंगदि
मोजनेक्षितः ११३ सवलिष्टानितिक्षियन्तगुः प्रियादियंसदोयसोपीडनभीरुदो
गुणान् इति स्मरः शीघ्रमतिप्रकोपनवधूवरोमाचभवेणाककेशो ११४ तथा।
किमाजन्मनिजोकवर्षिनायहृत्यपुत्रीपिनवाविघ्नदत्तः विसृज्यतोतंडहृतःप
तिपथ्याविनीतताल्पत्रणामभवद्गणम ११५ गौरम्रकृतेरपंभैमी दृष्टा लिंगानबसमभजहृहा
नप्रियानस्वलिष्टानिति शीघ्रमति: प्रतिमोवाच कामोवरंवधूवरोमाव भवेणाकर्के शोचकार ११४
जन्मारभ्य प्रोत्साहगवर्षिताप्रुत्रीप्रभुपपितापिनवोनथ्याकिंविघ्नदत्तः हविनवतो विनीतेनेवलस्पत्रणामभवंतो
गुणायस्यरंहसोडुदितः पतिनलविसृज्यडः हविनवतोपुत्रीविरहात्मात्रविरहमसहडरवमासीदिसंधः ११५

३ः

वराटदेशाधीशो भीमो निजां मेंडलावधे निजदेशसीमापर्यंतं तेन तमनुव्रज्य च ठलापनतो चट्टलपनंती।
ति चट्टलायः ततो चट्टलाआपोय समस्त चट्टलापः अन्तः दत्ते प्रेष्यामनन्तं तस्य प्रत्ययः तस्य भावस्तन्मानतो ग्रामः
नटाग्नि वर्जते तस्यैः ११९ आत्मनस्तत्वपिता पुण्येषु णमेव पितिमर्थः नवत्समेवानायदः तथमनस्तु हि
वृथनेन यासमस्तेवस्तु नलएवभोः पुत्रि इतः पथेनैवं दने न कोपि दृश्यति वदन् तकृतास्कं देवभीमा निजपुत्री
विससर्ज ११८ नलः एकैचनदाचरणाच प्रियेस्य कावरणा प्रियस्य वाचरणमित्यर्थः तस्मात्पितुः स

निजात्दनुव्रज्य समण्डलावधेर्नलेन निहमो चट्टलापतो गतः तडाचकल्लोल
ध्वानले तटाहृता नुतिर्यथावहन्ते वराटवाटं ११९ पितात्मनः पुण्यमनापदः
क्षमायतेनमनस्तु हि यथा विलनं नलः इतः पथे पुत्रि न कोपि तद्दृमित्सुहृत्
देयब्ह सज्जनिजैोरसीम् १२ प्रियः प्रियेकाचरणाञ्चिरेणतापितुः स्मरं तो
मचिकित्सदापिडु तदा स्तनं तन्मात्रविया गवाइवः सत्वप्रियप्रेममदास्तु था
वपि १८ असामहीभृद्धु यात्तमत्तिनेत्तया निजापत्यकयेवकामपि भ
वाकुरंगे त्वणादृतिचारयान्वभारशोभी कृतपादसेवया ११९

इन्द्रीतां प्रियां भैमी मायितुमनः पीडाम् चिरकालमचिकित्सत् उपचचार तथापि सतत्प्रमात्त्ववि
योगवद्वाग्निः प्रियानु रागमस्मद्वे आस्तपत्न वियोगदुःखमस्पसदिहमान्त्ववियोगक्लेशं तेने
वासहिष्टस्यैः १८ तनिष्व पवकृ यावदं मकोवणालकृतासीमहीभृत् नलस्तयाभैम्याकामपिशो
भाव्यापि वद्रुभिर्यैरकादियात्रभिस्तलकृतासीमहीभृत् गिरिनिजापत्यकयेवकीटशपादकृतसेवी

नै॰ष॰
प्रो॰टी॰
३०१

301

दशोदेति तस्या रोगमनंतयोः भ्रुवा स्थानद्वयपादहरिणा दृष्टेहेति संवाद्यस्य रूपमन्काऽपि तथाहृतापदेसेवा
नलस्य वर्णसंवादेनयथासात तयात थ्याकृतेपादानां मतेनतपवेतानां मे वायुया स्नानया ११७ मे मेक मवर्णस
न्तपस्य भावमनुरागमानुतिरक्तेन मिव विरोधयालतस्या साप्तस्य सपत्नी नेषन्तकाः समस्त मेमी वांछिता
र्थं पूर्णा व्यापारैः समस्तामानेषा नेषांवांछितानां पूरणव्यापारैः सामस्त्यानां नेषां नेषां वांछितानां पूरण
व्यापारैः समस्तानां, वो भीमजा ग्रसे जि ११८ इन्द्रनीलमणिहारमालिकानोरणयस्या स्नापश्रीसविरहा।

नैदेकतानस्य सनन्तपस्मरश्लिनेविरोधयाभावमिवाश्मितिनिश्रिया विहायसा
पत्युसखे जिभी मजासमग्रतद्वांछितमस्ति हतितिमिः ११९ मसावृद्धावावलिनो
र्णापश्रवानिजा हियामादिवलम्बिनालकाम् ददर्शपथ्यामिवनैषधःपा
थो मयाश्रितांजीविकमुमनोहृदः १२१ प्रवीनिवीत्यानुमना मनागितिपि
याय भेमानिभृतविमर्जितः यथोकटाक्षसस्नानिवर्तिना नदीलताना
यैषथेमभागमन १२२

लम्बमानालकामिवयथा उत्तंगैरद्रिहृदाश्रितोजीविकंयथा भवतितथा पथ्यां पश्यो हृष्टी प्रियामिव
नलो ददर्श अन्यापि स्त्रियाप्रियागमनमार्गश्रमेतस्त्री वृषपश्यंतीपश्यतीति। तस्या अविदेहसस्त्वा राज्ञा
वाविकीर्णा प्रिजरा भवति तथेमामस्मिन्द्वीति ददर्शेत्यर्थः १२१ प्रियेर्षि भ्रमनाधवलोकनपरवशा सेति
अनवमासायभेम्या प्रियाप्रियमवलोकयितंशनैः भवितः कटाक्षः सहस्रा पूर्वात् निवर्तमानेन न वा।
लनेत्रेणार्थमार्गसंगममापतेणमपि परस्परालोकानानवयेनसहतेना त्यर्थः १२२

अथ तदा यथा रम्यः सनलः पुरः स्थितैर्मैत्रिश्रेष्ठैर्मार्गे समगच्छत जनसमसमद्रामिलनतोवसन्तः क्रमेणामि-
लितैः कौतुकोत्कलितैर्मैत्रिव १२३ आकर्णनेन कौतुककलोलेषु तेषु मैत्रिषु किंयदपि सुखं यथा रमा-
त्वायि ... जातेनकथयन् किंयदपि ... मभः सकाशात्कर्णपथमानयन्सुरी विवेश १२४
अथ वीथ्यां वीथ्यां निश्रुतलताजालमलहर्म्यमिलितैर्जनपतिम्रजनम्रसमः यथा सम्भ्रमन्मत्तलीलामाद्ववे

अथ नगरवधूतैरमात्यवर्गैः पथि समिधायायमवालयत्याभिरामः मध्यविकसन्म-
श्रियासनाथः क्रममिलितैर्धूलिभिः जनहलोके १२३ किंयदपि कथयन्
पं हूनजाते श्रवणजहृद्दलवेचवेलेषु तेषु किंयदपि विजृंभमाहनमभः श्रवण
पथं मनयन्सवौ विवेश १२४ अथ पापिपथलाजैः पात्मनो वाङ्मवहलीषु जालो-
कलसजलैः सुजयमोजयति क्षितिपतिश्रुणनेमुक्तरदाना जनानाममृत
जलसमालोलौ सौकुमार्यकुमार्थः १२५ अभिनवसमयेतो कामिनीजालावलो-
कः सवणपुरपुरन्ध्रीवक्त्रचन्द्रात्मयेन निखिलनगरसौधाम्बावलीचद्रशालाः
शालामिव निजसत्तासान्वयामन्वभूवन् १२६ यानाः जनानां कुमार्थः क्षितिपतिश्रुण-
नेमन् १२५ समस्तनगरसौधानामुन्नावलीषु याश्चंद्रशालाः शिरोगृहाणि ताः अभिनवायाः भैम्याः
कांतिसमुवलोकनसक्तपुरपुरन्ध्रीणामुखचंद्रसम्बन्धेन नाम निजसंज्ञां सार्थकामन्वभूवन् रवचंद्र-
सशाला चंद्रशाले शिरोगृहार्थाः मुखचंद्रः सममन्वयः १२६ अथ पमापि पासनायम्यास्तलनेनेनाज्ञताः

नै॰ष॰
मोड॰टी॰
१४
302

प्रमाणो ये मा नाति पिपासो रूपिकण्ठः पोमल्लो भवति । इहशानि विविलिन नगरी नायिकानुयनेंदीवराणि मे
धवानायनं देहभाग इक्षीति मोथवा नायन विवद्रमास्ताश्वना वृषमयः नेत्ररूपमय श्वतासा श्रणिः सेवना
लेने नोपनीतानानलमुखेड कानि ह आ पुष्टः पिपासि गाहिन लेना का हिनाहे रूपिङ्क पादिनलं पिबति तह
दिन्याथः नेत्रात्पलानां किं गण ग्रालेवनालमिमिप्रनीतिश्च १४७ आथ घन्दपानलः ग्रहषु स्त्रिणा ह्रीणा
देन सकवपलवेभ्यः सवालिलानाहारसोमि सोआनो वाजभजननीमिताहषाः वेमानिकानां विमानेस
निषधेन्द्रपत्न्युत्सुकस्त्री सद्यासा धवानाय भवि मम रमे श्रोणीनालोपनीलाप
पुत्रत्वलपिपासापा सूललनानारागा नागि न शुभस्मी न नेत्रनेलोनलानि १४७
श्रवतिपतिरथ्यान्दृहैणपाणि मशाम लितः मिलाजवाजभाजः मतो
कृत इयविकुसुमहर्षी सुविमानिकोला भिनवङ्गानने मेमोक्षोयषुमोवि
वेषा १४८ इति पिणिणाय मिथुं यानमेकं नेयानेदु चाकितकदाचिदेनेव
नयोत्ततः हि वि दि विहहधीशाः कोनुकेनावलोकमपाण्डुरधुगेनेनाक
मानेंदसाङ्कों १४९ श्रीहर्षं कविराजराजिमुकुटालङ्कारहीरः सुतं श्रीहीरः
सुषुवे जितेन्द्रियचयं मामल्लदेवी च यम् काश्मीरैर्महिते चतुर्दशतयीं विद्यां
विदद्भिर्महाकाव्ये तद्भुवि नैषधीयचरिते सर्गोगमत् षोडशः ॥
चापि गणदेवानां पुष्पवृष्टीः मनोकृत स्त्री कृतवन्त मन ग्रे कृतनाभे मोसायस्मू भूमिं प्राविलत् १४८ नयो
इमानौ वविवादृमवमकुत्रश्चगमनेन न्नाह शामोपुनलकदाचावलोकनुवंदिविदिक्कालाकोतुकेन
इष्टाइन्द्रघिष्ठितानाः सनः स्वर्गगनपण्यादयुः १४९ चतुर्दशः वयवाः पुराणादयाय साः सावनदेपानयोस

ख्यायामवधवेनयप नादर्शी विद्योतमानानैः कश्मीरैः कश्मीरदेशवासिभिः पंडितैः तद्वविश्रीहर्षी
ज्ञातेकाव्ये ॥ अथयथवाह्यथामायेह्यथामत्वेह्यथाव्यक्तमेधायइतिदेहर्षीयरित्री प्रतिधावनमयास
मुपक्रमयथागतमागतानुरूपेणाजग्मुः कीदृशाः समुद्रकल्लोलमत्तदृशाः कल्लोला अपिव्यथमेव

येषामस्तन्त्रिलिंगाद्विनिपतिमतननारायितोद्धिः स्वयमस्तः पातित्रातैकसी
मास्तकविनरदृष्टं नालमायेचमाता यैविधारणैयागामीकलयतिकृपया
नतकमोदीपिका या स्वैनैराजितोभूडदिनशमदपाः षोडशाः सर्गापवः
इति श्री नैषधीयचरिते महाकाव्ये षोडशः सर्गः ॥ श्रीगणेशाय नमः
अथाश्वाध्वन्यथामायं पत्रिश्रीधावनमनम् सुराः समरस्तद्वलोलनीलासुय
यथ्यागतम् १ भैमीपतेर्भुवनसमैविरविनिर्भूतामपि विद्यामिवविने
तायनविषेडःभ्रंशयन् २ कान्तिमन्ति विमानानि भेजिरे भास्वराः सुराः स्फु
टिकाद्दलदानीवमतिविम्बाविवस्वतः ३ भूमौ यावन्नेकमायथागतेनिवर्तिते १
तेसुरावक्रकालेस्वविमाभूतामपिभुवः यन्येनस्मैनलायविनेतायविनयशालिनेविद्यामिवदत्ता
नविषेडः विषादेनमापुः २ तेजस्विनः सुरानदीमागणिविमानानिमापुः रवेः प्रतिविम्बाः केला
सस्थलजानीव ३ वेगवशादुत्पन्नेनवायुनाकृतावलादाकृष्टावलाद्दकामेघाः ये स्तेरथ्यैवा

नै॰च॰टी॰
सप्तद॰
३२

यो॰ सकाशाद् आत्मनो वेगित्वं तेषां स्वराणाम् अकथि कथितम् इव ॥ अनुक्रमाद् इन्द्रवाणां तेषां स्वराणां
दृष्टानां वा श्रुणामानदानां समदृश्यत भूतलवृत्तिभिर्नितिशेषः मदनाम् अपि हरवन्निनां स्वल्पमनादू
पयतद्धि नवोल्लेलाग्रहगुणाम् अणिमादयस्तदेवैश्वर्यं येनस्मादेनोः स्पष्टं परिणमन्न जिमाङ्गवहरवशाद्
दन्तिशयाधेवेयस्य मन्यथस्मूलतनुवाङ्मादिनायणादि परलोपः सर्वसाव्यगुणः ॥ क्वचिन्मदेशा क्वचि
न्मदेशालब्धः केनशिखयाधजाश्रेणालेलैः स्वयंघोषयस्थाः साम्येयस्मात् वादो पथ्यः तेषां देवानां बचो

जवाज्ञातेन वातेन वलाहकैर् वलाहकैः समस्तनाम्बरे शीघ्रतरं वर्येषां वासिनां
कथि ॥ क्रमाहवीयसा तेषां नदानां समदृश्यत स्पष्टम् अष्टगुणैश्वर्ययोग्यं स्वयं वा
म्यन्निवासिना ॥ नतानां विघ्नतान्येषां स्थापेतपनाकृती लब्धकेन शिखा
हेलावलेखाजलप्रदः क्वचित् ॥ पुनः पुनर्मीलनतश्च पथ्यि पृथ्यादृपयोधिधूलि
कनाश्चरमालस्वि भूवाभरणं यन्तुः ॥७ जले जलदज्वालालमावस्थिरज्वाला
विम्बनेः जातेनकालेनतेषां जानाशानि समनाशता ॥८ स्फुटसावणिं वपपा
नाकुलनक्रयेमदीभुजाम चक्रदण्डवनबुद्धदाण्डमुण्डहविक्वचित् ॥९
विघ्नतपोतपनाकृतानतानुसंवषाद्विवियदुत्तरानेत धजाग्रसेवेषां दिग्युद्वपोतपनाकाशोभामापेन्तर्यः
मार्गेगुरुः सविद्धः मानासमेषयं श्रिशशाक्रवयस्यथनुरामरागवभूव यस्यामेतेः सायधनुषामङ्गलेस्वा
लहन्तेस्यैः ॥७ मत्ताइकतेनकालजातिर्द्यागमनानास्यज्ञातेविद्वज्रमतिविम्बैः कालान्तेषां मत्तहेतना
श्मशानिसमनाशनावज्रगुरुनाजाता ॥८ क्वचिद्धभूतायमस्पदण्डःवडवाविस्तयं स्पर्शान् सावणां॥

३२

वेषज्ञानानां यज्ञान्तोस्फटकेऽनलकुण्डे वकार स्तर्योद्विसाव र्त्तिविशसऽनलकुण्डम् नयकुण्डल मयेदणः स्व
शान्सत्वमेव चकारैकः कर्वदिसदणे भवतीति १९ पाशिनो वरुणस्य पाशाः नलभैम्याः प्रीतोविस्मिताया
दिवः विस्मयाज्ञानेन शिवः कमण्डलमल्लाभूमायस्वर्ज्जवसः कर्णोस्या कोतिश्रुणोष सम्भ्रमगालितेनलाडेक
नलेनावभृक्षत्वार्थः १९ वायुर्मार्गेमासाघन्तस्तुनवा अग्नेनचचलाः करास्कालायस्यदृशोगिनः अनेनवह्निना
भैम्यी यानेनिर्गधर्वादीनां भ्रेतिमजनयत्प्राममनोरथ्योदिदृक्षान्तमति २१ नलकर्णोभानवेतहतो रतीमा

नलभीमभुवोः प्रेम्णा विस्मिता याददौ दिवः पाशी पाशाः शिवः कमण्डलुम्
भूषश्रुवः श्रियम् १९ पवनस्तु ददौ मारुतस्तन्त्वनवकाः शिखी येन न प्राणिभो
मौलिश्रुतिं च केननः स्मरान् २१ नलकर्णो भावती हतौ विरहात् भीमजा गीर्वाण
अप्यनिधुतिभिर्वैणेन तु कल्येषु नोदयत् २१ अप्यायानमेवेत्तनतेजनोद्यम
मतिघम् तथा मनस्कमभीत्वामिलध्यामेव नत्वाहिमन् २२ अहाद्वर्गाजिह्वाने
नसम्यगेत्य हस्तु वा: सदाविनयशीला यं कलिने वश्रतस्कृतम् २३

गैअनुकत्वेर्भीमवचनमतिनियिभिवैणास्समन्त्यिभिः शहैर्य्यनोदयत् कणायोडुः स्वमपाकवकावेन
र्थः २१ अप्येतानितीश्राआगक्तेते कालिमनावृह्मानलंजनसन्तहमपश्यन् किमिव तेषांदेवानाम
स्तस्यानसलिहेनसंस्तुतज्मा वेशरीरे वीमेव २२ ते हराः आयेतमथ श्रेस्रं कामममालोकयन कीदृशाभि
व अहाणामिदियाणामविनयशीलां यं कालुष्यापदेषणायेव कलिना पुरस्कृतेन अथवअन्तेषुकी
डानेषु गेहस्यशीलाय कालुष्योपदेशा कलिना कलहने पुरस्कृतेन कलिः पश्चादयं कामस्तदर्थः २३

नै॰टी॰
मम द॰
१९४
304

गेन मनुभवितमनर्हाः अगम्याः स्त्रियः तदर्थं त्वां प्रणयेषोनेन तथाहं १४ स्वीकृतेऽपि द्वियोपात्ते अनव
लोकितेन मयैलज्जावयैरित्यर्थः हन्तीमिश्रुक्त सर्वमेवमोनेरिह शाजनायस्य सम्प्रसपातिशाश्चिकापरिपार्श्व
चरंतीति पारिपार्श्विकाः स्मरत्रस्तात्तवविधा भवन्ति १४ यः कामोऽद्भुतस्योपयेषवबुद्धादि मारजितनह
त्वयमपि लोके जेता भवतीत्यर्थः यस्य कामस्यारिभूतशिवमाहृदेनेवाशरीरिणात्रजगातिकर्त्तृत्वम् अ
शरीरिणापवेश्वरस्य कर्त्तृत्वमिति न्यायविदः तथापमप्यनेनापव कार्यकारीत्यर्थः १५ सकलजगदीश्वर
अगम्याः स्त्रियः कामिताः स्वीकृतमपि द्वियः प्रान्तलीभुक्त सर्वस्माज्जनायन्या
निपाश्चिकाः १४ विभर्ति लोकजिज्ञावेशहृस्मर्धयेवयः यस्य शान्तलपवान्यक
र्त्तृत्वमशरीरिणः १५ ईश्वरस्य जगत्कर्त्तृत्वेऽस्य हि माकृतयन्त्रिमाम् अस्ति यो
स्वीकृतस्यैकस्तस्यैवेश्मनुस्मरन् १६ बके शक्रादिनेत्राणां स्मरः पीतना
लः श्रियाम् अपि देवनवैद्याभ्यामविकित्स्यमरोचकिम् १७ यस्ताप्तितन्त्र
कमप्यत्र स्यायकमथारुणम् बुद्धबुद्धविबुधाः कोपमाक्रोशाक्रोशयामणे १८
स्य स्पहि मिमांविष्कलयन् यः काममस्यदरमावेशमवन् अशोकृतस्वीकोऽस्ति हीरेवास्माणि हना
ज्ञागतीत्यर्थः अपव शिवस्य हृद्धि रूपाः स्त्रियः अशोकृताः अनातोरूपाः कृतायेनतस्यैव परीतिमाव
विनामितिप्रतीयेनवेरमिवेति वा पाठः १६ यादरोगोतितनलकान्तौनाशकारिलेत्राणां हरनवैद्यास्था
माश्विनेयाभ्याम पिमाचिकित्स्यमरोचकं कामस्थक यस्याज्ञानकव्याधिस्तस्यैवयारूपा चवरति अत्रका
मरूपदर्शनेज्ञानमरोचकं कदृपायमितिवृद्धिस्तवंघ्याव्याप्यनेन निजरूपदर्शनेमरोचककदृपायमि
तिनापिनलरूपदर्शनविरहः लव्यपनेनमसमयाविरित्यर्थः १७ विबुधाः कार्यदहृष्ठकीहृशायन्त्रि

१९४

पेनमित्यर्थः तन्नूतनकुमारोयस्य तनम् इत्याद्युक्तमुत्थानपीलं भ्रकुटिणीवृतं आक्रोशे क्रोशावति आक्रोशात्यो
सणागालीदानवोद्यस्य तनम् क्रोधोग्रेविधोभवति १८ यःक्रोधमोहंसाज्जनाः सिवविरे हतेः क्रूनयद्व
लनेनतीयान्तकृतेनि समासः तत्रास्य ग्रथतत्रोशांभ्रूनेवद्धीयथोभ्रकुटीदंत दंतोष्ठाः अतिस्फारनेत्राश्चन
भ्रुकुटीवफणिनीनागागगनात स्थानात् सन्निभानिति तिःश्यामकृष्णाननियमान्भ्रकुटाः दीर्घतिः श्यामाप्यभव
ति १९ यःक्रोधः स्मरशरेणापि आक्रान्तमशक्यम् दुर्वासः साप्यनेन दयैदुर्गमाप्यसंज्ञापिलोकान्दग्ध्य

यमुपासनदैत्यौहृदनान्तः किंचवल्लुधः भ्रुकुटीफणिनीनादविभूतिः श्याम
कृष्णकृतः १९ दुर्गकामास्थिनापि दुर्लंघमवलम्ब्य यः दुर्वासोहृदये लोकान्भ्र
मनपिदिय तति २० वैराग्ययःक्रोधातुरो जनेजनयन्नपि सनेमवद्धियाक्रोदिप
ज्वलनमपियलमः २१ येचतुर्विजयास्तेभावस्यकुशिनाजयात् येनान्यविग्र
हैनानिजयकालनेयःश्नतः २२ हृत्लोविस्तायशमिनोविग्रहेयेपद्यस्यवाकस्य
चयन्कान्तकृतेलीभवलत्रयलोकन २३ मिक्ष्कति २४ यःक्रोधः अनंतमंजनेनेत्रमुखा
दिवफणामानेजनयन्नपि वैराग्यवस्त्र वक्तविंकरोतियो वक्रनोजनधृतिसवैराग्यरागस्य स्कतायाश्च भावा
जनयन्नीतिविरोधाभासः यःक्रोधः यज्वलनमपि सर्वेन्द्रियप्रवर्तनमः स्तनक्रोधाधोद्वितपुष्पतिकिमपीति अ
त्रापिज्वलनस्तमोज्जनकत्वेविरोधाभासः २१ कामजयाद्योगकृत्यतोदरसजयात् हृदुजित्वमर्थः येनक्रो
धेनान्यनशत्रूणांविग्रहेहीनतयाविलसज्जयेकालनेनिवाशिना यत्नतभोगिसम्पूर्णस्पर्शजयसंज्ञोऽभवतः नतामं
धम्रविशपत्रारिपुहृन्नादितिनीतिः श्रमावान्मायास्त्रकामविग्रहहीनेभव मजैषीन् स्वमार्गकार्यकारणमर्थः २२

नै॰च॰टी॰
सम८॰
३॰५
305

नेदंवस्तुतत्वतोभोग्यंलोकेकिंकिंकुर्वन् पतितिजनेयोवायंकेशोपमसारयन् तथायोचामंगारीशंकयाविभूतंतथा।
अर्थपथ्यमथा अर्थस्त्रस्थितिना अर्थकाले पदयवस्थितावायसमेः तथाश्राकृतैःस्वदैन्यत्वात्मकचेष्टाभिःका।
कंकान्नितपणात्मस्तवयन् लज्जापनात् शोभवति २३ दैन्यंस्तैन्यंवोयंयचप्रचुरमेघादैन्यस्तैन्यमया। नित्यम
त्याहारामयाविनोरोगिणः भैक्षान्नानाजनानामाकृतेपश्चाः पात्राभेन्याद्विनाशप्रत्यय: दृष्टात्तजनायमलो
भस्यानुजीविनोभृत्याः २४ योलोभः पात्रपाणौपतितैः पतितैर्नाद्कवषस्पृष्टनिवयः लोभवशात्स्वतिनो
पितानमवर्णानिभवेतोत्यर्थः यश्चानियंतानिजदासानिवयानिश्रुविक्रीणातेलोभवशंहतिनोपिमर्थोनां

दैन्यस्तैन्यमयानित्यमस्याफारामयाविनः भैक्षान्नजनमाकृतेर्यश्चापश्चानुजीवि
नः २४ पतितसनाम्बुसृष्टेयोगपात्रपाणावयवग्रहः स्वोत्तमानिबहूनिस्वान्विक्री
णीतीष्वहहयः २५ एकद्विकरणेहेतमद्यपानकपंचके नात्रणामन्यतेकामा।
कोपोयःपंचकारयन् २६ यःसर्वेंद्रियमस्यापिजिह्वावद्गवलम्बते नस्यामाचा
र्यकंयोचावटवेपटवैजितम् २७

भवंनीत्यर्थःस्तोके २५ योलोभःपंचापिमद्यकानका
निकारयन् मद्यपानकपंचकेएकस्यहृदयोस्त्रकरणेकारभूतोक्रोधकामौत्वेनमन्यतेत्वोऽ इतिहि
वचनेत्वागमितिवापाठः त्वमाद्यपिनिकृष्टामन्यतेइत्यर्थः एकस्यहृदयोर्वृत्तिविग्रहेसुख्याबयेतिवक्रव्री
होसमासेसतिङ्चामविनष्टम् तथाचएकेद्वेकरणेइतिपाठोयुक्तः एकचद्वेचेतिद्वद्वयोविवक्षाया।
तचिशाद्भप्रयोगोभवेत् ननेकद्वीतिनदेकद्वीतिपाठस्थितः २८ योलोभःसर्वेंद्रियेषुवर्तमानोपिजि
ह्वामतिशयेनावलम्बते किंकर्तेतस्याजिह्वयायाचावटवेयाचेवबहुःशिष्यस्तस्येपटवेन१एवविषय

३॰५

आचार्यकमर्जिते आचार्यस्य कर्म आचार्यकं येषां यथाहृत्तु पथाहं तु लब्धोपि बहुतियोगाववनातिमत
पनीति २७ ते मन्दाः मोहमपश्यन् देहं न खेदं न तु तान् अपि मोहं पश्यनीति खेदः कीदृशो द्विजास्तत्वं च बधुस
बोधनो बन्धूनामनुपदेशमलोकवर्त्तनमहमविवेकिनं शून्यधनेन हितम् अस्तत्वं च बन्धुत्वं बहुधा नयदित्यजेत
मोहग्रस्तो हि ना हृद्येण भवति २८ कुतस्त्वपृके मनसा अज्ञायादुरुपासितः येभ्यो ह्युपास्तेनेत्युक्तेन वक्ताः स्वःस्वः
अस्तगमनेऽपि शिवेन स्मरेति २९ अलब्धनिर्वाणमग्राममोहान्ज्ञानमेवदीपः प्रकृतोऽत्र अलब्धनिर्वा
णज्ञानदीपमयः आत्मनो ये घोष्मा निर्मलमतः करुणायां मोदः कज्जलवं मलिनयति कज्जलमध्या

पश्यन्ति त्वामहरहस्तातनमेधं वेधग्रवोधनाम् मुन्यमास्निघ्ननोक्तं ते मोहमेदे।
नत्वेनते २८ स्वःस्वः प्राणप्रयाणेऽपि न स्मरन्ति स्मरद्विषम् मनोऽहमवज्ञो
म्नो लेवालिशायदुरुपासितः २९ प्रेमामलब्धनिर्वाणज्ञानदीपमयात्मनो
मेतन्नोपयति क्लिष्टक्रयः कज्जलवद्दुःखलम् ३० बलचारिवनस्यापि यनयो
गृहिणां यथा ब्रह्मेयं गुपजीवति क्रोधलोभमनोभवः ३१ जाग्रतामपि निद्रा
यः पश्यतामपि यो ध्वान्ता कृतेन सत्यपि ज्ञानाद्ययः प्रकाशोपि विषयात्मनः ३२

मविनाशादीपमयात्मा नाम्रवादीनाखण्डिकादिभिर्धवलमप्युदर्भमलिनयति ३० बलचारिवानप्रस्थ
संन्यासिनो गृहस्थस्य मिवक्रोधलोभकामाह्वयो यमुपजीवन्ति मोहग्रहहीनेहिमनसि क्रोधादयः प्रभव
न्ति न तु विवेकनिर्मले इति ३१ यो मोहो जाग्रतामपि निद्रा व्यामोहनरूपाः पश्यतामपि सप्तद्रष्टा
निभृताद्दुःखरूपता च प्रत्यक्षानभिज्ञत्वम् कृतेन वेदशास्त्रश्रवणेन सत्यपि यो मोहोऽज्ञानाद्यविद्या
निविषयात्मनिर्णयः प्रकाशमकृत्वापि यो मोहस्तमः प्रतीतिर्वयः ३२

नेः॰ध॰टी॰
सभद॰
१॰९
306

एवं द्वेषेण हतं कुसुमैर्मेघं कलुषयन्नर्जुन इवयेन मोहेन हतं जगत् जयत्कामो नालं तत्र नकोऽदृशो न द्वेषेण
मोहेन वा तमोगुणेन पाद्रवस्यैव सर्वत्र सदृशेन नाम कुसुमैर्मेघमपि द्वेषेण हतमित्युच्यते २३ अमी कामाद
यः के विदव देवतानाः कुत्स्मात्माचः परिचियात एवं कदाचित्कामादि परवशाः क्वचिज्जातादेव इति भा
वः अन्येन अजनमस्य हके विदेपि न ज्ञातः यतः आहृदमाशी विषापवमाणा हृत्स्थाः अन्यापि सर्वा गपरिविद्धि
न केचन कोन लक्ष्यते नहि सर्वधापापि नो न दृश्यते देवरितिघ्रक्रम २४ तच्छ्रोतलैवितवेलन समुद्रश्च वसमी

चिद्भिन्नाः कतिविहितैः भावैः परिशयादमी अन्येन केवलात्मरमेनः के च क
मेचकाः २५ न यो हि ध्वाश्वा म्भोधी सैन्धवी नीतिमुपगुपि कसाध्याकर्णिया मास
लैवर्णान्कर्णिकर्कशान् २५ ग्रावा मज्जन वद्यस्तः फलेपि श्रुतिमस्पनाका
श्रद्धाते त्रयी हृद्धाः कामाधायातिवलीकृतः २६ केनापि वा पिमनेन ज्ञाता
सनेन हृतेन या इहेदममभिभेदाय जगदेजगदीश्वरम् २७ आतिहा त्रैत्रयीन
त्रैविराड भस्मगुणकम् अत्तापोरुषहीनानां जीवो जल्पति जीविकाः ३०

एवमन्येतत्स्मिन्सेनेन धर्मा मध्ये कस्मापि पुरुषान्वर्णान्वचांसि देवाः श्रुतयः ३५ पाषाणलवणश्च वयज्ञ
फलेपि श्रुतेः मत्पना ग्रावणः लवणेश्वमादि श्रुतिः यथा स्वार्थे प्रमाणं एवं ज्योतिष्टोमादिवाक्यस्यापि
स्वर्गादि फलसम्बन्धेन प्रामाण्यम् अतो भोः धीहृद्धा त्रय्यापिकाः तत्र श्रुतीकाम श्रद्धाय त्रय्यद्धावा
शात्कामसमार्गतत्त्वदीकृतः मनाहतत्रयपृष्ठाः २९ केनाप्युत्कृष्टमहिम्नापि सत्येन तद्वेदनज्ञात
मुदभावितुर्व्वः केवलोऽसुन माज्ञानत्रयर्थः येन श्रुतिविरुद्धसाविनाशायसत्वेन हेतुनाजगत् त्राणा
कं मन्यथाविपत्सत्तत्त्वाणिकं यथा ज्वलयतः तथा सतत्त्वामी भावाइति सृतान्त्रसजगतः त्राणा

कर्मसाधयेच्छरीरव्युत्पत्तिरिक्तं लोकोऽनर्थफलोपभोक्ता वेश्यादिनं मान्यानं निवाचके श्वत्यर्थः २७ त्रयीति
त्रैवेदोक्तयज्ञादि त्रिदंडे यतितामस्मद्गुरुकेशिवताएव सकलमपि मज्ञापौरुषदृष्टी नानाजीवनोपायः ने
तयल्लोकस्य धनमिति निहन्तव्यतिः माह मनिदात्रत्रयीवेदविदादभस्माद्गुरुक बुद्धिः पौरुषदृष्टी नानाजी
विकेति हृदस्पति रिति बुद्धिः पौरुषमत्ता नात्त्वमाभ्यामेवजीवतितात्म्यां जीनात्तप्रनेवेदापायेः जीवतीत्य
र्थः ३० पित्रोर्मातापित्रोः यापितरौ मातामहपितामहौ तयोर्वक्षेशः मत्येकतहशयोश्छद्मात्मा शुद्धिरिति
यत् अतस्तयोः पित्रोर्वतनकुलस्यादोषात् दोषाभावेन कुला अदोषाकतजातेरूलनकाचित् मह्यति

शुद्धिर्वेशद्वयोः शुद्धौ पित्रोर्मातापित्रोर्यद्वेकयोः । तदनेन कुलादोषाद् दोषाज्जातिर
त्तिका ३९ अनादाविह संसारे दुर्वारे मकरध्वजे कुले च कामिनीमूले का
जातिपरिकल्पनेति ४० ईश्वर यागिनो वा योषित् कुलेऽस्मिन्तदाम्बिकाम् स
दान्यता विभ्रोर्वोपिन तथा नरमरत्तनः ४१

कुलेकस्यचिद्दोषः सम्भवतीति तेनमत्यापि जातिन्न कल्प्यमित्यर्थः ३४ कामिनीवर्गसंसर्गकीनकः संजा
तपातकः तस्मात् निस्तारितदा मोदृश कामसत्ता मत्रनेजगत् कः पुमान् स्त्रीवर्गसम्पर्काज्जातपातकोन
अपितु सर्वोऽपि कामेन स्त्रीणां नियमेजगत् सर्वाहत्वाविशेषोऽपि मोहादज्ञानान्नाम्नातिस्तानि च उपा
वासस्नानादिकं नियमं तथाकरोति कामो यद्गत्वा नियमं सत्यर्थः ४ अतएव यासौ बुद्धिनः कामा
न्धितत्र सोऽपि स्त्रीषु सयोः तथा स्त्री विवश्वरूषमर्वलितः कुलाम्बिर्तिवदाम्बिकाम् सिकस्त्रीपुंसयोरेक
स्यापि संभोगाच्युतौ कुलभ्रंशो भवति हि अथापि स्त्री वलयेव कुलस्थिमिमन्यमानाः केवलदाम्बिकाः

नै॰ष॰टी॰
सम्म॰
३॰९
306

इति त्रयं चिद्विनिर्मथः ईर्ष्या पारदत्तत्रिनिपुनः पापभीत्येति ईर्ष्याशाहसभावः ४१ परदारेभ्यो नितरां निवृत्तिर्यदम्भः सोऽयं
दम्भः अहल्याकेलिलोलेन शक्रेण नादृतः परदारसंसर्गः पापहेतुश्चेत् इन्द्रः कथमाचरितवान् अतः परदा
रानिवृत्तिर्दम्भ एव न तु धर्मः तेन तं दम्भमिन्द्रो नादृतवानित्यर्थः ४२ भोः द्विजाः गुरुतल्पगमनं पापं भवि
ष्यतीति सम्भावनायां येषामस्माकं स्वामिनो द्विजराजस्य गुरुदारग्रहो गुरोर्वाचस्पतेर्दारग्रहणं
विषयमदात्तत्सर्वाराजावमतोऽधर्म इति न्यायात् ४३ पापात्तत्पाण्डवानि परासोऽकृततस्य भवेद्युः हेतु

परदारनिवृत्तिर्या सोऽयं स्वयमनादृतः । अहल्याकेलिलोलेन दम्भो दम्भोलिपाणि
ना ४२ गुरुतल्पगमो नो पापकल्पनायां जगति द्विजाः । एषां वः पश्यतां श्रेष्ठे गुरुदारग्रहे
मदः ४३ पापानामपि नापापं सद्गुणानामहो भोः । श्रुतिस्मृतिः वैपरीत्यं श्रुतेः साक्षात्
सुव्याख्यानबलाबले ४४ भेदे दृष्टे परस्त्रीलाभविवर्ज्याः जिनेयादि त्यजन्त्वक्रिया
मत्रिस्मृतिसाहसत्वसंशयात् ४५ यज्ञिवेदाविदायसः सत्वासोऽपि जन्तवः वा
मायाजालका मायाः प्रशस्तादृक्तथाप्रमाणं ४६ नास्त्यत्वानीति प्रतिपादयति श्रुतिः
वैपरीत्यं तत्पीतं साक्षात् पापात्परदारगमनादेः स्वर्गम् अस्मदास्नानादेर्नः स्वर्गमिति श्रीक्षेकारणं
तत्सुलक्षणम् एव भाविमत्स्वदोषानु भूयते इत्यर्थः तद्बलाबलेन व्याख्यातं कथयत श्रुतिः अबलाः किं वा अस्मदास्नु
पजीयमद्बलमिति मवेन तत्त्वविचारयन्त्वित्यर्थः ४४ श्रुतेरप्रमाणात् लोकान्तरे देहान्तरप्राप्तिनिश्च
याभावेऽपि सन्देहस्यापि गमानत्वात् पारलौकिकोपदेशः परिहतेन वः इतिमायेन पापवर्ज्यमिति यदुच्यते तद्दि
मोः ब्राह्मियाः दिमायाहृष्यत्संशयात्सत्ययज्ञमपि त्यजत ४५ त्रयाणां वेदानां समाचाराज्ञिवदीनदिग्दाया

वत्सैः सख्यासोपि तु स्वाकेक कथयति स्म किमिति ज्ञातका मयाः स्त्रियाः पाणिग्रहणं प्रशस्तमिति ४६ वः
स्वकृतेन कथमहं हास्यास्पदं वः स्मरते विषये कथं नास्ति सु वेदे तत्र स्वतत्वतादि इति भावः पुरुषस्याहं
शोकमेकं कुर्यात् येन कर्मणा तेन स्वर्गमयते ४७ युयमिक्षाभावेपि बलात्पापानि कृतं तपवसति तानि पापा-
नि कृतान्यपि अकृतानि सुर्वामवत्वयतः सर्वान्बलः कृतानन्यानकृतान्तत्र वाच ४८ निपानागमसंबोलोत्थि
नीथी चवन्तीति तीर्थमे घामस्तोनिवानोत्थिकाः भोस्तोथिका अस्मिन्त्यागमार्थेपि स्वेवदान्ताथी थीस

स्वकृतेन वः कथमहं हास्यरवेनावाकथेनसा तत्कर्मेषु कृतषः कृयायीयेनातेन स्वर्वमी-
यते ४७ बलात्कृतानि पापानि सत्वतान्यकृतानि वः सर्वान्बलकृतानन्यानकृ-
तानमनुरब्रवीत् ४८ त्यागमार्थेपि मास्यास्मिंस्त्रोत्थिका विविकित्सवः तत्कर्मा-
चरतानेन स्वक्केदेयमिक्षणं ४९ श्रुतिस्मृत्यर्थबोधेषु केकर्मेन्यमहाधिया
व्याख्याबुद्धिविलापेनातानातापिव्याप्तसुखं वाञ्छुखो ५० यस्मिन्नस्तीनियादेहेनदा-
हेवः किमनसा कापि किन्नफलेन स्यादात्मतिपरमात्मिके ५१

दिहानामास्य माभवतस्मं देहेन कृतमकृतमेव स्यादिति न्यायात् किं तत्र यायमिक्षं यं तेन तस्मा तेन्द्रसुखस्या
यतेकमेयथेच्छमाचरत ४९ श्रुतिभावनाश्रुतिस्मृतीनामर्थबोधेषु एकमत्यका प्रतिदर्शनेस्मिनाथ्यता
मतिपादनात् व्याख्याव्याख्यानेन बुद्धिविलापेनायस्याया दर्शीबुद्धिः सत्यया वाचे [illegible] मपि बुद्धिमास
मर्थयते अकुष्टमपि निराकरोति अतः ताव्याख्यामुरवाप्तुखी सुखप्रतिपादिकानापेक्षा ५० यस्मिन्देही
अस्मीति अहमिति अहंकारः अदृस्थूलः शनिधीलस्य देहकाबस्य देहस्य वादे सति वः पापेन किं स्यात्

नै·ध·टी·
सप्त द·
पृ·७
३०२

न किंचित् आधारभूतस्य देहस्य विनाशात् यदुच्यते देहव्यतिरिक्त आत्मा देहान्ते कालान्तरे पुण्यपापफलभोक्ता
स्ति देहे नष्टेपि पापफलभोक्ता स्यादिति तदेव कथं स आत्मा स्वसाक्षिकः परसाक्षिको वा नाद्यः अहं प्रत्ययस्य
देहविषयत्वेन नन्दतीति कालान्तरे न कल्पनानुपपत्तेः प्रत्यक्षत्वे च वादिविप्रतिपत्तिश्च न स्यात् द्वितीये दूषण
माह आत्मेति परसाक्षिके परो वेदादिः सोपीयस्मात् तस्मिन् आत्मस्वरूपवक्तृत्वे यदि पापफले स्यात् नहि तत्फ
ले कोपि आत्मानं विकिनस्यात् तत्कृतमेनो देवदत्ते लगिष्यतीति मदुक्तवचनप्रामाण्यादित्यर्थः देहस्यैवैनः
परवचसा देहव्यतिरिक्ते आत्मनि चेष्टेन दीयमानो महद्वचनादेव दत्तेपि स्यादित्यर्थः यद्वा पापफलभूत

स्वतः स्मरति जन्मानि स्वेते कर्मफलोदयः अन्यभुक्तैस्तेनेह मिहिरत्नलधूनतो
वानेया ५२ जनेन जनतास्मीति कायेनाघवमित्यसौ त्यजतैश आत्मनैवान्यदेह
कृत्यानि धूर्तेया ५३ एकसंदिग्धयोस्तावद्भाविनत्रेहजन्मनि हेतवे माङ्गः स्व
मेत्रादीन न गानन्यथाविदाः ५४

ङः स्वानुभावालम्बनादेहस्य नाशेन पापफले देहव्यतिरिक्ते परम्परयैव आत्मनि भवतः चेदस्तु को
नाम दोषः ङः स्वे स्वरूप भुज्यमाने प्रतिकूलं भवति उपनीको वादकारायस्य देहे दोषो गतः आत्मानमेनोपभु
क्तेति फलसम्बन्धेसत्यपि न दोष इत्यर्थः ५१ स्वतोनुनेनोगुणानि भावी निजजन्मानि स्मरति स्वतनपवाज्जनेपु
ण्यपापफलयवमराभवेति स्वते अन्यभुक्तैः परकृते भोजने स्वमति तिधूनेमलापैः पथीमम्युमो स्वभोजना
दिलाभाय परेमनावयन्ति तदुचौ न प्रमाणा कस्मैव्यमित्यर्थः ५२ अस्मीति अहमिति कायमवजानताज
नेन अयं कायस्त्वं न इति असौ कायस्त्यज्यते अनया तत्त्वात्म्यं स्वबलं त्याज्यते अस्मीति प्रत्ययविषयत्वेन
त्यर्थः अति विप्रलम्भिकया ऋत्या अहं आस्थेयमत्यस्ति मह्मन्यथाकथयंतीति ५३ चिकीर्षितेवस्त

पृ·७

भविष्यति नवेति संदिग्धयोर्भावाभावयोर्मध्ये एकं नावधावित त्वनयोर्विरुद्धसिद्धौ सत्योर्धर्मी: स्वप्रवृत्तान्मेवा।
त्कारणमाह: अस्मन्मते प्रयोगादिदं जातमिति अन्यथेष्टप्राप्तौ स्वमयाननेगानाह: कचिदेकेनापि जाते।
तेन फलं न जातमिति ५५ देहादन्यमात्मानं स्वीकृत्याप्याह एकस्याहितो यस्य कृत्स्नापकमेवाहितो यमि
त्यादिरूपया प्रतिपादितस्यात्मन: एकत्रैव सर्वलोकपापेन डम्बरेड: विनिमज्जन: को भीतो नीपापेन भो।
भावो भवेत् नन्वेतेनैव पापेन को भाव: स्यात् आत्मन एकत्वे सर्वपापभाग्वादित्वादित्यर्थ: ५५ हेतेप्रस
ववधन तस्मादपनोदात्मा ख्यात एव किं भवेत् फलचेत् अत एवेत्युच्यते नमात्रेहतेनैव फलति हृदयएवफ

एकस्य विश्वपापेन तापेनानेन निमज्जत: क: श्रोतस्यात्मनो भीतो भाव: स्यादुरि
तेनने ५५ किं नेहतेन हि नात्मख्यातमीयेहि फलन्तद: न्यस्यतन्तद्धेन नन्यस्यन्या
यमेवाश्मनाय हि ५९ त्वणान्येवहृणावादान्विभूनयवभूतनुतवापिनाहृशा
सैवकाविदेजनवेचना ५७ कुरुध्वंकामदेवाज्ञां ब्रह्माद्यैरप्यलिङ्गिनाम् वेदो
पिदेवकीयात्तानत्राज्ञाकादिकार्हता: ५८

लनीन्यर्थ: तत्त्वमश्मनोमूर्भिस्सालिग्राम
शिवलिङ्गादे: स्वभिन्नयदन्यास्येनिद्देश्यवान्तदिग्धनन्यस्य शिलातो भिन्नस्य नच्येवम्स्वभिन्नस्य निधेहि शिलेवे
वनापुष्टो: पूजयन्त्यविनात्मनि शिशिरेवमतन्यात्मन एव पुष्टोर्देजरूपवस्तनिभोगोयिभवनीत्यर्थ: ५९ व
भूतनस्त्री कृहि श्यपहृणावादात्तमुत्वसम्प्रणगारेस्तनोमात्सत्रश्रीत्यादिवादात्स्वरणानीवन्यजनाहृशा।
सैव मुत्वसम्प्रणागार इत्यादिरूपसन वापि विदेजनवाचनाका यड्केन यथाश्रुता: समादोष: परहृतापि
वास्तमास: नेकलत्वभयुक्तयमत्वादगणंयविचारणइति ५७ ब्रह्मादिभ्यरप्यलिङ्गिनो कामदेवाज्ञा कुरुध्वं

नै॰ प्र॰ टी॰
सप्तद॰
१०८
308

त्र्यलादयोपि कामदेवपरवशाः सत्यमस्मात् दिष्टं तु रुद्र इति भावः वेदोपि देवकीयाज्ञा तत्र देवाज्ञा यो कायिका दे
वाम प्रजा कामाज्ञा नोदे वाज्ञा रूपे वेदका विशेषविमतिपन्निरित्यर्थः देवानामपि देवकीयास्वजनपदे व
गाज्ञा कुर्वेतिक्रमत्यः रूपागामप्य ५८ प्रलापानर्थकं वचः फलम् फलजनमदीनमदीप्याय नर्थकमपि
वेदो वेदस्यादिमेवमन्यध्वे चेत् हि केन दोषेभागेन दुःखखोदुःखयतीति दुःखोतान् ज्योतिष्टोमादिविधीनां
पि तथा प्रलापत्वमेव कुरुथ ५५ मीमांसया हृद्य प्राज्ञाः अथ च मीमांसयो वेदार्थविचारे स्थूलम
नयानं पुनर्विदितमः अर्थतो लिखितं दुष्टयः श्रुतिश्रद्धां विधिमस्मिन्नथ च ना यूपद्विपदायिनीं श्रोताम्

प्रलापमपि वेदस्य भागमन्यध्व एव चेत् केनाभागेन दुःखोत्रविधीनापि तथेक्षत
थ ५५ श्रुतिश्रद्धां विधिमाप्नोति मां बूथ च स्वयम् मीमांसामांसलप्रज्ञास्तां
यूपद्विपदायिनीं ॥ ५६ कः शिवेदास्त्यमुष्मिन्वा लोकः स्यादित्ययाश्रुतिः तत्प्रामा
ण्यादमुं लोके लोकः प्रत्येति वा कथम् ५७ यं मा धर्ममनुष्ठेत लभ्यः शाक्यान्न्यस्तन
वञ्चनो व्याजमनालं ददस्त्रिश्रद्धाय श्रद्धायाम् बुधैः ५८

पदास्तिनो दानमाचरेतीति श्रुतिस्वयमेव मह्यमिमां बूथ कल्पितां कथयत। यूपे यूपे हस्तिनो दानमिति
श्रुत्यर्थः यूपे हस्तिनो यद्दानं यूपहस्तिनं तत्कल्पनीयमिति भावः ५६ अमुष्मिल्लोक मुत्यादि कमस्तिन
वा को वा वेत्तीति या श्रुतिः को हि वेद यदमुष्मिल्लोकेस्ति वा न वेति विद्यमाने तीक्ष्णां शान्तस्य तीति श्रुति
रादृत तस्याः श्रुतेः संदेहप्रतिपादिकायाः प्रामाण्यादमुं लोकं स्वर्गलोकः कथं वा प्रत्येति विश्वसिमिति
वेदोपि यस्य समायां संदिग्धयति तत्र लोकः कथं विश्वासं कुर्यादित्यर्थः ५७ अशक्यमर्जनं वर्जनं च कर्म

णयेयान्तो धर्माधर्मौ कथयन् मनुन्याज्ञाद्दुर्माधर्मकथनामिषेण मण्डलस्य नाहूय सदाप्तार्थी कराथी
विहृद्धिः हस्याश्रदयाविविमतस्तः ९२ भोक्तात्त्रिका व्यासस्यैव वचनेनतस्मिन्व्यासे श्रद्धा भक्ति रितिमत
स्याभवद्यमत्स्यस्योपदेशानुध्यानपि मत्स्याको नाम भाषताम् व्यासस्यैव जल्पस्य मत्स्यतनेन यामत्स्यश
हेनकदाचित्कल्पेन तु ध्यानेयमत्स्योपदेशाद्दृष्टाणानितेपि मत्स्योपदेशमतो भुवनः कोनाम ब्रूयात् ९३ पा
ण्डवानां पाण्डित्यं प्रियवचनवत्त्वः कविः सव्यासस्तेषु पाण्डवेषु निदत्त्वेडयोधनादीनिति शेषः नाडु
र्योधनादीकिं न निनिंदस्तु व्यस्तवान्तत्त्ववापि तु नो निंदत्तत्त्वावदेत्यर्थः ९४ सव्यासो भ्रान्तविचित्रवी

र्याससेवगिरा तस्मिन् श्रद्धत्ता स्थिता त्रिकाः मत्स्यस्योपदेशात्वः को भा
त्स्यानपि भाषताम् ९३ पाण्डित्यः पाण्डवानां सव्यासश्चाटुपटुः कविः निनि
न्दिनेषु निभक्त्त्वस्तुवन्स्तु स्तवानकि ९४ न भ्रान्तः किलदेव्यास कामदे
वसमाजसन् दासीषु नन्दलदासीयत्स्माचानसपुदेशिकम् ९५ देवैर्द्विजैः
कृतार्थ्याः पश्याद्ययाउदाहृतौ गौनते किं नैतदकृत तस्तो प्यान्मा धरीकृतः ९९

यिस्मदेव्यापपत्न्यो कामानलतनो भूत् कोकालग्नो ह्रदित्यर्थः यद्वा कामानलतनः किंतु मातुः वचना
दित्यर्थः उदा दासीवतयासीदिति यत् तत्रापि दासी रमणोपि मात्रा किमदेशितपदेशः कृतः मातुवृत्ता
भावाद्दासीगमनं कृतवान् कामाद्देवेन्त्यर्थः ९५ देवैर्मदर्षिभिः प्रभृतिणादिकृतार्थ्याः कृतार्थ्यो
जनानां प्रश्नाः मा गमा माता मिति यावत् गौ[illegible]स्वभी मने न मस्कृतवान् द्विजैः तनो पिगौरवपिस काचा
दात्मा स्वपदे किं नादरीकृतः किं न धरीकृतः [illegible]णादिग्रयानाद्भियमात्ते गौनमस्तेनेचनतान्न्यथाः

भवतीति शेषः सकाशादयदवं स्वर्वितं मकदृयंतीत्यर्थः ६६ पातन्हृदयैर्यत्रोन्नखैर्युग्माभिः कामुक
का कामिनि साधुसत्का काकानिर्माणमुक्तो नेत्यर्थः तत्र दूतगर्भे विशेषणमू द्वारिणो वनपवसारायस्मा
न्मादिवस्वर्गेमध्यापिवाङ्क्षिः ६७ कानामप्याति: पातत्पत्त्यपतानिमत्यर्थः भोः प्राज्ञाप्रियायमेमणापरिश्र
मः किंयतो मस्मीभूतस्यजेनो: पुनरागमनमिति यन्मात्रातिदेवमनोयावज्जीवत्तावदेवसुखंभुक्त्वामित्य
र्थः ६८ शाहक्कलेनसत्त्वमार्थानवमद्दीनोयपुक्तिः त्वनीयाव्याकिः नपुंसकमुक्तिश्चेत् अपवर्गोमा
नः सजेदिति वदतः पाणिनेन्मुनेरपि एतन्मनः अयमभिप्रायः नमयोमहत्कानिः स्त्रीपुंसरूपाप्रकृतिः का

साधुकामुकतया सुरकाशान्तत्त्वोतिमितोमुवि: सावेगलोचनासारादिवप्रोत्पा।
पिलिप्सुभि: ६७ कः श्रमः कियतो भाक्तः प्रियाप्रीतापरिश्रमः भस्मीभूत
स्य भूतस्य पुनरागमनं भ्रमेः ६८ उभयी प्रकृतिः कामी सजेदिति मतेः पुनः
अपवर्गे तृतीयेति भणतः पाणिनेरपि ६९ विप्रलब्धपरियानायज्ञनानाजनिनमा
जनाः विगृह्यायाथ्यतः पश्चात्कृतवोध्यविभ्रमे ७० एतत्सावेनतिर्यक्षमादिना
दिकविभीषिकाः राज्ञिलापिद्दिनाजीव सेवखी सुखवेदैत्तुभिः ७१

मेसजेत् नपुंसकमहत्कानिश्चेन्मोद्देसजेदिति ६९ उपरिगमनायस्वर्गगमनायवचनिनमज्जनाः ह्रानस्ता
नाः ह्रनायोः गमनायज्ञनाश्रयतोपुज्ञायपश्चाज्ज्ञामिमेषविलासंविभ्रतिविपरीतार्थकाविनादित्यर्थः
७० अनेनपापेननिर्यक्षमान्पश्चादिद्रूपाभवेदित्येवमादिकाविभीषिकानांसद्वचनामिज्ञनिहन्निका
र्योमन्दयेदवसरवी ७१ बुद्धेहनाः स्वर्गेक्रीडेनिथात्रदृशिमारोणैदन्पादनाः मेदेन्याहनावरिमन्नावः

विनेद दिशाणस दतथैव सर्वमिव त्वगौपि पृथग्नेनाम् ७२ संसारे वेदवेव ब्रह्म च जीवात्मा परमात्मा च द्वावपि सन्तः
मुक्तौ न केवले वलितिवेद वेदिना सु सजीवात्मन न तत्कितिः विनाशः सैव मुक्तिः तदुक्तिरेव वेदत्रयी न डेका
वेदत्रयी वात्मविनाशक कथन वा तत्ये वेदयति ज्ञानेनामेत्यपदार्थः यद्वा इयं वेदत्रयी वदा वेदिनां वेदज्ञानम्
तासम्भ्रम का का द्रासा वेदवेदिनाम् इति पाठे क्रेदसानामियं वेदत्रयी यदात्मानमेव नाशयन्ती तिद्वासः ७३
ये गौतमम शिलानाय मुक्त ये शिलाह्वयाय मोक्षाय बुद्धिमज्ज शास्त्रमन्वीत सचेतसा मुक्ताः इति वान दमेन

हताश्चार्थविदो वेत्ति दैत्यादेत्यारिणावणे नत्वापि तेन मुक्तोऽतो हतावपि न थैव
ते ७२ सेव ब्रह्म व संसारे मुक्तौ तव ब्रह्म केवलम् इति खोक्तिर्न मुक्त्य क्तिवेद
त्रयीविद वेदिता ७३ मुक्तये यः शिलानाय शास्त्रमन्वेत सचेतसा गौतमन्तमवे
ते नेतयथा वित्तथैव सः ७४ दारादविदुरादीनां तन्मग्नामनसां भृशम् किं
न मुक्तः कृतः सेति कामाणामेवमनाप्रुवः ७५ देवपद्दलिमवेज्ञः करुणाभा
गो व्यावाक्तः न किंवाप्यमयमाचारः कृतार्थयेनिनाधिनः ७६

विमोक्षोपवर्णः इति वक्तुकस्य शिलान्तलातमुपादिदेश इत्यर्थः तमेतं शास्त्रकर्तारं गौतममेव न जानीत
नथैव स गौतम पवपशुरहपूव प्रशान्तो गौगौतमः इति ७४ दारविदुर अत्यानं मुक्तिर्मता तदिदं वक्रवादीनां हा
शालक्ष्मी गौरी प्रभृतयः अत्येतद्दारविदुरादिषु मग्नचित्ताः किमिति न मुक्ताः कृतो वा कामस्य कारागारो
विद्यते ७५ सर्वज्ञः कृपालुः निष्फलवाचिनः काश्चिद्वश्चिद्दाक्तिनं नाहियाचकान स्मान् वचनप्रदानम
यासमाचारात्किमिति न कृतार्थयति सम्पन्नमनोरथान्किमिति नाकरोति ७६

विज्ञकर्मणोज्ञानमपि भाविनोसंसारविशोकः स्वाभावयन् अनुभावयन् ईषदेस्माकं विकारणाधानु
नीतः अपरे शास्त्रवेत्तृकारुण्यात् देशादिश्चसमञ्जसं क्रवः ७८ तर्कापतिहतयामर्थाद्दनयामा हप्रयाणव
मवनाशायनाकेषामनानास्त्यनिषन्नवदप्रामाण्यन् अपितु सर्वेषां तुल्यबलत्वेन परस्परविरोधात्त्यजति।
वदुनामप्रामाण्यमेवमत्यतिपन्नवत् यथामनित्यः शब्दः कृतकत्वात् घटवत् नित्यः शब्दो श्रवणेति शब्दत्वा
च्चेत्सति श्रवणानाक्षेहन्तवादिनिश्चमत्यतिपन्नामानयोरिवनयः ७९ यकोथनास्त्रपाशिवनस्तेवनेरपर
भविनेभावयन्तुःस्वेक्षकर्मजमपीश्वरः स्मात्कावनवेदीणःकारणावपरेपुरे ७८
तर्कापतिहतयामाद्भोनाम्यवितिश्रुताम् नाप्रामाण्यमनानास्माकेषामप्रति
पन्नवत् ७९ यकोथपाशिवयत्वन्येःकोयनायंतपोधनाः निर्धनास्तेयनायवधा
तुवादोपदेशिनः ८० किंविनिंदनतुष्ट्यमत्तादृक्दविप्रियाः धन्नामर्वोयनेमुखो
वेयनेषामवान्वलिः ८१ दोषाणामुव्योचसर्वोयंयतिनिश्चेनसाजनः विग्रहज्वलोभ
मेत्ताभःमेकवायुगुहासुत ८२ देवस्पायुगमलेन्यममभदंकदिववना स्वाक्केय
ष्टक्तानंदकन्दलीकंदमेककं ८३ मुखेनाक्रोथंशिवजयंति अन्यानितिवायावःयथानिर्धा
नाजुनाथनायधातवादोपदेशिनस्वहत्तीइत्यर्थः ८० विनिंद्वकिमर्थदनयुषेदर्शिप्रियालक्ष्मीरतादा
विलक्षेत्तत्ययेनानन्तफावलिः सवेयनंदर्शावन्यनेलज्जवान् ८१ अयंसर्वजनो मनमासश्याननान्
दोदोष्याणुप्योवधनमपिदहनानितिमोपिदुःखनेतमर्थः लोभनिमिनकालुष्यकायद्दुदासीना
सार्हि पकत्रापकोष्ठवा ८२ अलेन्यमवायेदन्यस्यायुग्ममायुषोनिमिनमकर्णेवीर्येवेमनगकृतोनार्थः

अभक्ष्यभक्ष्याभावः। ऊर्ध्वं निर्वचनात् देवस्यालेपः अतः आनन्दो ऽहं रस्यमल्लमेकं लोकं त्रयमेव विद्धि देह
कृतमजधर्म ८३ एवं इदं वचनानि श्रुत्वा शाक्तः तस्मात् रवादीश्च कस्कोयं थ म म मामि ज्ञानं ति ज्ञाना
ति कस्क इति वीप्सायां हि भावे कस्क इति वीप्सायां हि भावे कस्क इति मूढ वृत्त्यवीर्येण प्रदीप्यमानवादो
पाकमासस्तेन मथित्रयी वेदत्रयेण वेत्ताणि यस्मात् सा लोकत्रयी पालयति सूर्य कोनामेषु यमनं गलक्षावो
तेषां पाणात् भुवनवाक्यवन्तं गोदिवार्थिकायाः श्रुतेरप्रमाणत्वमिति यदुक्तं तत्सेद्धुमनेन युक्ता फलविदः
पदभाजि मयि वज्रे तस्य सुवर्ण देहस्यादि वाक्यं मतिवाध्यमनालेहश्यपसतिष्कतिग्रामाप्येकोवाकः ष
इर्थ्यमाकण्ठ इदं वर्णापाकः स क्रोधतांदये अवोचद्विमेकस्कोयं थ म म मामि ज्ञानं
तति ८४ लोकत्रयी त्रयीनेत्रं वृत्तवीर्थस्कस्कदेवकरर्थमाप्य नेपाकमासस्तेन म
थित्रयासति ८५ वर्णसंकीर्णता यावाजानि लोपेन पथा विदा ब्रह्मद्रोहः पती
ताः समभगासंगमप्रमाणय ८६ ब्राह्मणादिप्रसिद्धायायेनायनेवलेतजयत् नोह
शुद्धिमशोषस्य वर्णवशस्य शंसति ८७ जलानलपरीक्षादौ स्वादौ वेदवेदिते गले
द क्लिननालिक्यायि विधिं यकृत्तेनेनते ८८ यित्नुमीप्सइति भावः ८५ ब्रह्मद्रोहाद्यपानकिनः प
रीक्षास्तु दिव्यादिनाशोधनेष्वयोर्भंगः पराजयलमेव अंगभाः प्रमाणाकृत्कवर्णानां ब्राह्मणादीनां
मसंकीर्णतायावाजानेब्राह्मणादेः लोपेन पथालोपेवाजयपराजयाभ्यामेव दोषो निश्चीयत इत्यर्थः
शुद्धिं वशाहयीनस्यद्युमरम ८९ ब्राह्मणमादिर्यथानानिब्राह्मणादीनिनेः प्रसिद्धाय यदा ब्राह्मणत्वा
दिर्येस्यास्मात् ब्राह्मणादिस्माबासौ प्रसिद्धा न स्यात् स्त्रियोगतानां स्त्रियस्त्वजानः जयत् दिव्यादाविति शे
षः नेदस्तेनेयत् न दशोषस्य वर्णवशास्य विशुद्धिं शंसति यदि वर्णानां वेशोऽशुद्धो भवेत् तद्दिव्यत्वेऽगतेव

दिव्याद्दोषपराजीयते न वनत्यापराजीयमानो हृष्यते तस्मात्कृत इति स्तु विपदा सेनश्च हि कथयन्तीत्यर्थः
८७ कृतं निन्दाषि तेजनादिषु परीक्षादोषः संवादः सप्रवने गलहस्तिकां थियं नक्क हते यि गिमानास्ति
परलोक इति वदन् नास्तिकः न सक्षावो नास्तिकां गलहस्तेन निराकृतं गलहस्तितेनास्तिकाख्या
स्यास्माताम् इत्यर्थः ८८ पुनि संयोगादौ कार्यणां सामग्र्ये परस्वर्गभोदर नियन्त्रणैर्दैन्तो राशि बलाद्
तीनं महत्त्व पुण्यादिकर्मभिर्नास्तिकाः युष्माकं मन्त्रं किं न भिन्नं निःक्षेत्तं पणमापादित्यस्याम् ८९
कमपि जनं न विश्वास्य नो गयाश्राद्धयाचनो भूतस्य नानादेशजनं न खलाः पिताः कथ्याः कथ्यन्ते वि

सत्येव यतियोगादौ गर्भादेरक्षवादयात् आस्तिकेनास्तिकः कर्मनाकिं मन्त्रमि
नत्रिवः ८९ यावतः स्वगयाश्राद्धे भूतस्य विशयकिंचन नानादेशजनोपज्ञाः
प्रत्येषि न कथाकथं ९० नीता नाम महतेन नाम भ्रान्तो नृपागतो श्रद्धत्से सर्वदे
तीन परलोककथाकथं ९१ जज्वाल ज्वलनः क्रोधादाचख्यौ चार्वाकमम्मम्
किमर्थैरेकमत्यैदमस्मदग्रे निरर्गलम् ९२

सक्षिषि महतो दिपापवशाद्ग्रामणा परलो
किक क्रियत पिशाचनो ब्रह्मराक्षसत्वं प्राप्य परशरीरमनुक्त मत्स्व सगयाश्राद्धादिकयाचते प्राग्ज
न्म चरित्राणि कथयति नियादिकं दर्शयति देशान्तरकालान्तरप्रहीतौ कथयति प्रत्युत्तहृष्ट
मेतन्न वक्तव्यं न विश्वासं जनयतीत्यर्थः मृतः स्मरति जन्मान्तरस्यानेवम् ९० अस्मिन्नतेर्वा नामप्रो
त्माय महतेन परलोकगीतानामाप्तः शेषवशान्न रागतावागमने सति नरवागते कृत्वा सर्वदर्शी
परलोककथाकथ्यं न विश्वसिषि ९१ अग्निः क्रोधाज्जज्वाल अमुं चार्वाकमाक्रोशमभाषत च
अस्माकं पुरोवस्मरखलमिदं वचः किमाक्षं किमार्थं ९२ भो त्वाणाम तणाम्रकोलत्तणाम

मोक्षाणां मोक्षनेमक्रकागामिन् । क्रतिमतिपादितं यथैमैणा केवले जीविनो महापराकिणो मासोपवासिनः
स्मरतविस्मयते ९३ ग्रन्थकामुक्तिरूपलक्षाभावाद्विके क्षिकारीरोद्धी हि विपाद प्रमलफलाएसन्तुष्याकथमः
तन्नासंदेह पुनमरे होम्नि क्रूरयन्नासंदेहापवसंदेहावालमाः नजयेभानुवः किन्तु संदेहः किं नाम नयती
न्यर्थः पकमतिरियया स्लावाहिनुसामन्यम् ९४ मयदेंडआमणो वियन्स्फलिंगाममतन्नाभिन्नमन्नेवयमीवावा
मनसावाभासन्तन ९५ मोक्षितु निहान विगाहितु भायामयपहृप्रतिक्लेपाख्यपदेनो ह्यतमानिके दोहमयम
महायोगाणीकाः आत्मक मैकवलजीविनः दाणामदाणमक्रकालमुमन्त्रिस्मयमेना
किम् ९६ ग्रन्थेषि रूपनकारीवीमुखाहहफलामस्या भवः किं यमेसंदेहः संदेहनयमा
नवः ९४ दाहताएरवनेः अन्तस्फुलिंगालिंगितेनमः निमिमयगिरान्तमीभिन्नमन्नेव
यमेवाह ९५ निहमोः निहका लाहक्रयामिनहोहयम अपहृपहतः पाद्यमया
गाहिशोदस्यो ९६ वेदनहं विभिन्नहन्निन्यममतशैनेः क्रतेनम् परैकलोपवाचालो
केलोकायतमतेन ९७ ममज्ञानालाभूयिष्ठपाथैमन्यमेतयम लोके मयास्ति पथान्
परलोकेककथनं तेनम् ९८ देहत्वात्तु वयामि मतिर्धवा भिन्निरूपतेस्यामी तर्थः प्रमत्तभृति क्वालेसा
दपसवोमपहृत ९९ प्रथमे वेदे मदेवतं हविभिन्नवेद विराधिभिज्ञनोद्विनीः मतशैनेः स्थिरक्रतेन सम्यक्
स्थापितेन परलोककः स्वर्गादिक मोलोकायतवादीकतवबाधाकेवले कल्पितेन नकोपिहि वेदन्य स्यामवम
१०० सममज्ञानोऽन्नलेचाल्पसंख्यासुभूयिष्ठावदवन्नयेपोथान्नधनीमालोकायवहान सवनेकावानेषांवम
न्यमेत्वविमतिपत्तिमाणयुपथानलोके मयास्तिमेवपरलोकापिक्रनोनप्रियासिसमतीनापरमतं विषा
निपमीसदेहे पि मन्त्रजनोऽक्रमागम्मकायथावत्र भिराहूय माणमागमवलम्ब्य प्रवर्तनेसनयापरलोकेपि

नै·प्र·टी·
सर्ग८·
३१८
312

सर्वैर्ग्याः तर्का प्रतिहेतु स्पेमान्तरम् १८ आत्मनः कन्यामन्य दे यांकर्ते कान्त्वानां जनानामेगीकारमवलोकय
नात्कस्याजनस्य परलोके हृद्धमतो न स्यात् यदि परलोकार्डीन भवेत् सर्वोऽपि मतिं किमनर्थ पे तेत्सेक्र्यावा
किं न स्यात् अतो स्तिपामरस्यापि परलोकनिश्चयश्च स्यथः १५ बहूनां मतानां मध्ये कस्मिन्नपि मते तस्य तेष्वेव
मतत्यागिनो भवाह्रष्याः दृमानदृष्टानुरूपं सर्व मतत्यागिनो भवतो दृष्टा केवलं वेयर्थ्यं न दोषावैतरानुष्ठा त
जेत्यर्थः स्वैरविहारादिमात्रस्य हातेषां मतानां परे मायावादिप्रतिपादन प्रकारावलोकनेन वैयर्थ्यमनुष्ठीय
मिजानभवतीत्यर्थः धर्मेषु एणयमन्यायस्व भावाचारेस्तो मया? २१ सर्वेवेदादिभिरेवमन्यान्तविप्रतिमत्यान्न विम्रा
स्वकन्यामन्यस्याक नेविस्यान्नमिति दृष्यनः लोकेपरत्रलोकस्य कस्यन स्याहृद्धमनः २२
कस्मिन्नपि मते सर्वे दृत्ताः सर्वमतत्यजः न दृष्टाबाध्येतामाश्रमनर्थस्त्वनयमेजः २३
कामिस्वेवं वैमत्यात्यातिमादन्यथाकविन् स्यात्तवास्ये नपवस्याद्धर्मेशीयेपिनत्क्रते
२४ वमाणवकताः कोयादनणाः कुर्वाणोज्जितम् किं नश्व वएङान्याषाणाडपाशपा
शादिनेविणाः २५· मानवापाकामिमीमाकुमोद्यैकविलाशिला नश्रद्धापयनस्तु
स्यानोर्थ्येकायनिनः कथम् २६

तिपवीनकरणापन्न ईजोनमस्यानेमेनार्थः [illegible] कोपिश्रोतेधर्मेस्यातवमन्यादाकर्णपातित्पा
त्कविक्रोतमुवधर्मेस्यातवेस्यात तथावतत्ता [illegible] मेक्रुतिविवितेशेषज्ञानिष्ठामादावा
पिधर्मे स्यातवेस्यात अयमर्थः सर्वे जनसम्मतेकर्मणोऽप्यस्ववायाश्च दृनोः कश्चिक्रुतिविदितोयधर्मोगीक
तेवपवतदृष्टानावलम्बेनापरोपिकियतेनास्माकमोपिवकार्यतामवायदृतुरपिधर्मोगीकर्तव्यएवा
म्रानिविधतनसासादित्यर्थः २७ कोपादत्तणाचैकृताः क्रयामुमेनचावदन भोःयाषाणडाधमड्ःस

द्वाने: पापात्किं न बिभेषि पापानां पात्रमेषामस्तीति पापात्मनः तेनोपायोऽधिगतः पुरे फयापाव माधमाः
द्रुतमतः मन्दतेव लवैक्रियमाणेव कृणोतिग्रहणातीति श्रुतिः १०२ मनुष्येषु शास्त्रनिर्माणाः कुर्मादि
नृपः श्रेकः चित्त्येयस्मात्तद्दृशोविल्वकेयस्मास्माशिलासालिग्रामाख्याभोः मुग्धावैदिकाधुनिवैः युष्माकं
कार्येन प्रज्ञापयते कथं विश्वासयति १०३ ईदृशु ढमानवशीलादिनाम प्रसिद्धः श्रुतिहन्नां तस्यवादैः कुर्वा
भोनाहिकः युष्मान् कथं न वृषमदवीकरते चमत्कारयति स्म श्रुतौ यथेन्द्रादीनां नामस्वव्यवहारस्तथा लोके
पिहपयतेः इति श्रुति संवादात् किं नो विश्वासि ध्येत्यर्थः १०४ श्लोकद्वयं गतार्थं १०५ १०६ जम्भेजेल्पः पाकेल्लादैद
पातकानन्दजा याख्या विख्याति नास्तिकाः कथम् श्रुति हन्नां तस्यवादैर्नैव वृषमदवी
कवत् १०४ नवेजनकृता वेशानायाश्चाह्लादियाचितः भूतानन्तुभवतोपिकथप्र
हङ्कृतश्रुति १०५ नाम प्रभ्माग्रमनीलत्थ्यास्तनुमागतान् संवादवादिनोज्ञोवा
न्वीक्ष्यमाना जनश्रुतीः १०६ स दैभे जेभ्वजेभ्रान्तु भ्रमाना हलाहलन् स्पेवद्धाञ्ज
लिर्देवानथैवं कश्चिद् हविवान् १०७ नापरार्थीपरार्थीनो जनोयं नाकनायकः का
लस्याहं कलेर्वेदीतन्त्राद्दुवद्दलाननः १०८ कोपात्त्वप्रमाना निकृष्यमाना हलात् सैन्यान् का
श्चिदागच्छन् काश्चित्क्ष्माभिवद्धाञ्जलिः सन्देवानेवमुवाच १०७ भोः स्वर्गेशाभूस्वतंत्रोयं जनः अपरार्थीनः
अद्दंकलेः कालसंवेदीस्त्वतिपाठकः कीदृशः सकलेश्वराद् पुष्पियवदनेषु वेवलमुखः १०८ एवंवदि
निवदत्सेवने देवा स्थाहृढकलिदर्पदृशः पूरः अन्यद्वापरैवाचपरपन १०९ तलैः पापेऽर्दिते पापजनैर्वीह
नः कलिः सन्नप्रतिकारः स्पन् नारिकेवनरकस्यर्वशोभातिशयजनिताश्चर्यालाताकीयापाकसः

नै॰च॰टी॰
समद॰
३१२
313.

स्वर्भिनो देवानयथात ॥ ११० ॥ सर्वं गुर्व्वावलीच्छयाके मीयाक्तालयस्तवज्ञयात्ववलीछोत्रासः यस्मादिन्द्रस्य तेजसै
वाक्रान्तस्त्रिशाङ्कुरिव सकिलिनमितशिरस्कोऽभूत ॥ १११ ॥ गमेवेवबलमवलितावारेजनेयथाह्लिजानुष्ठेनशाक्त्रा
वत्रितथैनकलिहष्ट विमुखास्तान्देवानुपेत्य हृष्टमथ कलिः सावज्ञमवोचत ॥ ११२ ॥ भो इन्द्रनवध्यस्तत्त्विभव
न्तेभ्यः अन्येनवहेदोनास्तिखलसत्त्वयमस्तुखेनास्तिकश्चित भावरूणत्तवसन्तोषाः सन्तिकिन्नु ॥ ११२ ॥
इतितस्मिन्वदेत्येवदेवाः स्यन्दनमेदिरम कलिमाकलयोवज्ञन्हाय रवायपरेश्रवः ॥ ९ ॥ स
न्दर्शनमस्त्रीवः श्रीवज्रनरूबाहुतान नयुत्तायपरीतस्तामाकोयात्मारकेवसः ॥ ११० ॥
गुरुश्रीछावलीच्छः प्राणभूतमितमस्तकः सत्रिशङ्कुरिवाक्रान्तस्तेजसैवविडौजसः
॥ १११ ॥ विमुखान्दृष्टुमस्थैतेजनेगमममिवह्लिजन पथमनः सुहृत्लतानुपेत्यसममाषत ॥ ११२ ॥
स्वलिवास्तोषतेनत्रथे शिविरवलिविनात्रिव सत्वेकालेसुखेनास्मियाशहस्तसुद
स्तव ॥ ११३ ॥ स्वयेवरमदेभमीवरणायनरामेरू नतस्मानक्तमन्यधमधनेतत्रयाविना
॥ ११४ ॥ नेवज्ञायतमस्योश्वेरर्हकारममकारयोः कृविरेतिमित्रेणोवृष्मितानुहष्टमुखामिथः
॥ ११५ ॥ पुनःवलसिमामेवकथमुहेदासेत्सः स्तहवार्यदसेहयनेष्टिकारत्नवाविणो ॥ ११६ ॥
स्वयंवरमदोत्सवेभमीवरणायसनराः स्तः नतस्मानरुविदर्भदेशोप्युयाविनेगक्कनीसार्त्रीयास्मानत्रुसभाय्य
मनुजानीत ॥ ११७ ॥ नेदेवाअस्मत्कलेःतेकारणात्रहिनगर्वतिवन्कृत्यपरस्मरेहष्टमुखाः सनःवङ्कालदसिने
वकालिम्नविरे ॥ ११८ ॥ भोः कलभूयाग्येवमामावदिघ्यसिमामेनितिवयातिमयोबोध्यासुनकुथनतहृत्वा
मेपरिणाष्मसेयेभवेतेव्रत्नानेष्टिकत्र्वलचाविर्लतिममेनिष्ठानिक्षतिः नाशानानिषामरणमयाजनमसन्ति

नैष्ठिकः सदा सौ ब्रह्मचारीव आमरणं ब्रह्मचारीत्यर्थः उपहासवचनमेतत् ११६ द्रुहिणो ब्रह्मा तामसवकीर्णि
नेभग्नव्रतेन अक्षमाहो द्रुहिणमपराधिनं जानात् त्वामसतीत्यर्थः अथवा न जानेन त्वत्सेवके कामादिभिरपि पातुः
सत्त्वविधिविहितधर्ममर्यादालंघनेन याक क्षेत्रुलक्ष्यते ११७ त्रिभुवननकरणाद्रूकारनाशकः सहनः स्वयं
वरो देवानि कातः ह्रमात् स्वात्मक रणाम्भ कावेकान्तस्ववामेया अहो गच्छ तामस्माक सपवस्त्वयं वरो यादान
सवायिः अध्वमपायो यादानेऽपायो विभागः तस्मिन्साध्ये ध्वमवधि भूतमपादानमिति पाणिनुक्तेः त्वयैव
रादागच्छाम इत्यर्थः ११८ सानुरागेषु सर्वेषु सत्वेषु चपश्यन्त्सु सत्सु साभिमी श्रेष्ठं वरेन लभ ब वरत् भूतवती
द्रुहिणाद्रुहिणो वत्सनामाकर्णीव कीर्णिनम् तत्तैरेवस्थवा यातः सेन लेख्यनया
नाकिम् ११७ अतिह्रतः सहमात त्रिजगाद्गुवर्गवेनुत आगच्छ तामपादानेस्त्वयैव
पवनम् ११९ नागेषु सानुरागेषु पश्यन्त्स्वादि विषनस्त्व च भूमिपालन तत्रैष मीवरम्मा
ध्यवरहयम् ११५ भुजगेशानसदेशान्वान दामितमुमवान् अपवर्गामदेभमीनलवे
दगुणोज्वलम् १२० इतिश्रुवासवोयान्ध्यः परमस्थेयमध्रुवम् जगनाशनिशाकदस्तु
देस्वारन्कवातिनम् १२१ स्वार्थेणिच् १११ नागेशानवसन्नूपान्वे देतिसवेत्रसम्बन्धः इनवामलानन्या
त्वत्तुघ्यान्यपीन्वेदन्यमरालीचान्वेदनलेगुणोज्ज्वलवेद १२१ वरमंचतन्त्रयुगेसकलि इतितद्वचक्क
नागेयणान्येनदेवपदमंयसतां हशोनतयवजगनाशमस्त्रनिशाभवयसात्रिः नसाकदृत्तदेवाविरंघसेद्रशाः
सन् अदद्दवचावभाषयानाधंगेषु गः शुभिसुगेषु गमेहनादिषु क्कायापि क्रीडनब्रह्मलादिव्याःस्त्रीन्वय
नत्वयम् कलिस्तचरतव्रल्मेन वातिमियायवः वल्लाकयापिवक्कमनदंयाद्रुश्या भारतीत्यर्थः क्रीड

नै.च.टी.
सप्तद
३१४

तत्स्वर्ग्येयूयमपि दिव्याः स्त्रीर्दीव्यत अप्सरोभिः क्रीडतेत्यर्थः कलिस्तु ब्रह्मचर्याख्यं तपश्चरतु भवतामतिप्रि
यायैतद्भवाम्प्रियतो यात्र ललादयो भवतः स्वकृत्कं देवारिराणाय याक यापि स्त्रिया वर्ण्येयन् अरं दूत्वनन तथा अत्रेतात्र
लचर्यमेव कुर्वे अथवा भवत्प्रियायै भैमीवशायै भैमीवशीकरणाकर्मणा महत्तपस्यामि मद्गुणं वेत्स्यामीति नद्रण
स्वित्यर्थः १२ अन्यस्मै मत्तमन्यस्मै जनाय वायमोपदेशिनो भवतो कीर्यं चर्या कीदृशा वा वेत्स्यतु तत्र अदो
स्मागमनादि कुर्वता यत्कमे श्रोत्रे प्रतीकर्णौ विभिनः स्वयमधर्ममाचरे न्निपरस्मै धर्ममुपदिशतीति विपरी
तेभवत्स चरित्रमित्यर्थः विभिनत्ति भयोऽथाख्यानत्वस्याभिनत्ति स्वरूपम् १२४ तत्र स्वर्येवरैः भूलोकलक्ष्मीः साभै

कायापि क्रीडत ब्रह्मलादिव्याः स्त्रीर्दीव्यतः स्वयम् कलिस्तु चरतु ब्रह्म लप्स्ये नितिवाति प्रियाय
वः १२२ चर्यैव कृतमेयवः परस्मैयधर्मदेशिनाम् स्वयंत कुर्वता सर्वं श्रोत्रे यद्धि भिनः स्फु
तो १२४ तत्र स्वर्यवरैलब्धि भुवः श्रीनैषधीनसा जगतीको स्तु युष्माभिर्लाभस्तस्ता
भयवयः १२५ हहा कृतम् अद्य युष्माकं युक्ते यवकृवकृण्णा लज्जयैवासमर्थानां सुखमा
स्माकमोदितम् १२६ मद्दावेशान तु हृत्यमद्दानमभिलाषुका स्त्रीचकारकथा
कामदासान बलेनलम् १२७ भवादृशो दिशामीशोन्नरूपमाणो स्मरोत्तान्मम्स्त्री
डंवाणाक थ सोढः हन्तरी कृस्त्राणानलः १२८

मीनलेन मामा युष्माभिस्तु जगतो लज्जा प्राप्ता पर्वतो नलस्य भवता च लाभस्तस्मा भूरुस्म दृशा रूपाः १२५ अस्मा
न्नूनादवलोकयुष्माकं सुखवलनेयुक्तं कीदृशानां लज्जयैवास्माकं सुखमोदितमसमर्थानामप्राप्तानां
स्थिते भवद्भिः पशुभिः कथमोस्तद स्माम्प्रत निर्दयाहविदग्याकिंसा हप्या नजलन कृत्या भोपिगीश्रा
न्निदस्ताम्प्रते अगुकस्व पूर्व रूणप्पश्पदि मेवद्भिः कथस्थितेकोपाशाविकारः कथनमामद्धनियः दीर्घकोः
पयाद्दशा सा डविदग्याभैमी किमितिन दत्पानभैस्मोहृता १२९ महान्तमधिकमाभिलाषुकासाभैमीमद्दावशान्त